

**УНИВЕРЗИТЕТ ЦОН НЕЗБИТ БЕОГРАД
ФАКУЛТЕТ ЗА МЕНАЏМЕНТ ЗАЈЕЧАР**

Мр Горан Радисављевић

**ТРЕНДОВИ И СТРУКТУРНЕ ПРОМЕНЕ СПОЉНЕ ТРГОВИНЕ
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ**

Докторска дисертација

Зајечар, 2016. године

**УНИВЕРЗИТЕТ ЦОН НЕЗБИТ БЕОГРАД
ФАКУЛТЕТ ЗА МЕНАЏМЕНТ ЗАЈЕЧАР**

Мр Горан Радисављевић

**ТРЕНДОВИ И СТРУКТУРНЕ ПРОМЕНЕ СПОЉНЕ ТРГОВИНЕ
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ**

Докторска дисертација

Ментор:

Проф. др Бојан Ђорђевић

Кандидат:

Мр Горан Радисављевић

Зајечар, 2016. године

Изјава о ауторству

Потписан/а Горан Радисављевић

број уписа Д-070/013

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

ТРЕНДОВИ И СТРУКТУРНЕ ПРОМЕНЕ СПОЉНЕ ТРГОВИНЕ
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користила интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Зајечару, 21. 07. 2016.

Горан Радисављевић

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Горан Радисављевић

Број уписа Д-070/013

Студијски програм Докторске академске студије

Наслов рада: ТРЕНДОВИ И СТРУКТУРНЕ ПРОМЕНЕ СПОЉНЕ ТРГОВИНЕ

РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Ментор Проф. др Бојан Ђорђевић, ванредни професор, ФМЗ

Потписан/а Горан Радисављевић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла факултету и универзитету.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталних библиотека, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета Мегатренд.

Потпис докторанда

У Зајечару, 20. 07. 2016.

Горан Радисављевић

САДРЖАЈ

<i>АПСТРАКТ</i>	ix
<i>ABSTRACT</i>	x
УВОД	1
МЕТОДОЛОШКО-ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИРИ ИСТРАЖИВАЊА	5
1. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА	5
2. ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА	5
3. МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА	8
4. ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС	9
I САВРЕМЕНЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ СВЕТСКЕ ПРИВРЕДЕ И МЕЂУНАРОДНЕ ТРГОВИНЕ	12
1. Структурне промене светске трговине у другој половини 20. века	12
2. Трендови и структурне промене спољне трговине изабраних земаља	14
3. Истраживања при извођењу индекса извозног потенцијала једне земље по методологији Међународног трговинског центра.....	20
II ТРЕНДОВИ И СТРУКТУРА СПОЉНЕ ТРГОВИНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У ОКВИРУ ДРЖАВНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ САВЕЗНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ (СРЈ)	23
1. Структурне карактеристике спољне трговине СРЈ након распада СФРЈ.....	23
1.1. Обим и структура спољне трговине СРЈ по намени производа	23
1.2. Удео спољне трговине СРЈ у друштвеном производу и светској трговини	26
1.3. Структурна усклађеност спољне трговине СРЈ са светским тенденцијама	29
2. Динамика спољне трговине Савезне Републике Југославије	32
3. Спољнотрговинска размена Савезне Републике Југославије по земљама и регионима.....	35
3.1. Регионална усмереност робне размене СРЈ	35
3.2. Најзначајнија тржишта у спољнотрговинској размени СРЈ.....	37
4. Структура спољнотрговинске размене СРЈ по секторима, одсецима и групама СМТК	39
4.1. Структура спољнотрговинске размене СРЈ по секторима СМТК	39

4.2. Структура спољнотрговинске размене СРЈ по одсечима и групама производа СМТК.....	42
4.3. Степени концентрације (специјализације) извоза и увоза СРЈ	44
4.4. Тенденције факторске и технолошке интензивности спољнотрговинске размене СРЈ	45
5. Робна размена СРЈ по врстама спољнотрговинских послова	47
6. Спољна трговина СРЈ са ЕУ.....	48

III СТРУКТУРНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ И ТЕНДЕНЦИЈЕ СПОЉНЕ

ТРГОВИНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ	52
1. Структура робног извоза и увоза Републике Србије.....	52
1.1. Спољнотрговинска размена Републике Србије по намени производа	52
1.2. Секторска структура спољнотрговинске размене Републике Србије.....	53
2. Спољнотрговинска размена Републике Србије по земљама и регионима	59
2.1. Упоредни приказ величине извоза Србије са изабраним земљама.....	62
2.2. Робна размена Републике Србије са земљама ЦЕФТА	65
3. Спољнотрговинска размена Републике Србије са Европском унијом	69
3.1. Утицај либерализације спољне трговине на извозне перформансе привреде Републике Србије.....	69
3.2. Структура робне размене Републике Србије и ЕУ по секторима СМТК	71
4. Спољнотрговински и платни биланс Републике Србије	73
4.1. Карактеристике трговинског биланса и биланса текућих трансакција Републике Србије.....	73
4.2. Покривеност увоза извозом.....	75
5. Задуживање Републике Србије у иностранству	76
5.1. Спољна солвентност и ликвидност Републике Србије и последице задуживања у иностранству	76
5.2. Спољна задуженост Републике Србије и финансирање текућег дефицита	79

IV УТИЦАЈ ГЛОБАЛНЕ ЕКОНОМСКЕ И ДУЖНИЧКЕ КРИЗЕ

ЕВРОЗОНЕ НА ТРЕНДОВЕ И СТРУКТУРУ СПОЉНЕ ТРГОВИНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....	82
1. Стање и изазови светске привреде и светске трговине пре избијања глобалне економске кризе.....	82
2. Глобална економска криза и рецесија светске привреде и светске трговине	84

2.1. Главни узроци и почетак настанка глобалне економске кризе	84
2.2. Глобална економска криза и пад светске трговине	85
2.2.1. Синхронизовани пад светског извоза и увоза	87
2.2.2. Динамика трговине различитих група производа у кризи	88
2.3. Мере и ефекти протекционизма као одговор на кризу.....	90
2.4. Глобална трговинска неравнотежа као узрок глобалне кризе и глобалне рецесије и кретање међународне трговине	92
3. Утицај глобалне економске кризе на спољну трговину Републике Србије	94
3.1. Трендови и структура спољнотрговинске размене Републике Србије у периоду кризе.....	94
3.2. Структурне промене спољнотрговинске робне размене Републике Србије у периоду кризе.....	99
3.2.1. Структурне промене по факторској интензивности и примењеној технологији	99
3.2.2. Структурне промене према квалификованости радне снаге	101
3.2.3. Структурне промене према технолошкој интензивности индустријских грана и група	102
3.3. Усклађивање спољнотрговинских структура Републике Србије и Европске уније у циљу ублажавања утицаја кризе.....	106
4. Утицај дужничке кризе еврозоне и другог таласа глобалне рецесије на трендове међународне трговине	109
4.1. Међународно окружење и перспективе извоза и привредног раста у кризном периоду	109
4.2. Унутрашња неравнотежа у ЕУ као мултипликатор преноса од једне кризе ка другој	111
4.2.1. Интрарегионлна трговина и унутрашња неравнотежа у ЕУ	113
4.2.2. Спољнотрговинска размена ЕУ са земљама изван ЕУ	115
4.3. Последице кризе еврозоне и другог таласа глобалне рецесије на извоз и привредни раст земаља Западног Балкана	119
4.3.1. Географска усмереност и структура извоза земаља Западног Балкана	121
4.3.2. Тренд прилагођавања структуре извоза земаља Западног Балкана структури увозне тражње Европске уније.....	126
5. Глобална економска криза као катализатор ребаланса глобалне економске моћи....	127
6. Антикризне мере примењене у развијеним светским привредама за сузбијање негативних ефеката глобалне економске кризе	129

6.1. Могућа решења узрока глобалне економске кризе	129
6.2. Антикризне мере ЕЦБ у циљу подстицања привредне активности еврозоне	131
6.3. Последице антикризних мера по привреду Републике Србије	135
V ПОКАЗАТЕЉИ СТРУКТУРНИХ ПРОМЕНА СПОЉНЕ ТРГОВИНЕ	
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ	138
1. Промене спољне трговине Републике Србије према факторској интензивности производа	138
1.1. Структура робног извоза Републике Србије према факторској интензивности производа	138
1.2. Структурне карактеристике робног увоза Републике Србије према факторској интензивности производа	139
2. Класификација извоза и увоза Републике Србије према квалификованости радне снаге	139
3. Спољнотрговинска размена Републике Србије класификована према технолошкој интензивности индустријских производа.....	143
4. Показатељи промена у робној структури извоза и увоза	148
4.1. Модификован Гини-Хиршманов коефицијент робне концентрације извоза и увоза	148
4.2. Показатељи структурних промена на основу индекса интраиндустријске размене Републике Србије.....	152
4.2.1. Опште детерминанте интра-индустријске трговине.....	153
4.2.2. Израчунавање индекса интраиндустријске размене Републике Србије	155
4.3. Структурне промене спољнотрговинске размене Републике Србије према показатељима сличности	157
4.3.1. Методолошка објашњења	157
4.3.2. Тренд прилагођавања структуре извоза Републике Србије структури увозне тражње ЕУ и САД	159
4.4. Степен концентрације робног извоза и увоза као показатељ структурних промена Републике Србије	162
5. Промена структуре извоза и увоза Републике Србије на нивоу робних група	164
6. Показатељи технолошке конкурентности и иновативности Републике Србије, развијених земаља света и земаља ЕУ	169

VI МЕРЕ И МОГУЋНОСТИ ЗА ПОВЕЋАЊЕ И СТРУКТУРНО

УНАПРЕЂЕЊЕ ИЗВОЗА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ	179
1. Основне карактеристике и трендови у савременој светској привреди и међународној трговини	179
1.1. Тенденције и структурни трендови светске привреде у 21. веку	179
1.2. Дугорочне тенденције и структурне промене светске трговине.....	182
1.3. Јачање извозног потенцијала Републике Србије у условима глобализације светске привреде	186
2. Промена производне структуре као основа повећања извоза Републике Србије	188
2.1. Достигнути ниво развоја и ранг конкурентности индустрије Републике Србије.....	188
2.2. Технолошка структура и специјализација извозне индустрије	192
2.2.1. Перформансе прерађивачке извозне индустрије	196
2.2.2. Специјализација прерађивачке извозне индустрије	197
2.3. Компаративне трговинске предности извозне индустрије	200
2.3.1. Вредности индекса компаративних предности на нивоу сектора СМТК ..	201
2.3.2. Компаративне предности на нивоу одсека СМТК.....	202
3. Стране директне инвестиције као фактор унапређења производне структуре и извозне конкурентности привреде Републике Србије	203
3.1. Глобални трендови и структура СДИ	204
3.2. Динамика и структура страних директних инвестиција у Републици Србији	206
3.3. Стране директне инвестиције као покретач привредног раста и повећања извоза.....	211
3.3.1. Компаративна анализа СДИ у Републици Србији и земљама ЦИЕ	211
3.3.2. Утицај страних директних инвестиција на раст извоза и конкурентности	214
3.3.3. Улога ТНК у ширењу страних директних инвестиција	222
3.3.4. Побољшање инвестиционе климе у циљу привлачења СДИ	228
4. Прилив дознака из иностранства као фактор повећања извоза и привредног раста Републике Србије	230
5. Промене у правцима спољне трговине Републике Србије и могућности за њено повећање и структурно унапређење	236
5.1. Значај појачане улоге земаља БРИКС на међународној позорници за Републику Србију	236
5.2. Спољнотрговинска размена Републике Србије са земљама БРИКС-а	236

5.2.1. Спољнотрговинска робна размена са Русијом	237
5.2.2. Јачање привредне и спољнотрговинске сарадње са Кином	239
5.2.3. Сарадња и спољнотрговинска размена са Индијом	240
5.2.4. Привредна сарадња и робна размена са Бразилом	241
5.2.5. Робна размена са Јужноафричком Републиком	242
5.3. Успон турске економије и могућности повећања спољнотрговинске размене са Републиком Србијом	243
6. Слободне експортне производне зоне у Републици Србији и њихов утицај на структурно унапређење и повећање извоза	246
6.1. Слободна зона – Пирот	248
6.2. Слободна зона – Крагујевац	249
7. Кластери као значајан облик повећања конкурентности и извоза Републике Србије	251
VII ДИСКУСИЈА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА И ПРЕПОРУКЕ	258
1. Стратегија развоја индустрије у циљу повећања и структурног унапређења извоза Републике Србије у наредном периоду	260
1.1. Основни правци будућег развоја индустрије	262
1.2. Идентификација извозно оријентисаних грана и производа у наредном периоду	263
ЗАКЉУЧАК	268
ЛИТЕРАТУРА	271
ПРИЛОЗИ	281

АПСТРАКТ

Функционисање савремене привреде једне земље не може се замислити без спољне трговине. Свака земља мора у одређеној мери да увози да би развијала своју домаћу производњу, а да би могла да плати тај увоз она мора да извози сопствене производе. Пошто светско тржиште постаје све захтевније неопходне су озбиљне мере за унапређење извозне конкурентности домаће привреде. Основа повећања извоза Републике Србије, јесте у побољшању производне структуре, посебно индустријске која чини највећи део домаћег извоза. Последњу деценију 20. века, је облежила изолација земље, али после тога спољнотрговинска размена Србије бележи значајне стопе раста. Импулс расту извоза и увоза дало је поновно отварање земље према свету. Убрзо су уследили и трговински преференцијали које је Србија добила, пре свега од ЕУ, који су уз значајне донације и повољне кредите били главни стимуланс опоравку спољне трговине у првим годинама после 2000. Приходи од приватизације и висок прилив иностраних дознака додатно су подстакли снажан раст тражње и спољне трговине. Према већини анализираних показатеља, Република Србија је после 2006. године повећала удео производа са вишом додатом вредношћу у свом извозу, што указује на благо побољшање структуре домаћег извоза и прилагођавање увозној тражњи развијених земаља ЕУ. Према структури укупног увоза Републике Србије доминантан део увоза чине капитално интензивни и ресурсно интензивни производи. Појава глобалне економске кризе а потом и дужничка криза Еврозоне довела је до стагнације извоза и до његовог значајнијег пада. Како се опорављала тражња у развијеним земљама првенствено ЕУ растао је и домаћи извоз. Улагања страних компанија у домаћу производњу била су кљични фактор повећања извоза и конкурентности Републике Србије. С обзиром да су после кризе стране директне инвестиције биле у сталном опадању, неопходно је да Република Србија ради на побољшању инвестиционог амбијента и макроекономске стабилности како би поново била атрактивна за страна улагања. Јачање извозне индустријализације у наредном периоду мора да се базира на знању, иновацијама и технолошком развоју као доминантним факторима продуктивности. Прихватање таквог развојног концепта јесте услов повећања конкурентности и смањења технолошког заостајања као и технолошке и економске зависности од других земаља.

Кључне речи: Спољна трговина, структурне промене, повећање извоза, конкурентност

ABSTRACT

The functioning of a country's modern economy cannot be imagined without international trade. Each country has, to a certain extent, to import in order to develop domestic production, and to be able to cover import expenses, the country must export its own products. Since the global market is becoming more demanding, serious measures are necessary to improve the export competitiveness of the domestic economy. The basis of the increase of exports of the Republic of Serbia is to improve the structures of production, especially industrial, which accounts for the largest part of domestic exports. In the last decade of the 20th century commenced the isolation of the country, but afterwards, Serbian foreign trade records significant growth rates. The growth impulse of exports and imports gave rise to the re-opening of the country to the world. The trade preferences Serbia received, primarily from the EU, represented by significant grants and soft loans were the main stimulus to the recovery of foreign trade in the first years after 2000. Revenues from privatization and the high influx of foreign remittances further encouraged strong growth in demand and foreign trade. According to the most of the analyzed indicators, after 2006 the Republic of Serbia increased the share of products with higher added value in its export, indicating a slight improvement in the structure of domestic export and adapting demand for import in developed EU countries. According to the structure of the total import of the Republic of Serbia, a dominant part of the import are capital-intensive and resource-intensive products. The emergence of the global economic crisis and the Eurozone debt crisis had led to the stagnation of exports and to its significant decline. As the demand recovered in developed countries, primarily in the EU, thus grew domestic exports. Foreign companies' investments in the domestic production were a pivotal factor for boosting exports and the competitiveness of the Republic of Serbia. Considering that after the crisis, foreign direct investments were in constant decline, it was necessary that Republic of Serbia started working on improving the investment environment and the macroeconomic stability that would again lead to attractiveness for foreign investments. Strengthening export industrialization in the period to come, must be based on knowledge, innovation and technological development as the dominant factors of productivity. The acceptance of such a development concept is the condition for increasing competitiveness and reducing technological backwardness, as well as technological and economic dependence on other countries.

Key words: International trade, structural changes, export increase, competitiveness

УВОД

Међународна трговина је одиграла кључну улогу у претварању различитих услова у међународне компаративне предности засноване на специјализацији производње. Међународна подела рада је стварајући све већу специјализацију у производњи, са своје стране утицала на развој међународне трговине. Република Србија као мала и отворена земља нема довољно ресурса за развој свих привредних грана, тако да није у могућности да оствари широку извозну понуду која би у потпуности одговарала захтевима светског тржишта. Због тога је неопходно имати стратегију формулисане и унапред дефинисане извозне оријентације, како би производна структура земље помоћу препознатљивих производа могла да адекватно одговори глобалној увозној тражњи.

Полазећи од овако дефинисане теме, докторска дисертација је систематизована у седам делова, односно поглавља.

У првом делу рада *Савремене тенденције светске привреде и међународне трговине* биће речи о променама светске привреде и њиховом утицају на међународну трговину. Турбуленције у светској привреди и убрзан процес глобализације имали су пратеће ефекте који су се одражавали на промене у међународној трговини. Главна карактеристика светске привреде у последњој деценији 20. века био је динамичан раст међународне трговине. Уз динамичан раст међународне трговине дошло је и до значајних промена у њеној структури. Смањивало се учешће примарних производа а повећавало учешћа индустријских производа у светском робном извозу. ЗУР и земље које су тежиле уласку у чланство ЕУ су упорно пратиле нове трендове у глобалној конкурентности и мењале структуру својих привреда и извоза како би постале конкурентне на светском тржишту. У овом делу рада биће приказане тенденције високотехнолошког извоза изабраних земаља ЕУ како би се направило поређење са високотехнолошким извозном структуром Републике Србије. На крају овог дела биће приказана истраживања при извођењу индекса извозног потенцијала једне земље по методологији међународног трговинског центра. На основу ове методологије је могуће идентификовати производе који се могу промовисати на међународном тржишту јер су конкурентни, али и одредити тржишта на којима ће се базирати раст извоза једне националне привреде у наредном периоду

У другом делу рада који носи назив *Трендови и структура спољне трговине Републике Србије у оквиру државне заједнице СРЈ* биће разматрана структура спољне

трговине СРЈ по намени производа и њена секторска структура као и удео извоза и увоза у друштвеном производу (ДП) и светској трговини. Такође, у овом делу биће анализирана и динамика спољне трговине СРЈ као и робна размена СРЈ са регионима и земљама. Биће дат осврт и на најзначајнија тржишта у спољнотрговинској размени СРЈ. У овом делу рада биће обрађена и структура спољне трговине према Стандардној међународној трговинској класификацији (СМТК) и то на нивоу сектора, одсека и група производа. Структурне промене у спољној трговини СРЈ биће доказиване и путем степена специјализације и факторске и технолошке интензивности спољнотрговинске размене. На крају првог дела обрађена је робна размена СРЈ по врстама спољнотрговинских послова као и обим и структура спољне трговине СРЈ са ЕУ.

У трећем делу рада који носи назив *Структурне карактеристике и тенденције спољне трговине Републике Србије* биће разматрани структура робног извоза и увоза и тенденције спољне трговине Републике Србије као самосталне државе. Анализа структуре спољне трговине биће обрађена по намени производа као и њена секторска структура. Према географској усмерености робног извоза Републике Србије посебно се даје акценат на робну размену са земама ЦЕФТА као и земљама ЕУ. Поред тога у овом делу рада биће речи и о утицају либерализације на извозне перформансе Републике Србије. На крају овог дела обрађује се спољнотрговински биланс Републике Србије. Биће речи о карактеристикама трговинског биланса као и о спољној задужености Републике Србије и финансирању текућег дефицита.

Четврти део рада *Утицај глобалне економске и дужничке кризе еврозоне на трендове и структуру спољне трговине Републике Србије* показује да се криза која је избила у САД као финансијска пренела на друге земље кроз спољнотрговинске и инвестиционе токове. Када се криза прелила на европске земље као значајне партнере САД, кроз извоз српских производа на тржиште ЕУ, ушла је и у Републику Србију. Република Србија је до половине 2008. године имала растући тренд како извоза тако и увоза. Ипак управо су извоз и увоз најбрже одреаговали на појаву кризе. Већ у другом кварталу 2008. године долази до стагнације извоза и до његовог значајнијег пада, што је било идентично са стањем извоза на светском нивоу. Поред трендова се обрађују и структурне промене спољне трговине у периоду кризе и усклађивање спољнотрговинских структура Републике Србије и Европске уније у циљу ублажавања утицаја кризе. Касније се у овом делу обрађује и утицај дужничке кризе еврозоне и другог таласа глобалне рецесије на трендове међународне трговине. Унутрашња неравнотежа у ЕУ испољила се као мултипликатор преноса од једне кризе ка другој. Због тога су у развијеним светским

привредама примењене антикризне мере за сузбијање негативних ефеката глобалне економске кризе.

Пети део рада односи се на *Показатеље структурних промена спољне трговине Републике Србије* који треба да покажу које су се то структурне промене догодиле у посматраном временском периоду. Структурне промене спољне трговине ће бити анализирани према већем броју класификација (факторској интензивности производа, квалификованости радне снаге, технолошкој интензивности индустријских производа). Поред поменутих показатеља у робној структури користиће се и Модификован Гини-Хиршманов коефицијент робне концентрације извоза и увоза као и показатељи структурних промена на основу индекса интраиндустријске размене Републике Србије. Структурне промене спољнотрговинске размене Републике Србије биће приказане и према показатељима сличности применом одговарајућих коефицијената, који показују тренд прилагођавања структуре извоза Републике Србије структури увозне тражње ЕУ и САД. Значајан допринос истраживању у овом делу дају и показатељи технолошке конкурентности и иновативности Републике Србије и развијених земаља света и ЕУ.

Шести део рада под називом *Мере и могућности за повећање и структурно унапређење извоза Републике Србије* бави се разматрањем неопходних мера и проналажења могућности како би дошло до структурног унапређења извоза Републике Србије. Основа извоза Републике Србије, јесте у побољшању врло неповољне производне структуре, посебно индустријске која чини највећи део домаћег извоза. Привреду Републике Србије која треба да буде покретач извоза карактерише: недостатак робе намењене извозу и велико учешће производа нижег степена обраде, широк асортиман понуде без уже специјализације, неконкурентност са аспекта производа (дизајн и развој производа, технички стандарди, трајност и изглед, презентација) и са аспекта цена (цене сировина, трошкови финансирања, порези и транспорт). Зато је неопходно извршити промену производне структуре како би дошло до повећања извоза Републике Србије. У овом делу рада посебно се обрађује технолошка структура и специјализација извозне индустрије. Због недостатка домаће акумулације, стране директне инвестиције постају кључни фактор унапређења производне структуре и извозне конкурентности привреде Републике Србије. Касније се анализирају промене у правцима спољне трговине Републике Србије и могућности за њено повећање и структурно унапређење. Појачана улога земаља БРИКС и успон Турске економије се показују као српска извозна шанса. У наставку овог дела биће истраживане слободне експортне производне зоне и кластери као значајан облик повећања конкурентности и извоза Републике Србије.

Седми део рада се односи на *дискусије добијених резултата истраживања и препоруке* за даља истраживања. У овом делу рада биће најпре анализирани резултати до којих се дошло током истраживања, као и потврђивање односно обарање свих постављених хипотеза. На крају овог дела рада дају се предлози за даља истраживања која се односе на стратегију развоја индустрије у циљу повећања и структурног унапређења извоза Републике Србије у наредном периоду. Један од најважнијих аспеката извозно оријентисане стратегије развоја индустрије јесте идентификовање основних праваца будућег развоја индустрије. Следећи важан корак који је неопходно спровести у оквиру ове стратегије јесте идентификација извозно оријентисаних грана и производа у наредном периоду. Уколико се примене поменуте мере и искористе потенцијалне могућности Република Србија има велике изгледе за структурно унапређење и повећање свог извоза у будућем периоду.

МЕТОДОЛОШКО-ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИРИ ИСТРАЖИВАЊА

1. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет научног истраживања у предложеној докторској дисертацији биће трендови и структурне промене спољне трговине Републике Србије. Конкретније, биће покушаја да се анализирају развојне тенденције спољне трговине Републике Србије од њеног постојања у оквиру бивше државе Савезне Републике Југославије (СРЈ) па до данас када постоји као самостална држава. Полазећи од тога да је спољна трговина веома важна за привреду једне земље, нарочито каква је Република Србија чији би извоз требало да учествује преко 50% у стварању БДП. С обзиром на недовољну апсорпциону снагу домаћег тржишта и једнострану понуду производних фактора њено опредељење мора бити јачање извозних активности. Република Србија још из раније наслеђеног периода има веома високу увозно зависну производну структуру. Да би остварила што лакши и бољи приступ светском тржишту и унапредила конкурентност извозне понуде Република Србија мора да изврши структурне промене кроз повећање степена финализације производа и географске диверсификације извозног програма. На тај начин структура извоза би била усклађена са структуром светске увозне тражње и пружила би могућност за дугорочни раст извоза.

У том смислу циљ ове дисертације је да се на основу релевантне литературе сагледају трендови и структурне промене спољне трговине Републике Србије, те сходно томе дају одговарајући предлози за повећање извоза Републике Србије и његово структурно унапређење.

2. ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

Према научној области на коју се дисертација односи, генерална хипотеза гласи: **„Променама факторске интензивности, технолошке структуре извоза и унапређењем производње производа више фазе прераде, Република Србија се брже прилагођава трендовима у светској трговини, побољшава своју конкурентску позицију и убрзава свој економски развој“.**

Као помоћне хипотезе наводе се следеће:

Х.1. Применом квалитативних метода могуће је оценити трендове и структурне промене спољне трговине, одредити конкурентску позицију коју земља има на регионалном и светском тржишту и донети мере унапређења.

После 1990. године вредност извоза СРЈ има опадајући тренд, углавном због деловања одређених спољних фактора. Робни увоз је уз велике осцилације ипак имао тенденцију раста. Покривеност увоза извозом показује неповољан тренд у размени СРЈ са иностранством. После распада СФРЈ отежани услови спољне трговине утицали су и на структуру робне размене СРЈ. Домаћи извоз није пратио структуру светске увозне тражње, што показује да се тренд извозне структуре мењао веома споро. Недовољан увоз опреме због слабе финансијске ситуације и недовољне домаће акумулације довео је до заостајања домаће производње за светским тенденцијама, што условљава пад извозне конкурентности. Структура извоза Републике Србије по намени производа се побољшава од 2006. године, тако што је дошло до благог опадања репроматеријала а повећан удео опреме у извозу. С друге стране увоз опреме показује опадајући тренд што се може негативно одразити на конкурентност домаће привреде. Користећи структуру извоза по СИТС, односно СМТК (Стандардна трговинска међународна класификација), присутно је повећање учешћа сектора 7- Машине и транспортни уређаји што се повољно одражава на конкурентностску позицију земље у свету.

Х.2. Применом квантитативних метода у анализи оцене структурног слагања извоза Републике Србије са извозом и увозом земаља Европске уније могуће је одредити висину и значај подударности извозно-увозних структура Србије и земаља Европске уније.

Да би се ова хипотеза доказала користиће се Косинусни и Finger-Kreinin модел мерења сличности (различитости) структуре извоза и увоза који ће поредити сличности робне структуре извоза Републике Србије и екстерне увозне тражње ЕУ.

Поменути коефицијенти показују интензитет тоталне билатералне трговине која може бити очекивана (ако је вредност коефицијента један то би значило потпуну идентичност робних структура). Сличност посматраних структура је од великог значаја јер је са вишим нивоом сличности потребна мања индустријска реалокација и дефинисање других заједничких политика. Компарација извозне структуре Србије са екстерном увозном тражњом ЕУ показује да је 2001. дошло до пораста подударности, да би већ у следећој години уследио пад сличности посматраних структура. Наредних година, закључно са 2006. присутне су осцилирајуће вредности ових коефицијената. Током 2012. и 2013. раст извоза возила и електричне опреме позитивно је утицао на коефицијенте

сличности али са појединим земљама ван ЕУ. Када се посматра поређење структура домаћег извоза са увозном тражњом ЕУ, поред смањења и повећања од 2000. показатељи сличности су имали благи пораст, али укупно посматрано није учињен битан напредак. Овако необична тенденција условљена је релативно малим уделом друмских возила према екстерној увозној тражњи ЕУ (трговине возила се обавља путем интра-трговине односно трговине унутар ЕУ), што знатно умањује ниво слагања две структуре. Поређењем са изабраним земљама види се да је и код њих дошло до одређеног повећања сличности извозних структура са увозном структуром ЕУ. Када је у питању квалитативно побољшање извоза његова примена је изостала зато што се радило о форсирању извоза заснованог на постојећој структури. Потреба ових привреда као и Републике Србије да по сваку цену повећају свој извоз, испољавала је висок ниво ресурсно интензивних производа у њиховој извозној структури, где оне поседују компаративне предности, који су код ЕУ мање заступљени, довела је до ниског нивоа сличности. Република Србија мора што пре да усклади своју извозну структуру са структуром увозне тражње ЕУ како би створила потенцијал за убрзање домаћег извоза.

Х.3. Променама факторске интензивности и технолошке структуре домаће размене расте и производња производа више фазе прераде што убрзава економски развој земље

Анализа у раду која се односи на ову хипотезу је базирана на бројним класификацијама извоза и увоза (по примењеној технологији, по факторској интензивности, по квалификованости радне снаге итд.). Показатељи до којих се дошло и који се могу пратити на основу бројних табела показују да после погоршања структуре извоза по факторској интензивности које је наступило после 1990-те године, у периоду од 2000-2006. године, није било значајних промена унапређења домаће извозне структуре. После 2006. године долази до пораста удела средњих и високотехнолошких производа, посебно током 2013. и 2014. године. Снажан раст извозне структуре последњих година последица је производње аутомобила Фијат (ФАС) који је због врло ниског укупног обима значајно променио извозну структуру домаће привреде. Насупрот томе US Steel је због високог удела у структури извоза у предкризном периоду, који је рангиран као ниско-технолошки интензиван оборио квалитет домаћег извоза. У поређењу са анализираним земљама Балкана по уделу средњих и високотехнолошких производа, Република Србија има доста повољу позицију послдњих година. Када се упореди удео високотехнолошког извоза са развијеним земљама ЕУ, САД и светским уделом у извозу видимо да и поред присутног побољшања наша земља и даље заостаје за овим трендовима раста и по неколико пута.

Веома је индикативно да наука и технологија у савременим условима постају све значајнији фактор повећања продуктивности и економског развоја земље. Република Србија је побољшала али мора и даље да јача своју конкурентску позицију према технолошкој опремљености и иновативности, како би ухватила корак са развијеним земљама ЕУ и света. То ће значити да технолошке промене доводе до усвајања технолошких решења и њихове уградње у осавремењивање процеса производње. Производњом високотехнолошких производа и побољшањем технолошке структуре домаће размене убрзава се и економски развој земље.

3. МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА

У циљу прикупљања података и њихове адекватне обраде коришћене су одговарајуће методе научног истраживања и то:

- 1) Историјско-логички метод,
- 2) Еволуционистички метод,
- 3) Компаративни метод,
- 4) Метод статистичке анализе,
- 5) Индуктивни и дедуктивни метод,
- 6) Метод анализе и синтезе
- 7) Комбиновање теоријског и емпиријског истраживачког приступа,
- 8) Метод статистичке анализе са табелама, графиконима и дијаграмима.

Поред ових у раду ће бити примењивани и следећи методи: косинусни метод (који се своди на утврђивање сличности или различитости између две структуре које су класификоване на идентичан начин), Finger-Kreinin индекс сличности (који се такође, своди на израчунавање степена сличности извозних и увозних структура са нешто другачијим математичким прилазом), као и Еуклидов метод, Bray-Curtis-ов метод, коефицијент комплементарности, инверзни интегрисани индикатор сличности. Интраиндустријска трговина ће бити израчунавана путем стандардног Грубел-Лојдовога индекса, а концентрација размене помоћу модификованог Гини-Хиршмановог коефицијента концентрације робног извоза и увоза.

Проблематика теме ће бити изложена на поступан, логичан и систематичан начин. Осим квалитативне, коришћење квантитативне методологије ће се огледати у презентовању и интерпретацији резултата релевантних истраживања.

Обзиром на актуелност теме у раду ће бити коришћени изводи из литературе домаћих и страних аутора као и извештаји светских институција и стручњака из ове области.

4. ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС

Сагласно предмету и циљу истраживања, постављеним хипотезама и методама истраживања, од докторске дисертације се очекује да:

- Презентира јасан теоријско методолошки оквир за разумевање трендова и структурних промена спољне трговине Републике Србије.
- Пружи јасне одговоре на дилеме дали је Република Србија кренула у реализацију циљева у смислу преокрета трендова и квалитативних промена сопственог извоза.
- Детаљно разјасни значај и улогу структурног унапређења извоза у новој стратегији економског раста.
- Идентификује и јасно означи мере и могућности за повећање и структурно унапређење извоза Републике Србије.

Научна оправданост докторске дисертације се, пре свега огледа у томе што су помоћу економско-математичких метода проучавани трендови и структурне промене спољне трговине Републике Србије. Нарочито су истраживани трендови и промене домаћег извоза, као и његовог дела који иде у ЕУ нашег највећег спољнотрговинског партнера, као одговор на процес приближавања и будућег приступања ЕУ и уопште уласку земље у токове савремене глобализације. Поједини методи који ће се употребљавати у истраживању су веома мало коришћени од стране домаћих економских експерата и углавном су непознаница широј стручној јавности. Сама анализа укупне размене и размене са ЕУ коришћењем различитих метода (косинусни, Finger Kreinin, Еуклидов, Gray-Curtis-ов метод, коефицијент корелације рангова, инверзни (модификовани) интегрисани индикатор сличности, израчунавање робне концентрације извоза и увоза, израчунавање интраиндустријске размене), значајан је допринос истраживању. Стручно разматрање ће моћи да узме у обзир све резултате добијене коришћењем ових метода и понуди одговоре који ће дати јаснији увид у природу спољнотрговинских односа Републике Србије са светом а посебно са ЕУ. Самим тим указује се на могуће правце унапређења тих релација као и предлоге за структурне промене спољне трговине Републике Србије у циљу њеног даљег прилагођавања увозној тражњи развијених земаља (предлози за промене на пољу трговинске или индустријске

политике). Поред овога, доприносом се може сматрати и поређење сличности робне структуре извоза Републике Србије са сличношћу робних структура извоза других земаља у транзицији и увозне тражње развијених земаља, што може помоћи компаративном сагледавању структуре домаћег извоза. Узимајући у обзир структурне промене и динамику сличности извозне понуде Републике Србије и увозне тражње ЕУ и развијених земаља света, могуће је усмерити напоре на конципирању и спровођењу конкретних акција за промену извозне понуде, односно реструктурирање одређених сектора домаће привреде. Показатељи о интраиндустријској размени могу указати на повећање или смањење комплементарности привреде Републике Србије и ЕУ и развијених земаља света у одређеним секторима или на пад у другим. То може помоћи и олакшати тражење узрока испољених тенденција и предузимање евентуалних корективних акција кроз спроведене мере економске политике.

Друштвену оправданост истраживања налазимо у следећем: спољна трговина повећава фонд рада једне нације а самим тим и економско богатство једне државе. Страни капитал који долази у земљу домаћина нарочито у облику гринфилд инвестиција-изградња нове фабрике и браунфилд инвестиција-улагање у постојећу инфраструктуру треба да доведе до бржих структурних промена привреде и развојни концепт заснован на повећању извоза. Битан развојни циљ и друштвена оправданост таквог концепта, јесте пораст запослености и животног стандарда, дохотка и инвестиција. На тај начин се стварају услови за пуније задовољавање, материјалних, образовних, културних, здравствених и стамбених потреба. Дугорочни циљ развоја је пораст стандарда становништва и већи квалитет живота, чије је остваривање опредељено могућностима раста производње, структурних промена извоза, запошљавања и личне потрошње. То ствара моралну и друштвену сатисфакцију запослених грађана који стално теже већем образовању и напредовању у каријери. Ниво образовања становништва је један од основних фактора стварања друштва заснованог на знању и у директној је вези са осталим факторима (улагање у истраживање и развој, примена резултата истраживања, иновације и примена информационих и комуникационих технологија). Систем образовања се модернизује у правцу повећања његове ефикасности и раста квалитета знања, како би се обезбедио већи допринос образовања привредном развоју и друштвеном напретку Републике Србије. Уколико домаће и стране компаније развијају производњу са технолошки интензивним садржајем биће и већа тражња за високо квалификованим кадровима, што ће успорити одлазак наших стручњака у иностранство, а то је велики друштвени допринос за домаћу привреду. Производња са високотехнолошким садржајем

има још једну друштвену оправданост јер спречава неконтролисано трошење природних ресурса и не доводи у питање реализацију стратегије одрживог развоја Републике Србије.

I САВРЕМЕНЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ СВЕТСКЕ ПРИВРЕДЕ И МЕЂУНАРОДНЕ ТРГОВИНЕ

Светска привреда се значајно променила после Другог светског рата. Све до средине осамдесетих година 20. века промене у светској производњи и међународној трговини су биле далеко слабијег интензитета него данас. Основни узрок динамичнијих кретања лежи у процесу глобализације коју карактерише све већа међузависност националних економија и светске привреде.¹ Због тога је динамичан раст међународне трговине у последњој деценији 20. века био главна карактеристика светске привреде. Обим светског робног извоза је растао по просечној годишњој стопи од 6,5% у периоду 1990-2000. године, док је просечан годишњи раст светског бруто домаћег производа (БДП) у истом периоду износио 2,3%. То показује да је темпо раста светског извоза бо три пута динамичнији у односу на раст светског БДП-а.² Савремена привреда једне земље не може се замислити без спољне трговине. Да би развијала своју домаћу производњу, свака земља мора, у мањој или већој мери да увози, а да би могла да плати тај увоз она мора да извози сопствене производе. Пошто растућа производња у земљи захтева шире тржиште од националних оквира, домаћа производња путем извоза остварује пласман својих производа на светско тржиште. Поред тога извоз има и веома важну улогу укључивања земље у међународну поделу рада.³

1. Структурне промене светске трговине у другој половини 20. века

Уз импресиван раст светске трговине, у периоду 1950-2000. године, остварене су исто тако и значајне промене у њеној структури. Најзапаженије је драстично смањење учешћа примарних производа и врло значајно повећање учешћа индустријских производа у светском робном извозу, што показују и подаци у Табели 1.

Учешће примарних производа у светском робном извозу се смањило са 57% у 1950. години на само 22% у 2000. години.⁴ Учешће примарних производа из пољопривреде који се користе за људску исхрану се у исто време смањило више од три пута – са 23% на само

¹ Тодоровић, М., Марковић, И. (2013), *Међународна економија*, Економски факултет, Ниш, стр. 3.

² Ковачевић, Р. (2012), *Економски односи Србије са иностранством*, Економски факултет, Београд, стр. 7-8.

³ Исто, стр. 5.

⁴ Ковачевић, М. (2002), *Међународна трговина*, Економски факултет, Београд, стр. 63.

7%. Учешће примарних производа – репродукционих материјала из сектора рударства и пољопривреде као и енергетских сировина се смањило са 34% на 15% Табела 1.

Табела 1. Учешће примарних и индустријских производа у светском робном извозу у периоду 1950-2000. године

Година	Примарни производи за исхрану	Репродукциони материјали из пољопривреде, рударства и енергетске сировине	Индустријски производи	Укупно
1950.	23	34	43	100,0
1960.	20	25	55	100,0
1973.	15	23	62	100,0
1980.	11	32	55	100,0
1985.	11	26	63	100,0
1990.	10	18	70	100,0
1995.	10	18	74	100,0
1999.	10	14	76	100,0
2000.	7	15	75	100,0

Извор: Ковачевић, М. (2002), *Међународна трговина*, Економски факултет, Београд, стр. 63.

Драстично смањење учешћа примарних производа у светском робном извозу последица је већег броја фактора међу којима се нарочито истичу: осетно спорији раст ових производа у односу на раст индустрије, драстичан пад њихових цена на светском тржишту, све мања употреба природних сировина у низу финалних производа, супституција природних вештачким сировинама, динамичан раст пољопривредне производње у великом броју земаља повећао је степен задовољавања сопствених потреба итд.⁵

И структура извоза индустријских производа у другој половини прошлог века се врло битно изменила. Знатно се повећало учешће машина и транспортних средстава, а знатно смањило учешће одеће и обуће, гвожђа и челика.

У периоду 1950-2000. године, удео машина и транспортних средстава у укупном извозу индустријских производа се повећао са око 35% на чак 55%, подаци Табеле 2.

Табела 2. Структура светског извоза индустријских производа у периоду 1950-2000. године

Категорија производа	1950.	1963.	1973.	1980.	1990.	1995.	2000.
Машине и транспортна средства	34,9	51,8	54,2	54,2	50,4	52,2	55,4
Одећа и обућа	19,9	11,4	10,3	8,7	9,2	8,5	7,7
Гвожђе и челик	12,9	9,1	8,2	7,0	4,4	4,1	0,3
Хемијски производи	10,5	11,9	12,0	13,9	12,2	12,8	12,4
Остали индустријски производи	21,9	15,8	15,3	16,4	23,8	22,4	24,2
Укупно:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Извор: Ковачевић, М. (2002), *Међународна трговина*, Економски факултет, Београд, стр. 64.

⁵ Исто, стр. 64.

Учешће машина и транспортних средстава у укупном светском робном извозу у овом периоду се повећало са око 15% на 41,5%. Учешће само машина у светском извозу индустријских производа се повећало са 20,7% на чак 43,1%.

Веома значајне структурне промене у светском извозу су пре свега одраз структурних промена у светској привреди у којој је индустријска производња неупоредиво брже расла од пољопривредне производње и производње производа рударства. Светска индустријска производња у 2000. години је реално била десет пута већа него 1950. године, производња рударства за само четири пута, а пољопривредна производња за 3,3 пута.⁶

2. Трендови и структурне промене спољне трговине изабраних земаља

Нови трендови у глобалној конкурентности су постали веома важна карактеристика светске привреде и светске трговине. Они се огледају у значајним структурним променама спољне трговине и конкурентности појединих земаља на светском тржишту.

Кина је остварила импресиван раст извоза, који је од 26 милијарди долара у 1985. години порастао на 249 милијарди долара у 2000. години. Овакав раст је био праћен порастом прилива СДИ од 2 милијарде долара у 1985. на 41 милијарду долара у 2000. години. Велики раст извоза се одразио и на пораст тржишног учешћа земље у светској трговини са 1,6% на више од 6% за време овог периода. Нарочито су технолошки-интензивни производи имали изражен раст.⁷

Структура извоза Кине се такође, значајно променила. У 1985. години извоз примарних производа и на ресурсима базираних индустријских производа износио је око 48,6% укупног извоза док је у 2000. години њихов удео опао на 11,6%, док се удео индустријских производа који нису базирани на ресурсима повећао са 50% на 87% (Табела 3).

Из приложене табеле се може приметити да је удео високо-технолошких производа у извозу скочио са 2,6%, колико је износио у 1985. години, на 22,4% у 2000. години. Када посматрамо 10 главних извозних производа ове земље њихов удео износио је око 42% укупног извоза. Чак три производа из ове групе су припадала високо-технолошким индустријама (телекомуникациона опрема, машине за аутоматску обраду података и

⁶ Исто, стр. 64.

⁷ Стојадиновић Јовановић, С. (2008), Трендови и промене у глобалној конкурентности, Научни часопис, *Економски хоризонти*, Економски факултет, Крагујевац, стр. 78.

делови и компоненте за компјутере) на које је отпадало скоро 13%. ТНК су имале велику улогу у повећању извоза. Удео страних филијала чинио је мање од 9% укупног извоза Кине у 1986. години, док је у 2001. њихов удео порастао на 48%. Индустијски производи, посебно машине и опрема чинили су преко 90% извоза страних филијала у Кини.⁸

Табела 3. Структура извоза и конкурентност Кине у светској трговини, у периоду 1985-2000. година (у процентима)

Производ	1985	1990	1995	2000
I Удео на тржишту	1,6	2,8	4,8	6,1
1. Примарни производи	2,4	2,6	2,5	2,3
2. Инд. производи базирани на прир.ресурсима	1,1	1,3	2,1	2,7
3. Инд. производи који нису базир. на прир.ресурсима	1,5	3,4	6,1	7,8
- Ниско-технолошки	4,5	9,1	15,5	18,7
- Средње-технолошки	0,4	1,4	2,6	3,6
- Високо-технолошки	0,4	1,4	3,6	6,0
4. Други производи	0,7	0,7	1,4	1,8
II Структура извоза	100,0	100,0	100,0	100,0
1. Примарни производи	35,0	14,6	7,0	4,7
2. Инд. производи базирани на прир.ресурсима	13,6	8,2	7,4	6,9
3. Инд. производи који нису базир. на прир.ресурсима	50,0	76,2	84,6	87,1
- Ниско-технолошки	39,7	53,6	53,5	47,6
- Средње-технолошки	7,7	15,4	16,9	17,3
- Високо-технолошки	2,6	7,3	14,2	22,4
4. Други производи	1,4	0,8	1,0	1,1
III Главни извозни производи	U	14,2	30,2	38,5
1. Опрема, играчке, играце и спорт, одећа +	2,5	7,3	8,4	8,5
2. Обућа +	1,2	4,6	7,2	5,5
3. Телекомуникациона опрема +	0,4	1,9	3,5	4,9
4. Маchine и једин. за аутомат. обраду података +	/	0,3	1,6	4,1
5. Разна одећа исплетена или хеклана +	3,6	4,4	4,1	3,9
6. Делови и компоненте за компјутере +	0,1	0,3	1,8	3,6
7. Разна одећа, текстилни материјали (+ -)	3,8	5,5	4,8	3,5
8. Путничка роба (кофери и сл.) +	1,8	3,6	3,6	2,8
9. Производи од пластичних материјала +	0,3	1,4	2,3	2,3
10. Намештај и делови +	0,5	0,8	1,3	2,3

U – групе производа код којих је Кина освојила (+) или изгубила (-) учешће на светском тржишту

Извор: Стојадиновић Јовановић, С. (2008), Трендови и промене у глобалној конкурентности, Научни часопис, *Економски хоризонти*, Економски факултет, Крагујевац, стр. 79.

Удео високо-технолошких индустрија у укупним СДИ брзо се повећавао и побољшавао квалитет извоза ове земље. Високо-технолошке ТНК су основале преко 100 истраживачко-развојних центара, углавном у Шангају и Бејингу. *Motorola* је основала 18 истраживачко-развојних центара, а *Mikrosoft* три. Ови центри су имали значајну улогу у

⁸ Исто, стр. 78.

јачању иновационих активности страних филијала. Велики број високо-технолошких извозно оријентисаних филијала је спроводио заједничка улагања са домаћим предузећима, што је стварало позитивне ефекте.⁹

Табела 4. Структура извоза и конкурентност Мађарске на тржишту Западне Европе, у периоду 1985-2000. година

Производ	1985	1990	1995	2000
I Удео на тржишту	0,3	0,3	0,5	0,9
1. Примарни производи	0,3	0,5	0,4	0,4
2. Инд. производи базирани на прир.ресурсима	0,4	0,5	0,5	0,5
3. Инд. производи који нису базир. на прир.ресурсима	0,2	0,3	0,5	1,1
- Ниско-технолошки	0,4	0,5	0,8	0,8
- Средње-технолошки	0,1	0,2	0,5	1,3
- Високо-технолошки	0,1	0,1	0,4	1,1
4. Други производи	0,1	0,2	0,2	0,1
II Структура извоза	100,0	100,0	100,0	100,0
1. Примарни производи	26,9	20,8	10,5	4,5
2. Инд. производи базирани на прир.ресурсима	32,9	27,1	18,4	9,8
3. Инд. производи који нису базир. на прир.ресурсима	39,2	50,5	70,0	85,1
- Ниско-технолошки	22,6	27,2	25,9	14,9
- Средње-технолошки	12,7	18,2	32,6	44,9
- Високо-технолошки	3,9	5,1	11,6	25,2
4. Други производи	1,0	1,6	1,0	0,6
III Главни извозни производи U	2,8	4,9	23,9	50,2
1. Клипни мотори са унутраш.сагоревањем и делови +	0,1	0,1	7,2	12,4
2. Машине за аутоматску обраду података +	0,1	0,0	1,0	10,1
3. Путничка моторна возила +	0,0	0,1	1,8	6,6
4. Звучна опрема, машине и сл. +	0,0	0,0	1,1	3,4
5. Телекомуникациона опрема +	0,2	0,9	2,4	3,4
6. Опрема за дистрибуцију електричне енергије +	0,1	1,1	3,7	3,3
7. Делови и компоненте за моторна возила +	0,3	0,5	2,0	3,1
8. Делови и компоненте за машине за АОП +	0,1	0,2	0,9	2,8
9. Електричне машине и апаратура +	1,7	1,5	3,1	2,7
10. Телевизори +	0,1	0,5	0,9	2,4

U – групе производа код којих је Мађарска освојила (+) или изгубила (-) учешће на тржишту Западне Европе

Извор: Стојадиновић Јовановић, С. (2008), Трендови и промене у глобалној конкурентности, Научни часопис, *Економски хоризонти*, 10, (1), Економски факултет, Крагујевац, стр. 79.

Мађарска је своје високе извозне резултате остварила као и Кина, захваљујући великом порасту прилива СДИ. Извоз се са 10 милијарди долара у 1990. години, скоро утростручио на 28 милијарди долара у 2000 години. Приливи СДИ су се истовремено повећали са 311 милиона долара у 1990. години на 1,6 милијарди долара у 2000. години. Тржишно учешће Мађарске у Западној Европи се троструко повећало са 0,3% из 1985. на

⁹ Исто, стр. 82.

0,9% у 2000. години. Структура њеног извоза на ово тржиште се значајно променила у посматраном периоду. Удео примарних производа и индустријских производа базираних на ресурсима у укупном извозу пао је са 60% у 1985. години на око 14% у 2000. години. С друге стране, удео индустријских производа који се не базирају на ресурсима, повећан је са 39% у 1985. години на 85% у 2000. години. Значајан пораст забележио је удео високо-технолошких извозних производа који се повећао више од шест пута, са 4% у 1985. на 25% у 2000. години. Средње-технолошки извозни производи су повећали свој удео са близу 13% у 1985. на 45% у 2000. години.¹⁰

Када се посматра листа 10 главних извозних производа, они су у 2000. години чинили половину извоза ове земље. Осам производа из ове групе је из области електронске и аутомобилске индустрије, што потврђују подаци из илустроване Табеле 4.

Главне покретачке снаге раста извоза Мађарске чиниле су ТНК. Преко 50% основних средстава у привреди Мађарске било је власништво страних компанија, а преко 2/3 укупног извоза био је извоз иностраних филијала у овој земљи у 2000. години. ТНК производе првих 10 производа које Мађарска извози на инострано тржиште. Међу индустријама у којима доминирају филијале страних компанија истичу се:

- индустрија аутомобила, у којој су *Audi/Volkswagen* (са преко 3 милијарде америчких долара остварених у извозу Мађарске), *Opel/GM* и *Suzuki* као и произвођачи делова *Delphi* и *ZF*, који су међу главним извозницима Мађарске;
- електронска индустрија, у којој *IBM* и *Philips* остварују сваки од њих преко 2 милијарде америчких долара, а следе их *GE*, *Flextroniks* и *Samsung*.

Мађарска је успела да предузме низ значајних мера како би привукла што већи прилив СДИ. Споразум са ЕУ дозволио је Мађарској преференцијални приступ, на њено тржиште, нарочито домаћих монтажних производа. Због високе зависности од страних филијала лоцираних у извозно-производним зонама и ризика да те активности не буду довољно уграђене у домаћу привреду, ова земља настоји да побољша домаће капацитете и привуче стране филијале које ће успоставити чвршће везе са домаћим добављачима и дати још већи допринос развоју домаће привреде.¹¹

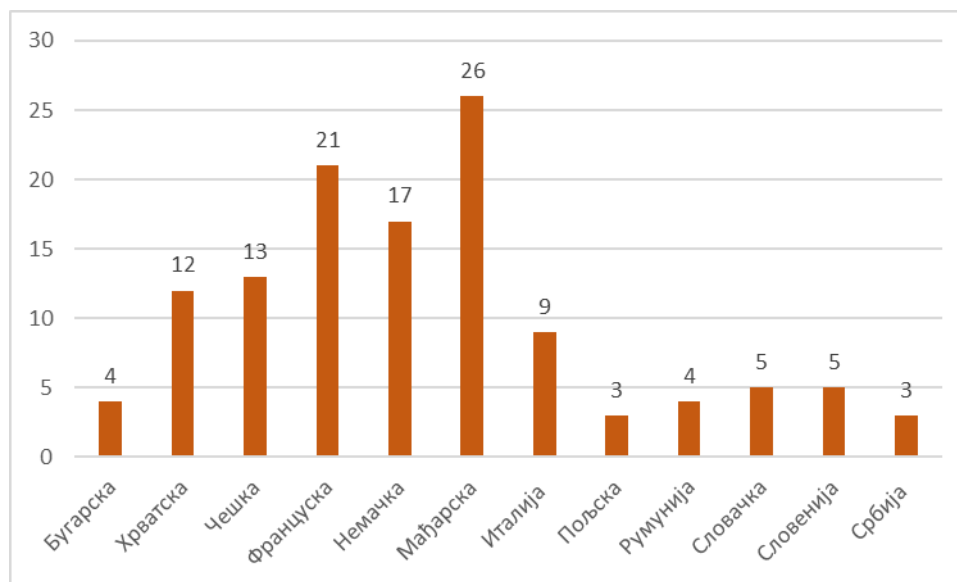
Уколико упоредимо просек високотехнолошког извоза Србије и изабраних земаља тадашњих чланица ЕУ и кандидата за чланство у ЕУ за посматрани период од 2001-2005. видећемо да Србија доста заостаје за овим земљама. Просек српског извоза био је

¹⁰ Исто, стр. 83.

¹¹ Исто, стр. 85.

упоредив са извозом Пољске, нешто слабији у односу на извоз Бугарске и Румуније док је у односу на Француску и Мађарску заостајао од седам до више од осам пута.

Графикон 1. Високотехнолошки извоз као проценат робног извоза Србије и изабраних земаља - просек за период 2001-2005. година

Извор: Сопствена израда графикана према подацима преузетим од: World Bank, <http://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS>, додатни прорачуни кандидата

Док је већина земаља поправљала свој високо технолошки извоз Србија је напротив, чак и стагнирала у том погледу. Према подацима Светске Банке у периоду од 1992-2000. године просек високотехнолошког извоза у укупном извозу Србије износио је 4%. У 1996. години висина овог извоза износила је и 6% да би у каснијем периоду дошло до променљивог тренда са све израженијом опадајућом тенденцијом. Многе земље су после уласка у ЕУ побољшале свој извоз са високотехнолошким садржајем. Бугарска је скоро удвостручила свој просек извоза са 4% из овог периода на 7% у периоду 2006-2014. године. Пољска је удвостручила свој извоз са 3% на 6%, док је и Румунија значајно побољшала високо извозни садржај са 3% на 7%. Чешка је са 13% повећала извоз на 15%, Француска са 21% на 24%, док су Словачка и Словенија такође, побољшале високотехнолошку извозну структуру у посматраном периоду. Из приказаних података се може приметити да су поједине земље мало и погоршале структуру свог високотехнолошког извоза. Извоз Хрватске је са 12% смањен на 9%, Немачке са 17% на 15%, Мађарске са 26% на 21% и Италије са 9% на 7%. Без обзира на присутно смањење ове земље су и даље имале веома велики проценат високотехнолошког извоза у посматраном периоду.¹²

¹² <http://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS>

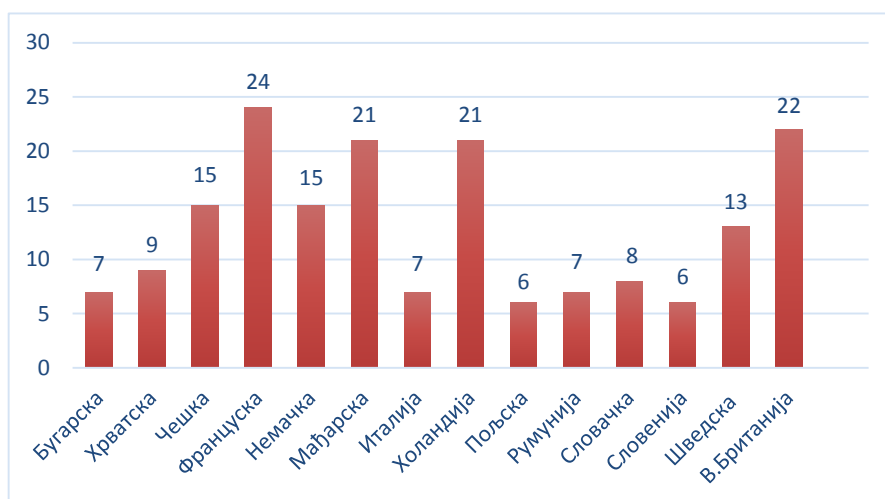
Табела 5. Високотехнолошки извоз као проценат робног извоза изабраних земаља ЕУ
2006-2014. година (у процентима)

	2006	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Просек 2006-2014
Бугарска	6	7	8	8	7	8	8	7	7,0
Хрватска	10	8	10	9	8	10	10	8	9,0
Чешка Република	14	14	15	15	16	16	15	15	15,0
Француска	21	20	23	25	24	25	26	26	24,0
Немачка	17	13	15	15	15	16	16	16	15,0
Мађарска	24	23	25	24	23	18	16	14	21,0
Италија	7	6	7	7	7	7	7	7	7,0
Холандија	29	19	21	21	20	20	20	20	21,0
Пољска	4	4	6	7	6	7	8	9	6,0
Румунија	5	7	9	11	10	6	6	6	7,0
Словачка Република	7	5	6	7	7	9	10	10	8,0
Словенија	6	6	6	6	6	6	6	6	6,0
Шведска	16	11	13	14	13	13	14	14	13,0
В. Британија	34	18	20	21	21	22	22	21	22,0

Извор: World Bank, <http://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS>, додатни прорачуни кандидата

На основу података Светске Банке приказаних у Табели 5. можемо пратити тренд високотехнолошког робног извоза изабраних земаља ЕУ у периоду од 2006-2014. године. На основу израчунатог просека видимо да се он кретао од 6% у извозу Пољске и Словеније па до 21% у извозу Мађарске и Холандије, 22% у извозу Велике Британије и 24% у извозу Француске. Графикон 2. Већина ЗУТ је поправила своју структуру технолошког извоза и постала конкурентнија на тржишту ЕУ. Пошто последњи подаци за Републику Србију из извештаја Светске Банке постоје само за 2000. годину, где је њен високотехнолошки извоз износио 3% остаје претпоставка да битнији напредак у каснијем периоду није забележен.

Графикон 2. Високотехнолошки извоз као проценат робног извоза изабраних земаља ЕУ- просек 2006-2014. година (у процентима)

Извор: Сопствена израда графикана према подацима из Табеле 5.

Пошто просек високотехнолошке структуре извоза Републике Србије заостаје иза просека посматраних земаља ЕУ од два до осам пута, она мора у наредном периоду да поправи квалитет свога извоза и повећа своју конкурентност на извозном тржишту ЕУ. „Међународна трговина технолошки интензивним производима се повећава као резултат структурних промена светске производње. Способност земље да извози на тржишта високих технологија је важна претпоставка њене укупне конкурентности на светском тржишту.“¹³

3. Истраживања при извођењу индекса извозног потенцијала једне земље по методологији Међународног трговинског центра

Коришћењем методологије коју је развио Међународни трговински центар (енгл. *ITC - International Trade Center*), могуће је идентификовати производе који се могу промовисати на међународном тржишту јер су конкурентни, али и одредити тржишта на којима ће се базирати раст извоза једне националне привреде у наредном периоду. Избор извозне стратегије се заснива на постојећим и новим извозним производима и детаљној анализи величине и динамике раста постојећих извозних дестинација. Методологија Међународног трговинског центра доприноси квалитетнијем дефинисању извозних капацитета и потенцијала међународног тржишта и представља израчунавање Индекса извозног потенцијала (енгл. *Export Potential Index - EPI*) на нивоу националне економије.¹⁴

Индекс извозног потенцијала (енгл. *Export Potential Index-EPI*) добија се комбинацијом Индекса извозних перформанси (енгл. *Export Performance Index*) и Индекса светске тражње (енгл. *World Demand Index*). Ова два индекса се добијају на основу комбинације одабраних појединачних показатеља. Прорачун индекса извозних перформанси се изводи на основу индекса откривених компаративних предности и прорачунатог раста овог индекса у одређеном периоду. Индекс светске тражње се изводи на основу израчунатог учешћа извоза одабраног производа у светском извозу и прорачунате стопе раста овог учешћа у одабраном периоду, за који се изводи анализа прорачуна нивоа предности.¹⁵

Индикатор учешћа извоза одабраног производа у светском извозу се обрачунава с циљем да се види колико је велико светско тржиште за одабрани производ у поређењу са

¹³ Ковачевић, Р. (2016), „Опоравак светске привреде - ефекти на извоз Србије“, *Економска политика Србије у 2016. години*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 140.

¹⁴ Васић, Ј. (2014), „Трговинска мапа Србије-Перспективе извоза појединих сектора и одабраних група производа“, Научни часопис, *Тржиште новац капитал*, Привредна комора Србије, Центар за економске анализе, бр. 3, јул-септембар, Београд, стр. 57.

¹⁵ Исто, стр. 58.

целокупним капацитетом светског тржишта за све производе. Индикатор се израчунава на основу следећег количника:¹⁶

$$\text{Учешће у светском извозу} = \frac{\text{Вредност извоза одабраног производа у свету}}{\text{Укупан светски извоз}} * 100 \quad (1)$$

Иако ово учешће може бити велико у неким годинама обухваћеним анализом, ипак је неопходно обрачунати раст учешћа извоза одабраног производа у укупном извозу у свету, како би се сагледала тенденција постојања светске тражње за одабраним производом. За обрачун стопе раста учешћа извоза одабраног производа у светском извозу, у периоду 2007-2013. године, користи се следећа формула:

$$G_{2007-2013} = \left(\frac{U\check{c}e\check{s}\check{c}e_{2013} - U\check{c}e\check{s}\check{c}e_{2007}}{U\check{c}e\check{s}\check{c}e_{2007} + U\check{c}e\check{s}\check{c}e_{2013}} \right) * 100 \quad (2)$$

Након нормализације индикатора изводи се Индекс светске тражње који указује на тенденције глобалне тражње за одабраним производом. Овај индекс показује колика је величина глобалног тржишта за одабрани производ и какав је раст овог тржишта.¹⁷

Табела 6. Рангирање индекса извозног потенцијала за Србију, у периоду 2009-2013. године (на нивоу тарифног броја)

Тарифни број	Наименовање	Индекс извозног потенцијала	Индекс извозних перформанси	Индекс светске тражње
8703	Путнички аутомобили и друга моторна возила за превоз лица, караван и комби возила и возила за трке	75	81	69
2710	Камени угљ, укључујући и брикете разних облика од каменог угља	64	48	79
8517	Телефонски апарати, укљ. телефоне за мрежу станица или за друге бежичне мреже; остали апарати за пренос података	61	63	58
2709	Нафта и уља добијена од битуменозних минерала, сирова	60	20	100
2601	Руде гвожђа и концентрати, укључујући и пржене пирите гвожђа	58	72	45
8544	Изолована жица, каблови или остали изоловани електрични проводници	58	72	43
2711	Нафтни гасови и остали гасовити угљоводоници	57	57	58
9999	Роба која није споменута на другом месту	57	45	69
7403	Рафинисани бакар и легуре бакра, сирови	57	73	41
2713	Нафтни кокс, битумен од нафте и остали остаци од уља од нафте или из уља добијених од битуменозних минерала	57	80	34

Извор: Васић, Ј. (2014), „Трговинска мапа Србије-Перспективе извоза појединих сектора и одабраних група производа“, Научни часопис, *Тржиште новац капитал*, Привредна комора Србије, Центар за економске анализе, Београд, бр. 3, јул-септембар, стр. 60.

¹⁶ Исто, стр. 59.

¹⁷ Исто, стр. 59-60.

„Индекс извозног потенцијала омогућава идентификацију сектора са највећим извозним потенцијалом на нивоу националне привреде за коју је извршена анализа. На тај начин је омогућена класификација производа са највећим индексом и одређивање приоритета при рангирању.“¹⁸

У Табели 6. је дат приказ десет најзначајнијих тарифних бројева, чији је Индекс извозног потенцијала већи од 57, при чему највећи индекс извозног потенцијала 75, имају Путнички аутомобили, који према факторској расположивости и технолошкој интензивности спадају у сегмент средњег нивоа технологије, интензивне људским капиталом. Према приказаним подацима у Табели 6. уочава се да Република Србија има висок извозни потенцијал у секторима Прерађивачке индустрије и Рударства, односно у одсецима Производње моторних возила и приколица и Производње електричне опреме.

¹⁸ Исто, стр. 60.

II ТРЕНДОВИ И СТРУКТУРА СПОЉНЕ ТРГОВИНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У ОКВИРУ ДРЖАВНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ САВЕЗНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ (СРЈ)

Осамдесетих година прошлог века Србија и Црна Гора (СЦГ) су биле релативно добро интегрисане у светску економију. Док су још биле део Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ), укупни промет робе и услуга СЦГ је 1989. године износио чак 90 процената БДП-а. Међутим, велики део трговине СЦГ био је концентрисан на друге републике бивше Југославије. Деведесете године прошлог века донеле су велико погоршање у реализацији трговине. Распадом бивше (СФРЈ) нестало је јединствено југословенско тржиште а формирано тржиште СРЈ и тржишта бивших република које су се издвојиле из СФРЈ. Уследиле су потом и санкције Европске уније (ЕУ) и Савета безбедности Уједињених Нација (УН) којима је уведена економска блокада СРЈ. Ови поремећаји су довели до смањења робне размене са иностранством и пада индустријске производње, пре свега због раније формиране међузависности привреда бивших југословенских република. Тако је дошло до прекида у робној размени између република бивше Југославије, а трговина СРЈ са бившим републикама је износила око 1/3 укупне размене.

1. Структурне карактеристике спољне трговине СРЈ након распада СФРЈ

1.1. Обим и структура спољне трговине СРЈ по намени производа

У време постојања СФРЈ значајан део производње остварен у републикама био је реализован кроз испоруке другим републикама. Након распада СФРЈ прекинути су традиционални канали робне размене између бивших република, па је њихова међусобна размена попримила карактер спољне трговине. Обим спољнотрговинске размене након распада СФРЈ био је знатно смањен. Увођење иностране блокаде додатно је погоршало ситуацију. Тенденције смањивања извоза и увоза биле су видљиве из године у годину.

Вредност извоза робе и услуга у 1992. смањена је за 47,8%, док је увоз робе и услуга смањен за 30,6%. У 1993. вредност извоза је смањена за 71% у односу на 1992.

годину, док је вредност увоза била мања за 70%.¹⁹ Размере погоршања спољне трговине СРЈ могу се сагледати на основу приказаних података у (Табели 7).

Ако се посматра 1990. година запажа се да је вредност извоза СРЈ достигла 5,8 млрд. долара и да је затим наступила тенденција све већег смањивања вредности робног извоза. Ова вредност је у 1999. години чинила свега 30% вредности извоза из 1990. године. Разлог овоме је свакако НАТО агресија и бомбардовање наше земље који су утицали на то да се извоз у 2000. години још увек није могао опоравити иако је у 1998. извезено робе у вредности од 2,9 млрд. долара. Од 2001. године присутан је тренд пораста вредности извоза који је 2005. године износио чак 77% вредности извоза из 1990. године. Слично запажање односи се и на робни увоз који је бележио велике осцилације у посматраном периоду. У 1992. години вредност увоза износила је 25% увоза из 1990. године, да би се 1995. увоз повећао на 36% и имао раст до 1999. године када је износио 44% извоза из 1990. године.

Табела 7. Робна размена СРЈ са иностранством у периоду од 1990-2005. годи (у милионима долара)

Године	Извоз (ФОБ)	Увоз (ЦИФ)	Салдо	Покриће увоза извозом у %
1990	5.816	7.460	- 1.644	78,0
1991	4.704	5.548	- 844	85,2
1992	2.539	3.859	- 1.320	65,6
1995	1.531	2.666	- 1.135	54,4
1996	2.018	4.119	- 2.101	49,0
1997	2.677	4.826	- 2.149	55,6
1998	2.858	4.849	- 1.991	58,8
1999	1.498	3.296	- 1.798	45,2
2000	1.723	3.711	- 1.988	46,4
2001	1.903	4.837	- 2.934	39,3
2002	2.275	6.320	- 4.045	36,0
2003	2.756	7.477	- 4.721	36,9
2004	3.523	10.753	- 7.230	32,8
2005	4.482	10.461	- 5.979	42,8

Извор: Завод за статистику Србије и Црне Горе, СГ СЦГ 2003, Београд, 2003, стр. 274, РЗС, Статистички годишњак Србије, 2007, Београд, 2007, стр. 277.

Од 2000. године када је спроведена либерализација спољне трговине СРЈ дошло је до наглог повећања увоза који није могао да буде праћен повећањем вредности извозних садржаја. Покривеност увоза извозом опала је са 78% у 1990. години на 33% у 2004. Односно 43% у 2005. години што јасно показује неповољан тренд у робној размени СРЈ са иностранством (Табела 7).

¹⁹ Ковачевић, Р. (2003), *Економски односи Југославије са иностранством*, Економски факултет, Београд, стр. 238.

Отежани услови спољне трговине током 90-их година значајно су утицали и на структуру робне размене по намени. Југославија је пре распада бивше СФРЈ значајније извозила индустријске производе, што је указивало на већу економску развијеност. Производи нижих фаза прераде и полупроизводи су постали све значајнији у нашем извозу, док се у светском извозу током 90-их њихово учешће смањивало. Цене ових производа на светском тржишту су имале опадајућу тенденцију. Ови трендови показују да домаћи извоз није пратио токове светске увозне тражње и да се веома споро мењала традиционална извозна структура. Генерална карактеристика структуре извоза и увоза по намени производа је ниско учешће опреме у структури увоза, које се кретало око 16% у другој половини 90-их година.²⁰

Табела 8. Структура извоза и увоза СРЈ по намени производа у периоду од 1990-2005. године (у процентима)

Година	Структура извоза по намени				Структура увоза по намени			
	Опрема	Потрошна роба	Репро материјал	Укупно	Опрема	Потрошна роба	Репро материјал	Укупно
1990	12,8	32,9	54,3	100,0	13,1	23,4	63,5	100,0
1991	10,6	35,2	54,2	100,0	12,9	22,2	64,9	100,0
1992	9,0	32,4	58,6	100,0	13,2	15,6	71,2	100,0
1993	-	-	-	-	-	-	-	-
1994	-	-	-	-	-	-	-	-
1995	6,4	36,2	57,4	100,0	12,5	20,1	67,4	100,0
1996	6,1	36,5	56,0	100,0	13,9	20,1	67,4	100,0
1997	4,8	29,6	65,6	100,0	12,7	21,7	65,6	100,0
1998	5,8	26,6	67,6	100,0	15,5	18,0	66,5	100,0
1999	7,2	35,5	57,3	100,0	15,8	15,8	68,4	100,0
2000	7,4	32,8	59,8	100,0	16,2	15,3	68,5	100,0
2001	8,5	34,8	56,7	100,0	15,9	19,0	65,1	100,0
2002	7,3	34,7	57,9	100,0	19,9	20,6	59,5	100,0
2003	7,9	38,8	53,3	100,0	21,3	20,0	58,7	100,0
2004	6,1	28,0	65,9	100,0	20,8	23,2	56,0	100,0
2005	5,4	27,8	66,8	100,0	15,9	21,5	62,6	100,0

Извор: Савезни завод за статистику, Статистички годишњак СРЈ, Београд, одговарајуће године, додатни прорачуни кандидата

Главну компоненту укупног југословенског извоза у овом периоду чинио је извоз репроматеријала. Недовољан увоз опреме у укупном увозу био је последица недовољног кредитирања због прекида финансијских односа са иностранством почетком 90-их као и ниског нивоа домаће акумулације. Овако низак удео увоза опреме у укупном увозу довео

²⁰ Исто, стр. 263-264.

је до технолошког заостајања домаће производње за светским тенденцијама, проузрокујући пад извозне конкурентности.²¹

Из Табеле 8. може се уочити да је извоз репроматеријала представљао главну извозну компоненту у периоду од 1992-2005. године. Учешће ове категорије производа у укупном извозу кретало се у интервалу од 54,2% у 1991. до 67,6% у 1998. години и 66,8% у 2005. години. Високо учешће репроматеријала у извозу последица је недовољне конкурентности у извозу производа виших фаза прераде. Уместо да расте учешће индустријских производа у извозу, уочава се супротна тенденција. Потрошна роба је у извозу у неким годинама достигала чак и трећину укупне вредности извоза (око 35,% у 1991, 1999, 2001 и 2002. години, да би у 2003. години извоз потрошне робе достигао скоро 39%, после чега је приметан тренд смањења извоза у 2004. и 2005. години. Извоз опреме је у посматраном периоду имао тенденцију опадања од 12,8% у 1990. до 5,4% у 2005. години.

Структура робне размене са иностранством по намени одражава ниво развијености домаће индустријске производње. Високо учешће сировина и репроматеријала у увозу значи да постоји висока увозна зависност домаће производње за ове врсте производа. Увоз опреме је друга битна увозна категорија која је неопходна за технолошко унапређење домаће производње. Тиме се знатно побољшава и унапређује квалитет производа намењених како домаћем тако и иностраном тржишту. Тренд сталног пораста увоза опреме у укупном увозу опажа се у периоду од 1998. и надаље до 2005. године. Такође, у овом периоду присутан је и тренд опадања увоза потрошне робе. Висока заступљеност сировина и производа нижих фаза прераде у домаћем извозу указује на потребу да се мења производна и извозна структура. Неопходно је да се повећа удео производа који спадају у индустријске производе виших фаза прераде. На тај начин би се домаћа извозна структура ускладила са структуром светске увозне тражње, и остварила стабилна тенденција дугорочног расата извоза.²²

1.2. Удео спољне трговине СРЈ друштвеном производу и светској трговини

Учешће извоза СРЈ у светском извозу имало је углавном опадајућу тенденцију, од 0,16% у 1990. години, на свега 0,02% у 1999. и 2000. години. Опадајуће учешће домаћег извоза у светском извозу било је последица две супротне тенденције: пораста светског извоза и пада домаћег извоза у посматраном периоду. Светски извоз у периоду од 1990-2000. године растао је по просечној годишњој стопи од преко 6%. Након мањег пада у 2001.

²¹ Исто, стр. 264

²² Исто стр. 265.

години, обим светског робног извоза у 2002. години поново је порастао за више од 2,5%.²³ Од 2001. дошло је и до пораста удела СРЈ у светском извозу на 0,03% да би у 2003. години овај удео повећан на 0,04% и на том нивоу се задржао и у 2005. години.

Табела 9. Удео извоза и увоза СРЈ у светској трговини (у процентима)

Година	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Извоз/светски извоз	0,16	0,03	0,04	0,05	0,05	0,02	0,02	0,03	0,03	0,04	0,04	0,04
Увоз/светски увоз	0,20	0,05	0,07	0,08	0,08	0,05	0,05	0,07	0,08	0,10	0,11	0,10

Извор: Подаци о извозу и увозу СРЈ су из СЗС, *Статистички годишњак СРЈ*, одговарајуће године, РЗС, *Статистички годишњак Србије*, 2006. Београд, а подаци о светској трговини (за период 1990-2001) су преузети из *United Nations, (2002), Unctad Handbook of Statistics, United Nations Publication, New York and Geneva*, остали подаци су преузети из *United Nations, (2006-07), Unctad Handbook of Statistics, United Nations Publication, New York and Geneva*, додатни прорачуни кандидата

Када погледамо Табелу 9. запажа се опадајућа тенденција домаћег увоза у светском увозу са 0,20% из 1990. на 0,05% у 1995. години. Након тога дошло је до променљивог учешћа овог параметра у периоду од 1996-2000. године да би од 2001. опет био присутан тренд пораста, тако да је удео домаћег увоза у светском увозу у 2005. години износио 0,10%, што је половина увоза из 1990. године. Посматрано у светским размерама, видимо да се ради о релативно скромном учешћу домаћег увоза у светском увозу али је ово учешће више него двоструко веће од у односу на удео домаћег извоза у светском извозу.

Табела 10. Извоз земаља у транзицији Централне и Источне Европе 2000-2005. године (у млрд. долара)

Земље	ИЗВОЗ					
	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Чешка Република	28.996	33.399	38.486	48.709	67.194	77.985
Словачка	11.889	12.641	14.478	21.966	27.605	31.998
Мађарска	28.016	30.530	34.512	42.532	54.892	62.179
Пољска	31.651	36.092	41.010	53.537	73.792	89.347
Румунија	10.367	11.391	13.876	17.619	23.485	27.730
Словенија	8.732	9.252	10.357	12.767	15.879	17.896
Хрватска	4.432	4.666	4.904	6.187	8.024	8.773
СР Југославија	1.711	1.986	2.275	2.650	3.979	4.553

Извор: Подаци за 2001. годину су преузети из *United Nations, (2003), Unctad Handbook of Statistics, United Nations Publication, New York and Geneva*, остали подаци су преузети из *United Nations, (2006-07), Unctad Handbook of Statistics, United Nations Publication, New York and Geneva*

У поређењу са земљама централне Европе ниво спољнотрговинске размере СРЈ је релативно низак, што показују и следеће Табеле. Већина земаља у транзицији централне и источне Европе је захваљујући приливу страног капитала и структурним променама производње значајно побољшала своје извозне перформансе. Чешка Република и

²³ Исто, стр. 271.

Словачка су 2001. године имале укупан извоз од 40,9 млрд. долара, да би укупна вредност извоза у 2005. години достигла ниво од 110,0 млрд. долара, што је повећање од око 2,7 пута. Мађарска је у посматраном периоду повећала свој извоз више од два пута. Пољска је такође, повећала вредност извоза за скоро три пута. Извоз СРЈ је у посматраном временском интервалу повећан за 2,7 пута, јер је ту обухваћен и извоз у бивше републике СФРЈ, сада нове самосталне државе.

Када посматрамо увозну страну одабране групе земаља запажамо да су све забележиле и повећање увоза за два или три пута укључујући и СРЈ. С друге стране стоји интересантна чињеница да су све посматране земље у овом периоду од 2001-2005. године, упркос повећању извоза, имале већи раст увоза тако да су код свих тих земаља створени трговински дефицити.

Табела 11. Увоз земаља у транзицији централне и источне Европе 2000-2005. године

Земље	УВОЗ					
	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Чешка Република	33.852	36.477	42.773	53.801	71.619	76.340
Словачка	13.412	15.500	17.460	23.760	30.469	36.168
Мађарска	31.955	33.682	37.788	47.602	59.637	65.783
Пољска	48.940	50.245	55.113	68.004	87.909	100.903
Румунија	13.055	15.561	17.862	24.003	32.664	40.463
Словенија	10.116	10.144	10.933	13.853	17.571	19.626
Хрватска	7.887	9.147	10.722	14.209	16.589	18.560
СР Југославија	3.711	3.516	6.320	7.952	10.753	11.009

Извор: Подаци за 2001. годину су преузети из *United Nations, (2003), Unctad Handbook of Statistics, United Nations Publication, New York and Geneva*, остали подаци су преузети из *United Nations, (2006-07), Unctad Handbook of Statistics, United Nations Publication, New York and Geneva*

Веома важан показатељ значаја спољне трговине је учешће извоза робе и услуга у друштвеном производу. У циљу поређења СРЈ са земљама у транзицији централне, југоисточне и источне Европе, бројчане вредности овог показатеља илустроване су у Табели 12. Према подацима следеће табеле запажа се да је учешће извоза робе и услуга у БДП у посматраном периоду било највеће код Мађарске, Словачке, Чешке Републике и Словеније а најмање код СРЈ. Пораст овог учешћа у земљама у транзицији резултат је пре свега њихове оријентације на повећање извоза, пре свега на тржиште ЕУ.

СРЈ је због свог заостајања у односу на посматране земље морала да предузме озбиљне реформске мере како би повећала овај показатељ и достигла наведена учешће за ЗУТ. То практично значи да пораст извоза робе и услуга мора бити динамичнији од раста БДП-а.

Табела 12. Упоредни приказ извоза робе и услуга као проценат БДП-а СРЈ и изабраних земаља

	1998	2001	2005
Чешка Република	42,3	49,1	62,3
Словачка	46,7	57,8	72,3
Мађарска	52,9	64,9	62,8
Пољска	26,1	27,2	34,9
Румунија	22,9	33,0	32,9
Бугарска	43,1	35,0	42,6
Словенија	47,5	51,7	59,6
Хрватска	29,5	38,7	39,3
Македонија	41,2	29,2	34,8
СР Југославија	21,2	22,4	27,1

Извор: World Bank, *World Development Indicators*
<http://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS>

1.3. Структурна усклађеност спољне трговине СРЈ са светским тенденцијама

Либералнији приступ у одвијању међународних трговинских токова, а посебно интензиван развој савремене технологије, генерисао је низ структурних промена светске трговине.²⁴

Табела 13. Робна структура светског извоза у периоду од 2000-2006. године

	Вредност у	Учешће	Годишња стопа		
	млрд. УСД	у %	раста у %		
	2006.	2006.	2000-2006.	2005.	2006.
Производи укупно	11.762,0	100,0	11	14	15
Пољопривредни производи	944,5	8,0	9	8	11
Горива и руде	2.277,1	19,3	11	38	27
Горива	1.770,5	15,0	18	43	23
Индустријски производи	8.256,8	70,1	10	10	13
Гвожђе и челик	374,0	3,2	17	17	18
Хемијски производи	1.247,8	10,6	14	12	13
Канцеларијска и телекомуникациона опрема	1.451,4	12,3	7	11	13
Остале машине и транспортна опрема	1.015,9	8,6	10	7	10
Текстилни производи	218,6	1,9	5	5	7
Одећа	311,4	2,6	8	7	12

Извор: Поповчић-Аврић, С., Видас-Бубања, М. (2009), „Међународна економија“, Факултет за економију, финансије и администрацију, Београд, стр. 94.

„Док су почетком осамдесетих година у водећим секторима у међународној робној трговини једнако били заступљени и примарни, али и индустријски производи, период деведесетих обележио је снажан раст технолошки интензивних индустрија. У условима све очигледније међузависности светске трговине и технологије долази до структурних

²⁴ Поповчић-Аврић, С., Видас-Бубања, М. (2009), „Међународна економија“, Факултет за економију, финансије и администрацију, Београд, стр. 85-93.

промена робне структуре светског извоза. Долази до јачања улоге канцеларијске и телекомуникационе опреме, компјутерске технологије, прецизних инструмената и високософистицираних сектора у оквиру индустријских машина и опреме, аутомобилске индустрије и фармације²⁵.

Да би што боље анализирали и приказали извозну структуру СРЈ по секторима неопходно је да дамо осврт на секторску структуру светског робног извоза. Кретања у структури светског извоза у посматраном периоду обележена су порастом учешћа индустријских производа са 70,5% у 1990. на 76,5% у 2002. години, док од 2003-2005. године, приметан је опадајући тренд исте групе производа. Уједно уочава се опадајућа тенденција учешћа примарних производа. Извоз групе производа у коју спадају храна, пиће, дуван, јестива уља и семе опао је са 9,3% у 1990. на 6,4% у 2005. години (Табела 14).

Табела 14. Структура светског робног извоза по секторима СМТК (у процентима)

	0+1+22+4	2-(22+27+28)	3	27+28+68+667+971	5+6+7+8-(667+68)
1990.	9,3	3,0	11,0	3,6	70,5
1995.	8,9	2,8	7,2	3,4	74,6
1999.	7,7	1,9	7,5	2,8	77,2
2000.	6,7	1,8	10,5	2,8	75,4
2001.	7,2	1,8	9,9	2,8	75,8
2002.	7,4	1,8	9,4	2,7	76,5
2003.	7,3	1,8	9,8	2,7	75,6
2005.	6,4	1,6	13,3	3,3	71,7

Напомена: Сектори су дати према СМТК и обухватају следеће групе производа: група (0+1+22+4) обухвата извоз свих производа хране укључујући пиће, дуван, јестива уља и семе; група 2-(22+27+28) обухвата извоз сирових материја пољопривредног порекла; група (27+28) обухвата непрерађена ђубрива, сирове минерале, руде црних метала и старо гвожђе; група (3) репрезентује извоз минералних горива, мазива и сличних материја; групу (68+667+971) чине извоз обојених метала, драго камење и не-монетарно злато; сектор 5 до 8- (667+68) обухвата извоз индустријских производа; сектор (5) обухвата извоз хемијских производа; група (7) обухвата извоз машина и транспортне опреме.

Извор: Подаци су преузети са <http://stats.unctad.org>

Најоштрији пад извозног удела забележен је код примарних пољопривредних производа али су и остале групе примарних производа, укључујући и гвожђе и челик, оствариле пад учешћа у светској трговини током 90-их година.

Комплетнију слику о месту домаће привреде на светском тржишту можемо формирати према подацима који показују удео извоза домаћих сектора СМТК у светском увозу истих сектора (Табела 15). Веома је приметно, да ни у једном сектору, домаћи извоз није задовољавао ни 1% светског увоза одговарајућег сектора. Једино је код извоза метала и старог гвожђа домаће учешће било око једног промила у светском увозу датих

²⁵ Исто, стр. 93-94.

производа у 2000. години. То је углавном била последица смањивања учешћа домаћег извоза у светском увозу са 0,07% из 1992. на 0,03% у 2000. години.²⁶ Овакве тенденције показују да је домаћи извоз имао скромно место у светској трговини и да се оно погоршало у посматраном периоду.

Табела 15. Удео извоза СРЈ по секторима у светском увозу по секторима у 1992. и 1998-2000. години (у процентима)

Година	Укупно 0-9	0+1+22+4	2- (22+27+28)	3	27+28+68	5 до 8-68	5	(6+8)-68	7
1992	0,07	0,13	0,08	0,04	0,22	0,06	0,05	0,09	0,03
1998	0,05	0,09	0,10	0,02	0,18	0,04	0,06	0,07	0,01
1999	0,03	0,08	0,06	0,00	0,11	0,02	0,03	0,04	0,00
2000	0,03	0,07	0,08	0,00	0,14	0,02	0,02	0,04	0,00

Извор: Ковачевић, Р. (2003), *Економски односи Југославије са иностранством*, Економски факултет, Београд, стр. 268.

Дугорочна тенденција јачања улоге индустријског сектора у светском извозу обележена је динамичним порастом учешћа машина и транспортне опреме. Треба нагласити да је удео извоза канцеларијске и телекомуникационе опреме порастао са 8,8% из 1990. на 13,8% у 2001. години.²⁷ Ово је уједно био и најдинамичнији сектор у светском извозу током 90-их година.

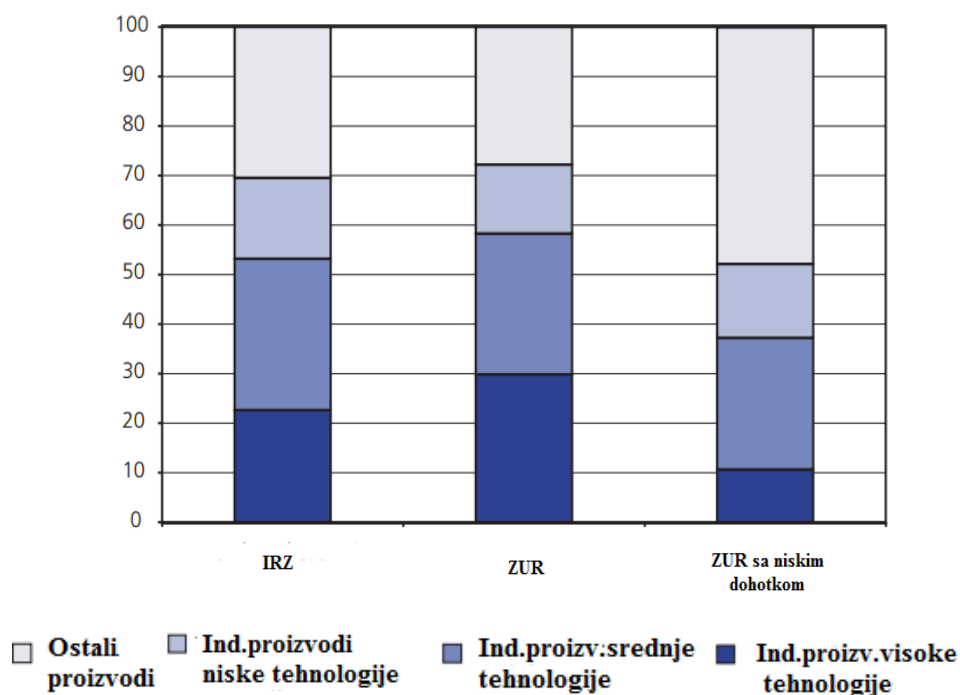
Удео технолошки интензивних производа у светској трговини стабилно је растао у посматраном периоду. Структуру светског увоза према интензивности технологије приказује Слика 1. Када се ради о структури увоза, према слици 1. запажа се да је увоз производа високе технологије у индустријски развијеним земљама (ИРЗ) у 2000. години износио више од 20% њиховог укупног увоза. Увоз производа средње технологије сачињавао је око 30% а увоз производа ниске технологије око 20% укупног увоза. Такође, око 30% увоза односило се на остале производе. Дакле, око 50% увоза ИРЗ сачињавали су производи високе и средње технологије. У увозу Земаља у Развоју (ЗУР) регистровано је учешће производа високе технологије од око 30% и учешће производа средње технологије од око 28% у 2000. години.

Код ЗУР са ниским дохотком увоз производа високе технологије износио је нешто више од 10% док је учешће производа средње технологије било преко 25%.

²⁶ Ковачевић, Р. (2003), *Економски односи Југославије са иностранством*, Економски факултет, Београд, стр. 269.

²⁷ World Trade Organization, (2002), *Annual Report 2002*, Geneva, str. 105.

Слика 1. Структура светског увоза у 2000. години по технолошком садржају производа (у %)

Напомена: За дефиницију производних група видети (Lall, 2000).
Извор: WTO, *World Trade Report 2003*, str. 93

Структура увоза ЗУР у 2000. години потврђује да значајан обим знања у ове земље долази посредством трговине. Успех трансфера технологије кроз трговину зависи од услова и политика у земљи увозници. Да би трансфер био ефикасан потребна је одговарајућа обука за коришћење технологије (*know-how*), разумевање основних принципа дате технологије (*know-why*), прилагођавање технологије локалним условима и дифузија нове технологије унутар земље. Ово су кључне детерминанте апсорпционог капацитета земље домаћина у односу на технологију. Поред тога, способност земље да усвоји инострану технологију зависи од јаза између постојеће и увозне технологије (трансфер технологије је већи у индустријским гранама у којима је овај јаз мањи).²⁸

2. Динамика спољне трговине Савезне Републике Југославије

Србија је, у заједници са Црном Гором (СРЈ), почетком 2001. године започела процес транзиције са огромним поремећајима у привредној структури и робним токовима са иностранством. И поред присутних привредних дебаланса СРЈ је од почетка транзиције до 2005. године остваривала раст БДП нешто већи од светског просека. БДП СРЈ у 2001. години износио је 12,8 милијарде евра и бележио је раст од 5,3% у односу на 2000. годину.

²⁸ Ковачевић, Р. (2003), *Економски односи Југославије са иностранством*, Економски факултет, Београд, стр. 267.

Оваквом расту највише су допринели повећање пољопривредне производње, трговине на мало, саобраћаја и неких непроизводних делатности док је индустријска производња била међу последњим у свету. У 2002. години реални раст БДП био је мањи за око 18,8% у односу на претходну годину, док је у 2003. години забележио најнижу стопу раста од 2,5% у посматраном периоду. Укупна економска активност у 2004. години имала је растући тренд у односу на 2003. годину, тако да је реални раст БДП повећан за 6,8%, али је већ следеће 2005. смањен за 3,9% (Табела 16).

Табела 16. Бруто домаћи производ и спољнотрговински индикатори СРЈ (2001-2005. година)

Година	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
Бруто домаћи производ (милиони евра)	12.819	16.024	17.290	18.994	20.285
Реални раст БДП (у %)	5,3	4,3	2,5	9,3	5,4
Извоз робе (милиони евра)	1.896	2.192	2.442	3.119	3.944
Увоз робе (милиони евра)	4.758	5.919	6.589	8.769	8.564
Дефицит робне размене (милиони евра)	-2.862	-3.727	-4.147	-5.650	-4.620
Стопа раста извоза (у %)	13,1	15,6	11,4	27,7	26,4
Извоз (% БДП)	14,8	13,7	14,1	16,4	19,4
Стопа раста увоза (у %)	31,9	24,4	11,3	33,1	-2,3
Увоз (% БДП)	37,1	36,9	38,1	46,2	42,2
Дефицит робне размене (% БДП)	22,3	23,2	24,0	29,7	22,8
Степен отворености економије (извоз + увоз)/БДП (у %)	51,9	50,6	52,2	62,6	61,7

Извор: НБС, *Статистички билтен*, август, 2012; Република Србија, Министарство финансија, „*Билтен јавних финансија*“, број 117, мај 2014. године, Београд; додатни прорачуни кандидата

Извоз робе у 2001. години износио је 1.896 милиона евра и био је већи за 11,4% у односу на 2000. годину. Увоз робе исте године износио је 4.758 милиона евра и имао је раст од 24,2%.

У периоду од 2001-2005. године, робни извоз је растао по просечној годишњој стопи од 18,8% док је робни увоз остваривао просечну годишњу стопу раста од 19,7%, што значи да су извоз и увоз расли по просечној годишњој стопи од 19,2%. Поред изражене спољнотрговинске динамике, основну карактеристику размене представља висок дефицит робне размене.

Обим и динамика робне размене СРЈ са иностранством у последњој деценији 20. века, последица су распада јединственог тржишта СФРЈ, санкција УН и ЕУ, као и НАТО бомбардовања СРЈ. Временски хоризонт посматрања упоредне динамике спољне трговине СРЈ обухвата период од 1990-2002. године. Промене у обиму размене СРЈ са

иностранством у посматраном раздобљу резултат су различите динамике југословенске спољне трговине у појединим деловима периода 1990-2002. године.²⁹

Табела 17. Упоредна динамика светске робне размене и робне размене СР Југославије просечне годишње стопе раста

Период	Извоз		Увоз	
	Светски	СРЈ	Светски	СРЈ
1990-1995	8,0	-23,4	7,6	-18,6
1996-2000	4,3	-3,9	4,6	-2,6
1990-2002	5,2	-7,1	5,0	-1,4
1990-2000	6,2	-11,5	6,1	-6,7
1996-1998	0,8	19,0	1,0	8,5
2001-2002	4,0	20,4	3,0	30,1

Извор: Ковачевић, Р. (2003), *Економски односи Југославије са иностранством*, Економски факултет, Београд, стр. 275.

Према Табели 17. уочава се опадајућа тенденција извоза СРЈ која је регистрована у интервалу од 1990-1995.године. Просечна годишња стопа пада извоза је била 23,4%, који је представљао изузетно неповољну етапу кроз коју је прошла домаћа привреда. Након тога уследило је повећање извоза, тако да је у периоду од 1996-1998. године, упркос осетном паду светског извоза, домаћи извоз растао по стопи од 19,0%. Растући тренд извоза прекинут је 1999. године, због НАТО агресије на СРЈ у којој је југословенски извоз скоро преполовљен. Од 2000. године извоз је почео поново да бележи растуће вредности, јер је у периоду 2000-2002. године растао по просечној годишњој стопи од 18,3%, да би у 2002. години достигао вредност од 20,4%. На увозној страни су такође, приметне значајне осцилације у посматраном периоду. Увоз је у периоду од 1990-1995. године опадао по просечној годишњој стопи од 18,6% а опадање је присутно и у остала три подпериода по знатно мањим стопама. У потпериоду 1996-1998. године, забележена је растућа тенденција тако да је остварен раст по просечној годишњој стопи од скромних 8,5%. Као и у случају извоза, у 1999. години је дошло до пада увоза у односу на претходну годину, али је овај пад био блажи у односу на забележени пад извоза. Период од 2000-2002. године, обележен је динамичним растом увоза, па је просечна годишња вредност увоза у том периоду износила више од 30%. Из наведених података о динамици спољнотрговинске размене СРЈ приметан је оштар раскорак са тенденцијама светског извоза и увоза.³⁰

У 2000. години долази до нормализације односа са међународним економским институцијама и до побољшања робне размене са иностранством. Пошто је домаћа

²⁹ Исто, стр. 274.

³⁰ Исто, стр. 275-276.

производња била зависна од увоза, дошло је до пораста увоза опреме која се користила за ремонт дотрајалих капацитета.

3. Спољнотрговинска размена Савезне Републике Југославије по земљама и регионима

3.1. Регионална усмереност робне размене СРЈ

Са структурним променама у светској трговини мења се значај и улога појединих региона у светском извозу и увозу. Према подацима из Табеле 18. главно место у светском извозу припада ИРЗ. Учешће ове групе земаља се кретало изнад 70% у 1990. години, да би након тога уследила тенденција опадања овог учешћа на 60,3% у 2005. години. Упоредо са опадајућим учешћем развијених земаља у светском извозу, расло је учешће извоза из ЗУР. Ова групација земаља остварила је пораст свог учешћа у извозу са 24,11% из 1990. на 35,92% у 2005. години. ЗУР су схватиле захтеве светског тржишта тако да су трансформисале своју производну и извозну структуру од сировина у корист извоза индустријских производа много брже него свет у целини. Извоз ЗУР из 1990. године износио је око 34% извоза ИРЗ, док је тај извоз у 2005. години, скоро дуплиран тако да је чинио око 60% од извоза ИРЗ. Просечна стопа раста извоза ЗУР у периоду 1990-2000. године је износила 9,1%, док је извоз ИРЗ у истом периоду бележио раст од 5,7%, а светски извоз по стопи од 6,7%. Учешће источноевропских земаља у светском извозу је опало са 5,04% из 1990. На 3,08% у 2003. години, да би у 2005. години, ово учешће повећано на 3,82%. Спровођење транзиционих реформи у овим земљама довело је до повећања њиховог извоза на тржишта ЕУ, што је довело и до пораста учешћа њиховог извоза у светском извозу.

Када посматрамо регионални удео у светском увозу видимо да и овде главно место припада ИРЗ, али са опадајућим трендом у посматраном периоду. Удео увоза ИРЗ из 1990. године износио је 72% док је тај удео смањен на 65,68% у 2005. години. За разлику од ИРЗ, ЗУР су забележиле тренд раста свог увоза у светском увозу који је са 22,59% из 1990. повећан на 31,36% у 2005. години. Групација источноевропских земаља смањила је удео свог увоза са 5,41% из 1990. на 2,96% у светском увозу у 2005. години.

Табела 18. Регионална структура светског робног извоза и робног увоза (у процентима)

Година	Свет = 100	ИРЗ	ЗУР	Земље Ист. Евр.	Свет = 100	ИРЗ	ЗУР	Земље Ист. Евр.
1990.	100,0	70,85	24,11	5,04	100,0	72,00	22,59	5,41
1994.	100,0	68,82	27,83	3,35	100,0	67,81	28,82	3,37
1995.	100,0	68,19	27,92	3,89	100,0	66,96	29,11	3,93
1996.	100,0	67,23	28,72	4,05	100,0	66,24	29,33	4,43
1997.	100,0	66,27	29,69	4,04	100,0	65,15	30,21	4,64
1998.	100,0	67,91	28,05	4,04	100,0	68,07	27,32	4,61
1999.	100,0	66,78	29,37	3,85	100,0	68,76	27,29	3,95
2000.	100,0	63,77	32,01	4,22	100,0	67,20	28,86	3,94
2001.	100,0	64,13	31,25	4,62	100,0	66,82	28,73	4,45
2002.	100,0	63,46	31,68	4,86	100,0	66,29	28,89	4,82
2003.	100,0	64,89	32,03	3,08	100,0	68,57	28,86	2,57
2004.	100,0	62,85	33,71	3,44	100,0	66,79	30,46	2,75
2005.	100,0	60,26	35,92	3,82	100,0	65,68	31,36	2,96

Извор: Подаци су преузети са <http://stats.unctad.org>

Деведесете године су довеле до великог погоршања реализације спољне трговине СРЈ са главним регионалним и осталим партнерима. Након 2000. године ситуација се значајно поправила, због ширег приступа СРЈ тржишту ЕУ као и суседним тржиштима. У посматраном периоду у извозу СРЈ су доминирале земље ЕУ, чије је учешће у укупном извозу повећано са 48,9% у 1998. на 59,5% у 2002. години (Табела 19).

Табела 19. Извоз СРЈ по економским зонама у периоду од 1997-2003. године

	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.
ЕУ	50,0	48,9	50,6	54,2	58,2	59,5	53,9
ЕУ-15	39,3	39,2	38,7	40,6	46,1	43,7	40,0
ЦЕФТА	28,7	30,8	34,3	29,4	26,3	27,9	30,7
ЦИС	8,3	7,0	6,8	7,1	6,9	6,4	6,7
Остале	13,0	13,3	8,3	9,3	8,6	6,2	8,7
ЕУ-15/ЕУ	78,6	80,2	76,5	75,0	79,2	73,5	74,2

Извор: Прорачуни кандидата према: НБС, *Статистички билтен, август, 2012.*

Посматрајући увоз СРЈ у периоду од 1997-2003. године, примећујемо да је он највише долазио из земаља ЕУ-15, 74,4% у 1997. години са променљивим осцилацијама у наредним годинама, али је и у 2003. години износио високих 73,3%. ЕУ са осталим чланицама била је на другом месту по питању увоза и имала је удео преко 50% у посматраном периоду (Табела 20).

Табела 20. Увоз СРЈ по економским зонама у периоду од 1997-2003. године

	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.
ЕУ	55,7	56,7	59,9	61,6	57,6	59,6	58,3
ЕУ-15	41,4	43,1	41,3	39,2	39,2	42,4	42,8
ЦЕФТА	12,6	10,3	9,8	9,0	7,7	6,2	5,7
ЦИС	11,5	12,8	11,0	12,0	18,0	16,1	16,7
Остале	20,2	20,2	19,3	17,4	16,7	18,1	19,3
ЕУ-15/ЕУ	74,4	76,2	69,0	63,5	68,1	71,1	73,3

Извор: Прорачуни кандидата према: НБС, *Статистички билтен*, август, 2012.

3.2. Најзначајнија тржишта у спољнотрговинској размени СРЈ

Све до увођења међународних санкција нашој земљи извоз у развијене земље чинио је више од половине укупног извоза. Након распада тржишта СФРЈ и током трајања санкција значајно је смањена улога неких развијених земаља а порасла улога БиХ са РС и Републике Македоније у извозу СРЈ.³¹ У Табели 21. дато је учешће 10 најзначајнијих земаља у извозу СРЈ у 1998. и 2002. години. У 1998. години, БИХ је била наша водећа изозна дестинација у коју смо извозили 21% укупног извоза а 26,7% на нивоу 10 посматраних земаља. Немачка као друга земља од посматраних земаља сачињавала је 11,8% нашег укупног извоза а на нивоу укупног извоза 10 посматраних земаља њен удео износи 14,9%. Италија се задржала међу водећим земљама нашег извоза са учешћем од 11% у укупном извозу. Ако посматрамо прве три земље на ранг листи нашег извоза у 1998. години, видећемо да оне заједно чине 43,8% што је скоро половина нашег укупног извоза, с обзиром да учешће свих 10 посматраних земаља чини 79% укупног извоза. Према истој табели видимо да је БИХ била скоро изједначена са Италијом на водећој позицији по релативном учешћу у извозу СРЈ у 2002. години. Извоз у БИХ је у 2002. години смањен за око 45% у односу на 1998. годину, што је вероватно последица укупног смањења извоза СРЈ у 2002. години за неких 20% у односу на 1998. годину. Приметно је смањење извоза СРЈ и према свим другим земљама у 2002. години, што је довело до пада укупног извоза СРЈ према 10 посматраних земаља у 2002. години за неких 25,5% у односу на посматрану 1998. годину.

³¹ Исто, стр. 279.

Табела 21. Десет најзначајних извозних тржишта СРЈ

	Земље	1998.	Земље	2002.
	Извоз робе	мил. УСД	Извоз робе	мил. УСД
	УКУПНО	2.858	УКУПНО	2.275
1.	Босна и Херцеговина (са РС)	603	Босна и Херцеговина (са РС)	331
2.	Немачка	336	Италија	330
3.	Италија	311	Немачка	243
4.	Република Македонија	251	Република Македонија	207
5.	Швајцарска	243	Швајцарска	170
6.	Руска Федерација	152	Руска федерација	91
7.	Грчка	115	Грчка	83
8.	Француска	98	Словенија	82
9.	Велика Британија	92	Мађарска	79
10.	Мађарска	56	Аустрија	65
	УКУПНО (1-10)	2.257	УКУПНО (1-10)	1.681
	Учешће у укупном извозу (у %)	79,0	Учешће у укупном извозу (у %)	73,9
	Остале земље	601	Остале земље	594

Извор: Подаци за 1998. годину преузети са НБС, Џеферсон Институт (2003), "Конкурентност привреде Србије"; Подаци о укупном извозу као и подаци за 2002. годину преузети су из *Статистички календар (2003)*, Савезни завод за статистику, Београд.

На увозној страни распоред посматраних земаља је нешто другачији: Немачка, Руска Федерација и Италија су три најзначајније земље из којих је реализовано око 34% увоза СРЈ у 1998. години.

Табела 22. Десет најзначајних увозних тржишта СРЈ

	Земље	1998.	Земље	2002.
	Увоз робе	мил.УСД	Увоз робе	мил.УСД
	УКУПНО	4.849	УКУПНО	6.320
1.	Немачка	588	Немачка	829
2.	Руска федерација	550	Руска федерација	787
3.	Италија	508	Италија	653
4.	Босна и Херцеговина	248	Мађарска	276
5.	Република Македонија	244	Словенија	242
6.	Грчка	193	Босна и Херцеговина	231
7.	Француска	183	Аустрија	194
8.	Аустрија	152	Кина	193
9.	САД	132	Француска	182
10.	Чешка Република	117	Шведска	171
	УКУПНО (1-10)	2915	УКУПНО (1-10)	3.758
	Учешће у укупном увозу (у %)	60,1	Учешће у укупном увозу (у %)	59,5
	Остале земље	1.934	Остале земље	2.562

Извор: Подаци за 1998. годину преузети са НБС, Џеферсон Институт (2003), "Конкурентност привреде Србије"; Подаци о укупном увозу као и подаци за 2002. годину преузети су из *Статистички календар (2003)*, Савезни завод за статистику, Београд.

Са овим земљама СРЈ је имала највећи трговински дефицит који је износио око 850 млн. долара што је преко 42% укупног трговинског дефицита који је достигао око 2 млрд. долара у 1998. години. У 2002. години СРЈ је остварила увоз од око 36% из ове три земље

али је са њима остварила и највећи трговински дефицит који је износио 1,6 млрд. долара или око 40% укупног трговинског дефицита у 2002. години.³² СРЈ је у 2002. години, успела да оствари суфицит у робној размени са БиХ, Републиком Македонијом и Швајцарском.

На основу изложених чињеница и приказаних података намеће се оцена да су тржишта две бивше републике СФРЈ била веома значајна за извоз СРЈ у посматраном периоду.

4. Структура спољнотрговинске размене СРЈ по секторима, одсецима и групама СМТК

4.1. Структура спољнотрговинске размене СРЈ по секторима СМТК

Спољнотрговинска размена СРЈ по секторима СМТК у посматраном периоду показује који су то производи били основни носиоци извоза и увоза. Према Табели 23. видимо да у 1996. години долази до пада извоза код већине сектора. „Највећи пад извоза приметан је код сектора: Разни готови производи (за 86%), Минерална горива и мазива за (преко 80%), Машине и транспортни уређаји за (84%), Хемијски производи за (71%), Производи сврстани по материјалу за (62%), у односу на 1990. годину, што је сигурно последица уведених санкција нашој земљи.“³³ Посматрани однос извоза производа из поменутих сектора у 1996. години у односу на 1991. годину такође показује висок пад извоза, скоро приближних вредности као и у 1990. години. Наредне 1997. године повећава се вредност извоза у скоро свим секторима, осим код сектора Пиће и дуван где је дошло до пада за 24 % и сектора Храна и живе животиње где је извоз смањен за око 30%. У 1996. години уочава се пораст учешћа извоза у секторима Храна и живе животиње, Пиће и дуван и Сирове материје, осим горива у односу на 1990. и 1991. годину, што је вероватно последица смањења учешћа извоза у секторима Машине и транспортни уређаји и Разни готови производи. Сектор Производи сврстани по материјалу има највеће учешће у структури извоза у периоду од 1990. до 2005. године и креће се у распону од 25% у 2003. години до 35,6% у 2005. години. Анализа података о оствареном извозу по секторима у посматраном периоду показује неповољну структуру извоза СРЈ и погоршање структуре.

³² Цеферсон Институт (2003), „Конкурентност привреде Србије“, Београд, стр. 101.

³³ Црномарковић, Ј. (2010), „Преглед спољнотрговинске робне размене Републике Србије у периоду од 1988-2009. године“, *Трендови*, Републички завод за статистику, Београд, стр. 8.

Табела 23. Структура извоза СРЈ по секторима СМТК од 1990-2000. године, (милиони долара и проценти)

	1990.		1991.		1996.		1997.		1998.		1999.		2000.	
	износ	%	износ	%	износ	%	износ	%	износ	%	износ	%	износ	%
Изв-оз	5.453	100	4.506	100	1.744	100	2.531	100	2.723	100	1.369	100	1.558	100
0	412	7,5	514	11,4	399	22,9	279	11,0	330	12,1	288	21,0	253	16,2
1	36	0,7	62	1,4	88	5,0	67	2,6	31	1,1	18	1,3	13	0,8
2	235	4,3	134	3,0	83	4,8	123	4,9	122	4,5	72	5,3	111	7,1
3	194	3,6	204	4,5	38	2,2	55	2,2	77	2,8	36	2,6	4	0,3
4	6	0,1	6	0,1	9	0,5	21	0,8	23	0,8	8	0,6	17	1,1
5	575	10,5	434	9,6	166	9,5	321	12,7	286	10,5	145	10,6	145	9,3
6	1427	26,2	1171	26,0	546	31,3	804	31,8	762	28,0	373	27,2	499	32,0
7	1358	24,9	887	19,7	219	12,6	234	9,2	288	10,6	180	13,1	208	13,4
8	1178	21,6	1076	23,9	166	9,5	417	16,5	379	13,9	213	15,6	265	17,0
9	32	0,6	18	0,4	30	1,7	210	8,3	425	15,6	36	2,6	43	2,8

0 - Храна и живе животиње	5 - Хемијски производи
1 - Пиће и дуван	6 - Производи сврстани по материјалу
2 - Сирове материје, осим горива	7 - Машине и транспортни уређаји
3 - Минерална горива и мазива	8 - Разни готови производи
4 - Животињска и биљна уља и масти	9 - Производи и трансакције нигде поменути

Извор: Црномарковић, Ј. (2010), „Преглед спољнотрговинске робне размене Републике Србије у периоду од 1988-2009. године“, *Трендови*, Републички завод за статистику, Београд, стр. 9-10, табела 4 и 4а.

У структури увоза, сектор (машине и транспортни уређаји) и сектор (производи сврстани по материјалу) имају највеће учешће а не заостаје много ни сектор (минерална горива и мазива), који је у 2000, 2001 и 2005. години чинио око 1/5 укупног увоза. Ово указује на чињеницу да је због недостатка ових природних ресурса, увоз нафте и гаса као најважнијих покретачких енергената најнеопходнији. С друге стране охрабрујући су подаци који указују да сектор (храна и живе животиње) има све мање учешће у структури увоза. Од 11% у 1996. години, учешће овог сектора у укупном увозу је смањено на 5,6% у 2005. години, са тенденцијом даљег смањења. Први сектор (пиће и дуван) имао је пад учешћа са 2,2% у 2001. години на 1,1% у 2005. години, док је четврти сектор задржао константно учешће.³⁴

³⁴ Исто, стр. 10.

Табела 24. Структура увоза СРЈ по секторима СМТК од 1990-2000. године, (милиони долара и проценти)

	1990.		1991.		1996.		1997.		1998.		1999.		2000.	
	износ	%	износ	%	износ	%	износ	%	износ	%	износ	%	износ	%
УВОЗ	7.044	100	5.212	100	3.811	100	4.503	100	4.475	100	2.881	100	3.330	100
0	698	9,9	417	8,0	419	11,0	483	10,7	395	8,8	225	7,8	216	6,5
1	35	0,5	41	0,8	32	0,8	73	1,6	38	0,9	32	1,1	50	1,5
2	451	6,4	272	5,2	415	10,9	390	8,7	299	6,7	213	7,4	208	6,2
3	1145	16,2	963	18,5	519	13,6	742	16,5	725	16,2	457	15,9	662	19,9
4	23	0,3	12	0,2	11	0,3	9	0,2	9	0,2	7	0,2	7	0,2
5	816	11,6	702	13,5	556	14,6	609	13,5	650	14,5	477	16,6	523	15,7
6	1470	20,9	1096	21,0	771	20,2	960	21,3	994	22,5	625	21,7	715	21,5
7	1661	23,6	1159	22,2	750	19,7	792	17,6	906	20,2	633	22,0	720	21,6
8	709	10,1	545	10,5	307	8,1	352	7,8	350	7,8	190	6,6	212	6,4
9	36	0,5	5	0,1	31	0,8	93	2,1	109	2,4	22	0,8	17	0,5

0 - Храна и живе животиње	5 - Хемијски производи
1 - Пиће и дуван	6 - Производи сврстани по материјалу
2 - Сирове материје, осим горива	7 - Машине и транспортни уређаји
3 - Минерална горива и мазива	8 - Разни готови производи
4 - Животињска и биљна уља и масти	9 - Производи и трансакције нигде поменути

Извор: Црномарковић, Ј. (2010), „Преглед спољнотрговинске робне размене Републике Србије у периоду од 1988-2009. године“, *Трендови*, Републички завод за статистику, Београд, стр. 9-10, табела 4 и 4а.

Табела 25. Структура извоза робе СРЈ по секторима СМТК од 2001-2005. године, (милиони долара и проценти)

	2001.		2002.		2003.		2004.		2005.	
	износ	%	износ	%	износ	%	износ	%	износ	%
Извоз	1.721	100,0	2.075	100,0	2.756	100,0	3.523	100,0	4.482	100,0
0	271	15,7	477	23,0	499	18,1	641	18,2	776	17,3
1	13	0,7	17	0,8	32	1,2	56	1,5	55	1,2
2	89	5,2	107	5,2	138	5,0	196	5,6	198	4,4
3	50	2,9	77	3,7	61	2,2	91	2,8	164	3,6
4	18	1,1	19	0,9	17	0,6	62	1,7	43	0,9
5	132	7,7	168	8,1	249	9,0	385	10,9	494	11,1
6	505	29,3	549	26,5	689	25,0	1.184	33,6	1.595	35,6
7	241	14,0	251	12,1	570	20,8	378	10,7	443	9,9
8	358	20,8	362	17,4	458	16,6	507	14,4	703	15,7
9	45	2,6	48	2,3	43	1,5	23	0,6	12	0,3

0 - Храна и живе животиње	5 - Хемијски производи
1 - Пиће и дуван	6 - Производи сврстани по материјалу
2 - Сирове материје, осим горива	7 - Машине и транспортни уређаји
3 - Минерална горива и мазива	8 - Разни готови производи
4 - Животињска и биљна уља и масти	9 - Производи и трансакције нигде поменути

Извор: РЗС, *Статистички годишњак Србије 2006*, Београд 2006, стр. 285 и 286; додатни прорачуни кандидата

Табела 26. Структура увоза робе СРЈ по секторима СМТК од 2001-2005. године, (милиони долара и проценти)

	2001.		2002.		2003.		2004.		2005.	
	износ	%	износ	%	износ	%	износ	%	износ	%
Увоз	4.261	100,0	5.614	100,0	7.477	100,0	10.753	100,0	10.461	100,0
0	331	7,7	404	7,7	473	6,3	625	5,8	591	5,6
1	95	2,2	104	1,8	133	1,8	162	1,5	115	1,1
2	180	4,2	190	3,1	222	3,0	333	3,1	467	4,5
3	830	19,5	902	16,1	1.080	14,4	1.634	15,2	2.029	19,4
4	9	0,2	16	0,3	16	0,2	18	0,2	20	0,2
5	659	15,5	791	14,1	1.012	13,5	1.411	13,1	1.467	14,1
6	878	20,8	1.176	20,8	1.588	21,3	2.116	19,7	2.168	20,7
7	893	20,9	1.454	25,8	2.208	29,1	3.388	31,5	2.693	25,6
8	321	7,5	507	9,0	716	9,6	1.023	9,5	879	8,5
9	65	1,5	71	1,3	59	0,8	43	0,4	32	0,3

0 - Храна и живе животиње	5 - Хемијски производи
1 - Пиће и дуван	6 - Производи сврстани по материјалу
2 - Сирове материје, осим горива	7 - Машине и транспортни уређаји
3 - Минерална горива и мазива	8 - Разни готови производи
4 - Животињска и биљна уља и масти	9 - Производи и трансакције нигде поменути

Извор: РЗС, Статистички годишњак Србије 2006, Београд 2006, стр. 285 и 286; додатни прорачуни кандидата

4.2. Структура спољнотрговинске размене СРЈ по одсецима и групама производа СМТК

Када посматрамо структуру извоза СРЈ по робним одсецима, из приказане табеле може се приметити да није дошло до значајнијих промена, осим што је њихов редослед мало промењен. Производња одеће, која је била једна од најважнијих извозних делатности у 2001. години, са 10,2% удела нашла се на четвртом месту са скоро препловљеним износом удела у 2005. години. Поврће и воће као друга извозна групација производа из 2001. Заменила је место са обојеним металима који су били испод ње а у 2005. години су се нашли на другом месту. Групација гвожђе и челик су са четвртог места из 2001. године, и удела од 5,4% заузеле водећу позицију у 2005. години са уделом од 13,5%.

Анализа извоза и увоза на нижем нивоу од сектора по одсецима СМТК у периоду после 2000. године доводи до следећих закључака. Структура одсека показује да у извозу СРЈ највеће учешће имају следећи производи: Гвожђе и челик, обојени метали, одећа, производи од метала, нигде поменути, разни готови производи, производи од каучука, поврће и воће и житарице и производи од житарица. Извоз првих пет одсека из године у годину чинио је у просеку око трећине укупног извоза.

Табела 27. Десет одсека СМТК са највећим учешћем у извозу СРЈ

2001.			2005.		
84	Одећа	10,2%	67	Гвожђе и челик	13,5%
05	Поврће и воће	8,1%	68	Обојени метали	8,0%
68	Обојени метали	6,2%	05	Поврће и воће	5,8%
67	Гвожђе и челик	5,4%	84	Одећа	5,4%
62	Производи од каучука	5,1%	89	Разни готови производи, непоменути	4,8%
85	Обућа	4,1%	62	Производи од каучука	4,5%
89	Разни готови производи, непоменути	3,8%	04	Житарице и производи од жита	4,1%
69	Производи од метала, непоменути	3,3%	06	Шећер, производи од шећера и мед	3,8%
79	Остала транс.средства и опрема	3,3%	69	Производи од метала, непоменути	3,4%
65	Предиво, тканине и текст. производи	3,2%	57	Пластичне материје у прим.облицима	3,0%
	Укупно	52,7		Укупно	56,3

Извор: Подаци за 2001. годину су презети из публикације Министарства финансија, „Конкурентност привреде Србије 2006: Дијагноза раста“, Цеферсон Институт, Београд, 2006. година, стр. 15.; подаци за 2005. годину су преузети из часописа Фонда за развој економске науке, „Квартални монитор економских трендова и политика у Србији“, Београд, број 4., јануар-март 2006. године, стр. 38., додатни прорачуни

Табела 28. Десет група производа СМТК са највећим учешћем у укупном извозу СРЈ (у процентима)

1998.			2002.		
931	Специјалне трансакције производа	15,30	684	Алуминијум	8,12
673	Ваљани производи, неплатирани	6,45	058	Воће и производи (сем сокова)	5,05
682	Бакар	5,74	061	Шећер, меласа и мед	4,04
058	Воће и производи (сем сокова)	3,50	673	Ваљани производи, неплатирани	3,82
684	Алуминијум	3,15	625	Гуме за аутомобиле	3,14
841	Мушки капути, јакне и слично	3,06	851	Обућа	3,11
542	Лекови	2,85	682	Бакар	2,75
842	Женски капути, огртачи и слично	2,79	841	Мушки капути, јакне и слично	2,53
652	Тканине од памука	2,55	893	Производи од пластике	2,32
248	Дрво, просто обрађено	2,31	931	Специјалне трансакције производа	2,29
	Укупно	47,71		Укупно	37,16

Извор: НБС, Цеферсон Институт (2003), „Конкурентност привреде Србије“, Београд, стр. 83.

Највеће учешће у структури увозних одсека имали су следећи производи: Нафта и нафтни деривати, друмска возила, гас, гвожђе и челик, индустријске машине за општу употребу, електричне машине и апарати и специјалне машине за поједине индустријске гране. И на страни увоза првих пет одсека је годинама чинио трећину увоза.³⁵

³⁵ Исто, стр. 11.

Табела 29. Десет група производа СМТК са највећим учешћем у укупном увозу СРЈ (у процентима)

	1998.			2002.	
652	Тканине од памука	7,75	333	Нафта, минерална уља, сирови	8,12
343	Гас, природни, течни или не	4,53	652	Тканине од памука	5,05
333	Нафта, минерална уља, сирови	3,12	781	Путнички аутомобили	4,04
334	Уља од нафте и минерала	3,09	351	Електрична енергија	3,82
931	Специјалне трансакције производа	3,06	343	Гас, природни, течни или не	3,14
641	Хартија и картон	2,22	334	Уља од нафте и минерала	3,11
057	Воће свеже или суво	2,06	752	Машине за аоп и јединице	2,75
781	Путнички аутомобили	1,91	764	Телекомуникациона опрема	2,53
081	Сточна храна, (сем жита у зрну)	1,80	641	Хартија и картон	2,32
071	Кафа	1,36	775	Елект. и неелект. опр. за домац.	2,29
	Укупно	34,98		Укупно	30,9

Извор: НБС, Цеферсон Институт (2003), „Конкурентност привреде Србије“, Београд, стр. 83.

4.3. Степени концентрације (специјализације) извоза и увоза СРЈ

Из резултата приказаних у Табели 30. се види да је после 1998. године дошло до опадања степена концентрације (специјализације) извоза, што је показала и претходна анализа на нивоу десет најзначајнијих група производа. „Након либерализације спољнотрговинске размене дошло је до веће диверсификације извоза, што потврђује и његова изразито ниска специјализација. Остварени резултати су супротни теорији и пракси према којима важи правило да: што је земља мања њени индекси концентрације извоза су виши, а индекси концентрације увоза нижи. Мала земља, због скромнијих ресурса и малог домаћег тржишта, не може успешно да развија све привредне гране и оствари значајну диверсификацију производње и извоза. Специјализација у извозу за малу земљу значи овладавање производњом и пласманом одређене групе производа, растуће учешће и повећање конкурентности на страним тржиштима. Индекси концентрације извоза СРЈ су ниски а у појединим годинама чак и нижи од индекса концентрације увоза. Очигледно, да је због изостанка стратегије извоза, неопходна потреба извоза по сваку цену у протеклом периоду резултирала сваштарењем у извозу.“³⁶

Табела 30. Индекси специјализације извоза и увоза СРЈ 1998-2002. година

Године	Извоз	Увоз
1998	0.040806	0.020540
2000	0.024547	0.034096
2001	0.022442	0.014746
2002	0.022207	0.016925

Извор: НБС, Цеферсон Институт (2003), „Конкурентност привреде Србије“, Београд, стр. 85.

³⁶ НБС, Цеферсон Институт (2003), „Конкурентност привреде Србије“, Београд, стр. 85.

Стога је за СРЈ било неопходно да формулише адекватну стратегију извозне промоције, на бази побољшања производне структуре, са циљем пласмана оних производа који ће на међународном тржишту бити јасно препознатљиви и имати велику тражњу.

4.4. Тенденције факторске и технолошке интензивности спољнотрговинске размене СРЈ

У овом делу биће обрађен троцифрени ниво СМТК (робне групе) и кроз наредну класификацију извршена анализа кретања спољнотрговинске размене по факторској интензивности и примењеној технологији.

У класификацији која је дата према методологији *Legler-Schulmeister* (Кокта R. M., 2001) сви индустријски производи класификовани су у следеће групе:

1. Робне групе интензивне људским капиталом које су подељене на оне са високом технологијом и оне са средњом технологијом). Ове групе производа су дефинисане оним производним процесима у којима инпут квалификованог рада прелази просечну факторску интензивност за 10%. Производи високе технологије укључују оптичке инструменте, одређене пластичне материје, погонске машине и моторе, специфичне органске хемикалије итд. У средње технолошке групе производа спадају машине за штампање, машине за производњу хартије и целулозу, машине за производњу хране, органске и неорганске хемикалије и др.
2. Радно интензивне робне групе којима су додате физичким капиталом интензивне робне групе укључују текстил, одећу, намештај, обућу итд.
3. Ресурсно интензивне робне групе су оне са високим инпутом аграрних или минералних ресурса (стакло, цемент, кожа итд).

Из Табеле 31. се види да у извозу СРЈ у посматраном периоду доминирају радно интензивни и ресурсно интензивни производи са преко једне трећине учешћа у извозу прерађивачке индустрије. Групе производа интензивне људским капиталом и капитално интензивне групе имале су опадајући значај. Скрамно учешће капитално интензивних производа имало је опадајући тренд од 1998. тако да је у 2004. износило свега 0,7% извоза прерађивачке индустрије. Прецизније сагледавање утицаја технологије је могуће у структури производа интензивних људским капиталом, јер у њима средња технологија има већи већи значај од високе. У ресурсно интензивним производима око једне петине

производа је интензивно људским капиталом, односно има висок проценат истраживачко-развојног улагања у структури укупних трошкова.³⁷

Табела 31. Специјализација у извозу према факторској расположивости и технолошкој интензивности (учешће у укупном извозу прерађивачке индустрије, у процентима)

Групе производа	1998.	2000.	2001.	2002.	2004.
Интензивни људским капиталом	21,22	25,74	23,77	24,64	17,6
<i>Висока технологија</i>	5,94	5,64	6,28	5,19	3,7
Радно интензивни	2,05	1,16	3,08	1,46	1,3
Капитално интензивни	3,89	4,48	3,20	3,73	2,4
<i>Средња технологија</i>	10,05	12,26	11,17	13,48	10,8
Радно интензивни	3,68	5,35	5,35	6,11	4,7
Капитално интензивни	6,37	6,91	5,82	7,37	6,1
Ресурсно интензивни	5,59	5,40	4,80	6,24	5,2
Остало	0,78	1,51	1,02	1,13	0,8
Остало	5,23	7,84	6,32	5,97	3,1
Капитално интензивни	4,07	2,07	1,82	1,64	0,7
Радно интензивни	24,89	31,98	39,01	37,77	24,9
Ресурсно интензивни	30,92	37,81	32,63	33,46	26,3
Слабо	3,64	7,57	6,34	6,50	3,5
Јако	27,28	30,24	26,29	26,96	22,9
Интензивни људским капиталом	13,08	8,87	6,51	7,51	15,6
Остало	14,20	21,37	19,78	19,45	7,3
Остало	19,58	3,69	3,82	3,60	0,8

Извор: Подаци за период 1998-2002. прузети са НБС, Џеферсон Институт (2003), „Конкурентност привреде Србије“, Београд, стр. 115-116, подаци за 2004. су презети из публикације Министарства финансија, „Конкурентност привреде Србије 2006: Дијагноза раста“, Џеферсон Институт, Београд, 2006. година, стр. 18.

Подаци о покривености увоза извозом у зависности од технологије и факторске интензивности представљени су у Табели 32. На основу ове табеле видимо да је проценат покривености увоза извозом највећи за радно интензивне и ресурсно интензивне производе (око 70% у 2002 и око 60% у 2004). За групе производа интензивне људским капиталом и капитално интензивне је изузетно низак и износио је (15,8 и 6,8% у 2002 и 13,0 и 10,0 у 2004). Током времена покривеност је опадала за све групе производа па чак и за радно и ресурсно интензивне производе.

Оцењена структура извоза СРЈ, у којој доминирају радно и ресурсно интензивни производи изузетно је неповољна и одговара структури извоза ниско развијених земаља. Уколико резултате извоза упоредимо са резултатима извоза неких других земаља у транзицији, где се посматра њихов извоз у земље ОЕCD видећемо да су оне имале повољнију структуру извоза од СРЈ. Све земље су имале високо учешће радно и ресурсно интензивних производа, али су одређене земље имале знатно веће учешће индустрија интензивних људским капиталом – Чешка 35,0%, Мађарска 41,8%, словенија 39,4%, Пољска 27,4%. Структура СРЈ је последњих година била слична структури трговине

³⁷ Исто, стр. 115.

Бугарске и Румуније из 1994. године, јер су ове земље имале релативно ниско учешће производа интензивним људским капиталом (22,7 и 13,1%).³⁸

Табела 32. Покривеност увоза извозом према факторској расположивости и технолошкој интензивности (у процентима)

Групе производа	1998.	2000.	2001.	2002.	2004.
Интензивни људским капиталом	29,6	26,3	21,7	15,8	13,0
<i>Висока технологија</i>	35,6	30,6	27,4	18,0	14,0
Радно интензивни	29,3	16,4	32,6	15,0	13,0
Капитално интензивни	40,2	39,5	23,7	19,5	14,0
<i>Средња технологија</i>	21,6	17,8	15,4	12,7	12,0
Радно интензивни	15,8	22,5	16,3	11,0	9,0
Капитално интензивни	27,6	15,4	14,6	14,6	15,0
Ресурсно интензивни	36,7	22,8	20,0	22,5	27,0
Остало	9,9	7,1	6,4	5,0	4,0
Остало	60,7	72,7	45,0	28,3	16,0
Капитално интензивни	21,3	10,2	8,5	6,8	10,0
Радно интензивни	100,6	106,3	99,6	73,1	56,0
Ресурсно интензивни	135,7	107,7	77,4	69,0	64,0
Слабо	65,1	94,8	59,3	44,8	27,0
Јако	58,6	111,5	83,5	79,4	81,0
Интензивни људским капиталом	156,0	60,4	38,7	51,2	118,0
Остало	161,1	171,9	164,8	100,8	49,0
Остало	341,4	173,8	73,0	68,0	46,0

Извор: Подаци за период 1998-2002. прузети са НБС, Џеферсон Институт (2003), „Конкурентност привреде Србије“, Београд, стр. 115-116, подаци за 2004. су презети из публикације Министарства финансија, „Конкурентност привреде Србије 2006: Дијагноза раста“, Џеферсон Институт, Београд, 2006. година, стр. 18.

5. Робна размена СРЈ по врстама спољнотрговинских послова

Сви догађаји који су се одиграли током деведесетих година прошлог века имали су директан утицај на поремећаје како у обиму тако и у врстама спољнотрговинских послова СРЈ са иностранством. Због тога су домаћа предузећа била принуђена да у циљу повећања обима спољнотрговинске размене са иностранством користе различите облике сарадње. Компензациони послови су постали веома раширен облик спољне трговине, а изузетно значајне спољнотрговинске трансакције су реализоване кроз послове дораде и прераде. Редовни послови извоза и увоза су у 2000. години опали за 7,4%, у односу на 1990. годину, док су компензациони послови повећани за скоро 18% а послови оплемењивања за око 10% у односу на посматрани период. Санкције УН и ЕУ током 90-их година су поред осталих негативних ефеката изазвале поремећаје и у врстама послова са иностранством. Неизбежна последица ових поремећаја је пораст редовних послова извоза и увоза тако да су они у периоду од 2001. до 2005. године, забележили убедљиво највеће учешће у укупној спољнотрговинској размени.

³⁸ Исто, стр. 116-117.

Табела 33. Робна размена СРЈ по врстама спољнотрговинског посла у периоду од 1990-2005. године (у процентима)

ИЗВОЗ	1990.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Редован извоз	64,9	57,5	52,1	66,6	63,6	82,9	76,5
Компензациони послови	1,1	19,0	9,1	5,4	1,5	1,0	0,6
Оплемењивање	17,2	18,2	22,2	21,1	28,4	5,8	19,1
Остале врсте	16,8	5,3	16,6	6,9	6,5	10,3	3,8
УВОЗ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Редован увоз	75,7	75,0	81,3	85,4	85,3	91,0	90,4
Компензациони послови	0,9	7,2	2,0	1,3	0,6	0,3	0,2
Оплемењивање	10,0	8,7	7,9	6,4	7,2	2,5	7,0
Остале врсте	13,4	9,1	8,8	6,9	6,9	6,2	2,4

Извор: Прорачуни кандидата према: СГ СЦГ, 2003 (подаци за 1990. и 2000. годину), Завод за статистику Србије и Црне Горе, Београд, 2003, стр. 274; РЗС, *Статистички годишњак Србије 2006*, (подаци за период од 2001-2005. године), Београд, 2006, стр. 277.

Учешће редовног извоза у укупном извозу повећано је са 52,1% у 2001. години на 76,5% у 2005. години, док је удео компензационих послова опао са 9,1%, на свега 0,6% у посматраном периоду. Послови оплемењивања имали су скоро сталан раст од 2000-2005. године са осетнијим процентуалним падом у 2004. години, након чега је у 2005. години дошло до поновног пораста ових послова. На увозној страни дошло је до значајнијег повећања редовних послова увоза. Редован увоз је повећан са 75,7% у 1990. години на 90,4% у 2005. години. Компензациони послови од 2001. године па надаље све до 2005. имали су стални тренд опадања тако да су са 7,5% у 2000. години опали на свега 0,2% у 2005. години. Послови оплемењивања имали су променљиво учешће, посматрано по годинама, тако да и овде имамо тренд благог опадања њиховог учешћа у увозу (Табела 33.). Након нормализације економских односа са иностранством после 2000. године, опште оцене и анализе показују да није дошло до квалитативног побољшања послова са иностраним предузећима према врсти спољнотрговинских послова.

6. Спољна трговина СРЈ са ЕУ

Спољнотрговинска размена са земљама ЕУ је од изузетне важности за СРЈ. Према подацима Табеле 34. након 1989. године дошло је до опадања спољнотрговинске размене СРЈ и ЕУ. У 1995. години вредност извоза у ЕУ се смањила више од једанаест пута у односу на 1989. годину, али је процентуално смањена за око 30%, јер је укупна вредност извоза смањена више него троструко у посматраном периоду. Вредност увоза из ЕУ такође је опадала драстично тако да је у 1995. години смањена за скоро три пута док је укупна вредност увоза смањена за више од два пута.

Табела 34. Робна размена СРЈ и ЕУ 1989-2005. године (у милионима долара и процентима)

Године	Извоз				Увоз			
	Укупно		ЕУ		Укупно		ЕУ	
	Вредност	у %	Вредност	у %	Вредност	у %	Вредност	у %
1989	5.348	100	2.330	43,6	6.195	100	2.860	46,2
1992	2.479	100	1.087	43,8	3.637	100	1.588	43,7
1995	1.531	100	210	13,7	2.666	100	1.005	37,7
1996	1.841	100	586	31,8	4.102	100	1.725	42,1
1997	2.378	100	839	35,1	4.796	100	1.978	41,0
1998	2.858	100	1.103	40,8	4.849	100	2.065	42,1
1999	1.898	100	545	28,7	3.296	100	1.368	41,5
2000	1.723	100	658	38,2	3.711	100	1.510	40,7
2001	1.903	100	821	43,1	4.837	100	1.985	41,0
2002	2.275	100	929	40,8	6.320	100	2.694	42,6
2003	2.756	100	1.352	49,1	7.477	100	4.102	54,9
2004	3.523	100	1.815	51,5	10.753	100	5.836	54,3
2005	4.482	100	2.411	53,8	10.461	100	5.242	50,1

Извор: Подаци за период 1989-2002, према: Ковачевић, Р. (2003), „Економски односи Југославије са иностранством“, Економски факултет, Београд, стр. 325; подаци за период 2003-2005. према: РЗС, Статистички годишњак Србије, 2006, Београд, 2006. стр. 278; додатни прорачуни кандидата

Покривеност увоза извозом се такође, смањивала тако да је са 81% у 1989. години пала на свега 20% у 1995. години. У 1998. години дошло је до пораста робне размене са ЕУ, тако да се и покривеност увоза извозом повећала на 53%. У 1999. години, је због увођења ванредног стања, поново дошло до наглог пада робне размене СРЈ са ЕУ тако да је извоз у ЕУ износио свега 28,7%, док се увоз задржао на 41,5%.

У периоду од 2000-2005. године извоз СРЈ на тржиште ЕУ показује растући тренд. Вредност извоза је повећана за више од три пута у 2005. у односу на 2000. годину. Захваљујући таквој динамици и расту, извоз СРЈ у ЕУ је представљао 54% њеног укупног извоза у тој години. Слично је било и са робним увозом СРЈ из ЕУ у том периоду који је повећан неколико пута и чинио је 50% укупног робног увоза СРЈ из ЕУ у 2005. години.

Структура извоза СРЈ на тржиште ЕУ по секторима СМТК је неповољнија од структуре њеног укупног извоза.³⁹ Према Табели 35. ту чињеницу потврђује високи удео сектора 0 (храна и живе животиње) и ниски удео сектора 5 (хемијски производи) и сектора 7 (машине и транспортни уређаји). У 2005. години дошло је до благог пораста извоза производа сектора 6 (производи сврстани по материјалу) али је дошло и до опадања удела производа сектора 8 (разни готови производи) са 22,8% у 2000. на 18,3 у 2005. години, што указује и на присуство негативних кретања у извозу.

³⁹ Ковачевић, Р. (2006), Могућности и ограничења пораста извоза као фактор платног биланса Србије, Научни часопис, *Међународни проблеми*, 58 (4), Институт за међународну политику и привреду, Београд, стр. 496.

Табела 35. Структура извоза СРЈ у ЕУ по секторима СМТК (у процентима)

Сектори	Србија-ЕУ 15				Србија-ЕУ 25	
	2000	2002	2004	2005	2000	2005
0	17,0	29,4	23,9	21,2	16,0	18,7
1	0,1	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2
2	8,1	5,1	5,6	3,9	8,4	3,9
3	0,1	1,9	0,9	0,4	0,3	0,5
4	0,4	0,2	0,3	0,2	0,8	0,6
5	3,9	3,5	8,0	7,8	6,0	8,8
6	29,0	25,3	30,7	36,1	31,2	39,8
7	11,1	8,7	9,2	8,7	11,4	9,0
8	27,1	24,0	20,4	21,4	22,8	18,3
9	3,4	1,7	0,7	0,1	2,8	0,1

0 - Храна и живе животиње	5 - Хемијски производи
1 - Пиће и дуван	6 - Производи сврстани по материјалу
2 - Сирове материје, осим горива	7 - Машине и транспортни уређаји
3 - Минерална горива и мазива	8 - Разни готови производи
4 - Животињска и биљна уља и масти	9 - Производи и трансакције нигде поменути

Извор: Ковачевић, Р. (2006), Могућности и ограничења пораста извоза као фактор платног биланса Србије, Научни часопис, *Међународни проблеми*, 58 (4), Институт за међународну политику и привреду Београд, стр. 496.

Структура извоза и увоза СРЈ у ЕУ класификована по факторској интензивности у периоду од 1990-2005. године, показује сличне тенденције као и код укупне размене. У поређењу са 1990. дошло је до значајног погоршања структуре домаћег извоза у ЕУ, што се може видети на основу опадања удела *Human and physical capital* интензивних робних одсека у извозу, као и на основу пораста удела групације радно интензивних производа. Удео радно интензивних производа опада од 2001, док удео ресурсно интензивних производа има константан тренд раста са 45% у 2000. на 55,2% у 2005. години (Табела 36).

Табела 36. Структура извоза СРЈ у ЕУ по факторској интензивности производа 1990-2005.

година

Групације	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Ресурсно интензивни	48,5	45,0	43,1	50,6	47,0	52,6	55,2
Радно интензивни	20,5	36,3	40,0	35,6	38,1	32,8	31,7
Капитално интензивни	29,2	15,1	15,6	12,2	12,9	13,7	12,7

Извор: Николић, Г. (2007), „Приближавање Србије ЕУ: Спољнотрговински аспект“, *Пословна политика*, Београд, стр. 13.

Код структуре увоза СРЈ из ЕУ приметан је много већи удео капитално интензивне групације производа у односу на укупан увоз. Ово указује на много већу заступљеност производа виших фаза прераде у увозу из земаља ЕУ. Из приказане Табеле 37. се види да од 2000-2004. године, изузев 2001. када је дошло до благог опадања, растао удео

капитално интензивних производа и лагано опадао удео ресурсно и радно интензивних производа.

Табела 37. Структура увоза СРЈ из ЕУ по факторској интензивности производа 1990-2005.

ГОД

Групаације	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Ресурсно интензивни	29,0	23,0	24,8	21,9	21,3	20,7	24,2
Радно интензивни	27,1	20,9	21,5	19,6	18,9	16,3	16,8
Капитално интензивни	43,7	58,3	52,9	58,0	59,3	60,9	59,0

Извор: Николић, Г. (2007), „Приближавање Србије ЕУ: Спољнотрговински аспект“, *Пословна политика*, Београд, стр. 13.

III СТРУКТУРНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ И ТЕНДЕНЦИЈЕ СПОЉНЕ ТРГОВИНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Недовољан извоз Републике Србије је углавном последица наслеђене структуре производње, веће оријентације на размену са осталим републикама бивше СФРЈ, прекинутих токова трговине због санкција међународне заједнице и НАТО бомбардовања. Током трајања санкција дошло је до великог пада извоза Републике Србије а домаћа предузећа изгубила су конкурентски положај на светском тржишту. Након укидања санкција и добијања одређених преференцијала за извоз на тржиште ЕУ, извоз је све до 2005. растао спорије од пораста увоза. Као последица оваквог несклада јесте пораст трговинског дефицита.⁴⁰

1. Структура робног извоза и увоза Републике Србије

1.1. Спољнотрговинска размена Републике Србије по намени производа

Бројне препреке у спољној трговини, као последица увођења санкција, довеле су до смањивања робне размене са иностранством. Део домаће производње који је раније релизован у извозу није могао да се прода на домаћем тржишту, тако да је уследио и пад индустријске производње. Овај пад био је појачан све тежим увозом сировина и репроматеријала који су били неопходни за даљу производњу. Услед прекида финансијских односа и недостатка страних улагања, домаћа акумулација није била довољна за покретање структурних промена у привреди. Због тога не изненађују подаци да су сировине односно репроматеријал чиниле преко 60% извоза Републике Србије у периоду од 2005. године па све до 2012, када је почело благо опадање тог удела. Насупрот томе, финални индустријски производи (потрошна добра и опрема) чине релативно мањи део укупног извоза. Ипак у 2012, и 2013, години дошло је до пораста удела потрошних добара у извозу у односу на период после 2005. године. Тако је у 2013. удео потрошних добара у извозу био за 3,1% већи у односу и на 2001. годину. Последњих година приметан је и даље висок удео сировина и репроматеријала у укупном робном извозу (57,2% у 2013.), док је учешће опреме опало са 9,7% из 2009. на 7,8% у 2013. години. Кад је извоз опреме у питању вероватно је дошло до тренда опадања, због економске кризе која се

⁴⁰ Ковачевић, Р. (2012), *Економски односи Србије са иностранством*, Економски факултет, Београд, стр. 381.

пренела на земље ЕУ и довела до пада тражње за овим производима. У структури увоза такође су највише заступљене сировине са просечним учешћем од око 67% у посматраном периоду од 2001-2013. године. Високо учешће сировина у увозу углавном је последица увозне зависности привреде. Учешће потрошних добара у увозу у истом посматраном периоду износило је у просеку око 20% док се најмање просечно учешће односи на опрему, само 13% (Табела 38).

Табела. 38. Структура извоза и увоза Републике Србије у периоду од 2001-2013. године (у процентима од укупног извоза и увоза)

	2001.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	Про-сек.
ИЗВОЗ											
Репромате-ријал	55,9	64,5	66,8	65,5	64,4	59,4	65,0	66,4	57,8	52,7	61,8
Потрошна добра	36,4	29,6	27,1	26,8	26,3	30,9	26,8	25,2	32,6	39,5	30,1
Опрема	7,7	5,9	6,1	7,7	9,3	9,7	8,2	8,4	9,6	7,8	8,1
Укупно	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
УВОЗ											
Репромате-ријал	60,7	62,8	63,0	70,6	71,8	68,8	67,0	67,2	68,2	70,2	67,1
Потрошна добра	25,2	21,4	21,4	15,6	15,4	19,2	21,7	20,0	19,5	18,8	19,8
Опрема	13,8	15,8	15,6	13,8	12,8	12,0	11,3	12,8	12,3	11,0	13,1
Укупно	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Извор: Сопствени прорачуни кандидата према НБС, *Статистички билтен, јануар 2014, стр. 98.* РЗС, *Статистички календар Републике Србије*, Београд, 2014. стр. 72.

Пад извоза Републике Србије током 1990-их био је праћен погоршањем индустријског садржаја извоза. Ова тенденција се пренела и на период након 2000. године, тако да је опало учешће машина и ауто делова у извозу а дошло до пораста учешћа пољопривредно-прехрамбених производа. Да би се повећао удео извоза у реализацији БДП-а потребно је да се унапређује структура домаћег извоза у складу са структуром увозне тражње, првенствено земаља ЕУ. Увоз савремене опреме кроз нове инвестиције може подићи квалитет извозних производа, што би значајно допринело порасту конкурентности извоза.⁴¹

1.2. Секторска структура спољнотрговинске размене Републике Србије

Према секторској структури извоза базираној на СМТК, може се рећи да је структура српског извоза доста неповољна што се директно одражава на висину извозне конкурентности. На основу Табеле бр. 39. се може видети да у нашем извозу доминирају производи који потичу из секторе 0, 6 и 8. Сектор 0 обухвата храну, пре свега житарице, поврће и воће и прусутне су променљиве тенденције у периоду од 2006-2013. године.

⁴¹ Исто, стр. 384.

Сектор 6 који обухвата гвожђе и челик, обојене метале, производе од метала и од целулозе је најзаступљенији и код овог сектора је присутан тренд опадања у посматраном периоду. Код сектора 7 који обухвата машине и транспортне уређаје присутан је тренд повећања учешћа овог сектора са 11,0% у 2006. на 31,0% у 2013. години, што је последица снажног пораста извоза ФИАТ-а, односно ФАС и извоза електричне опреме доласком страних компанија у овај сектор (нпр. приватизација Севера у Суботици). У сектору 8 разни готови производи доминирају одећа и обућа, али је за разлику од претходног сектора овде присутно смањење у учешћу са 14,0% у 2006. на 12,5% у 2013. години.

Табела 39. Робни извоз Републике Србије по секторима СМТК, ревизија 3, у периоду од 2006-2013. године, (у процентима)

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	просек
Укупно	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
(0) храна	16,6	15,3	13,7	18,1	18,0	17,8	18,7	14,3	16,6
(1) пиће и дуван	1,8	2,0	2,3	3,0	2,4	2,3	2,5	2,2	2,3
(2) сирове нејестиве матер.	4,3	4,6	4,1	3,5	4,7	5,6	5,0	4,4	4,5
(3) минерална горива и мазива	3,5	2,6	3,4	4,6	5,1	4,2	3,6	4,9	4,0
(4) живот. и биљна уља и масти	0,4	1,1	1,4	1,4	1,5	1,7	1,7	1,3	1,3
(5) хемијски производи	10,2	10,4	10,1	7,9	9,0	8,5	8,1	8,6	9,1
(6) прерађени производи	37,6	35,1	32,6	26,2	29,0	29,5	22,9	20,0	29,1
(7) машине, апарати и трансп. уређаји	11,0	14,2	17,3	17,7	16,2	16,7	22,7	31,0	18,3
(8) разни готови производи	14,0	14,2	14,2	16,1	12,6	12,8	13,8	12,5	13,8
(9) производи и трансакције непоменути	0,6	0,5	0,9	1,5	1,5	0,9	1,0	0,8	1,0

Извор: Прорачуни кандидата према, *НБС, Статистички билтен*, јануар 2014. година.

Када посматрамо структуру увоза по секторима СМТК, видећемо да су у нашем увозу најзаступљенији сектори 3, 5, 6 и 7. Сектор 3 минерална горива и мазива који углавном обухвата нафту и нафтне деривате имао је тренд опадања са 19,8% у 2006. на 15,1% у 2013. години. Разлог је свакако повећана домаћа производња компаније НИС.

Сектор 5 хемијски производи у које спадају органски и неоргански хемијски производи, медицински и фармацеутски производи, ђубрива и пластичне материје у периоду од 2006-2013. углавном је имао опадајући тренд. У увозу сектора 6 прерађени производи такође је присутан тренд опадања у посматраном периоду, док је код сектора 7 машине, апарати и транспортни уређаји испољена тенденција раста (Табела 40).

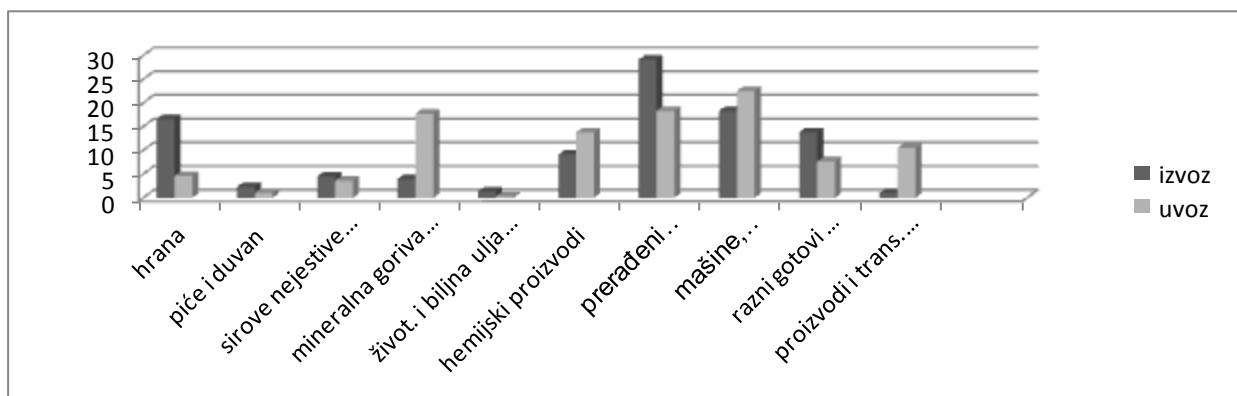
Табела 40. Робни увоз Републике Србије по секторима СМТК, ревизија 3, у периоду од 2006-2013. године (у процентима)

Године	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	просек
Сектори	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
(0) храна	4,9	3,4	3,6	4,7	5,3	5,3	5,8	5,6	4,6
(1) пиће и дуван	1,2	0,5	0,5	0,8	1,0	1,0	1,0	1,00	1,0
(2) сирове нејестиве матер.	4,8	3,2	3,5	2,9	4,2	4,0	3,2	3,1	3,6
(3) минерална горива и мазива	19,8	16,2	18,2	15,1	19,8	20,0	17,5	15,1	17,7
(4) живот. и биљна уља и масти	0,3	0,1	0,2	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3
(5) хемијски производи	14,2	11,2	10,8	12,8	14,9	15,0	16,5	15,1	13,8
(6) прерађени производи	20,8	18,4	16,1	16,5	19,9	19,3	18,4	17,0	18,3
(7) машине, апарати и трансп. уређаји	25,5	20,8	19,1	19,5	21,0	22,8	23,6	27,3	22,5
(8) разни готови производи	8,4	7,6	7,3	8,0	7,9	7,6	7,1	7,5	7,7
(9) производи и транс. непоменути	0,1	18,6	20,7	19,4	5,8	4,8	6,6	8,0	10,5

Извор: Прорачуни кандидата према, НБС, *Статистички билтен*, јануар 2014. година.

Просечно учешће појединих сектора у извозу и увозу приказано је на (Графикону 3).

Графикон 3. Робни извоз и увоз Републике Србије по секторима СМТК-просек за период 2006-2013. година (у процентима)

Извор: НБС, *Статистички билтен*, јануар 2014. година, према прорачунима из табеле 39 и табеле 40.

Следећа табела нам даје велику могућност за упоређење структуре извоза наше земље са осталим земљама Источне Европе као и са структуром светског извоза. Структура извоза Источне Европе разликује се у многим секторима од структуре светског извоза. Удео сектора 3 минерална горива и мазива је мањи код Источне Европе и износи 6,8% (Табела 41), док је светски извоз 18,6%, а главни разлог је тај јер је она енергетски сиромашна тако да је њен удео у овом сектору износио око 35,5% светског извоза. Сектор 5 хемијски производи који је завистан од енергената такође, има мањи удео код Источне Европе и износи 7,8% док је светски удео 10,8%. Сектор 4 животињска и биљна уља и масти имао је нешто мањи удео код Источне Европе док је удео осталих сектора био већи код извоза Источне Европе у односу на светски извоз. Од земаља ИЕ Пољска, Чешка и

Турска имају појединачно највеће вредности извоза а имају и највеће вредности удела у свим трговинским секторима. Србија учествује са 1,23% у укупном извозу Источне Европе а рангирана је као 14. земља према вредности укупног извоза. Република Србија међу земљама Источне Европе има најсличнију структуру извоза са Бугарском али је упоредива и са БиХ, Македонијом и Молдавијом.⁴²

Табела 41. Структура Светског извоза и извоза земаља Источне Европе по секторима СМТК у 2012. години (у процентима)

	Свет	Пољска	Чешка	Турска	Мађарска	Словачка	Румунија	Грчка	Словенија	
0	5,94	10,30	3,46	8,30	7,92	4,25	6,00	15,34	2,66	
1	0,77	1,35	0,76	0,72	0,43	0,23	1,21	3,14	0,35	
2	4,11	2,30	2,85	2,72	2,47	2,86	5,41	6,70	3,17	
3	18,60	4,99	3,98	4,89	3,92	5,91	5,53	23,57	5,43	
4	0,61	0,23	0,24	0,69	0,49	0,54	0,34	1,65	0,08	
5	10,80	9,08	5,93	5,22	9,90	4,30	6,43	12,18	14,84	
6	12,54	20,99	17,05	26,96	10,65	18,01	17,59	19,16	18,40	
7	31,88	37,70	53,54	24,47	55,43	54,76	39,85	10,19	29,82	
8	10,79	12,40	10,20	15,70	8,58	8,96	14,81	8,01	8,45	
9	1,46	0,37	0,18	8,72	0,12	0,10	/	0,06	0,12	
	Литва-нија	Бугарска	Естонија	Латвија	Хрватска	БиХ	Македонија	Молдавија	Албанија	Црна Гора
0	14,28	9,91	7,24	12,14	9,97	6,04	8,48	19,49	4,00	7,60
1	2,20	2,13	1,14	4,75	1,89	0,79	5,94	10,21	0,34	6,98
2	4,36	8,73	7,35	13,12	7,89	13,57	6,62	8,86	15,00	15,39
3	24,50	16,17	13,79	7,88	13,65	9,80	6,39	2,11	23,43	13,83
4	0,21	0,75	0,53	0,25	0,21	1,08	0,40	4,03	0,07	0,89
5	12,96	8,16	6,33	6,82	10,94	6,00	16,99	4,25	1,01	3,28
6	9,57	22,59	13,45	21,17	14,30	26,46	25,93	13,15	16,63	42,22
7	17,37	16,40	31,42	17,45	26,76	14,55	9,92	14,78	4,34	7,10
8	12,64	12,68	12,87	8,28	12,51	21,12	19,29	22,99	34,91	2,22
9	0,01	0,18	0,73	0,28	1,87	0,17	0,00	0,09	0,04	0,50

0 - Храна и живе животиње	5 - Хемијски производи
1 - Пиће и дуван	6 - Производи сврстани по материјалу
2 - Сирове материје, осим горива	7 - Машине и транспортни уређаји
3 - Минерална горива и мазива	8 - Разни готови производи
4 - Животињска и биљна уља и масти	9 - Производи и трансакције нигде поменути

Извор: Здравковић, М. (2013), „Извоз 19 земаља Источне Европе у 2012. години“, www.makroekonomija.org

Према Табели 42. Република Србија има већи удео у структури извоза Источне Европе од њеног просечног извоза код сектора 1 пиће и дуван и код сектора 4 животињска и биљна уља и масти. Код удела у извозу сектора 0 храна и живе животиње учествује са 35,6% а код сектора 5 хемијски производи са око 18% њеног просечног извоза. Удео од 0,56% код сектора 7 машине и транспортни уређаји чинио је свега 1,5% просечног извоза овог сектора Источне Европе, који је знатно побољшан у 2013. години. Према одсецима (троцифрене трговинске класификације-СИТЦ) у 2012. години, на првом месту по уделу Србије био је одсек оружје и муниција са 12,35%. Структури овог извоза треба додати и

⁴² Здравковић, М. (2013), „Извоз 19 земаља Источне Европе у 2012. години“, www.makroekonomija.org

експлозиве и пиротехничка средства који су имали релативно велики удео од 4,34%.⁴³ Већи удео од 10% у извозу Источне Европе Србија је имала још код кукуруза у зрну, прекрупe, калаја и воћа и производа (сем сокова). Производи из осталих одсека имали су појединачни удео у извозу испод 10%.

Табела 42. Структура просечног извоза Источне Европе и удео извоза Републике Србије по секторима СМТК и одсецима (троцифрене трговинске класификације-SITC) у 2012. години (у %)

	Сектори СМТК	Источна Европа	Удео Србије		Одсеци SITC	
	Удео Србије		1,23		Удео Србије	1,23
0	Храна и живе животиње	7,81	2,78	891	Оружје и муниција	12,35
1	Пиће и дуван	1,12	2,64	044	Кукуруз у зрну	12,06
2	Сирове материје, осим горива	3,65	1,75	047	Прекрупа, брашно од ост.житарица	10,98
3	Минерална горива и мазива	6,83	0,71	687	Калај	10,55
4	Животињска и биљна уља и масти	0,47	4,84	058	Воће и производи (сем сокова)	10,44
5	Хемијски производи	7,75	1,39	673	Ваљани производи, неплатирани	9,58
6	Производи сврстани по материјалу	19,11	1,86	846	Прибор за одећу од тек. тканина	8,36
7	Машине и транспортни уређаји	38,05	0,56	075	Зачини	7,68
8	Разни готови производи	11,83	1,46	211	Сирова крупна и ситна кожа	7,40
9	Производи и трансак. нигде пом.	1,63	0,05	674	Ваљани производи, платирани	7,26

Извор: Здравковић, М. (2013), „Извоз 19 земаља Источне Европе у 2012. години“, www.makroekonomija.org

Из следеће Табеле 43. видимо да на нивоу светског извоза 10 најзначајнијих производа учествује тачно са трећином у укупном извозу. У извозу Источне Европе удео 10 производа износи 29,6%, а у извозу Србије овај удео износи 30,9%. Највећи удео у светском извозу имала је нафта, минерална уља и сировине. У извозу Источне Европе највећи удео имали су путнички аутомобили и уља од нафте и минерала. Следе делови и прибор за моторна возила, телекомуникациона опрема и телевизијски пријемници. Код телекомуникационе опреме, телевизијских пријемника и машина за АОП неопходан је долазак транснационалних компанија (ТНК) у Србију како би она што лакше могла да се интегрише у међународну поделу рада. Код намештаја и делова, опреме за дистрибуцију електричне енергије, клипних мотора са унутрашњим сагоревањем и електричних апарата за струјна кола постоји значајна вредност извоза из Србије. У извозу Србије највећи појединачни удео имали су ваљани производи неплатирани а следе бакар, кукуруз у зрну, гуме за аутомобиле, воће и производи од воћа сем сокова. По вредности извоза ваљаних производа Србија је била на 6 месту. Испред ње биле су Турска, Мађарска, Румунија,

⁴³ Исто,

Пољска и Чешка. Код удела бакра у извозу Србија је такође, била на 6 месту, иза Пољске, Бугарске, Турске, словачке и Грчке. Када се ради о извозу кукуруза у зрну Србија је заимала појединачно највиши ранг 3 место, иза Мађарске и Румуније. Уколико се Румунији реекспорт из Србије, Србија постаје други извозник кукуруза у Источној Европи.⁴⁴

Табела 43. Најзначајнији производи по одсецима (троцифрене SITC) у светском извозу, извозу Источне Европе и извозу Републике Србије у 2012. години (у процентима)

	Свет		Источна Европа		Србија			
333	Нафта,минер.уља,сировине	9,6	781	Путнички аутомобили	5,8	673	Ваљ.произв. неплатир.	5,5
334	Уља од нафте и минерала	5,5	334	Уља од нафте и минерала	4,8	682	Бакар	4,9
781	Путнички аутомобили	3,5	784	Делови, приб.за мот.воз	4,1	044	Кукуруз у зрну	3,8
776	Термојонске електронс.	2,9	764	Телекомуникац. опрема	3,1	625	Гуме за аутомоб.и сл.	3,0
764	Телекомуникац. опрема	2,8	761	Телевизијски пријемници	2,4	058	Воће и произв. сем сок	3,0
784	Делови, приб.за мот.воз	2,0	821	Намештај и делови	2,3	851	Обућа	2,4
752	Машине за аоп и јединице	2,0	752	Машине за аоп и јединице	1,8	773	Опрема за дистри. ел.ен.	2,2
343	Гас природни, течни или не	1,9	773	Опрема за дистри. електричне енергије	1,8	542	Лекови	2,1
542	Лекови	1,8	713	Клипни мот. са унут. сагоревањем	1,8	684	Алуминијум	2,1
971	Злато, немонетарно	1,5	772	Елек. апарати за струјна кола	1,7	674	Ваљ.произв. платирани	1,9
	Укупно 10	33,4		Укупно 10	29,6		Укупно 10	30,9

Извор: Извор: Здравковић, М. (2013), „Извоз 19 земаља Источне Европе у 2012. години“, www.makroekonomija.org

Светски робни извоз повећан је скоро три пута, са 6.365 на 18.272 милијарде долара, по просечној годишњој стопи од 9,2%. Када израчунамо просечне годишње стопе раста светског извоза по трговинским одсецима и применимо је на садашњу структуру српског извоза можемо доћи до информације да ли је извозна структура у складу са светском тражњом, односно, да ли се налази на стагнантним тржишним сегментима или на брзо растућим. Примена светских стопа раста од 9,2% на српске извозне производе даје раст од 9,8%, што указује на одличну усклађеност српске извозне понуде са светском тражњом. То је, међутим, последица раста цена примарних производа, који имају велики удео у српском извозу, јер је њихова стопа раста у светском извозу била 11,6%, производа са примењеним средњим технологијама 8,3%, ниским технологијама 7,9%, а високим технологијама 6,9%. На пример, примена светских стопа раста на мађарску структуру

⁴⁴ Исто,

извоза даје јој просечну стопу раста од 8,9%, што је испод светског просека, а вероватно би до истог резултата дошло и код већине земаља Источне Европе.⁴⁵

2. Спољнотрговинска размена Републике Србије по земљама и регионима

Робни извоз Републике Србије највећим делом је усмерен на тржишта европских земаља. Кључно место, међу европским земљама, припада чланицама ЕУ, тако да ће српски извоз у највећој мери зависити од стања и перспективе развоја са овом групом земаља.⁴⁶ Према економским зонама, као главни економски партнери у извозу се издвајају ЕУ (просечно учешће у посматраном периоду је износило око 56%) и земље ЦЕФТА споразума (28,95% као што показује (Табела 44). Подаци ове табеле, показују да је од 2010.-2013. године, приметан тренд повећања учешће извоза Србије у ЕУ са преко 60%, чиме је надмашен десетогодишњи просек од 56%. Истовремено приметан је тренд опадања учешћа земаља ЦЕФТА у периоду од 2010-2013. у односу на просек и учешћа извоза до 2010. године. Економска зона ЦИС (Заједница Независних Држава) од 2010. године бележи тренд раста извоза чије учешће са преко 9% превазилази учешће десетогодишњег просека од 7,75%. Извоз у групацију „остале“ земље бележио је и тренд пораста и тренд опадања у односу на просечне вредности посматраног периода. Из поменуте табеле може се приметити да Српски извоз испољава високу усмереност према тржишту ЕУ (посебно ЕУ-15). Главни разлог оваквог извозног усмерења су висока увозна тражња и висок БДП по становнику развијених земаља ове економске групације, што може имати позитиван утицај на структурне промене и модернизацију наше привреде. С друге стране, оно што није баш повољно је чињеница да тако велика усмереност (ниска тржишна диверсификација) на „једно“ тржиште повећава зависност привреде од тог тржишта као и негативни утицај од спољашних шокова који долазе са тог тржишта.⁴⁷

Када се ради о увозу Републике Србије, према подацима Табеле 44. може се видети, да земље ЕУ представљају главна тржишта са којих се остварује и робни увоз Републике Србије. Од 2007-2013.године присутан је тренд пораста учешћа увоза из ЕУ у односу на десетогодишњи просек који је износио 56,82%. Како подаци о укупном извозу и увозу Србије показују да ЕУ представља главно тржиште Србије, неопходно је да се ради на повећању конкурентности домаће привреде како на овом тако и на домаћем тржишту.

⁴⁵ Исто,

⁴⁶ Јанковић, Н. (2013), Утицај девизног курса на конкурентност извоза, *Докторска дисертација*, Економски факултет, Крагујевац, стр. 166.

⁴⁷ Исто, стр. 167.

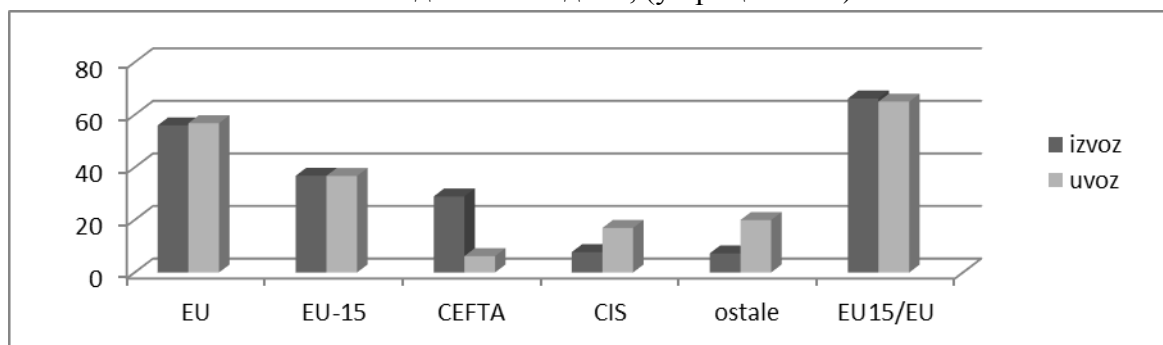
Табела 44. Извоз и увоз Републике Србије по економским зонама у периоду жод 2004. до 2013. године (у процентима)

	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	Просек
ИЗВОЗ											
ЕУ	51,4	49,1	52,55	56,01	54,23	53,62	57,28	61,65	61,37	62,79	56,00
ЕУ-15	36,3	37,5	40,91	38,21	35,62	34,61	35,93	35,29	34,29	39,69	36,83
ЦЕФТА	36,3	33,6	30,44	32,21	33,09	31,56	28,76	23,25	21,73	18,59	28,95
ЦИС	5,6	6,6	7,21	7,07	7,34	6,84	8,10	9,20	10,05	9,60	7,75
Остале	6,7	10,7	9,8	4,71	5,34	7,99	5,86	5,88	6,83	9,00	7,28
ЕУ15/ЕУ	70,6	76,4	77,85	68,22	65,68	64,55	62,73	57,24	55,87	63,21	66,22
УВОЗ											
ЕУ	57,03	48,76	48,53	58,02	57,47	59,36	58,35	57,95	60,96	61,83	56,82
ЕУ-15	40,87	36,24	35,63	37,06	35,71	38,00	33,94	35,2	36,83	38,02	36,75
ЦЕФТА	7,26	8,57	8,19	5,27	5,36	5,49	6,17	6,09	5,08	4,81	6,22
ЦИС	16,62	20,18	19,62	17,22	18,28	14,66	15,76	16,80	15,30	15,16	16,96
Остале	19,07	22,48	23,65	19,47	18,87	20,48	19,70	19,15	18,65	18,19	19,97
ЕУ15/ЕУ	71,66	74,32	73,41	63,87	62,13	64,02	58,16	60,74	60,42	61,49	65,02

Извор: Прорачуни кандидата према: *Статистички билтен НБС*, август, 2012. и фебруар, 2014

Пошто је Србија отпочела преговоре о чланству у ЕУ и оквирни датум за пријем је 2020. година, неопходно је да домаћа предузећа стварају простор за дубљи продор на ова тржишта и тиме омогућавају повећање извоза у наредним годинама. На Графикону 4. приказан је просек спољне трговине Републике Србије по економским зонама у периоду од 2004-2013. године.

Графикон 4. Извоз и увоз Републике Србије по економским зонама – просек у периоду од 2004. до 2013. године, (у процентима)

Извор: Прорачуни кандидата према: *Статистички билтен НБС*, август, 2012. и фебруар, 2014.

Посматрано по земљама, најзначајнија извозна тржишта за Србију су Италија, БИХ, Немачка, Црна Гора, Русија и Македонија (Табела. 45). Учешће Немачке је порасло са 10% у 2004. години на 11,9% у 2013. години, при чему просек за посматрани период износи 10,6%. Италија је и даље водећа земља у извозу Србије са просеком од 12,3% за посматрани период, док је у 2013. години извоз у ову земљу износио чак 16,3%. Просек извоза у Босну и Херцеговину је 12% иако је присутан тренд опадања извоза у ову суседну земљу од 2010. године. Извоз у Црну Гору је у периоду од 2006-2009, био у порасту да би од 2010-2013. године, стално опадао али је ипак просек извоза у ову бившу Републику

остао и даље већи од просечних вредности извоза Србије у многим земаљама у окружењу. Извоз у Словенију је у периоду од 2004-2013. у просеку износио око 4,1% и био је већи само од просека нашег извоза у Хрватску који је у истом посматраном периоду износио 3,6%.

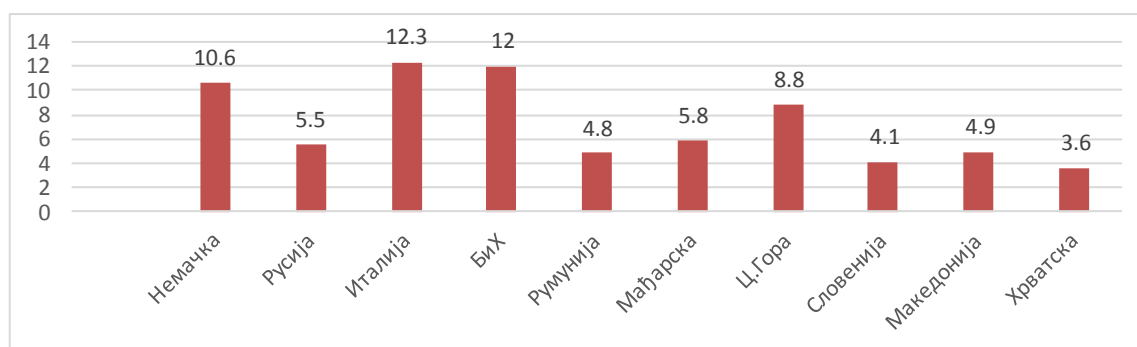
Табела 45. Најзначајнија извозна тржишта Републике Србије у периоду од 2004-2013. године (у процентима)

	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	про-сек
Немачка	10	9,7	9,9	10,6	10,4	10,5	10,3	11,3	11,6	11,9	10,6
Русија	4,3	5,0	4,8	5,1	5,0	4,2	5,4	6,7	7,6	7,3	5,5
Италија	12,7	14,5	14,4	12,4	10,3	9,8	11,4	11,1	10,6	16,3	12,3
БИХ	17,8	16,6	11,6	11,8	12,2	12,1	11,1	10,1	9,5	8,1	12,0
Румунија	3,5	2,9	2,7	3	3,7	5,8	6,6	6,9	8,2	5,4	4,8
Мађарска	3,4	2,9	2,9	2,8	3	3,1	3,1	2,5	2,9	2,7	5,8
Ц.Гора			9,6	10,8	11,6	10,0	8,2	7,6	7,0	5,7	8,8
Словенија	4,4	4,2	3,9	4,6	4,5	4,1	4,3	4,5	3,8	3,3	4,1
Македонија	7,3	5,8	4,7	4,9	4,5	5,1	4,9	4,5	4,2	3,9	4,9
Хрватска	4,2	4,4	3,9	3,7	4	3,3	3,1	4,0	3,5	2,8	3,6

Извор: Прорачуни кандидата према: Статистички билтен НБС, август, 2012, и фебруар 2014.

На Графикону 5, приказан је просек извоза на најзначајнија извозна тржишта Републике Србије од 2004-2013. године.

Графикон 5. Најзначајнија извозна тржишта Републике Србије-просек за период од 2004-2013. године (у процентима)

Извор: Прорачуни кандидата према: Статистички билтен НБС, август, 2012, и фебруар 2014.

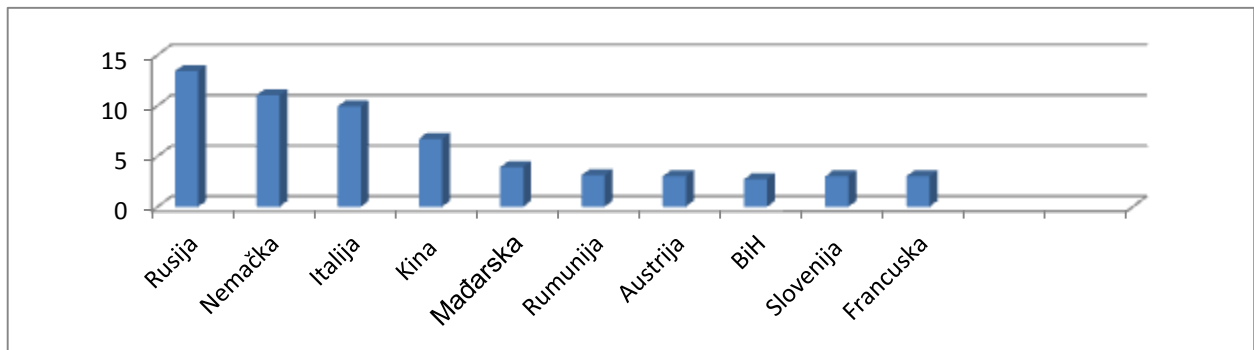
Према подацима приказаним у Табели 46. најзначајнија увозна тржишта Републике Србије у посматраном периоду су Русија, Немачка, Италија, Кина, Мађарска. Учешће Русије и Немачке има опадајући тренд у српском увозу задњих година, док учешће Италије бележи пораст. Удео Кине од 2007. стално се креће око 7%, а присутно је и повећано учешће Мађарске у српском увозу које последњих година износи близу 5%.

Табела 46. Најзначајнија увозна тржишта Републике Србије у периоду од 2004-2013. године (у процентима)

	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	Прос.
Русија	13	16	16,3	14,2	15,3	12,6	13,1	13,3	10,9	9,3	13,4
Немачка	9,7	10,4	11	11,8	11,8	12,5	10,5	10,8	10,8	10,9	11,0
Италија	13,4	8,7	9,4	9,7	9,5	9,8	8,4	8,9	9,7	11,5	9,9
Кина	4,8	4,9	5,9	7,4	7,5	7,7	7,1	7,6	7,3	7,4	6,7
Мађарска	2,9	2,5	2,3	4,1	4,3	4,0	4,7	4,6	4,9	4,9	3,9
Румунија	1,9	2,6	3,3	2,3	2,8	3,2	3,6	4,4	4,3	2,8	3,1
Аустрија	2,7	2,4	3,2	3,3	2,5	2,9	3,0	3,5	3,5	3,1	3,0
БиХ	2,2	2,8	2,6	2,8	2,8	2,8	3,4	3,3	2,6	2,5	2,7
Словенија	3,1	2,7	3,6	3,8	2,7	2,9	3,0	3,0	3,1	2,5	3,0
Француска	3,2	2,8	3	3,1	3,2	3,4	2,9	2,7	2,7	2,9	3,0

Извор: Црномарковић, Ј. (2010), „Преглед спољнотрговинске робне размене Републике Србије у периоду од 1988-2009. године“, Трендови, Републички завод за статистику, Београд, стр. 16, табела 7; Статистички годишњаци за 2007, 2010, и 2013. годину; Статистички календар Републике Србије 2014. РЗС, Ревидирано издање, Београд 2014. година, стр. 70; додатни прорачуни кандидата

Графикон 6. Најзначајнија увозна тржишта Републике Србије-просек за период од 2004-2013.године, (у процентима)

Извор: Сопствени графикон према прорачуну из табеле 46.

Подаци са Графикона 6, показују да је Руска Федерација највеће увозно тржиште за Републику Србију са десетогодишњим просеком од 13,4%. Друго место припада Немачкој са 11%, на трећем месту је Италија са 9,9%, четврта позиција припада Кини са 6,7%, док је на петом месту Мађарска са 3,9%. Остале земље имале су просечан удео око 3% у српском увозу.

2.1. Упоредни приказ величине извоза Србије са изабраним земљама

У 2005. години извоз Републике Србије представљао је свега 0,048% укупног светског извоза роба и услуга. Неколико година касније дошло је до његовог повећања које је још увек занемарљиво и износило је 0,68% у 2008. години. Већ следеће 2009. године дошло је до опадања удела извоза Републике Србије у односу на укупни светски извоз робе и услуга. Тај тренд опадања се наставио и касније тако да је у 2012. години износио 0,062% светског извоза робе и услуга. Уколико српски извоз робе и услуга упоредимо са укупним извозом робе и услуга транзиционих земаља (као део уже групације којој припадамо) добијамо повољније параметре. Са 1,39% у 2005. години, учешће

српског извоза је повећано на 1,74% у 2009. да би одмах после тога сваке године опадало и у 2012. години износило 1,35% (Табела 47).

Табела 47. Процентуално учешће извоза робе и услуга Републике Србије у извозу робе и услуга транзиционих земаља и у укупном светском извозу робе и услуга

	2005.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Србија/Свет	0,048	0,068	0,066	0,064	0,064	0,062
Србија/Транзиционе земље	1,39	1,48	1,74	1,57	1,42	1,35

Извор: *United Nations, (2012), (2013), Unctad Handbook of Statistics, United Nations Publication, New York and Geneva*

Наредна табела приказује колики је био извоз робе и услуга изабраних земаља у посматраном периоду изражено у процентима.

Из Табеле 48. се веома јасно уочава да извоз Републике Србије далеко заостаје за извозом највећих светских извозница попут САД, Немачке, Кине и Јапана. Проблем представља и чињеница да је од свих наведених земаља извоз Републике Србије био већи једино од извоза наших суседа БИХ, Македоније и Црне Горе.

Табела 48. Удео извоза робе и услуга изабраних земаља у укупном светском извозу робе и услуга у периоду од 2000-2012. године (у процентима)

	2000.	2005.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Бугарска	0,075	0,112	0,132	0,138	0,130	0,135	0,154	0,145
БИХ	0,017	0,023	0,030	0,031	0,031	0,031	0,032	0,028
Хрватска	0,069	0,084	0,088	0,087	0,083	0,077	0,073	0,067
Македонија	0,021	0,019	0,024	0,025	0,022	0,022	0,024	0,022
Црна Гора				0,004	0,003	0,003	0,003	0,003
Словенија	0,136	0,183	0,215	0,211	0,209	0,191	0,190	0,175
Румунија	0,161	0,264	0,289	0,307	0,323	0,324	0,344	0,314
Чешка	0,451	0,744	0,874	0,909	0,900	0,870	0,889	0,851
Мађарска	0,437	0,599	0,681	0,672	0,661	0,625	0,613	0,565
САД	12,125	8,582	8,191	7,974	8,411	8,365	8,080	8,400
Немачка	8,536	9,247	9,425	8,957	8,921	8,237	8,046	7,646
Јапан	7,432	5,666	5,096	4,840	4,625	5,037	4,493	4,340
Кина	3,864	7,257	8,706	8,861	9,571	10,323	10,362	11,133
Србија	0,027*	0,048*	0,069	0,068	0,066	0,064	0,064	0,062
Свет	100	100	100	100	100	100	100	100

Напомена:*Подаци за 2000. и 2005. се односе на Србију и Црну Гору

Извор: *United Nations, (2013), Unctad Handbook of Statistics, United Nations Publication, New York and Geneva*

„Значај извоза за привреду Србије треба посматрати и са становишта његовог учешћа у БДП-у. Снажније отварање привреде Србије према иностранству после 2000. године праћено је порастом односа између извоза робе и услуга и БДП-а.“⁴⁸ Према подацима (Табеле 49), уочава се да је у периоду од 2000-2014. године код већине посматраних земаља забележен пораст односа између извоза робе и услуга и њиховог

⁴⁸ Ковачевић, Р. (2013), „Изгледи светске привреде и могућности извоза Србије“, *Изазови за економску политику Србије у 2013. години*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 94.

БДП-а. Код Бугарске је овај однос порастао од 36% из 2000. на 55% у 2010, односно 68% у 2014. години. Ова земља забележила је највећу вредност овог показатеља у целом анализираном периоду. Посматрајући кретање овог показатеља за Републику Србију, запажа се да је он постепено растао од 24% у 2000. на 34% у 2011. Односно 44% у 2014. години. Упркос испољеном Расту Србија се, према овом показатељу, 2014. године налазила иза Хрватске, Македоније и Бугарске од посматраних земаља. С друге стране успела је да прстигне Албанију, Босна и Херцеговину, Румунија и Црну Гору које су имале мању вредност овог показатеља. Од земаља које су настале распадом бивше СФРЈ, највећу вредност посматраног односа у 2014. имала је Македонија.

Табела 49. Однос између извоза робе и услуга и БДП-а Републике Србије и земаља у окружењу у периоду 2000-2014. године (у процентима)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Албанија	19	22	25	29	30	30	32	34	33	35	36
Хрватска	36	39	40	39	39	35	38	40	42	43	46
Б и Х	29	33	36	26	26	25	29	31	31	32	/
Бугарска	36	43	48	53	54	44	55	64	65	68	68
Македонија	33	35	38	44	43	33	40	47	45	44	48
Црна Гора	37	44	49	44	40	32	35	43	44	42	40
Румунија	33	33	32	29	30	31	35	40	40	42	41
Србија	24	27	30	28	29	27	33	34	37	41	44

Напомена: Подаци за БиХ за 2014. годину нису објављени у датом извештају

Извор: World Bank, *World Development Indicators*

<http://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS>/Приступ:[18.07.2015.]

„У поређењу са земљама Централне и Источне Европе, чланицама ЕУ, Србија и земље у окружењу (сем Бугарске) показују знатно заостајање у погледу односа између извоза робе и услуга и БДП-а. Успорене структурне промене реалног сектора усовиле су спорију динамику раста посматраног односа. Овакав тренд довео је до повећања трговинског дефицита код свих земаља у окружењу што се пренело и на повећање дефицита текућег рачуна. Растући дефицити текућег рачуна земаља Западног Балкана финансирани су задуживењем у иностранству.“⁴⁹

У претходном делу рада је већ напоменуто да се највећи део српског извоза пласира у европске земље. Тржиште ЕУ представља најважнију извозну дестинацију Републике Србије што се може видети и на основу података из Табеле 50. Док земље у развоју постају главна дестинација за извоз земаља највећих светских извозника, за Србију то није случај јер те земље не припадају Европи односно због саме удаљености.⁵⁰ Ипак Табела 50, показује да је Република Србија поред повећања процентуалног удела у развијене земље у 2012. години, у поређењу са претходном годином и 2005., благо

⁴⁹ Исто, стр. 95.

⁵⁰ Јанковић, Н. (2013), „Утицај девизног курса на конкурентност извоза“, *Докторска дисертација*, Економски факултет, Крагујевац, стр. 186.

повећала свој извоз и у земље у развоју а смањила удео извоза у земље у транзицији у посматраном периоду.

Табела 50. Географска усмереност робног извоза Републике Србије и изабраних земаља (процентима)

		Развијене земље	Транзиционе земље	Земље у развоју
Географска усмереност извоза Србије	2005.	54	30,5	3,4
	2011.	59,4	36,4	4,2
	2012.	60,2	35,1	4,7
Географска усмереност извоза Чешке	2005.	90,6	4,1	5,3
	2011.	88,2	5,2	6,6
	2012.	87,1	5,6	7,3
Географска усмереност извоза Мађарске	2005.	86,1	6	7,3
	2011.	80,5	8,6	10,9
	2012.	81,9	8,5	9,6
Географска усмереност извоза Словачке	2005.	91,7	4,3	3,7
	2011.	88,5	5,4	6,1
	2012.	88	6,4	5,6
Географска усмереност извоза Словеније	2005.	73,8	22	4,1
	2011.	62,4	15,3	4,4
	2012.	61	16,9	5,4

Извор: *United Nations, (2012), (2013), Unctad Handbook of Statistics, United Nations Publication, New York and Geneva*

Из приказане табеле видимо да се извоз Чешке, Мађарске и Словачке кретао између 80% и 90% у развијене земље. Код ових земаља свакако значајну улогу игра њихово чланство у ЕУ које су оне у међувремену стекле, односно спроведене структурне промене њиховог извоза. Ипак и код неких од њих је дошло до повећања извоза у земље у развоју као и у земље у транзицији у којима оне виде своју извозну шансу.

2.2. Робна размена Републике Србије са земљама ЦЕФТА

„Централноевропско удружење слободне трговине (енгл. *Central European Free Trade Agreement* – СЕФТА) је основано 1992. године у пољском граду Кракову потписивањем споразума са неограниченим трајањем. Потписнице споразума су биле земље тзв. Вишеградске групе – Мађарска, Пољска и Чехословачка тако да у почетку свог рада он није био усмерен ка земљама Југоисточне Европе. Основни циљ формирања ЦЕФТА је био стварање зоне слободне трговине између чланица, која је требало да обухвати скоро све, али првенствено индустријске производе“.⁵¹ Након поделе Чехословачке на две државе ЦЕФТА је имала четири члана. У периоду од 1997. до 2003. године Споразум су још потписале: Словенија, Румунија, Бугарска и Хрватска. Пошто су касније у ЕУ ушле Словенија, Румунија и Бугарска у ЦЕФТА је била остала само Хрватска која је и сама 2013. Приступила у ЕУ.

⁵¹ Тодоровић, М., Марковић, И. (2013), „Међународна економија“, Економски факултет, Ниш, стр. 427.

Споразум о измени и приступању ЦЕФТА парафиран је 9. новембра 2006. а потписан 19. децембра 2006. године. Овај споразум су потписале следеће земље: Република Србија, Република Албанија, Босна и Херцеговина, Република Бугарска, Република Румунија, Република Црна Гора, Република Хрватска, Република Македонија, Република Молдавија и УНМИК.

Табела 51. Државе чланице ЦЕФТА

Земља		Приступила ЦЕФТА	Ишла из ЦЕФТА
Пољска		1992	2004
Мађарска		1992	2004
Техословачка	Чешка	1992	2004
	Словачка	1992	2004
Словенија		1996	2004
Румунија		1997	2007
Бугарска		1998	2007
Хрватска		2003	2013
БЈР Македонија		2006	-
Србија		2007	-
Босна и Херцеговина		2007	-
Молдавија		2007	-
Црна Гора		2007	-
Албанија		2007	-

Извор: Тодоровић, М., Марковић, И. (2013), „Међународна економија“, Економски факултет, Ниш, стр. 429.

Сматра се да је основни разлог формирања ЦЕФТА, пре свега, интерес ЕУ да себи прилагоди и оспособи за сарадњу нове демократије које су јој постале партнери и придружене чланице. Када је реч о спољнотрговинској робној размени са чланицама ЦЕФТА производна структура Републике Србије омогућава веома успешну размену. Српска понуда лакше налази пласман на тржишту ЦЕФТА јер се суочава са условима конкуренције који су слични, али нешто повољнији од услова на осталим европским тржиштима. После тржишта ЕУ, најважнији спољнотрговински партнер Републике Србије је ЦЕФТА. На ове две групације заједно отпада девет десетина српског извоза и око три четвртине домаћег увоза. Тржиште ЦЕФТА је кључно за привреду Србије, првенствено због чињенице да на њему Србија остварује континуирани суфицит, чији је раст очекиван да се настави и у наредним годинама. Други важан разлог је, да удео ЕУ у укупном извозу и увозу је између 53% и 57%, док је удео земаља ЦЕФТА у извозу Србије око трећине, а у увозу око 8%. Емпиријски је доказано постојање снажне везе између заједничке границе земаља и вишеструко веће трговине у односу на трговину између земаља које се не граниче.⁵²

⁵² Николић, Г. (2011), “Компаративна анализа извоза и конкурентности земаља Западног Балкана“, *Контроверзе економског развоја у транзицији-Србија и Западни Балкан*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 145.

За Републику Србију су земље ЦЕФТА више него четири пута значајније као извозно тржиште него као увозно. Република Србија има дефицит са Хрватском (покривеност увоза извозом је са неких 75% у 2006. години порасла на скоро 88% у 2013. години), док са осталим посматраним земљама има велике суфиците. На наредне две табеле приказана је динамика робне трговине са земљама ЦЕФТА где се може уочити значјан раст укупне размене Републике Србије, као и размене са земљама ЦЕФТА до пред крај 2008. године. Са појавом глобалне економске кризе, долази до снажног успоравања трговинских токова у 2009. години, али већ од средине 2010. долази до пораста трговине Републике Србије на глобалном нивоу.⁵³ На нивоу ЦЕФТА споразума тај тренд је настављен и у наредним годинама уз пад у 2012. години и поновни раст у следећој години посматраног периода. На основу приказаних табела за посматрани период од 2006-2013. године, укупан робни извоз је порастао за 5.883,2 млн. Еура што је што је више него дупло док је извоз у земље ЦЕФТА порастао за 923,1 милиона еура или за 53%. На страни увоза имамо раст од 4.986,5 млн.еура или 47,5% на глобалном нивоу док је раст увоза из земаља ЦЕФТА био већи за 228,1 млн.еура или 25,6%.

Табела 52. Робни извоз Републике Србије у земље ЦЕФТА 2006-2013 (у хиљадама евра)

Извоз Србије на поједина тржишта	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Робни извоз Србије (укупно)	5.116,8	6.437,8	7.457,2	5.983,7	7.376,0	8.457,1	8.731,1	11.000,0
Хрватска	199,8	241,3	295,3	199,8	231,2	336,0	299,0	313,1
БИХ	596,2	760,2	909,8	728,2	820,0	855,3	835,6	904,5
Македонија	239,0	318,8	335,0	307,7	359,0	376,6	371,0	433,7
Црна Гора	490,6	693,6	874,8	599,5	605,3	639,6	613,9	641,0
Косово	191,0	222,5	208,9	210,9	238,8	254,8	278,1	285,2
Албанија	26,4	58,4	52,0	50,0	98,8	90,9	66,2	88,6
укупно за посмат. територ.	1.743	2.294,8	2.675,8	2.096,1	2.353,1	2.553,2	2.463,8	2.666,1
у % од укупног извоза	34,0	35,6	35,8	35,0	31,9	30,1	28,2	24,2

Извор: http://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx, www.makroekonomija.org, додатни прорачни кандидата

Укупна робна размена Републике Србије са ЦЕФТА регионом у 2013. години износи 3.723,2 млн.еура што је за 146,2 млн.еура више у односу на претходну годину. Извоз у ЦЕФТА регион у 2013. години износио је 2.666,1 млн.еура и већи је за 7,6%, док увоз од 1.057,1 млн. Еура бележи пад од 5% у односу на 2012. годину. Суфицит у робној размени износио је 1.609 млн.еура и већи је за 16,1% у односу на претходну годину.

⁵³ Исто, стр. 145-146.

Табела 53. Робни увоз Републике Србије из земаља ЦЕФТА 2006-2013 (у хиљадама евра)

Увоз Србије по тржиштима	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Робни увоз Србије (укупно)	10.485,6	13.535,4	15.547,2	11.506,5	12.602,3	14.260,0	14.715,1	15.472,1
Хрватска	266,1	387,3	376,3	306,3	323,4	350,5	412,5	354,5
БИХ	273,0	377,8	438,0	321,3	418,9	481,0	355,0	364,0
Македонија	159,5	225,4	257,8	165,5	205,0	230,0	230,0	199,0
Црна Гора	118,7	97,1	137,4	128,6	124,1	93,9	90,8	117,3
Косово	20,9	19,2	9,8	3,5	3,9	6,9	14,2	10,1
Албанија	3,7	8,3	9,1	4,2	5,8	16,4	10,7	12,2
укупно за посмат. Територ.	841,9	1.115,1	1.228,4	929,4	1.081,1	1.178,7	1.113,2	1.057,1
у % укупног увоза	8,0	8,5	7,9	8,0	8,6	8,3	7,6	6,8

Извор: http://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx, www.makroekonomija.org, додатни прорачни кандидата

Република Србија је у земље ЦЕФТА у периоду од 2006-2008. године највише извозила гвожђе и челик као и производе од ових материјала. Затим следе котлови, машине и реактори, електричне машине и опрема, производи од пластичних маса, алкохоли и пиће. У Табели 54. се може видети да је 10 водећих производа у извозу Србије у земље ЦЕФТА региона чинило 50,5% укупног извоза Србије у ове земље у 2008. години. У исто време ови производи су чинили 60,5% укупног увоза ЦЕФТА у истој години, што указје на високу усклађеност извозне понуде Србије са структуром увозне тражње ЦЕФТА групе.

Табела 54. Водећи производи у извозу Републике Србије у ЦЕФТА и њихово учешће у укупном увозу ове групације од 2006-2008. године (у процентима)

Групе производа према царинској тарифи		Структура извоза Србије у ЦЕФТА,			Структура увоза ЦЕФТА,		
		2006.	2007.	2008.	2006.	2007.	2008.
72	Гвожђе и челик	8,4	8,9	8,5	16,3	15,4	16,2
84	Котлови, машине и уређаји	5,3	5,9	6,9	10,4	10,6	10,5
27	Минер. горива уља и воск.	7,6	5,2	6,2	7,8	8,3	8,1
85	Машине електр. и опрема	5,2	4,9	5,5	7,1	7,1	7,1
73	Произ.од гвожђа и челика	4,2	5,6	4,7	4,5	5,1	4,8
39	Пласт.масае и произ.од њих	5,0	4,8	4,6	3,7	3,8	3,7
22	Пића, алкохоли и сирће	4,3	4,3	4,6	2,9	3,0	3,5
87	Возила друмска, прибор	1,9	2,9	3,3	2,6	2,5	2,6
94	Намеш.зграде монтажне	2,9	3,3	3,1	1,5	1,6	2,1
76	Алум. и произ. од алумин.	3,8	4,4	3,1	2,1	2,0	1,9
	Укупно:	48,6	50,2	50,5	58,9	59,4	60,5

Извор: ПКС, (2010), „Могућност повећања извоза применом споразума о слободној трговини“, Центар за научноистраживачки рад, Београд, стр. 39, додатни прорачуни кандидата

Суфицит који Република Србија остварује са земљама региона ЦЕФТА, углавном је резултат, извоза аграрних производа (житарице и производи од њих као и разне врсте пића и готови производи). У извозу Републике Србије на тржишта чланица ЦЕФТА удео

пољопривредних производа је око 30%, док у увозу износи око 24%. Док на другим тржиштима Србија наступа са релативно малим бројем производа, као што су гвожђе, челик, малине, кукуруз гуме, овде имамо широк дијапазон производа. Пошто многа наша предузећа нису квалификована да уђу на тржиште ЕУ због неких високих стандарда, овде она успевају да се конкурентски изборе и опстану. Србија је после уласка Хрватске у ЕУ и напуштање споразума ЦЕФТА постала свакако најконкурентнија земља на овом тржишту. Структура робне размене Србије са овим земљама, није се значајније променила последњих година.⁵⁴

Земље ЦЕФТА су, врло важно тржиште за нашу земљу и то посебно БиХ, Црна Гора и Македонија, с којима се обавља највећи део размене.

3. Спољнотрговинска размена Републике Србије са Европском унијом

3.1. Утицај либерализације спољне трговине на извозне перформансе привреде Републике Србије

У економској теорији и пракси после дужих полемика и анализа ипак је прихваћен став да слободна трговина позитивно делује на конкурентност неке привреде. Заједничко је мишљење да либерализација води ефикаснијој алокацији и коришћењу ресурса, јер се домаћа привреда излаже дисциплини светског тржишта и утицају савремене технологије. Посматрано на средњи и дужи временски период, повећана отвореност привреде може побољшати перспективе раста привреде ЗУТ или ЗУР. С друге стране примена брзе либерализације увоза може проузроковати платнобилансне тешкоће и дислокације у привреди, уколико није комбинована са ефективним мерама за повећање конкурентности и унапређење извозних перформанси. Либерализација спољне трговине подразумева велики број мера од којих су најважније: снижавање царинских стопа, укидање извозних субвенција и квота, транспарентност и предвидивост трговинске политике, уједначавање услова пословања између земаља, санкционисање дампиншког извоза итд.

Либерализација спољне трговине између ЕУ и ЗУТ довела је до веома значајног раста извоза из ЗУТ на тржиште ЕУ. С друге стране, дошло је и до повећања увоза из ЕУ, што је свакако последица убрзаног раста привреда ових земаља. ЗУТ су релативно брзо склопиле тзв. Европске уговоре о њиховом придруживању у ЕУ. Ови уговори су били асиметрични јер су земље ЕУ убрзано отвориле своје тржиште за индустријске производе

⁵⁴ Николић, Г. (2011), "Карактеристике спољнотрговинске размене Србије са земљама Западног Балкана", Научни часопис, *Тржиште новац капитал*, Привредна комора Србије, Београд, стр. 57-58.

придруженим чланицама, док су ЗУТ имале одређени период у којем су постепено смањивале своје царине.⁵⁵

Снажна трговинска либерализација која је остварена после 2000. године имала је значајан утицај на увоз и посредно на извоз, где је снижавањем царина био посебно погођен, текстилни сектор који је осамдесетих година био извозно оријентисан. Нови талас либерализације кренуо је применом Споразума о стабилизацији и придруживању (ССП) и Прелазног трговинског споразума (ПТС) који су потписани 29. априла 2008. године између Републике Србије и ЕУ. Република Србија је потписивањем ових споразума преузела обавезу успостављања зоне слободне трговине и обавезу усклађивања сопственог законодавства са правом ЕУ. Република Србија је од 1. јануара 2009. почела да примењује ПТС, који је био на снази све до 01. септембра 2013. године, када је стављен ван снаге а уместо њега почео да се примењује ССП.

Табела 55. Спољнотрговинска робна размена Републике Србије са светом и ЕУ 2006-2013. године (милиони евра, проценти)

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Укупан роб. извоз ,еври	5102	6433	7429	5961	7393	8441	8740	10999
Извоз у ЕУ, еври	3132	3844	4323	3395	4467	5204	5364	6907
Удео ЕУ у извозу	61,3	59,7	58,2	57,0	60,4	61,6	61,4	62,8
Укупан робни увоз, еври	10463	13808	16283	11327	12423	14250	14714	15463
Увоз из ЕУ, еври	5977	8012	9359	6724	7250	8258	8970	9561
Удео ЕУ у увозу	57,1	58,0	57,5	59,4	58,4	58,0	61,0	61,8

Напомена: Подаци за 2006. се односе на ЕУ 25, од 2007. на ЕУ 27, а од 2013. на ЕУ 28.Извор: НБС, *Статистички билтен*, 2014.

Према расположивим подацима из Табеле 55. Република Србија је у 2013. години око 11 милијарди евра или 62,8% робног извоза реализовала у земље ЕУ тако да је удео ЕУ у извозу повећан за 1,4% у 2013. у односу на 2012. годину. У односу на 2008. годину удео ЕУ у извозу је повећан за 4,6%. Када посматрамо увоз из ЕУ он је у 2013. години износио приближно 9,6 милијарди евра или 61,8%. У односу на 2012. годину робни увоз је повећан за 0,8%, док је у односу на 2006, био већи за 4,7%. Оно што се чини готово извесним јесте да у наредним годинама долази до значаног апсолутног пораста укупне и размене са ЕУ али и до повећања удела ЕУ у укупној спољној трговини. На то указују искуства ЗУТ, али ће раст учешћа ЕУ у нашој укупној размени бити углавном и последица самог будућег проширења ЕУ. Треба имати у виду да садашња привредна структура не дозвољава дугорочно озбиљнији раст извоза, као и успоравање средњорочног раста светске размене у годинама опоравка од утицаја глобалне економске кризе. Кључна претпоставка за раст извоза је, поред промене структуре и пораст производње, имајући у

⁵⁵ Николић, Г. (2007), „Приближавање Србије ЕУ: Спољнотрговински аспект“, *Пословна политика*, Привредна Комора Србије, Београд, стр. 10.

обзир високу међузависност тенденција домаће производње и извоза. Апсолутна вредност робне размене са ЕУ, још увек је ниска ако се упореди са напредним ЗУТ, где је извоз по становнику и преко 10 пута већи.⁵⁶

Република Србија, као земља са релативно малим извозом је принуђена, да највећи део извоза пласира у околне земље како због економије обима тако и висине транспортних трошкова а да робу увози са тржишта где је она најјефтинија.

3.2. Структура робне размене Републике Србије и ЕУ по секторима СМТК

Када посматрамо структуру извоза у ЕУ, могу се уочити сличне тенденције као и код структуре укупног извоза Републике Србије. У Табели 56. дата је структура размене Републике Србије и ЕУ по секторима СМТК (SITC) 2010-2014. године. У посматраном периоду могу се уочити одређене структурне промене извоза: сектор 0-Храна и живе животиње забележио је прво раст са 13,5% 2010. на 15,5% у 2011. и 15,0% у 2012. а у 2013, и 2014, је дошло поново до смањења на 10,9%.

Табела 56. Структура размене Републике Србије и ЕУ по секторима СМТК од 2010-2014. године (у процентима)

Сектори:	Извоз					Увоз				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
0	13,5	15,5	15,0	10,9	10,9	4,6	4,5	5,2	5,9	6,3
1	0,6	0,6	1,0	0,6	0,8	0,8	0,6	0,6	0,7	0,7
2	4,8	6,2	5,7	4,7	3,8	2,4	2,5	2,9	2,7	2,4
3	4,8	5,0	4,2	6,9	6,7	11,0	13,6	12,3	7,7	10,0
4	1,8	2,0	2,0	1,4	1,0	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3
5	7,8	7,1	6,2	7,7	6,8	18,3	17,4	18,4	17,8	17,0
6	35,6	32,8	24,9	20,4	21,4	22,4	20,4	20,2	20,2	20,0
7	17,0	16,9	25,9	34,9	35,4	29,3	30,9	30,8	34,8	33,5
8	13,2	13,1	14,2	11,6	12,7	9,2	8,7	8,4	9,1	9,1
9	0,4	0,5	0,7	0,4	0,4	0,5	0,3	0,4	0,3	0,3

0 - Храна и живе животиње	5 - Хемијски производи
1 - Пиће и дуван	6 - Производи сврстани по материјалу
2 - Сирове материје, осим горива	7 - Машине и транспортни уређаји
3 - Минерална горива и мазива	8 - Разни готови производи
4 - Животињска и биљна уља и масти	9 - Производи и трансакције нигде поменути

Извор: European Commission, *European Union, Trade with Serbia*, Directorate-General for Trade, 2015, додатни прорачуни кандидата

Сектор 6-Производи сврстани по материјалу који је раније имао снажан раст удела у извозу, тако да је 2008. године достигао чак 40,5% почео је да стагнира на 35,6% у 2010, а негативни тренд је настављен и у наредним годинама тако да је у 2014, износио 21,4%. Истовремено је дошло до позитивног тренда пораста удела у извозу сектора 7- Машине и

⁵⁶ Николић, Г. (2010), „Показатељи спољнотрговинске размене Србије са Европском унијом и светом“, Завод за уџбенике, Београд, стр. 15-16.

транспортни уређаји, који је са 17,0% у 2010, порастао на 35,4% у 2014, што указује на побољшану слику српског извоза у ЕУ, базираног на производима више фазе финализације.

С друге стране, увоз Републике Србије из ЕУ имао је променљиве трендове. Сектор 0 остваривао је благи тренд раста од 4,6% у 2010, на 6,3% у 2014. Сектор 7 који је у периоду пре кризе имао удео од преко 40% почео је да опада са појавом кризе која се пренела у ЕУ све до 2012, а од 2013. Приметан је поновни пораст његовог удела. Позитивне тенденције увоза из ЕУ, требало би у перспективи да се позитивно одразе на извоз, нарочито код пораста удела инвестиционих средстава у увозу из ЕУ.

Ако ради анализе направимо поређење структуре размене по секторима СМТК, ЕУ и САД тренутно водеће светске привреде, видећемо да постоје приметне разлике. Сектори од 5-8 које сачињавају углавном индустријски производи имају удео од преко 80% у извозу ЕУ у САД.

Табела 57. Структура робне размене ЕУ и САД по секторима СМТК од 2010-2014. године (у процентима)

Сектори:	Извоз					Увоз				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
0	1,9	1,9	1,9	2,0	2,1	2,6	2,7	2,5	3,0	3,1
1	2,6	2,6	2,7	2,7	2,6	0,7	0,7	0,7	0,8	0,7
2	0,8	0,9	0,9	0,9	0,9	4,3	4,5	4,0	4,6	4,3
3	6,3	7,0	6,6	6,0	5,2	5,8	8,9	5,2	9,6	7,9
4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1
5	24,9	23,5	22,8	21,4	21,7	22,5	21,2	21,3	22,2	22,3
6	9,5	10,1	10,0	9,5	9,9	6,5	6,6	6,4	6,5	6,5
7	38,5	39,6	41,4	42,9	43,5	38,6	37,4	38,1	37,9	38,8
8	11,2	11,2	11,5	12,3	12,1	13,3	12,5	12,3	12,8	12,5
9	1,5	0,7	0,7	0,7	0,9	3,3	4,5	4,3	1,8	2,4

0 - Храна и живе животиње	5 - Хемијски производи
1 - Пиће и дуван	6 - Производи сврстани по материјалу
2 - Сирове материје, осим горива	7 - Машине и транспортни уређаји
3 - Минерална горива и мазива	8 - Разни готови производи
4 - Животињска и биљна уља и масти	9 - Производи и трансакције нигде поменути

Извор: European Commission, *European Union, Trade with USA*, Directorate-General for Trade, 2015, додатни прорачуни кандидата

Структура српског извоза је неадекватна не само када се упореди са структуром извоза највећих светских извозника, већ и у поређењу са већ поменутиим земљама као што су Чешка, Мађарска, Словенија и Словачка (Табела 58).

Табела 58. Структура извоза робе изабраних земаља по секторима СМТК, ревизија 3

		0+1+22+4	2-(22+27+28)	3	27+28+68+ 667+971	5+6+7+8- (667+68)
Структура извоза Србије	2011.	22,3	2,1	4,2	10,4	60
	2012.	23,4	1,7	3,5	9,0	61,6
Структура извоза Чешке	2011.	4,1	1,4	4,2	2,4	86,3
	2012.	4,7	1,5	3,9	2,4	85,5
Структура извоза Словачке	2011.	4,3	1	7,4	3,2	82,9
	2012.	5,9	1,1	5,9	3,3	83,8
Структура извоза Мађарске	2011.	8	0,8	3,5	2,1	81,6
	2012.	9,3	0,8	3,7	2,1	80,2
Структура извоза Словеније	2011.	3,4	1,4	5,1	4,1	67,9
	2012.	3,2	1,7	5,4	4,0	69,0

Извор: United Nations, (2012, 2013), *Unctad Handbook of Statistics, United Nations Publication*, New York and Geneva

Како подаци о укупном извозу и увозу Србије показују да ЕУ представља главно тржиште Србије, неопходно је да се ради на повећању конкурентности домаће привреде како на овом тако и на домаћем тржишту. Пошто је Србија отпочела преговоре о чланству у ЕУ и оквирни датум за пријем је 2020. година, неопходно је да домаћа предузећа стварају простор за дубљи продор на ова тржишта и тиме омогућавају повећање извоза у наредним годинама.

4. Спољнотрговински и платни биланс Републике Србије

4.1. Карактеристике трговинског биланса и биланса текућих трансакција Републике Србије

У периоду после 2000. године, трговински биланс Републике Србије обележен је растућим дефицитом. Либерализацијом спољне трговине која је омогућила динамичан раст робног увоза трговински дефицит се повећавао из године у годину. Пораст трговинског дефицита довео је до пораста дефицита биланса текућих трансакција преко 10% БДП-а (у 2007. години овај дефицит је износио 17,7 % БДП-а да би у 2008. достигао чак 21,6 % БДП-а) што се може видети из (Табеле 59). С обзиром да је трговински дефицит био изузетно висок и у претходним годинама, очигледно је да он потиче из структуре домаће привреде, односно недовољног пораста извоза. Очекиване структурне промене су изостале, тако да је раст извоза био заснован на застарелој производној структури која има ограничен домет и недовољну конкурентност. Због тога је раст увоза стално имао јачи ритам од раста робног извоза а исход таквих трендова је снажан раст трговинског дефицита и биланса текућих трансакција. Поред ове неравнотеже, увоз опреме и савремених технологија је знатно испод очекивања, тако да и ту леже објективни

узроци изостајања структурних промена домаће производње и извоза. Недовољно укупно инвестирање у домаћу привреду је још више продубило овај дугорочни проблем. Иако су постојала велика очекивања да ће СДИ бити кључни покретач домаћег извоза то се ипак није догодило. Прилив СДИ био је праћен појачаним увозом сировина и репроматеријала, што је углавном преточено у производњу намењену домаћем тржишту а не извозу што је такође, утицало на раст трговинског дефицита.⁵⁷

Табела 59. Робни извоз и увоз, БДП и биланс текућих трансакција Републике Србије (у милионима евра и процентима)

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Извоз робе, ФОВ*	5.109	6.383	7.416	5.978	7.402	8.440	8.726	10.956
Увоз робе, ФОВ*	-10.090	-13.451	-15.917	-10.924	-11.984	-13.758	-14.206	-14.934
Трговински биланс*	-4.981	-7.068	-8.501	-4.946	-4.582	-5.318	-5.480	-3.978
БДП**	23.305	28.468	32.668	28.952	27.968	31.472	29.601	31.994
Биланс текућих трансакција**	-2.356	-5.053	-7.054	-1.910	-1.887	-2.870	-3.176	-1.585
Извоз робе/БДП (у %)	21,9	22,4	22,7	20,6	26,4	26,8	29,4	34,2
Биланс текућих трансакција/БДП (у %)	-10,1	-17,7	-21,6	-6,6	-6,7	-9,1	-10,7	-5,0

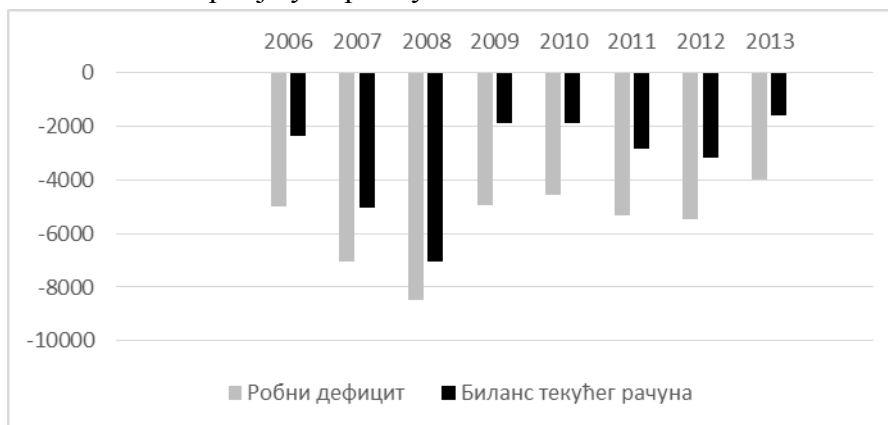
Извор: *НБС, http://www.nbs.rs/internet/cirilica/80/platni_bilans.html (подаци за период 1997-2013. године). **НБС, *Извештај о инфлацији*: (мај 2014), http://www.nbs.rs/export/download/pdf_ioi/ioi_05_2014.pdf, додатни прорачуни кандидата

Према истој табели запажа се да је удео робног извоза Републике Србије у БДП-у у 2013. години износио 34,2% што је више за 4,8% у односу на 2012. али још увек недовољно да би извоз био главни покретач привредног раста. Уколико у будућем периоду не дође врло брзо до повећања извоза на преко 50% БДП-а, може доћи до продубљивања структурних неравнотежа, нарочито уколико изостане очекивани прилив иностраних средстава након извршене приватизације.

Приказ трговинског дефицита и дефицита биланса текућих трансакција Републике Србије после 2001. године приказани су на Графикону 7. Запажа се узлазни растући тренд трговинског дефицита Републике Србије све до 2008. године. Смањивање увозне тражње развијених земаља, довело је до наглог пада спољне трговине у 2009. години, што је успорило тренд раста трговинског дефицита и у 2010. години. Од 2011. поново се повећава раст трговинског дефицита који је изражен и у 2012. години. У 2013. године забележени су већи извозни резултати који су утицали на смањење трговинског дефицита.

⁵⁷ Ковачевић, Р. (2010), „Задуживање Србије у иностранству као извор финансирања дефицита платног биланса-ограничења и дometri“, *Како повећати конкурентност привреде и извоза Србије, Зборник радова*, Економски факултет, Београд, стр. 59-60.

Графикон 7. Кретање дефицита трговинског биланса и биланса текућег рачуна Републике Србије у периоду од 2006-2013. године

Извор: Сопствена израда графикана према подацима преузетих од: НБС, http://www.nbs.rs/internet/cirilica/80/platni_bilans.html (подаци за период 1997-2013. године) и НБС, *Извештај о инфлацији*: (мај 2014), http://www.nbs.rs/export/download/pdf_ioi/ioi_05_2014.pdf, додатни прорачуни кандидата

4.2. Покривеност увоза извозом

Спољнотрговинска размена наше земље остваривала је крајем 80-их значајан пораст, тако да је у 1990. години, достигнут њен највећи обим. Већ следеће 1991. године забележен је пад у обиму спољнотрговинске размене који је због увођења санкција настављен и у наредном периоду. Крај 80-их година је обележио изузетно висок степен покривености увоза извозом који се кретао до чак 98,4% у 1988. години.⁵⁸ На основу (Табеле 60), видимо да се ситуација после 2000. године, променила, тако да се покривеност робног увоза извозом знатно смањила од 2007-2008. године. У 2009. години је овај показатељ поново прешао 50%, пре свега због већег пада обима увоза а не повећања извоза због утицаја глобалне економске кризе. У 2013. години дошло је до благог опоравка извоза Србије тако да је покривеност увоза извозом достигла вредност од преко 70%.

Табела 60. Покривеност увоза извозом у периоду од 2004. до 2013. године

	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Покривеност робног увоза извозом у %	35,6	46,0	48,8	46,1	45,1	51,8	58,6	59,2	59,4	71,1
Покривеност увоза робе и услуга извозом робе и услуга у %	46,9	55,4	58,0	54,2	53,9	63,2	68,8	69,0	69,0	79,8

Извор: *Статистички билтен, 2012, 2013, 2014*, додатни прорачуни кандидата

⁵⁸ Црномарковић, Ј. (2010), „Преглед спољнотрговинске робне размене Републике Србије у периоду од 1988-2009. године“, *Трендови*, Републички завод за статистику, Београд, стр. 3, табела 1.

Када посматрамо други показатељ из исте табеле, који се односи на покривеност увоза робе и услуга извозом робе и услуга можемо приметити да су и овде присутни променљиви трендови. У 2005. и 2006. дошло је до благог повећања овог показатеља да би у 2007. и 2008. поново забележено смањење. Од 2009-2013. овај показатељ бележи стални тренд раста који је у 2013. години износио скоро читавих 80%. Све мања покривеност увоза значила је и све већи спољнотрговински дефицит који је нарочито био изражен у периоду санкција а касније због утицаја глобалне економске кризе.

5. Задуживање Републике Србије у иностранству

5.1. Спољна солвентност и ликвидност Републике Србије и последице задуживања у иностранству

Растући трговински дефицит у периоду после 2001. године углавном је финансиран задуживањем у иностранству, тако да се висина спољног дуга на крају 2013. године, попела на 25,8 милијарди евра. У укупном износу дуга, јавни дуг износи 13,2 милијарде или 51% укупног спољног дуга. Ради бољег сагледавања стварног оптерећења домаће привреде наведеним износом спољног дуга, приказаћемо кретање релевантних показатеља спољне солвентности и ликвидности. (Табела 61).

Према кретању неколико важних показатеља изводи се оцена спољне солвентности земље. Један од показатеља који се углавном посматра и анализира јесте однос између спољног дуга и БДП-а посматране земље. Када се ради о Републици Србији овај показатељ, према подацима (Табеле 61), показује тенденцију динамичног раста од 2005. године. Његова максимална вредност од 86,9% достигнута је у 2012. години, што показује да је пређен праг од 80% преко кога се улази у подручје високе задужености. У 2013. години дошло је до благог опадања овог односа али је он и даље изнад прага од 80%, што показује да се Србија налази на горњој граници високе задужености. Негативни тренд кретања овог показатеља последњих година, може Србији да погорша рејтинг на међународном тржишту капитала што би довело до пораста трошкова новог задуживања у иностранству.⁵⁹

⁵⁹ Ковачевић, Р. (2013), „Изгледи светске привреде и могућности извоза Србије“, *Изазови за економску политику Србије у 2013. години*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 107.

Табела 61. Показатељи спољне солвентности и ликвидности Републике Србије у периоду 2005-2013. година (у процентима)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Показатељи спољне солвентности									
Спољни дуг/БДП	60,1	60,9	60,2	64,6	77,7	85,0	76,7	86,9	80,8
Краткорочни дуг/БДП	4,7	4,1	3,7	6,8	6,9	6,5	2,1	1,7	0,7
Спољни дуг/извоз робе и услуга	228,9	204,1	197,3	207,8	265,3	236,2	210,3	217,4	179,7
Показатељи спољне ликвидности									
Отплата дуга/БДП	5,2	10,8	10,7	10,1	13,5	12,7	13,3	14,0	14,0
Отплата дуга/извоз робе и услуга	19,9	36,2	34,9	35,1	46,0	35,3	36,5	35,0	31,2
Девизне резерве/увоз робе и услуга(у мес.)	6,1	9,0	7,2	5,2	9,5	8,2	8,7	7,6	7,4
Текући рачун као % БДП	-8,8	-10,1	17,7	-21,6	-6,6	-6,7	-9,1	-10,7	-5,0

Извор: НБС, *Извештај о инфлацији*: (мај 2014), стр.52-53, табле А и Б. Преузето са: http://www.nbs.rs/export/download/pdf_ioi/ioi_05_2014.pdf, додатни прорачуни кандидата

Други важан индикатор спољне солвентности земље је однос између краткорочног дуга и БДП-а. Период до 2010. године обележиле су променљиве вредности овог показатеља, при чему је његова максимална вредност од 6,9% постигнута 2009. године. До наглог пада овог показатеља дошло је у 2011. години, када је његова вредност пала на 2,1% а тренд опадања наставио се и у 2012, и 2013, када је износио само 0,7%. Смањивање краткорочног дуга земље показује да износ краткорочне задужености не угрожава њену спољну солвентност.

Трећи значајан показатељ спољне солвентности приказује однос између спољног дуга и извоза робе и услуга. Према кретању овог показатеља може се уочити да је његова максимална вредност од 265,3% достигнута у 2009. години, али је затим уследила тенденција опадања овог односа на 179,7% у 2013. години. Овај показатељ спољне солвентности открива да су солвентније оне земље које имају мању вредност количника спољног дуга и извоза. Пошто Србија остварује значајан девизни прилив по основу дознака исељеника, потребно је вредност извоза робе и услуга увећати за нето прилив дознака, што би аутоматски смањило количник спољног дуга и извоза. У том случају оцена спољне солвентности на основу овог показатеља била би много повољнија.⁶⁰

Оцена кредитног ризика земље као и услови новог задуживања на међународном тржишту капитала, заснива се на групи показатеља којима се мери њена спољна ликвидност. Количник између отплате дуга и БДП-а је један од ових показатеља. Иста табела, показује континуирану тенденцију раста овог односа за Србију. Вредност овог односа је 2007. прешла у зону преко 10% да би 2011. године, овај однос достигао 13,3% указујући на све већи терет отплате доспелог спољног дуга. У 2012. години овај однос је

⁶⁰ Исто, стр. 108.

бележио даљи раст и попео са на 14% да би се на истом нивоу задржао и у 2013. години. Што је овај однос већи, већи је и ризик погоршања спољне ликвидности.

Однос између отплате спољног дуга и извоза робе и услуга је следећи показатељ којим се мери спољна ликвидност земље. Вредност овог показатеља за Србију од 2006. године, прешла је изнад 30% достигавши у кризној 2009. години максималну вредност од 46%. Од 2010. године вредност овог односа је почела да пада тако да је у 2013. износила 31,2%. Посматрани количник директно указује на значај повећања извоза робе и услуга, што доводи до повећања девизног потенцијала домаће привреде. Већи девизни прилив од извоза робе и услуга додатна су гаранција која омогућава да ће текућа плаћања и обавезе сервисирања спољног дуга извршене бити у предвиђеном року. У литератури се сматра се да је вредност овог показатеља од 25% горња граница или праг преко кога се улази у зону високе спољне задужености, што додатно повећава могућност уредног сервисирања спољног дуга. Србија према овом показатељу испуњава услове да буде свртана у групу високо задужених земаља. Међутим, уколико би се у обрачун овог односа укључиле и дознаке из иностранства као и код спољне солвентности дошло би до смањивања посматраног количника.⁶¹

„Однос између девизних резерви и увоза робе и услуга је такође, један од важних показатеља спољне ликвидности земље. Он показује колико се месеци увоза робе и услуга може покрити расположивим износом девизних резерви. Према критеријумима које прописује Светска банка, минимални износ девизних резерви је онај који омогућава плаћање тромесечног увоза робе и услуга. Девизне резерве су у Србији од 2000. године, имале растући тренд захваљујући првенствено оствареним приходима од приватизације, новим иностраним кредитима и средствима иностране помоћи што је повећавало вредност посматраног количника. У обрачун овог показатеља узете су у обзир укупне девизне резерве, с тим што оне обухватају и кредите код ММФ-а и обавезне девизне резерве комерцијалних банака. Уколико би се у израчунавање наведеног односа узеле нето девизне резерве, које не обухватају последње две споменуте ставке, тако израчунат количник имао би мање вредности од ових које су дате у табели 55. Без обзира на обухватност агрегата девизних резерви, Србија до 2012. године није имала проблема са одржавањем спољне ликвидности. Једино кретање текућег рачуна платног биланса може да угрози одрживост спољне ликвидности Србије, уколико се у недостатку других извора, за покриће дефицита текућег биланса користе девизне резерве. Да би се то избегло, ММФ из предострожности договара са земљом минимални износ девизних резерви, који

⁶¹ Исто, стр. 108-109.

представља тзв. сталне девизне резерве, које се не могу трошити за покриће дефицита текућег рачуна. Имајући у виду претходне напомене, Република Србија је према кретању овог показатеља имала задовољавајућу спољну ликвидност⁶².

Због тога је веома важно да се у наредном периоду повећа робни извоз, што би довело до пораста девизног прилива. На тај начин би се поправила слика спољне солвентности и ликвидности, као и смањивање дефицита трговинског биланса.

5.2. Спољна задуженост Републике Србије и финансирање текућег дефицита

„Главни узрочник дефицита платног биланса Републике Србије је дугогодишњи дефицит трговинског биланса. Тренд раста трговинског дефицита од 2000-2008. године повлачио је за собом и раст дефицита рачуна текућих трансакција или како се често каже дефицита платног биланса“⁶³.

„У следећој Табели 62. даје се преглед платног биланса Републике Србије, где се може стећи увид у салдо категорија које спадају у биланс текућих трансакција. За коначни салдо биланса текућих трансакција важан је салдо, робе, услуга, дохотка и трансфера. Према подацима приказаним у табели, запажа се да је робни биланс имао константно негативан салдо. Биланс услуга је у појединим годинама имао негативан салдо, али се од 2011. године, остварује позитивна разлика која покрива један мањи део трговинског дефицита. Рачун дохотка као веома значајан подбиланс у оквиру биланса текућих трансакција који обухвата токове дохотка по основи директних и портфолио инвестиција и биланс плаћених и наплаћених камата, показује растуће негативне износе. Формирање дефицита у овом подбилансу додатно увећава дефицит који настаје у робној размени са иностранством. Подбиланс текућих трансфера у коме дознаке из иностранства имају кључну улогу, главни је извор за покриће значајног дела дефицита који се формира у претходно споменута два подбиланса. Због тога се суфицит у рачуну текућих трансфера и мањи позитиван салдо подбиланса услуга користе за покриће дефицита рачуна робе и рачуна дохотка. Пошто велики део овог дефицита остаје непокривен, долази до формирања високог дефицита текућег рачуна.“⁶⁴

⁶² Исто, стр. 109.

⁶³ Извор: Ковачевић, Р. (2014), „Реформе и извоз као фактор привредног развоја Србије“, *Реформе и развој-Стање, резултати и почетак преговора Србије са ЕУ*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 18.

⁶⁴ Исто, стр. 18-19.

Табела 62. Платни биланс Републике Србије у периоду 2007-2013. године (у милионима евра)

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
I Текући рачун	-5.052,5	-7.054,2	-1.910,1	-1.887,2	-2.870,0	-3.176,5	-1.585,5
1. Робни биланс	-7.068,7	-8.501,2	-4.946,4	-4.581,0	-5.318,4	-5.479,9	-3.978,8
2. Биланс услуга	-261,1	-184,7	20,5	7,7	163,2	155,9	334,4
3. Биланс рачуна дохотка	-598,7	-921,8	-502,5	-669,9	-757,9	-799,5	-1.094,6
4. Биланс текућих трансфера	2.876,1	2.553,6	3.518,2	3.356,0	3.043,1	2.947,0	3.153,4
II Капитални рачун	-313,9	13,2	1,6	0,9	-2,5	-10,6	10,8
III Финансијски рачун	5.175,6	7.133,3	2.032,6	1.818,5	2.693,8	3.019,5	1.392,5
1. Директне инвестиције-нето	1.820,8	1.824,4	1.372,5	860,1	1.826,9	241,9	768,5
2. Портфолио инвестиције-нето	678,2	-90,9	-51,0	38,8	1.619,1	1.720,5	1.916,6
3. Остале инвестиције нето	3.418,7	3.713,2	3.074,6	-9,1	1.049,2	-80,1	-595,9
4. Девизне резерве	-742,1	1.686,6	-2.363,5	928,7	-1.801,5	1.137,2	-696,7
IV Грешке и пропусти-нето	190,8	-92,3	-124,1	67,8	178,7	167,6	182,2

Извор: Ковачевић, Р. (2014), „Реформе и извоз као фактор привредног развоја Србије“, *Реформе и развој-Стање, резултати и почетак преговора Србије са ЕУ*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 20.

Дознаке наших грађана у иностранству представљају значајан девизни прилив за нашу земљу, али то није довољно да се покрију дефицити који се формирају у робном рачуну и рачуну дохотка. С обзиром да негативни салдо у рачуну дохотка зависи од дохотка по основу директних и портфолио инвестиција, као и отплата камата по основи страних кредита, тешко је очекивати у скорије време смањење овог дефицита, већ је вероватније његово повећање. Прилив дознака из иностранства се усталио на одређеном нивоу, па је једино повећање суфицита у размени услуга са иностранством пут за смањивање дефицита текућег рачуна. Пошто је у процесу приступања Србије интеграцији ЕУ дошло до отварања домаћег тржишта, повећање робног извоза намеће се као могуће решење за смањивање трговинског дефицита.⁶⁵

„Кумулативни дефицит трговинског биланса у периоду од 2000-2013. године износи 65,6 милијарди евра, а дефицит биланса текућих трансакција 32,4 милијарде евра. У кретању оба дефицита разликују се две фазе. У периоду до 2008. године оба дефицита су се тенденцијски увећавала, са присутним годишњим осцилацијама. У другом временском интервалу од 2009-2013. године трговински дефицит је умањен у односу на максимум из 2008. године и задржао се на око 5 милијарди евра годишње, са наглашеним падом на око 4 милијарди евра 2013. године. Сличну динамику испољава и кретање биланса текућих трансакција, али на нижем апсолутном нивоу. Оба дефицита су умањена у односу на максимум из 2008. године, али је последњих година посебно изражен пораст дефицита рачуна дохотка као посебан аспект дефицита текућег биланса. Главне ставке у овом рачуну су камате на коришћене стране кредите и одлив дохотка од директних и

⁶⁵ Исто, стр. 19.

портфолио инвестиција. Раст каматних стопа на међународном тржишту капитала, као и ригорознији услови новог задуживања, могу значајно отежати могућност отплате камата. Иста табела показује да је испољен растући тренд одлива ових средстава, претежно као последица смањивања атрактивности домаћег инвестиционог амбијента у односу на неке друге локације у свету. Потребно је прилагођавање платног биланса на ова кретања, јер су она нормална последица међународног кретања капитала⁶⁶.

У литератури се наилази на ставове по којима се дефицит текућег рачуна до 5% БДП-а може сматрати одрживим, али се такве оцене не могу генерализовати за све земље. Задржавање дефицита текућег рачуна од 5% на достигнутом нивоу спољног дуга од 80% БДП-а, представља озбиљан проблем обезбеђивања извора за његово финансирање у дужем временском року. Пожељан вид финансирања дефицита текућег рачуна су страна средства у виду СДИ. Уколико се одржавање овог дефицита постиже додатним задуживањем на међународном тржишту капитала или смањивањем девизних резерви, то се може показати неодрживим у дужем временском периоду. Имајући у виду ове околности неопходно је да се са политике финансирања дефицита текућег рачуна благовремено пређе на прилагођавање платног биланса. Да би се остварио овај прелазак неопходна је одређена реалокација домаћих ресурса у извозно пропульзивне секторе и гране.⁶⁷

Примена одговарајућих мера економске политике у циљу брже измене структуре извоза, отворила би могућност повећања извоза веће додате вредности што би довело и до повећања девизног прилива који постаје кључни фактор одрживости постојећег дефицита.

⁶⁶ Исто, стр. 20.

⁶⁷ Исто, стр. 21-22.

IV УТИЦАЈ ГЛОБАЛНЕ ЕКОНОМСКЕ И ДУЖНИЧКЕ КРИЗЕ ЕВРОЗОНЕ НА ТРЕНДОВЕ И СТРУКТУРУ СПОЉНЕ ТРГОВИНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

1. Стање и изазови светске привреде и светске трговине пре избијања глобалне економске кризе

„У другој половини XX века светска привреда је остварила импресиван раст који никада у прошлости није забележен. Укупна светска производња је у 2000. години била реално седам пута, а светски друштвени производ 6,6 пута већи него 1950. године. То је допринело импресивном расту светске трговине, па је волумен светског робног извоза у том периоду повећан чак за 21,8 пута.“⁶⁸ С друге стране таквог раста светске производње не би било да није остварен и тако импресиван раст светске трговине. То показује да су светска привреда и светска трговина и њихов раст у све већој међузависности. Неколико битних карактеристика светске привреде указивале су да у годинама које долазе може доћи до значајних промена националних и светских привредних перформанси.

Прво, у периоду након 2002. године, долази до наглог и интензивног повећања цена енергената и цена метала на светском тржишту. Цена барела нафте (159 литара) је, порасла са око 20 америчких долара (у 2002) на 80 америчких долара (у 2007). Цене већине метала су утростручене, а неких и упетостручене. Док земљама извозницама енергената и метала, доносе приходе, за већину земаља света оне имају карактеристику егзогеног шока, на који не могу да утичу. Растуће цене инпута за производњу се уградјују у цене финалних производа и испољавају се инфлаторни притисци. Пошто централне банке имају задатак да обезбеде ниску инфлацију, оне би могле да затегну монетарну политику, тј. да поскупе национални новац-повећају каматне стопе како би умањиле тражњу за новцем и сузбиле нарастајућу инфлацију. Пораст каматних стопа не одговара привреди која се мање задужује, па може доћи до успоравања светског привредног раста.

Други фактор који би могао да изазове поремећаје јесте висок платнобилансни дефицит САД. Дефицит текућег биланса САД је висок већ годинама износи преко 800 млрд. америчких долара (што је високих 6,5% ГДП ове државе). До сада су САД без

⁶⁸ Ковачевић, М., Гречић, В. (2005), „Светска привреда 2000-2005-Основни показатељи“, Научни часопис, *Међународни проблеми*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, бр. 4, стр. 1.

проблема финансирале дефицит текућег биланса обимним приливима у капиталном билансу. Свет (а нарочито азијске земље) је био спреман да улаже у САД, све док је имао поверења да се тамо капитал успешно оплодјује. Око четвртина укупног дефицита САД ствара се у трговини са Кином. Кина има огроман суфицит текућег биланса, око 240 млрд. УСД у 2006, што је око 9% њеног ГДП. Према многим истраживањима, долар би требало знатно да ослаби како би се умањио дефицит платног биланса САД. Слабљење привреде САД значи мању увозну тражњу ове земље, тј. мање могућности за извоз остатка света, што би рецесионо деловало на читаву светску привреду.

Треће, привреда ЕУ већ годинама има спорији раст од САД. Незапосленост, иако опада, и даље је висока и виша него у другим привредама света. У неким земљама све је веће незадовољство радом Европске централне банке, која управља монетарном политиком земаља које су усвојиле евро. Захтева се да Европска централна банка поведе рачуна и о привредном расту, уместо што упорно инсистира на ниској инфлацији. Уколико би незадовољство држава још више јачало, на европском континенту би могло да опадне поверење у јединствену валуту. Велика Британија, једна од водећих европских привреда, не жели да своју фунту замени евром, што још више уноси сумњу у успешну будућност јединствене европске валуте и европске привреде.

Четврто, привредни резултати Јапана у последњих десет година су разочаравајући. У овој земљи је привредни раст изостао, а привреда се суочава са чудном појавом, падом општег нивоа цена из године у годину (дефлација). Дефлација је дестимулативно деловала на потрошњу и инвестиције, па је јапанска економска политика тешко могла да подстакне привредни раст. Иако Јапан у последње три године показује знаке опоравка, дуготрајнији успон још увек није загарантован.

Пето, привредни раст Кине зачудјује свет већ десет година, пошто су изузетне стопе раста од 10% за ову државу постале уобичајене. Неке последице овог бума су очигледне: Кина је гладна за енергентима и сировинама и управо је увозна тражња Кине подгревала цене енергената и метала у последњих неколико година. Увозна тражња Кине је, са друге стране, омогућавала раст међународне трговине и СДИ. Индија и Русија, такође велике државе, придружују се Кини (стопе раста од 6 до 9% у последње четири године). Искуство показује уколико финансијски систем не прати развој реалне економије, долази до избијања финансијских криза, са јаким глобалним последицама.

Шесто, финансијске кризе су незаобилазна пратећа појава тржишног система привредјивања. Развој финансијског сектора (берзи и банкарског система) има велике позитивне ефекте на привредни развој. Медјутим, берзански крахови и банкарске кризе

показују да је тренд пораста цена финансијских инструмената дуг и интензиван (формира се финансијски балон или мехур) и да је потребно да дође до смиривања цена на нижем нивоу (пуцање балона). Тада долази до поремаћаја у реалном делу привреде, не само угрожене земље, већ и околних, па и већине светских земаља (тзв. домино ефекат). Пошто се финансијске кризе тешко предвидјају, неизвесно је када ће, у ком делу света и са којим последицама да се развију.⁶⁹

2. Глобална економска криза и рецесија светске привреде и светске трговине

2.1. Главни узроци и почетак настанка глобалне економске кризе

Глобална економска криза је избила у Америци у светском финансијском центру Вол Стриту (енгл. *Wall Street-u*), где је у ствари центар финансијске кризе која се прелила на читав свет. Њен почетак се везује за лето 2007. године и прва два тромесечја 2008. године. Она је настала тако што је дошло до велике нестабилности на финансијским тржиштима коју нису могле да зауставе реакције централних банака што је довело до првих неповољних предвиђања привредног раста. Тада је дошло и до објављивања губитака и инсолвентности *JP Morgan Chase* банке, као и до тада незапамћене асистенције од стране америчке централне банке - ФЕД-а (Федералне резерве). Затим је дошло до објављивања губитака других великих, светских финансијских институција као што су инвестициона банка браће Леман (енгл. *Lehman Brothers*) и компаније за пружање финансијских услуга Мери Линч (енгл. *Merrill Lynch*) која је припојена пословној банци (енгл. *Bank of Amerika*). То је био почетак рецесије коју више ФЕД није могао да заустави а која је морала да буде објављена. Рецесија, односно криза се врло брзо, готово муњевито, пренела на Европу а затим је захватила и потресла целу светску економију. Брзина њеног ширења и начин деловања упоређује се са разорним дејством Цунамија.⁷⁰

Чињеница потврђује да што је свет економски и финансијски развијенији и повезанији, то су ширење кризе, њена брзина и мултипликација бржи и већи. У поређењу са Великом економском кризом из 1929. године, ова криза је била знатно бржа и свеобухватнија. На јачину кризног удара, сигурно је утицало и то што је криза избила у држави која је највећа економска сила света, чија је валута светска резервна валута и са којом су директно или индиректно повезане скоро све земље света.⁷¹

⁶⁹ Пелевић, Б., Вучковић, В. (2007), "Међународна економија", Економски факултет, Београд, стр. 274-276.

⁷⁰ Горчић, Ј. (2009), *Управљање кризом-свет и ми*, Пословна едиција, Проинком д.о.о., Ваљево принт, стр. 129.

⁷¹ Исто, стр. 129-130.

За сада се као главни узрок настанка светске економске кризе наводи одвајање финансијске од реалне економије. До ове негативне појаве је дошло на више начина. Показало се да је стандард адекватности капитала који дозвољава да се пласмани увећавају највише осам пута у односу на сопствени капитал, пробијен тако што су пласмани били већи и до четрдесет пута. На један долар сопственог капитала пласирано је још четрдесет долара туђег, банци повереног капитала. Обим кредитних пласмана је био двадесет пет пута већи од реалног кредитног потенцијала. Цене некретнина у САД годинама су расле брже од инструмената финансирања, тако да су сви уместо штедње желели да инвестирају. Банке у САД су у 2007. години дале скоро 1000 милијарди долара кредита за ове сврхе. Најкритичнији је био раст суб приме кредита који су продавани на финансијским тржиштима, чији купци углавном нису знали какав је ризик у тим кредитима. Пошто је убрзо дошло до немогућности враћања тих кредита и до пада цена некретнина за 30% балон надуван тим дериватима је пукао. „Криза чији је епицентар био у САД брзо се проширила на периферију глобалне економије. Криза је имала ударни и повратни талас. Ударни талас је захватио финансијски сектор а главна његова последица је криза поверења. Повратни талас кризе је захватио реални сектор и манифестовао се као рецесија која је имала велику тенденцију да прерасте у депресију. Криза је прво захватила ЕУ, брзо се проширила на Русију и пост-транзиционе привреде да би на крају захватила Кину, Индију, Бразил и друге земље чији је привредни раст био базиран на експанзији реалног сектора“.⁷²

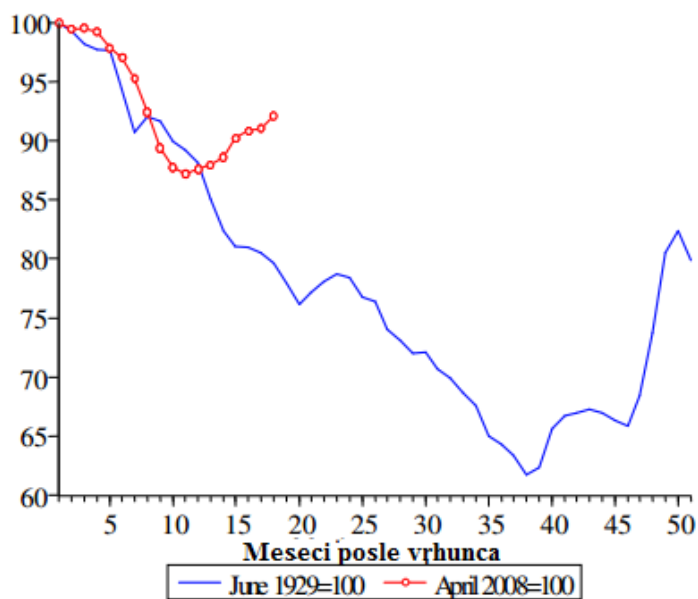
2.2. Глобална економска криза и пад светске трговине

„Пад светске трговине током последњег квартала 2008. године, био је условљен финансијском кризом, али је у односу на светску економску кризу 1929-32. године био драстичнији, мада је краће трајао“⁷³. Према прорачунима датим у Baldwin (2009), за мањи пад светске трговине током Велике кризе била су потребна 24 месеца, док је у последњој кризи било потребно само 9 месеци. До истих налаза дошли су и Eichengreen i O'Rourke (2009, 2010), чија се графичка поређења светске производње и трговине у периодима „Велике депресије“ (1929-32) и „Велике рецесије“ (2009-) дају на следећим сликама.

⁷² Ђуричин, Д. (2009), „Утицај глбалне економске кризе на привреду Србије и одговори економске политике“, *Раст у условима глобалне рецесије и финансијске кризе: (не) конвенционалне иницијативе*, Зборник радова са научног скупа Копаоник бизнис форум 2009, Савез економиста Србије и Удружење корпоративних директора Србије, Београд, стр. 12.

⁷³ Пелевић, Б. „Трговински аспект светске економске кризе“ у: Оскар, К. и ост. (2011), *„Светска финансијска криза-изазови и стратегија*, Научно друштво Србије, Београд, стр. 106.

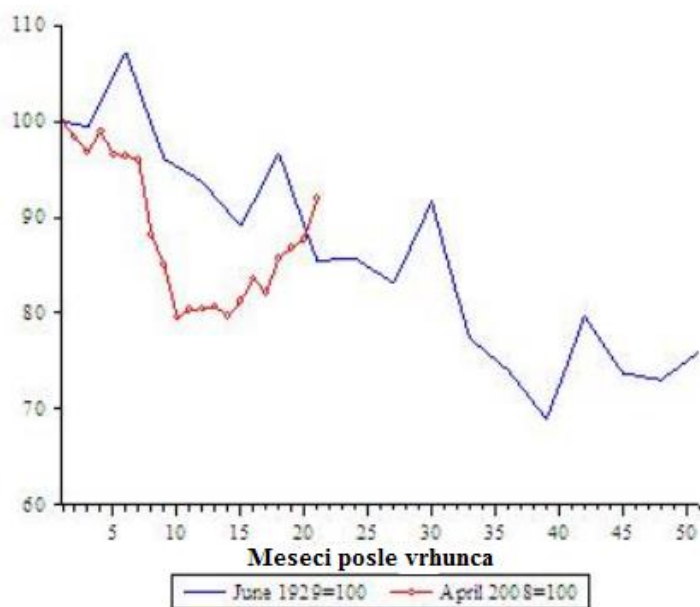
Слика 2. Индустијска производња у свету 1929-32 и 2009-

Извор: Eichengreen i O'Rourke (2009, 2010).

„Иако актуелна криза светске трговине и економије није једина у периоду после Другог светског рата, показала се као неупоредиво оштрија. Пад светске трговине у актуелној светској кризи био је готово двоструко већи него током нафтних шокова 1974-75 и готово четвороструко већи него током рецесија 1982-83 и 2001-02 године“.⁷⁴

Слика 3. Светска трговина 1929-32 и 2009-

Извор: Eichengreen i O'Rourke (2009, 2010).

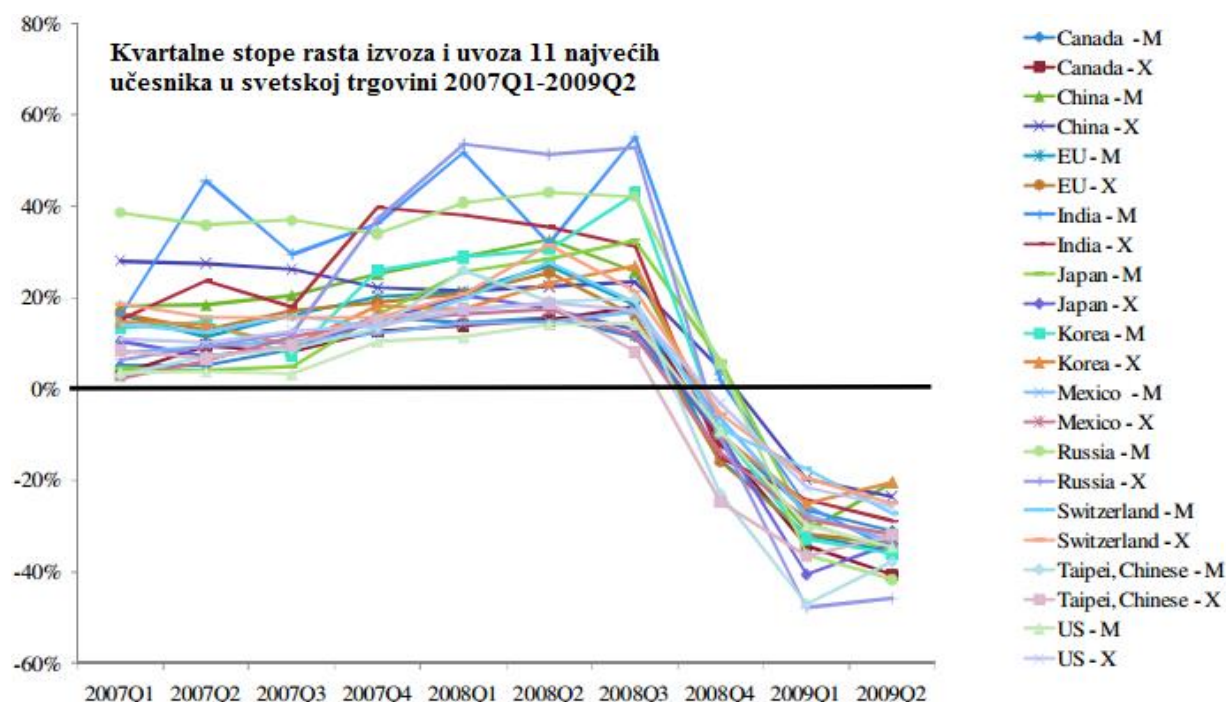
⁷⁴ Исто, стр. 106.

2.2.1. Синхронизовани пад светског извоза и увоза

„Једно од веома битних обележја колапса светске трговине је да се он, истовремено односио и на извоз и на увоз, практично свих земаља у свету. Од трећег квартала 2008. године па све до средине 2009. године, забележен је пад и извоза и увоза код све 104 земље за које Светска трговинска организација даје упоредиве податке. Овај пад је код већине земаља ЕУ износио преко 20%, а код одређеног броја земаља и преко 30%“.⁷⁵

На следећој слици обухваћене су 22 земље са највећом спољнотрговинском разменом у свету. На њих се односи око $\frac{3}{4}$ укупне светске робне размене.

Слика 4. Синхронизован пад светске трговине

Извор: Baldwin, R. (2009), „The great trade collapse: What caused it and what does it mean“ in *The Great Trade Collapse: Causes, Consequences and Prospects*. Centre for Economic Policy Research, November 2009.

Пад светске трговине уочава се и по композицији одабраних земаља када се рачуна као збир негативних стопа раста извоза и увоза $[-(r_x + r_m)\%]$ или као негативна стопа раста укупне трговине $[-(r_{x+m})\%]$ Табела 63. „Највећи број од ранжираних земаља исказао је пад укупне трговине између једне четвртине и једне петине.“⁷⁶

⁷⁵ Baldwin, R. (2009), „The great trade collapse: What caused it and what does it mean“ in *The Great Trade Collapse: Causes, Consequences and Prospects*. Centre for Economic Policy Research, November 2009, p.3.

⁷⁶ Пелевић, Б. „Трговински аспект светске економске кризе“ у: Оскар, К. и ост. (2011), „Светска финансијска криза-изазови и стратегија, Научно друштво Србије, Београд, стр. 108.

Табела 63. Кумулативни пад извоза и увоза у 2009. години (у процентима)

	Земље (у заградама су ранг у светском извозу, ранг у светском увозу и кумулативни пад трговине)
$-(r_x + r_m)\%$	
>50	Руска федерација (13,17,70), Саудијска Арабија (18,30,56), Јапан (4,5,54), Шпанија (16,13,54), Италија (7,8,52), Канада (12,11,52)
41-50	Уједињени Емирати (19,24,48), Велика Британија (10,6,47), Белгија (8,10,47), Тајван (17,18,47), Холандија (5,7,45), Мексико (15,16,45), Немачка (2,3,43), Француска (6,4,43), Сингапур (14,15,43)
30-40	Кореја (9,12,40), Индија (21,14,39), САД (3,1,38), Аустралија (23,19,35)
<30	Швајцарска (20,20,29), Кина (1,2,27), Хонг Конг (11,9,21)
$-(r_{x+m})\%$	
>25	Руска федерација (13,17,35), Саудијска Арабија (18,30,33), Шпанија (16,13,28), Канада (12,11,26), Јапан (4,5,27), Италија (7,8,26)
20-25	Уједињени Емирати (19,24,24), Велика Британија (10,6,24), Белгија (8,10, 23), Тајван (17,18,23), САД (3,1,23), Мексико (15,16,23), Холандија (5,7,22), Немачка (2,3,22), Француска (6,4,22), Сингапур (14,15,21), Кореја (9,12,20)
< 20	Аустралија (23,19,17), Кина (1,2,14), Швајцарска (20,20,14), Хонг Конг (11,9,10)

Извор: Пелевић, Б. „Трговински аспект светске економске кризе“ у: Оскар, К. и ост. (2011), *Светска финансијска криза-изазови и стратегија*, Научно друштво Србије, Београд, стр. 109.

„Од укупно 22 земље, 15 су на смањивање светске тражње и резултирајући пад извоза реаговале сразмерним смањењем увоза, тако да су стопа пада извоза и увоза биле приближне. То се није односило на изразито суфицитарне земље, као што су Кина, Кореја, Тајван, Саудијска Арабија и Уједињени Емирати, код којих пад извоза није морао да буде праћен једнако великим смањењем увоза“. У земљама са великим дефицитима, као што су САД и Шпанија, имамо обрнуту ситуацију, где је пад увоза био знатно већи од смањења извоза. „Симетрично понашање извоза и увоза доказује и висок коефицијент корелације између негативних стопа раста извоза и увоза, који је за све 22 обухваћене земље био 0,38, а за 15 земаља (без изразито суфицитарних и Канаде) је био далеко већи, чак 0,94“.⁷⁷

2.2.2. Динамика трговине различитих група производа у кризи

Једна од битних карактеристика глобалне економске кризе из 2008. године, је да је међународна трговина забележила вишеструко већи пад од БДП-а. То се односило како за свет у целини, тако и за све земље појединачно. Већи пад светског извоза од БДП-а може се објаснити и чињеницом да је у великом броју земаља, учешће производа који не могу да буду предмет размене порастао (велики део сектора услуга), а да је рецесијом смањена укупна тражња, више погодила сектор разменљивих производа. Резултат је био већи пад извоза (разменљивих производа) и релативно скромнији пад БДП-а (услуге и потрошна роба за којима се тражња није озбиљније смањила).⁷⁸

⁷⁷ Исто, стр. 108.

⁷⁸ Исто, стр. 116.

У структури светске размене криза је највише погодила тржиште трајних потрошних и инвестиционих добара (машине, транспортна средства, опрема за домаћинство, електроника, компоненте за све те производе итд.).⁷⁹

Према налазима датим у IMF (2010), тражња за трајним потрошним добрима у САД и ЕУ опала је за више од 30% односно 20%, док је тражња за робом широке потрошње и услугама пала за само 1% односно 3%. С тога је потпуно разумљиво што се и опоравак после кризе који је уследио различито одразио на међународну трговину посматране групе производа. „Док се динамика трговине производима широке потрошње већ у првом кварталу 2010. године, веома приближила предкризном тренду, трговина капиталним и трајним потрошним добрима још увек значајно заостаје.“⁸⁰

Слика 5. Динамика трговине различитих група производа
(Квартални индекси обима трговине, 2008Q1=100)

Извор: IMF, *World Economic Outlook: Recovery, Risk, and Rebalancing, October 2010*,
<https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/02/pdf/text.pdf>

„Смањивање увоза је непосредна последица пада домаће тражње. Постоји више фактора који утичу на интензитет овог утицаја. Један од њих је структура тражње: што су заступљенија трајна потрошна добра, код којих је доходовни еластичитет тражње висок-пад увоза је већи. Код неких мање развијених земаља са платнобилансним дефицитом и пре кризе, тај пад је додатно увећан уколико је њихова национална валута депресирала.“⁸¹

⁷⁹ Исто, стр. 116.

⁸⁰ Исто, стр. 116-117.

⁸¹ Пелевић, Б., Ристановић, В. (2011), „(Нео)Протекционизам и светска економска криза“, Научни часопис, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4, стр. 241.

2.3. Мере и ефекти протекционизма као одговор на кризу

Негативни трендови који су се испољили у кризи и покушаји да се они преокрену довели су до нарастајућег протекционизма, који постаје њен битан пратилац. „Протекционизам се јавља у два облика: прво, примењују се легални инструменти које прописује Светска трговинска организација, али у јачем интензитету од уобичајеног и, друго, прибегава се завијеним формама, што њихову идентификацију чини отежаном, а самим тим и мере за њихово елиминисање мање делотворним.“⁸²

Поред трговинских примењују се и низ нетрговинских или нецаринских баријера. То су углавном, увозне дозволе, гломазне царинске процедуре, интензивирање стандардизације и друге мере.⁸³

Већина развијених земаља примењује разне мере ванцаринске заштите, док земље у развоју примењују све инструменте, али нарочито царине и друге увозне дажбине. У периоду од 2008. до маја 2010. године, у свету је било уведено близу 700 трговинских мера, укључујући и око 500 дискриминаторских. Од тог броја, на земље Г20 односи се око две трећине. Арсенал примењених мера је широк, од класичног антидампинга, преференцијалног третмана домаћих фирми које су обухваћене програмима државне помоћи, до разних дискриминаторних процедура и завијеног протекционизма у облику фискалних олакшица и ослобађања. Према квантитативним оценама, директне трговинске рестрикције имају веома поражавајуће резултате. Примена царина којом се остварује пораст буџетских прихода за 1 USD, умањује светски извоз за 2,16 USD и светски доходак за 0,73 USD. Насупрот царинама, 1 USD стимулација може да повећа национални БДП за 0,64 USD у просеку и трговину за 0,08 USD. Ефекти по друге земље су негативни, нарочито ако оне одговоре применом истих или сличних мера.⁸⁴

Примена мера појачане заштите у време кризе оправдава се очекивањима да оне помогну у остваривању позитивног ефекта по запосленост, доходак, па и на стање у трговинском билансу. Уколико дође до позитивних ефеката они су обично краткотрајни, док уведене мере које доводе до мањег увоза, значе у исто време смањење извоза, запослености и дохотка у другим земљама. То неминовно доводи до пада њихове тражње, укључујући и увозну тражњу за производима из земље која је повећала трговинске мере заштите.

⁸² Исто, стр. 245.

⁸³ Исто, стр. 245.

⁸⁴ Пелевић, Б. „Трговински аспект светске економске кризе“ у: Оскар, К. и ост. (2011), *Светска финансијска криза-изазови и стратегија*, Научно друштво Србије, Београд, стр. 127.

Уколико друге земље на уведени протекционизам такође, одговоре протекционизмом што је логична и очекивана реакција, коначни исход биће општи пад увозне тражње, пад запослености и дохотка у увозно супститутивним секторима уз неминовни раст цена њихових производа. С друге стране, долази до контракције производње и смањење запослености у извозно оријентисаним секторима, што доводи до општег пада трговине. Овакав сценарио може да буде врло погубан јер је велики број земаља у свету обезбедио висок ниво привредног раста, запослености и дохотка управо захваљујући извозној експанзији.⁸⁵

У периоду светске економске кризе од 2008-2012. године, значајно је увећан број нецаринских баријера као нови вид протекционизма. Према Табели бр 64. у периоду новембар 2008. године до јуна 2012. године, уведено је 178 нових царинских мера а чак 315 мера из групе трговинских „лекова“ учествују са 23% у укупном броју новоуведених мера током кризе. Од уведених нецаринских мера у периоду светске економске кризе највише је забележено мера државне помоћи, које представљају неку врсту субвенција и помоћи привреди. Остале мере које су значајно коришћене у кризном периоду су извозни порези и рестрикције, као и неке инвестиционе и миграционе мере.⁸⁶

Табела 64. Уведене нецаринске мере у периоду светске економске кризе и ранг земаља по уведеним мерама

Врста мере	Новембар 2008-јун 2012	Ранг	Привреда која је увела мере	Новембар 2008-јун 2012
Царинске мере	178	1.	ЕУ	302
Трговински „лекови“	315	2.	Русија	169
Извозни порези и рестрикције	90	3.	Аргентина	141
Извозне субвенције	41	4.	Индија	74
Јавне набавке	41	5.	Велика Британија	67
Забране увоза	32	6.	Немачка	64
Државни програми помоћи	361	7.	Француска	61
Инвестиционе мере	49	8.	Кина, Н.Р.	60
Миграционе мере	49	9.	Италија	56
Остале нецаринске баријере	117	10.	Бразил	54

Извор: Бјелић, П., Марковић, И., Петровић-Поповић, И. (2014), „Нецаринске баријере у међународној трговини земаља у развоју и искуства ЦЕФТА 2006“, Научни часопис, *Економске идеје и пракса*, Економски факултет, Београд, број 14. стр. 33.

„У извештају *Global Trade Alert (GTA)* базе, као земље које су увеле највећи број протекционистичких мера наводе се најразвијеније земље света и земље са привредама у успону (најразвијеније ЗУР). На првом месту је ЕУ са уведених 302 мера у периоду

⁸⁵ Исто, стр. 127-128.

⁸⁶ Бјелић, П., Марковић, И., Петровић-Поповић, И. (2014), „Нецаринске баријере у међународној трговини земаља у развоју и искуства ЦЕФТА 2006“, Научни часопис, *Економске идеје и пракса*, Економски факултет, Београд, број 14. стр. 32-33.

ноембар 2008. – јун 2012. године. Иза ЕУ на другој позицији је Русија са уведених 169 мера и Аргентина са 141 уведенем мером. Индија је увела 74 мере, а Велика Британија, Немачка, Француска и Кина око 60 мера свака понаособ. Са 54 уведене заштитне мере Бразил се нашао на десетој позицији ранг листе привреда које су увеле највише протекционистичких мера током светске економске кризе⁸⁷.

2.4. Глобална трговинска неравнотежа као узрок глобалне кризе и глобалне рецесије и кретање међународне трговине

Глобални трговински дебаланси свакако су један од кључних фактора светске економске кризе. На самитима који се одржавају између најразвијенијих земаља, Г-7 је још од 2003. године, указивала на растући ризик глобалних трговинских неравнотежа. Велики дефицит пре свега САД и западних земаља као и њихова зависност од капитала из азијских земаља иницирали су понуду иновативних финансијских инструмената, који су увели свет у финансијку и економску кризу.⁸⁸“Од Кине и Јапана се тражило да се уздрже од куповине америчких долара и вештачког јачања својих валута. Од САД се захтевало да увећају домаћу штедњу а од европских земаља да подстичу конкурентност. Све ове мере су имале за циљ да спрече да се пренапрегнута равнотежа распадне и да свет склизне у огромне економске проблеме.”⁸⁹

Табела 65. Глобални дебаланси у % од светског бруто домаћег производа

Година	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Свет	3,7	3,1	3,5	3,8	4,4	5,2	5,9	5,7	5,5	3,9	3,8
Г-20	2,6	2,2	2,5	2,6	3,1	3,6	3,9	3,7	3,4	2,4	2,4

Извор: IMF, *World Economic Outlook Database*, April 2012.

Након регионалне економске кризе крајем деведесетих година прошлог века која је захватила азијске земље, дошло је до промене у моделима њиховог привредног развоја. Спроведећи економске реформе ове земље редукују дефиците текућег биланса и временом прелазе у суфиците, своје валуте држе на потцењеном нивоу како би стимулисале извоз, а високу штедњу користе за инвестирање у реалне и финансијске инвестиције у иностранству. Рецесија која је на почетку 21. века захватила САД, испровоцирала је експанзивну монетарну политику америчког ФЕД-а и ниске каматне стопе. Упоредо с ниском инфлацијом, монетарна политика јефтиног новца је трајала предуго што је довело до неопрезног задуживања привреде и грађана а пошто је домаћа

⁸⁷ Исто, стр. 33.

⁸⁸ Черовић и ост. (2014), „Утицај глобалне финансијске кризе на светску трговину“, Научни часопис, *Економске теме*, Економски факултет, Ниш, стр. 15.

⁸⁹ Пелевић, Б., Вучковић, В. (2011), “Глобална трговинска неравнотежа и економска криза“, *Научни зборник*, Матице српске за друштвене науке, Нови Сад, стр. 444.

штедња била на ниском нивоу то је довело до прилива иностраног капитала. Неравнотежа у токовима капитала изазвала је неравнотежу у трговинским токовима. Суфицит у капиталном билансу значио је дефицит у текућем билансу (САД), док је обрнуто важило за земље Азије. Показало се да компатибилност економских политика не доводи искључиво до равнотеже у међународним економским односима и трговинским токовима.⁹⁰

Посматрано дугорочно, међународна трговина као активност имала је стални узлазни тренд. Значајни прекиди у међународној трговини били су током Првог и Другог светског рата, али и у периоду Велике економске кризе од 1929. до 1933. године. После тога уследио је период најдинамичнијег развоја ове активности, који су многи називали златно доба светске трговине. У периоду од 1945. године до појаве светске економске кризе, међународна трговина расла је по стопама које су биле веће од раста друштвеног производа у свету. Позитивни трендови динамичног раста светске трговине који су испољени у дужем временском периоду, заустављени су у 2008. години. Услед утицаја глобалне финансијске кризе, у 2009. години је дошло до великог пада светског робног извоза од 12%, док је пад БДП-а износио 2,5%. Међутим, у 2010. години, забележен је опоравак како светског извоза тако и БДП-а. Односе раста светског робног извоза и светског БДП-а приказује (Табела 66).

Табела 66. Раст светског робног извоза, светске производње и БДП-а, у периоду 2000-2011. година (у процентима)

	2000-2010	2007	2008	2009	2010	2011
Светски извоз	3,0	6,5	2,0	-12,0	14,0	5,0
Пољопривредни производи	3,0	5,5	2,0	-3,0	8,0	4,0
Горива и руде	2,0	3,5	0,5	-4,5	5,5	1,5
Индустријски производи	3,5	8,0	2,5	-15,5	18,5	6,5
Светска производња	1,5	0,5	1,0	-5,5	4,5	2,5
Светски ГДП	2,0	3,5	1,5	-2,5	4,0	2,5

Извор: WTO, *International trade statistics*, (2010, 2011, 2012).

Ако посматрамо кретање трговине по регионима приказане у Табели 67. видећемо да је највећи пад у 2009. години имао регион Северне Америке од 15%, затим следи регион ЕУ (27) од 14,5% и регион Азије који је забележио пад од 11%. Према просеку извоза за период од 2005-2010. године, највећи извоз имала је Кина чији је просек извоза за посматрани период износио 13% а затим следи Индија са просеком извоза од 11,5%. Висок просек извоза Кине и Индије указује на то да су ове земље утицале на пораст извоза Азије на 8% за посматрани период.

⁹⁰ Исто, стр. 445.

Табела 67. Кретање трговине по регионима у периоду 2005-2010 (% годишња промена)

И з в о з			Регион	У в о з		
2005-2010	2009	2010		2005-2010	2009	2010
3,5	-12,0	14,0	Свет	3,0	-13,0	13,5
2,5	-15,0	15,0	Северна Америка	0,5	-17,0	15,5
1,0	-8,0	5,5	Јужна/Централна Америка	9,5	-16,5	23,5
1,5	-14,5	11,5	ЕУ (27)	1,0	-14,0	9,5
3,0	-5,0	6,0	Комновелт независних држава	7,5	-28,0	18,5
8,0	-11,0	23,0	Азија	6,0	-7,0	17,5
13,0	-10,5	28,5	Кина	11,5	3,0	22,0
11,5	-6,0	22,0	Индија	13,5	3,5	13,0

Извор: WTO, (2011), *International trade statistics 2011*, Geneva.

Када је реч о робном увозу највећи пад у 2009. години забележиле су земље Комновелта од 28% а затим следи регион Северне Америке са падом од 17% и регион Јужне и Централне Америке који је забележио пад од 16,5%. Код увоза највећи раст у 2010. години имао је регион Јужне и Централне Америке од 23,5% а следи Кина са растом од 22% и земље Комновелта са растом од 18,5%. Када посматрамо кретање увоза за период 2005-2010. године највећи раст имала је Индија од 13,5% а затим следи Кина са растом од 11,5%, што је такође утицало и на раст увоза Азије у овом периоду од 6%.

3. Утицај глобалне економске кризе на спољну трговину Републике Србије

3.1. Трендови и структура спољнотрговинске размене Републике Србије у периоду кризе

„Република Србија као мала земља која се скоро две деценије налазила у транзиционој рецесији како због привредног и технолошког назадовања тако и због грешака у спровођењу транзиције, нашла се на удару светске економске кризе. Криза из САД се најпре прелила на европске земље као њихове значајне партнере а кроз извоз српских производа на тржиште ЕУ, ушла је и у Србију. Манифестација кризе у земљама ЕУ условила је да се у њима смањи привредна активност а самим тим и платежна способност и потреба за увоз производа, укључујући и производе из Србије. Пошто је Србија свој извоз углавном базирала на примарним производима, заустављање и успоравање привредне активности у појединим привредним секторима у ЕУ, довело је до смањења тражње за инпутима, чија се већина углавном увозила.“⁹¹

Према приказаној Табели 68. извоз Србије је од 2006. године бележио раст, који је у 2008. години достигао готово 11 млрд. долара. Међутим, Република Србија је ипак

⁹¹ Бјелић, П. (2009), „Утицај светске економске кризе на међународну трговину“, *Економско-финансијски односи Србије са иностранством – Нужност нове стратегије*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 222.

имала ниску стопу извоза која је износила свега 20% њеног БДП-а, за разлику од посттранзиционих привреда код којих је одговарајуће учешће износило 50%-80%.⁹² Осим статистичког раста извоза у периоду пре кризе растао је и увоз који је 2008. године достигао вредност од 24,3 млрд. долара. То је за последицу имало растући дефицит који је у 2008. години износио 13,3 млрд. долара. Ови подаци показују да је настављен дугорочни тренд према којем увоз бележи динамичнији раст од извоза, док спољнотрговински дефицит одражава базичне неусклађености у економији и постаје кључно ограничење динамичнијег развоја српске привреде.⁹³

Табела 68. Робна размена Републике Србије у периоду од 2006-2010. године (у мил. долара)

Године	Извоз (ФОБ)	Увоз (ЦИФ)	Салдо трговинског биланса	Покриће увоза извозом у %
2006.	6.428	13.172	-6.744	48,7
2007.	8.825	19.164	-10.339	46,0
2008.	10.974	24.331	-13.357	45,1
2009.	8.344	16.056	-7.712	51,9
2010.	9.795	16.735	-6.940	58,5

Извор: РЗС, *Статистички годишњак Србије, 2011*, Београд, 2011, стр. 281.

„Са ескалацијом светске економске кризе у 2009. години, српски извозници су се суочили са озбиљним изазовима и потешкоћама. Све релевантне категорије економске размене Србије у овом периоду бележиле су апсолутни пад.“⁹⁴ Укупна спољнотрговинска размена у 2009. години, износила је 24,4 млрд. долара, што је мање за 10,9 млрд. долара у односу на укупну спољнотрговинску размену у 2008. години. Извоз је у 2009. години, пао за 24% и износио је 76% извоза у 2008. години, док је увоз у 2009. години, смањен за 34% и износио је 66% увоза у 2008. години. У 2010. години долази до благог тренда повећања спољнотрговинске размене у односу на 2009. годину. Укупна спољнотрговинска размена у 2010. износила је 26,5 млрд. долара и била је већа за 2,1 млрд. долара у односу на 2009. годину. Извоз је у 2010. години повећан за 15% у односу на 2009. док је увоз био повећан за 4% у односу на претходну 2009. годину.

Пре избијања глобалне економске кризе извоз Републике Србије бележио је веома високе међугодишње стопе раста. „Током 2005. и 2006. године, извоз је растао 34,1% међугодишње, 2007. године 25,9% међугодишње, да би током 2008. успорио и забележио просечан међугодишњи раст од 16,1%. Иако је у прва три квартала 2008. године, извоз

⁹² Ђурићин, Д. (2009), „Како из економије моралног хазарда прећи у економију интелигентног управљања ризицима: Случај Србије“, Научни часопис, *Економика Предузећа*, Савез економиста Србије, стр. 270.

⁹³ Поповчић-Аврић, С. (2009), „Управљање извозом Србије“, *Економско-финансијски односи Србије са иностранством – Нужност нове стратегије*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 228.

⁹⁴ Исто, стр. 228.

имао солидан међугодишњи раст од 21,3%, он је услед светске финансијске кризе нагло успорио у Q4 и забележио веома низак међугодишњи раст вредности од 1,7%.⁹⁵ У Q1 2009. године утицај кризе на укупан домаћи извоз био је још значајнији, тако да је извезено драстично мање робе, -23.8%, у односу на исти период годину дана раније. У Q2 настављен је опадајући тренд извоза на -22,5% односно -26,4% колико је забележено у Q3, да би у Q4 вредност извоза имала троструко мањи међугодишњи пад од 7,2% (Табела 69).

Табела 69. Структура извоза Републике Србије и међугодишње стопе раста 2008-2009. године (у процентима)

	Учеш.у ук.изв. у 2008	2008				2009			
		Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4
Укупно	100	20,5	23,8	19,6	1,7	-23,8	-22,5	-26,4	-7,2
Крупни (доминанти) извоз	27,1	1,9	13,8	8,0	-0,2	-36,0	-36,1	-35,9	-0,1
Гвожђе и челик	13,0	3,6	40,6	36,0	-10,7	-54,0	-72,7	-56,3	8,0
Обојени метали	6,4	4,5	-0,9	-1,2	-25,7	-48,4	-41,1	-33,4	-5,8
Поврће и воће	4,4	13,9	-14,5	-8,0	-0,9	-5,2	30,0	-9,6	-10,2
Житарице и производи од житарица	3,4	-19,1	-20,3	-29,6	93,4	30,3	141,6	16,0	3,2
Носећи извоз	72,9	29,6	28,0	25,0	2,3	-19,2	-17,3	-22,6	-9,4
Језгро	30,5	23,5	13,7	9,3	-9,8	-21,8	-20,3	-27,8	-10,8
Одећа	4,9	15,5	12,0	2,4	22,1	29,5	32,5	-9,6	-24,4
Готови произв.нигде поменути	4,2	50,7	25,4	9,1	-13,5	-35,2	-24,0	-23,2	-7,1
Производи од метала нигде пом.	4,3	26,9	1,3	-0,5	-10,3	-36,4	-20,7	-24,4	-20,3
Производи од каучука	2,9	3,3	5,5	27,8	-19,2	-22,5	-32,2	-32,3	3,8
Ел.машине,апарати и уређаји	3,9	50,9	21,7	30,3	2,8	-1,0	4,0	-6,1	18,3
Органски хемијски производи	2,3	7,9	25,7	-5,3	-50,3	-83,1	-88,0	-90,1	-55,2
Плас.материје у прим.облицима	1,9	34,4	10,1	6,7	-41,9	-49,9	-53,1	-88,4	16,5
Обућа	2,2	15,8	8,4	9,0	3,8	-8,4	-19,5	-13,6	-19,7
Хартија,картон и произ. целул.	1,9	21,4	13,5	1,9	-7,2	-2,0	-3,3	4,1	9,2
Произ.од немет.минерала	2,0	10,3	19,9	16,7	-4,9	-54,7	-46,1	-33,5	-23,5
Остало	42,3	35,0	40,4	39,4	12,2	-17,0	-15,1	-18,8	-8,5

Извор: Петровић, П., и ост. (2009), *Квартални монитор економских трендова и политика у Србији*, Фонд за развој економске науке (ФРЕН), Више бројева, Економски факултет, Београд.

„Категорија производа крупни извоз имала је веома брз раст током 2004, 2005. и 2006. године, који је у овом периоду износио међугодишње око 45%. У наредне две године долази до успоравања ове компоненте (међугодишњи раст 14,0% у 2007. и 6,3% у 2008. години). До овога је дошло, пре свега због смањења светске тражње за Гвожђем и челиком и Обојеним металима (који су заједно чинили 71,6% вредности крупног извоза у 2008.години. Након екстремно ниских вредности крупног извоза забележених крајем 2007. и почетком 2008. године, током Q2 и Q3 2008. долази до стабилизовања тренда раста на 13,8% и 8,0% респективно.

⁹⁵ Петровић, П. и ост. (2009), *Квартални монитор економских трендова и политика у Србији*, Фонд за развој економске науке, Број 16, Економски факултет, Београд, стр. 25.

У Q4 2008. године, криза је довела до нових поремећаја и пада од 0,2%, да би од почетка 2009. године дошло до још већег пада вредности ове компоненте -36% међугодишње. Q2 и Q3 2009. године и даље бележе пад од око -36% да би у Q4 овај пад био смањен на свега 0,1%. У Q1 2009. у оквиру крупног извоза, вредност извоза Гвожђа и челика опала је за 54,0% на међугодишњем нивоу и тако наставила пад који је почео крајем претходне године, када је искључена прва висока пећ у *US Steel*-овој фабрици у Смедереву (Табела 69).⁹⁶ У Q2 вредност извоза гвожђа и челика опала је скоро 73% да би се и у Q3 задржала на ниским вредностима од -56,3%. Имајући у виду чињеницу да се цена челика на светском тржишту стабилизовала у другој половини године можемо да закључимо да се пад вредности извоза ових производа дугује паду извезене количине, услед пада светске тражње. Вероватно је у Q4 дошло до повећања светске тражње за овим производима па је зато и забележен њихов раст од 8%. Велики пад извоза Републике Србије забележен је и код извоза обојених метала где углавном код на с доминирају алуминијум и бакар. Већ у Q4 2008. године вредност извоза обојених метала опала је за -25,7% на међугодишњем нивоу а тај тренд опадања такође, се наставио и у следећој години. У Q1 2009. године вредност извоза обојених метала опао је за (-48,4%) и задржао је велики пад и у Q2 и Q3 да би у Q4 почео благо да расте тако да је његов пад смањен на (-5,8%). Вредности извоза воћа и поврћа су такође бележиле пад извезене вредности који је био највећи у Q2 2008. године од -14,5% да би тренд опадања био настављен и у следећим кварталима исте године и био прекинут у Q2 2009. Растом од 30% а у следећим кварталима исте године настављен је тренд опадања ове групе производа. Извоз житарица и производа од житарица имао је опадајући тренд у прва три квартала 2008. године са просеком од -23%, да би од Q4 2008. извоз ове групе производа почео да расте на чак 93,4% а у 2009. Настављен је њихов међугодишњи тренд раста са просеком од 47,8%. Вредност носећег извоза опадала је у свим кварталима у 2008. с међугодишњим просеком од 21,2%, а настављен је тренд опадања и у свим кварталима 2009. године. У оквиру носећег извоза и група језгро и група остало бележе међугодишњи пад и у 2008. и 2009. години. У оквиру групе језгро посебно је изражен пад вредности извоза органских хемијских производа који је у Q3 2009. године, износио чак (-90,1%) као и пад извоза пластичних материја у примарним облицима (-88,4%). Извоз производа од метала нигде поменутих почео је драстично да опада од Q2 2008. да би у 2009 наставио да опада тако да је у истој години бележио просечан међугодишњи пад од (-20,4%). Одећа је у целој

⁹⁶ Исто, стр. 26.

2008. години и прва два квартала бележила просечан међугодишњи раст вредности извоза од 19%, да би у Q3 он опао на (-9,6%) а у Q4 на (-24,4%).

Табела 70. Структура увоза Републике Србије и међугодишње стопе раста 2008-2010. године (у процентима)

	Учешће у укр. увозу у 2008	2008		2009				2010	
		Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2
		Међугодишњи раст							
Укупно	100,0	19,1	-2,8	-25,7	-33,8	-32,6	-18,8	-5,0	10,4
Енергија	20,0	51,2	5,7	-28,3	-49,8	-47,0	-27,7	1,6	61,1
Интермедиј. производи	34,4	12,8	-5,9	-30,8	-33,6	-31,8	-16,4	1,5	15,3
Капитални производи	24,8	10,4	-11,9	-28,0	-38,2	-35,5	-22,3	-22,2	-6,1
Трајни производи за Широку потрошњу	3,9	13,5	2,6	-15,8	-37,1	-31,5	-23,6	-7,1	0,3
Нетрајни производи за Широку потрошњу	14,3	19,5	4,2	-10,4	-8,7	-10,4	-6,4	-2,3	5,7
Остало	2,7	12,3	21,2	-19,5	1,9	-19,9	-19,2	-5,7	-5,2
Увоз без енергије	80,0	13,1	-4,7	-25,0	-30,2	-29,0	-16,6	-6,5	3,4

Извор: Петровић, П., и ост. (2009), *Квартални мониторинг економских трендова и политика у Србији*, ФРЕН, Више бројева, Економски факултет, Београд.

„Увоз Републике Србије је након уобичајене динамике раста од око 25% током 2007. и прве половине 2008. године, у Q3 2008. почео мало да успорава (стопа раста од 19,1% међугодишње) да би у Q4, услед депресијације и рецесије (смањене тражње), дошло до нагле промене тренда и укупан увоз забележио међугодишњи пад од 2,8%. Иако се динар стабилизовао од почетка 2009. године, рецесија се продубила у тој мери да је домаћа тражња за увозним производима у Q1 2009. нижа за 25,7% у односу на исти период претходне године.“⁹⁷

У Q2 и Q3 увоз је наставио да опада високом динамиком и смањен је за трећину у односу на исти период претходне године. Током Q4 успорен је тренд опадања увоза на 18,8% а тренд пораста увоза је настављен и у прва два квартала 2010. године. Посматрано по компонентама највећи међугодишњи пад забележен је код увоза енергије који је у сва четири квартала 2009. износио просечно (-38,2%), док је само у другом кварталу забележен пад од (-49,8%). У 2010. години, дошло је до опоравка увоза ове компоненте који је у Q2 износио чак 61,1%. Увоз интермедијарних производа имао је такође висок пад, који је током 2009. године, просечно износио (-28,2%), док је највећи пад забележен у Q2 од (-33,6%). Током прва два квартала наредне 2010. дошло је до пораста увоза интермедијарних производа од 1,5% односно 15,3%. Увоз капиталних производа исто

⁹⁷ Исто, стр. 27.

тако бележи пад током целе 2009. године који је био највећи у Q2 (-38,2%) а у просеку је износио (-31%) и настављен је и у 2010. години са благим успорењем у Q2. Увоз трајних производа за широку потрошњу је опао у просеку за (-27,0%) а највећи пад увоза и ова компонента забележила је у Q2 (-37,1%). У Q1 2010. године дошло је и овде до успорења пада увоза а у Q2 и до благог повећања увоза ових производа у складу са постепеним опоравком домаће потрошње. Нетрајни производи за широку потрошњу су после пет узастопних негативних кварталних вредности увоза почели у Q2 2010. да остварују позитивну вредност увоза од 5,7%. Увоз компоненте Остало је углавном остваривао константно међугодишње смањење. Оваква динамика пада извоза довела је до тога да је увоз пао више од извоза што је довело до смањења трговинског дефицита, чиме је побољшан и цео дефицит, али по цену високог пада производње (Табела 70).⁹⁸

Производња и увоз почеће да бележе поновни раст како домаћа привреда буде излазила из рецесије. Пошто су приливи капитала из иностранства драстично успорили, једини начин да увоз поново достигне висок ниво је раст домаћег извоза.

3.2. Структурне промене спољнотрговинске робне размене Републике Србије у периоду кризе

3.2.1. Структурне промене по факторској интензивности и примењеној технологији

Глобална економска криза имала је утицај како на динамику тако и на структуру спољнотрговинске робне размене Републике Србије. У истраживању тенденција индустријских субсектора разврстаних по факторској интензивности и примењеној технологији коришћена је класификација *Wolmayer-Shnitzer*, која подразумева да се квалитет производа, односно робних група, повећава са интензитетом фактора производње. Одатле следи да технолошки најмање интензивни су сировински производи („1“) а технолошки најинтензивнији су производи високе технологије групе („7“). Ова класификација уважава факторску интензивност (интензивност људским капиталом, капиталну, радну и ресурсну факторску интензивност) као и примењену технологију (висока, средња, ниска, капитално или радно интензивна). Факторски садржај производње открива технолошка побољшања и на тај начин указује на ширину реструктурирања.⁹⁹ Из приложене Табеле 71. видимо да је до 2006. Србија имала висок удео ресурсно интензивних индустријских производа у укупном извозу, што указује на неповољну структуру домаћег извоза. После 2006. године је дошло до позитивног тренда, односно

⁹⁸ Исто, стр. 29.

⁹⁹ Николић, Г. (2010), „Показатељи спољнотрговинске размене Србије са Европском унијом и светом“, Завод за уџбенике, Београд, стр. 145.

благот опадања удела Ресурсно интензивних производа, док је збирни удео „*human and physical capital*“ интензивних робних одсека коју чине производи вишег нивоа финализације бележио благи раст у посматраном периоду. С обзиром да је структура извоза Србије по факторској интензивности робних групација током прве деценије 21. века била базирана на ресурсним производима њихово смањење до 2009. године, указује на благо побољшање извозне структуре и указује на почетне ефекте реструктурирања извозног сектора. Истовремено код Чешке и САД-а удео ресурсних производа у извозу 2008. године износио је 3-4 пута мање а удео ове четири групације био је далеко већи, код Чешке 45,4% а код САД-а 50,3%.

Табела 71. Факторска интензивност индустријске размене Републике Србије 2006-2009. године (у процентима)
(удео појединих групација у укупном извозу и увозу)

Факторска интензивност	ИЗВОЗ				УВОЗ			
	2006.	2007.	2008.	2009.	2006.	2007.	2008.	2009.
1. Ресурсни	30,1	28,8	29,3	17,9	15,92	17,1	16,0	15,2
2. <i>Human capital</i> ; ниска технологија	5,0	4,8	5,9	7,1	4,69	5,0	4,4	5,7
3. Радно	23,5	23,9	23,5	26,7	14,01	14,5	14,4	16,0
4. <i>Human capital</i> ; средња технологија; Радно интензивни	6,0	7,5	8,4	9,1	13,7	15,1	14,4	13,5
5. <i>Human capital</i> ; средња технологија; капитал. интензивни	5,5	5,8	6,1	5,4	13,84	14,6	14,3	15,0
6. <i>Human capital</i> ; висока технологија; радно интензивни	0,85	1,1	0,8	1,0	2,24	2,0	2,0	2,1
7. <i>Human capital</i> ; висока технологија; капитал. интензивни	2,3	2,1	2,2	2,5	5,06	5,1	4,6	6,2
Сума 4-7	14,7	16,5	17,5	18,0	34,8	36,8	35,3	36,8

Извор: Николић, Г. (2010), „Показатељи спољнотрговинске размене Србије са Европском унијом и светом“, Завод за уџбенике, Београд, стр. 146-149.

Када посматрамо удео истих групација у укупном увозу из исте табеле се види да је Република Србија смањила удео ресурсно интензивних производа у укупном увозу, али је он знатно виши од удела код Мађарске или Немачке, али је упоредив са бугарским и нижи од румунског.

Ако се посматра структуру укупног увоза Републике Србије може се приметити да доминантан део увоза чине ресурсно интензивни производи и „*human and physical capital*“ интензивни робни производи. У периоду од 2007. године почео је да опада удео ресурсно интензивних производа док је удео радно интензивних и „*human and physical capital*“ интензивних робних производа почео да расте (Табела 72). Ово су углавном и очекиване

тенденције, имајући у виду отварање домаће привреде и све већи увоз производа, за чију је производњу потребна софистицирана технологија

Табела 72. Структура спољнотрговинске размене Републике Србије по факторској интензивности производа 2006-2009. године (у процентима укупног извоза и увоза)

Групације производа:	ИЗВОЗ					УВОЗ				
	2005	2006	2007	2008(7)	2009(9)	2005	2006	2007	2008(7)	2009(9)
Ресурсно Интензивни	56,6	57,9	54,4	53,5	49,2	46,6	47,4	44,8	45,6	43,4
Радно интензивни	24,2	23,0	24,1	21,0	23,8	13,3	13,2	13,8	12,8	14,0
„Human and Physical capital“ интензивни	18,9	18,9	21,4	24,7	25,3	39,9	39,3	41,3	41,4	42,6

Напомена: подаци за 2008. су за првих седам месеци, а подаци за 2009. су за првих девет месеци. Извор: Николић, Г. (2010), „Показатељи спољнотрговинске размене Србије са Европском унијом и светом“, Завод за уџбенике, Београд, стр. 121-123.

3.2.2. Структурне промене према квалификованости радне снаге

Да би смо показали промену структуре робне размене током економске кризе користићемо поделу на три категорије производа: на примарне производе, радно-интензивне индустријске производе и индустријске производе код којих доминира квалификован рад.

Табела 73. Структура спољнотрговинске размене Републике Србије по квалификованости радне снаге 2006-2009. године (у % укупног извоза и увоза)

	ИЗВОЗ					УВОЗ				
	2005	2006	2007	2008(7)	2009(7)	2005	2006	2007	2008(7)	2009(7)
Индустријски	64,4	63,7	66,3	67,8	62,5	65,9	65,1	69,3	66,6	70,0
Радно интензивни (low skill)	43,2	42,9	42,1	39,9	37,9	24,6	24,2	25,8	24,6	25,5
Интен. квал. радом (high skill)	21,2	20,8	24,2	27,9	24,6	41,3	40,9	43,6	42,0	44,5
примарни	35,3	36,1	33,6	31,2	35,8	33,9	34,8	30,6	33,4	30,0

Извор: Николић, Г. (2010), „Показатељи спољнотрговинске размене Србије са Европском унијом и светом“, Завод за уџбенике, Београд, стр. 129.

Удео индустријских производа у извозу Републике Србије у посматраном периоду од 2005-2009. године, кретао се у просеку око две трећине, што је знатно испод удела код развијених и напреднијих земаља у транзицији код којих он износи између 85 и 90% и који указује на правце пожељних промена домаће извозне структуре. С друге стране, врло је високо учешће примарних производа у укупном извозу око једне трећине, што је карактеристично за мање развијене земље, док код развијених држава они чине између 10 и 20%.¹⁰⁰ Из приказане Табеле 73. видимо да је извоз индустријских производа у посматраном периоду 2009. смањен за 5,3% док је извоз примарних производа у истом

¹⁰⁰ Исто, стр. 128.

периоду повећан за 4,6%. Увозна структура је повољнија јер је ситуација обрнута тако да је био већи удео индустријских производа а мање учешће је имао увоз примарних производа.

3.2.3. Структурне промене према технолошкој интензивности индустријских грана и група

Да би што боље сагледали утицај глобалне економске кризе на структуру спољне трговине у следећој табели ћемо приказати структуру спољнотрговинске размене Србије класификоване према технолошкој интензивности индустријских грана и група (OECD, 2005). Подаци приказани у Табели 74. показују да доминантни део извоза потиче од индустријских грана са ниском и средње ниском технологијом. Ова чињеница не изненађује с обзиром да се домаћа привреда налазила у тешком стању и да је солидан раст извоза последњих година, углавном био форсиран прерађевинама и примарним производима у којима наша земља има компаративне предности. Из исте Табеле видимо да је у 2008. години, дошло до пораста извоза у индустријским гранама са „средње ниском“, „средње високом“ и „високом“ технологијом, с тим што су удели са „средње ниском“ и „средње високом“ технологијом у извозу почели да опадају већ у 2009. години. Извоз индустрије са „високом“ технологијом задржао је раст и у следећој години.

Табела 74. Технолошка структура укупног извоза и увоза Републике Србије према Gustavsson (1997) (у процентима)

Индустрије и индустријске групе	ИЗВОЗ				УВОЗ			
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
Индустријске гране са ниском технологијом	37,13	38,7	35,7	41,3	22,13	21,27	20,4	23,5
Индустрије са средњом технологијом	47,92	45,7	46,5	36,1	37,17	39,4	41,2	37,3
Индустрије са високом технологијом	8,44	9,6	11,7	13,1	20,39	21,9	20,2	21,7

Напомена: Подаци за 2008. односе се на првих седам месеци, а подаци за 2009. су за првих девет месеци

Извор: Николић, Г. (2010), „Показатељи спољнотрговинске размене Србије са Европском унијом и светом“, Завод за уџбенике, Београд, стр. 138.

Структура домаћег увоза класификованог према технолошкој интензивности индустријских грана и група показује да је током 2008. године дошло до пораста „средње ниских“ и „средње високих“ технологија, док су друге две групе бележиле опадање. У 2009. години, је дошло до супротних тенденција, тако да су индустријске гране са „ниском“ и „високом“ технологијом оствариле повећање док су остале две групе у овој години забележиле смањење. Ако се посматра структура укупног домаћег извоза по

групама производа може се уочити да расте удео одсека 72 (гвожђе и челик), 85 (електрична и електронска опрема), 84 (машине, нуклеарни реактори, котлови итд.), 39 (пластика и производи од пластике).

Из наредне Табеле 75. која приказује извоз Републике Србије по групама производа врло јасно се види да је у 2008. години највећи раст извоза имала извозна група гвожђе и челик са 13,9% у укупном извозу а чак 18,9% у извозу посматране групе производа. Следи извоз Електричне и електронске опреме са 6,9% у укупном извозу и 9,3% удела у извозу одабране групе производа. На трећем месту је извоз машине, нуклеарни реактори и котлови са укупним уделом од 6,3% и уделом у одабраној групи производа од 8,6%.

Табела 75. Кретање извоза Републике Србије по групама производа од 2007-2011. године (у хиљадама евра)

	Производи	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
	Сви производи	6.437.893	7.457.219	5.983.720	7.376.034	8.454.274
72	Гвожђе и челик	852.383	1.033.964	483.766	793.722	790.786
85	Електрична, електронска опрема	329.393	512.809	457.344	552.100	679.226
84	Машине, нуклеарни реак., котлови, итд.	390.286	469.741	378.273	399.796	475.472
39	Пластика и производи од пластике	352.737	402.274	271.751	359.180	434.831
74	Бакар и производи од бакра	323.258	313.403	224.541	381.087	464.447
27	Мин. горива, уља, средства за дестилацију	169.202	256.202	281.113	377.540	361.759
40	Гума и производи од гуме	237.839	239.038	184.404	249.712	324.378
76	Алуминијум и произ. од алуминијума	302.809	259.813	166.413	236.436	328.966
08	Воће, језграсто, коре агрума, диње	221.529	228.139	230.506	268.469	320.924
10	Житарице	126.169	102.982	234.575	323.086	399.922
73	Производи од гвожђа или челика	215.344	260.745	189.201	191.540	219.266
61	Одевни прибор, штрикани или хеклани	171.675	196.292	190.134	201.515	215.486
64	Обућа, камашне и сл., њихови делови	149.365	164.035	138.325	157.912	193.831
62	Одевни прибор, не штрикани или хеклани	150.599	174.589	188.890	102.265	125.695
48	Хартија и картон, артикли од папира и цел.	131.572	140.849	142.949	162.153	200.010
17	Шећер и производи од шећера	120.448	118.010	111.389	156.765	130.627
87	Возила, осим железничких трамваја	119.378	178.895	131.220	150.959	198.857
94	Намештај, осветљ., знаци, мон. зграде	135.537	145.289	123.801	148.848	169.599
44	Дрво и производи од дрвета	149.451	145.419	111.255	128.792	165.525
30	Фармацеутски производи	107.593	140.622	126.873	148.516	152.388
	Укупно 20 група производа	4.756.568	5.483.111	4.366.723	5.490.392	6.351.995
	Учешће у укупном извозу	73,88%	73,53%	72,98%	74,44%	75,13%

Извор: Милићевић, Д. (2013), „Промене у структури извоза Србије 2005-2012. године“, www.makoeconomija.org

У 2009. години, када је удар глобалне кризе имао најјачи ефекат на светску трговину дошло је до пада извоза поменуте групе производа. Извоз гвожђа и челика опао је за више од 50,0%, а забележен је тренд опадања и осталих група производа али у нешто мањем обиму. У 2010. и 2011. години је дошло до благог опоравка домаћег извоза али су и даље исте извозне групе задржале водећу позицију. Из овога можемо да видимо да су производи ниже фазе прераде имали највећи удео у извозу посматрано по групама производа али да је било и значјног удела технолошки-интензивних производа.

Секторска анализа покривености увоза извозом према СМТК класификацији показује одређена побољшања у појединим секторима у периоду 2006-2010. године. Ако се посматрају сви сектори може се уочити да је услед глобалне економске кризе и смањења увоза, степен покривености увоза извозом порастао код већине сектора (Табела 76).

Табела 76. Покривеност увоза извозом према секторима СМТК од 2006-2010. године (у процентима)

	Сектори СМТК, Рев.4	2006	2007	2008	2009	2010
0	Храна	163,8	209,1	171,8	200,9	228,4
1	Пиће и дуван	71,3	195,6	232,4	212,8	198,3
2	Сирове нејестиве материје	44,3	67,7	53,8	63,1	71,8
3	Минерална горива и мазива	8,7	7,5	8,5	16,4	16,8
4	Животињска и биљна уља и масти	77,5	342,9	310,6	271,1	369,2
5	Хемијски производи	34,8	43,0	42,6	32,5	42,0
6	Прерађени производи	88,2	88,0	92,4	82,5	93,5
7	Машине, апарати и транспортни уређаји	21,1	31,2	39,8	45,6	53,3
8	Разни готови производи	84,2	84,8	85,7	101,6	100,6
9	Производи и трансакције непоменути	78,6	1,2	2,0	4,1	5,0

Извор: РЗС, *Статистички годишњак*, 2011, Београд, стр. 289-290, додатни прорачуни кандидата

У секторима 5-хемијски производи, 7-машине, апарати и транспортни уређаји и 9-производи и трансакције непоменути степен покривености увоза извозом је веома низак а виши је у секторима 6-прерађени производи и 8-разни готови производи. Оваква покривеност увоза извозом показује да се ради о употреби застареле технологије и опреме, као и на успоравање техничког прогреса и недостатка нових техничко-технолошких решења. Да би извоз био структурно унапређен и обезбеђен одржив привредни раст, неопходно је повећање степена покривености у секторима 5, 6 а нарочито сектор 7, чији су производи класификовани у технолошки интензивне чија производња захтева висококвалификовани рад.¹⁰¹

¹⁰¹ Мићић, В. (2010), „Конкурентност индустрије Србије као претпоставка њеног ефикасног развоја“, *Докторска дисертација*, економски факултет, Крагујевац, стр. 82-83.

Спољнотрговинска размена Републике Србије у периоду од 2008-2010. године показује слабе извозне перформансе индустрије и велики трговински дефицит. Укупан извоз индустрије у 2008. години, износио је 10,2 млрд. УСД или око 93,6%, укупног извоза, док је извоз прерађивачке индустрије износио 10,0 млрд.УСД или 91,7% укупног извоза (Табела 77).

Табела 77. Структура извоза и увоза индустрије Републике Србије 2008-2010. година
(милиони долара)

Области и сектори	2008			2009			2010		
	Извоз	Увоз	Салдо	Извоз	Увоз	Салдо	Извоз	Увоз	Салдо
Привреда-укупно	10.974	24.331	-13.357	8.344	16.056	-7.712	9.795	16.735	-6.940
Индустрија-укупно	10.269	18.702	-8.433	7.589	12.505	-4.916	8.762	13.321	-4.559
Вађење руда и камена	49	3.373	-3.324	33	1.848	-1.815	44	2.151	-2.107
Прерађивачка индустрија	10.063	15.127	-5.064	7.356	10.513	-3.157	8.480	10.967	-2.487
Производња ел.енергије гаса и воде	157	202	-45	200	144	56	238	203	35

Извор: РЗС, *Статистички годишњак*, 2011, Београд, стр. 289-290, додатни прорачуни кандидата

Укупан увоз индустрије у 2008. години, износио је 18,7 млрд.УСД или 76,9% укупног увоза привреде, док је увоз прерађивачке индустрије износио 15,1 млрд. УСД или 62,2% укупног српског увоза. Дефицит целокупне индустрије у 2008. години износио је 8,4 млрд. УСД или 63,1% укупног дефицита. У 2009. години је дошло до пада извоза целокупне индустрије као и њених области и сектора. Извоз целокупне индустрије је пао за 26,1% и износио је 73,9% извоза из 2008. године. Прерађивачка индустрија је смањила свој извоз у 2009. години за 27,0 % у односу на 2008. годину. Увоз целокупне индустрије у 2009. години је пао за 33,2% и износио је 66,8% увоза из 2008. године, док је увоз перађивачке индустрије пао за 30,5% и био је 69,5% увоза из претходне године. Следеће 2010. године дошло је до благог опоравка извоза како целокупне привреде тако и целокупне индустрије, али је дошло и до пораста увоза па је опет забележен негативан салдо од 4,5 млрд. УСД. У структури извоза индустрије у периоду 2008-2010. године, највеће учешће имале су области производње основних метала (18,6%), прехранбених производа и пића (14,5%), хемикалија и хемијских производа (7,2%), производа од гуме и пластике (6,8%) и електричне опреме (6,7%). У структури увоза индустрије најзаступљеније су биле области сирове нафте и гаса (14,2%), хемикалија и хемијских

области (11,9%), машина и опреме (8,5%), основних метала (8,4%), рачунара и оптичких производа (6,6%), кокса и деривата нафте (6,0%) и моторних возила и приколица (5,6%).¹⁰²

Остварени резултати у спољно-трговинској размени у посматраном периоду показују да је целокупна индустрија остварила предност код примарних и производа нижих фаза прераде.

3.3. Усклађивање спољнотрговинских структура Републике Србије и Европске уније у циљу ублажавања утицаја кризе

Један од начина да се утврде квалитативне промене спољнотрговинске размене одређене земље јесте усклађивање структуре размене те земље са одређеном референтном структуром. За ту сврху користиће се коефицијенти сличности помоћу којих је могуће мерити подударност спољнотрговинске структуре Републике Србије и других земаља. Најважнији индикатори који се користе приликом овог доказивања су: Бреј-Кертисов (енгл. *Bray-Curtis*) индекс, Фингер-Креинин индекс сличности или (коефицијент комплементарности), Инверзивни интегрисани индикатор сличности и Косинусни индекс сличности.¹⁰³

Пошто Република Србија у свом укупном извозу остварује велики удео извоза у земље ЕУ очекивано је да сама увозна тражња ЕУ у доброј мери обликује укупну извозну структуру Републике Србије. То углавном подразумева да структурне промене робног извоза Републике Србије добрим делом су последица прилагођавања домаће привреде увозној тражњи њених главних трговинских партнера а првенствено земаља из ЕУ. Ако на основу следеће Табеле 78. извршимо компарацију извозне структуре Републике Србије са екстерном увозном тражњом ЕУ видећемо да је било значајних промена сличности датих структура. У 2000. је дошло до значајног пада сличности датих структура у односу на 1990. годину. Овакво стање је и очекивано с обзиром да је наша земља била у економској изолацији што је довело до пропадања индустријске базе а посебно извозно оријентисане привреде. Либерализација наше земље према свету утицала је на унапређење квалитета извоза, тако да је у 2001. години дошло је до пораста подударности али су ове позитивне тенденције биле прекинуте већ у следећој години када је дошло до пада сличности посматраних структура. Узроке овог пада у 2002. свакако треба тражити у потреби српске привреде да по сваку цену повећа свој извоз, што је довело до повећања удела примарних производа у извозној структури. У 2003. опет је остварен раст коефицијената сличности,

¹⁰² РЗС, *Статистички годишњак*, 2011, Београд, стр. 287-288.

¹⁰³ Николић, Г. (2010), „Показатељи спољнотрговинске размене Србије са Европском унијом и светом“, Завод за уџбенике, Београд, стр. 77.

да би резултати за 2004. и 2005. годину, показали изразито смањење сличности, чије су вредности коефицијената биле ниже од оних из 2000. године.

Табела 78. Индикатори сличности извозних и увозних структура Србије и ЕУ

	ИЗВОЗ				УВОЗ			
	Бреј-Кертис	Коефицијент Комплемент.	Косинусни коефицијент	mSI	Бреј-Кертис	Коефицијент Комплемент.	Косинусни коефицијент	mSI
1990.	0,689	0,593	0,674	0,665	0,675	0,662	0,810	0,810
2000.	0,516	0,504	0,530	0,530	0,626	0,616	0,759	0,758
2001.	0,528	0,513	0,530	0,530	/	0,650	0,787	0,786
2002.	0,515	0,502	0,506	0,506	/	0,680	0,812	0,811
2003.	0,530	0,516	0,553	0,553	0,714	0,699	0,847	0,845
2004.	0,497	0,483	0,472	0,484	0,732	0,717	0,875	0,872
2005.	0,477	0,464	0,448	0,447	0,710	0,693	0,861	0,861
2006.	0,498	0,483	0,459	0,458	0,695	0,681	0,845	0,844
2007.	0,519	0,504	0,518	0,518	0,705	0,690	0,846	0,845
2008.	0,544	0,531	0,608	0,605	0,703	0,687	0,843	0,840
2009.	0,548	0,534	0,587	0,584	0,698	0,680	0,838	0,836

Извор: Николић, Г. (2010), „Показатељи спољнотрговинске размене Србије са Европском унијом и светом“, Завод за уџбенике, Београд, стр. 78-98.

Од 2006. године поново је дошло до благог раста коефицијената сличности, који се није битније мењао ни у периоду кризне 2008 и 2009. године. У поређењу са 2000. вредност индикатора сличности је благо порасла, што показују да се домаћа привредна структура није битније променила, односно да је задржана њена неповољна структура. Ако се посматра структура домаћег извоза после 2000, може се уочити да снажно расте удео одсека 67-гвожђе и челик, 68-обојени метали, 69-производи од метала, 04-житарице, 06-шећер и 84-одећа. Ово су углавном радно и ресурсно интензивне групе које у извозу или увозу ЕУ имају неупоредиво мање учешће.¹⁰⁴

Уколико упоредимо подударност српске извозне структуре и неких земаља у транзицији са увозном тражњом ЕУ видећемо да су наши показатељи једни од најслабијих. По тим показатељима боље смо стајали од Румуније, али лошије од Мађарске, Хрватске, Бугарске и Чешке. Транзиционе земље централне Европе су са првим олакшицама ЕУ а нарочито од потписивања Европских споразума почетком деведесетих бележиле раст коефицијената сличности. Касније је дошло до бржег раста ових индекса тако да су оне значајно повећавале подударност својих извозних структура са структуром увозне тражње ЕУ.

Ако посматрамо сличност увозне структуре Републике Србије са увозном структуром развијених земаља ЕУ, према истој табели видећемо да је и овде било одређених промена. У 2000. је дошло до пада сличности у односу на 1990. годину, као последица смањивања софистицираности домаће увозне тражње, уз истовремено

¹⁰⁴ Николић, Г. (2009), „Анализа структурних промена српске спољнотрговинске размене у 2009. г.“, Економско финансијски односи Србије са иностранством-Нужност нове стратегије, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 255.

континуирано кретање ка технолошки интензивнијој увозној тражњи земаља ЕУ. После тога следи тенденција континуираног раста подударности структура, односно приближавања српске увозне тражње структури увозне тражње ЕУ, све до 2004. године. У 2005. и 2006. години долази до благог пада коефицијената сличности, да би у 2007. дошло до благог опоравка. Са појавом економске кризе 2008. дошло је поново до благог пада ових коефицијената а опадајући тренд се наставио и у 2009. години. Када су у питању развијене земље ЕУ и напредније ЗУТ (Словенија и Чешка), индекси међусобних сличности њихових увозних структура су на вишем нивоу од сличности српске увозне структуре са истим земљама. Ово указује на већу софистицираност увозне тражње датих земаља од српске, односно већи удео производа вишег степена финализације (сектора 7-машине и транспортни уређаји и сектора 5-хемијски производи) и мањи удео производа ниже фазе финализације, пре свега (сектора 3-енергенти и 6-производи сврстани по материјалу).¹⁰⁵ Ако се посматра робна структура српског увоза у периоду 2000-2007. године, види се да је дошло до неких повољних промена, нарочито раст робног одсека који чине сектор 7-машине и транспортни уређаји, који би се свакако наставио да није дошло до избијања глобалне економске кризе која је довела до пада домаће тражње. Укупно гледано, померања у увозној структури којима се она приближава структурама развијених земаља, могу се позитивно оценити, што говори о напорима домаће привреде да изврши сопствено реструктурирање, односно да замени стару и дотрајалу технологију.

На основу Табеле 79. може се закључити да је индустријски извоз Републике Србије у ЕУ15 од 2006-2009. више од укупног извоза заснован на ресурсним и *Human capital* производима. После 2006. према уделу *Human capital* групације коју чине производи високог нивоа финализације, може се константовати благо побољшање структуре српског извоза у ЕУ15. Уједно је приметно и смањење ресурсних производа од 2006-2009. за више од 14%, док су радно интензивни индустријски производи имали променљив тренд кретања у посматраном периоду. Када посматрамо структуру индустријског извоза Чешке у 2008. видећемо да су њу углавном сачињавали производи из *Human capital* групације скоро 72% док су остало били радно интензивни производи око 28%, удео ресурсних производа био је скоро занемарљив.

¹⁰⁵ Isto, str. 256-257.

Табела 79. Размена Републике Србије и Чешке и ЕУ 15 по факторској интензивности индустријских робних група (сектори 5-8 СМТК, удео у укупном извозу и увозу из ЕУ)

Факторска интензивност	Извоз Чешке у ЕУ 15	Извоз Србије у ЕУ 15				Увоз Србије из ЕУ 15			
	2008.	2006.	2007.	2008.	2009.	2006.	2007.	2008.	2009.
Ресурсни	0,02	36,44	35,0	35,9	22,2	13,94	13,4	13,0	12,7
Радни	28,3	27,35	28,8	26,7	30,8	20,06	20,6	20,3	19,1
<i>Human capital</i>	71,7	12,95	15,6	21,2	26,9	58,95	58,6	59,0	59,8
<i>Medium and others</i>	52,8	12,05	14,5	19,9	25,1	47,74	50,4	50,1	48,3
<i>High</i>	18,9	0,90	1,1	1,2	1,8	9,2	8,2	8,8	11,4

Извор: РЗС, Comtrade (ИТС)

Посматрајући структуру индустријског увоза Републике Србије из ЕУ15 према приложеној табели може се приметити да доминантан део увоза чине *Human capital* производи, што су углавном и очекиване тенденције, имајући у виду отварање домаће привреде, тако да све већи увоз производа више фазе прераде, долази из земаља ЕУ15. Од 2006. њихов удео расте, док опада, удео ресурсних и радно интензивних производа. Структура увоза Републике Србије из ЕУ је у већој мери заснована на производима више фазе финализације од структуре укупног увоза.

4. Утицај дужничке кризе еврозоне и другог таласа глобалне рецесије на трендове међународне трговине

4.1. Међународно окружење и перспективе извоза и привредног раста у кризном периоду

„Глобална економска криза и криза јавног дуга еврозоне у великој мери утичу на перспективе привредног раста и глобалне трговине у свету. Земље које имају велики удео извоза робе и услуга у БДП-у више су изложене осцилацијама светске увозне тражње, уз неизбежне последице на привредни раст“.¹⁰⁶

Светска привреда је у 2010. и 2011. години забележила опоравак од утицаја глобалне економске кризе, који би вероватно био спорији да одређене земље нису примениле стимулативне мере фискалне и монетарне политике. Интензитет привредног опоравка био је далеко јачи у САД и земље азијског региона а најслабији у земљама еврозоне. За опоравак привреде САД у 2009. години било је издвојено 800 млрд. долара из програма економских подстицаја, тако да су ове мере дале значајне резултате.

¹⁰⁶ Ковачевић, Р. (2012), „Задуженост у иностранству као ограничавајући чинилац извоза и привредног раста“, *Актуелна кретања у европској и светској привреди-Импликације на Србију*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 35.

Табела 80. Међународно окружење – раст БДП-а и светске трговине (у процентима)

	Бруто домаћи производ					
	2009	2010	2011	2012	Пројекције	
					2013	2014
Свет укупно	-0,7	5,3	3,9	3,2	2,9	3,6
Развијене земље	-3,7	3,2	1,7	1,5	1,2	2,0
Евروزона	-4,3	1,9	1,5	-0,6	-0,4	1,0
Немачка	-5,1	3,6	3,4	0,9	0,5	1,4
Француска	-2,6	1,4	2,0	0,0	0,2	1,0
Италија	-5,2	1,8	0,4	-2,4	-1,8	0,7
Шпанија	-3,7	-0,1	0,1	-1,6	-1,3	0,2
Европска унија	-4,2	2,0	1,7	-0,3	0,0	1,3
САД	-3,5	3,0	1,8	2,8	1,6	2,6
Земље у развоју	2,8	7,5	6,2	4,9	4,5	5,1
Земље Централне и Источне Европе	-3,6	4,5	5,4	1,4	2,3	2,7
Раст светске трговине	-10,7	12,9	6,1	2,7	2,9	4,9
Увоз						
Развијене земље	-12,4	11,5	4,7	1,0	1,5	4,0
ЗУР и земље са тржиштем у настајању	-8,0	15,3	8,8	5,5	5,0	5,9
Извоз						
Развијене земље	-11,9	12,2	5,7	2,0	2,7	4,7
ЗУР и земље са тржиштем у настајању	-7,7	14,7	6,8	4,2	3,5	5,8

Извор: IMF (2011,2012,2013.), *World Economic Outlook*, Washington, DC: International Monetary Fund, p. 2, table 1.1.

Према подацима ММФ-а приказаним у Табели 80. видимо да је раст светског БДП-а у 2010. години износио 5,3%, да би у 2011. и 2012. опао на 3,9% односно 3,2%. ЗУР као и земље ЦИЕ забележиле су већи раст БДП-а од развијених земаља у посматраном периоду. Привреда у еврозони имала је раст у 2010. од 1,9% и 2011. од 1,5% да би у 2012. забележила поново негативну стопу раста од -0,6%. Сличне резултате остварила је и ЕУ која је у 2010. и 2011. имала позитивне стопе раста од 2,0 и 1,7% да би у 2012. години забележила негативан раст од -0,3%. Ако посматрамо пројекције за 2013. и 2014. годину видећемо да и оне не указују на нека значајна побољшања. У 2013. пројекције указују на пад светског БДП-а на 2,9%, док се за 2014. годину предвиђа постепено оживљавање и раст на 3,6%. За привреду еврозоне пројектују се негативне тенденције у 2013. од -0,4 уз благо побољшање у 2014. од 1,0%. Пројекције за ЕУ такође, су врло скромне од 0,0 у 2013. до 1,3% у 2014. години. За ЗУР и земље ЦИЕ пројектује се знатно већи раст од 2,3% у 2013. до 5,1% у 2014. години. Успорен опоравак светске привреде утиче и на светску трговину, што се види из података о кретању волумена светског извоза и увоза и његовим пројекцијама. Раст извоза развијених земаља смањено се са 5,7% у 2011. на свега 2,0 % у 2012. години, док дате пројекције за 2013. и 2014. указују на благо повећање од 2,7 у 2013. и 4,7% у 2014. години. ЗУР и земље са тржиштем у настајању после оствареног извоза од 14,7% у 2010. години, почеле су већ наредне године да остварују пад извоза за преко 50%, који је износио 6,8% а у 2012. години, извоз је забележио још већи пад и износио је 4,2%.

Испољене тенденције светске привреде у 2012. години и пројекције ММФ-а о привредним кретањима и расту светске трговине у 2013. и 2014. години, показују да се још увек осећају последице глобалне финансијске кризе. „Пад привредног раста и пораст незапослености у многим земљама довели су до смањења увоза, што се неповољно одражава на земље које имају већи извозни садржај домаће производње. Овај тренд посебно погађа ЗУР и ЗУТ које су углавном високо задужене у иностранству и које морају водити рачуна о сервисирању дугова и приспелих камата.”¹⁰⁷

4.2. Унутрашња неравнотежа у ЕУ као мултипликатор преноса од једне кризе ка другој

„У годинама које су претходиле глобалној економској кризи из 2007. године, неке земље ЕУ су континуирано остваривале платнобилансни дефицит, буџетски дефицит и висок јавни дуг. С друге стране, у неким чланицама ЕУ поменути индикатори имали су супротан тренд, што је указивало на одређени ниво унутрашње неравнотеже у ЕУ.”¹⁰⁸

Као што је приказано у Табели 81. земље периферије ЕУ бележиле су углавном пораст дефицита текућег рачуна платног биланса до избијања глобалне економске кризе, док су земље кредитори изузимајући Француску, бележиле континуирани раст суфицита.

Табела 81. Биланс текућег рачуна платног биланса појединих земаља ЕУ (% БДП-а)

ЗЕМЉЕ ПЕРИФЕРИЈЕ (ПИИГС)							
	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Ирска	-5,4	-5,7	-3,0	0,6	0,8	1,6	4,4
Грчка	-14,6	-15,0	-11,2	-10,3	-9,9	-2,5	0,7
Шпанија	-10,0	-9,6	-4,8	-4,5	-3,7	-1,2	0,8
Италија	-1,3	-2,8	-1,9	-3,4	-3,0	-0,3	1,0
Португалија	-10,1	-12,6	-10,9	-10,6	-7,0	-2,0	0,5
ЗЕМЉЕ КРЕДИТОРИ							
Немачка	7,1	6,0	6,0	5,9	6,3	7,4	7,0
Француска	-1,0	-1,7	-1,3	-1,3	-1,7	-2,1	-1,3
Холандија	6,3	4,0	4,8	6,9	8,5	8,9	10,2

Извор: IMF (2014), *World Economic Outlook*, Washington, DC: International Monetary Fund, p. 202.

На основу података о трговинском билансу приказаних у Табели 82. могуће је закључити да су у посматраном периоду Грчка, Шпанија, Португалија и Италија имале негативан тренд спољно-трговинског биланса од земаља периферије. Ирска је пре кризе имала такође, опадајући тренд трговинског биланса, али је за разлику од других посматраних земаља током кризних година континуирано бележила побољшање ових

¹⁰⁷ Исто, стр. 36.

¹⁰⁸ Пешић. В. И., Ванка. М. Г. (2014), „Мултипликатор европске кризе-од једне кризе ка другој“, Научни часопис, *Економске теме*, Економски факултет, Ниш, Бр. 52 (2), стр. 227.

параметара. Италија је такође, до 2009. бележила дефицит али је после тог периода сваке године у посматраном периоду остваривала спољно-трговински суфицит.

Табела 82. Трговински биланс појединих земаља ЕУ (% БДП-а) – трогодишњи просек

ЗЕМЉЕ ПЕРИФЕРИЈЕ (ПИИГС)						
	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Ирска	10,5	13,3	20,1	22,8	22,7	22,2
Грчка	-18,6	-18,9	-13,3	-12,7	-13,1	-10,1
Шпанија	-8,7	-7,9	-4,0	-4,6	-4,0	-2,5
Италија	0,2	-0,1	0,1	-1,3	-1,1	1,1
Португалија	-11,3	-13,4	-10,6	-11,1	-8,3	-5,2
ЗЕМЉЕ КРЕДИТОРИ						
Немачка	8,2	7,3	5,5	6,3	5,9	6,7
Француска	-2,2	-3,1	-2,3	-2,7	-3,7	-3,5
Холандија	7,3	7,0	6,0	7,2	7,8	8,2

Извор: Пешић. В. И., Ванка. М. Г. (2014), „Мултипликатор европске кризе-од једне кризе ка другој“, Научни часопис, *Економске теме*, Економски факултет, Ниш, Бр. 52 (2), стр. 228.

Код земаља кредитора спољнотрговински биланс Немачке је пре кризе имао тренд раста да би у периоду кризе дошло до његовог опадања а од 2010. поново је дошло до благог побољшања ових показатеља. Холандија је имала сличне перформане трговинског биланса праћеног растом пре кризе, да би у 2009. години, када је кризни удар био најјачи опао за 1,3% у односу на 2007. да би од наредне године континуирано бележио побољшања. Француска је стално погоршавала своју своју спољнотрговинску позицију јер је континуирано повећавала спољнотрговински дефицит.

Када се ради о јавном дугу, подаци из Табеле 83. показују да је јавни дуг свих земаља периферије константно растао у посматраном периоду а нарочито од избијања глобалне економске кризе. Од 2007-2013. године јавни дуг земаља периферије је просечно порастао за 61,3% у односу на БДП, што говори о изузетно високој задужености ових земаља.

Табела 83. Бруто јавни дуг појединих земаља ЕУ (% БДП-а)

ЗЕМЉЕ ПЕРИФЕРИЈЕ (ПИИГС)							
	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Ирска	25,0	44,5	64,9	92,2	106,4	117,6	123,3
Грчка	107,2	112,9	129,7	148,3	170,6	176,7	174,9
Шпанија	36,3	46,2	53,9	61,5	69,3	86,1	92,1
Италија	103,3	106,1	116,4	119,2	120,7	126,5	128,6
Португалија	68,4	71,7	83,2	93,5	108,1	119,1	128,0
ЗЕМЉЕ КРЕДИТОРИ							
Немачка	65,2	66,8	74,5	82,5	80,5	81,7	76,9
Француска	64,2	68,2	79,2	82,3	86,0	90,0	92,2
Холандија	45,3	58,5	60,8	63,1	68,5	68,8	68,6

Извор: Подаци за 2013. годину су презети са са интернета: <http://ec.europa.eu/eurostat/>, остали подаци су презети према: Ђатовић, Д. (2013), „Фискална интеграција у Европској унији“, Научни часопис, *Банкарство*, Удружење банака Србије, бр. 5, стр. 20.

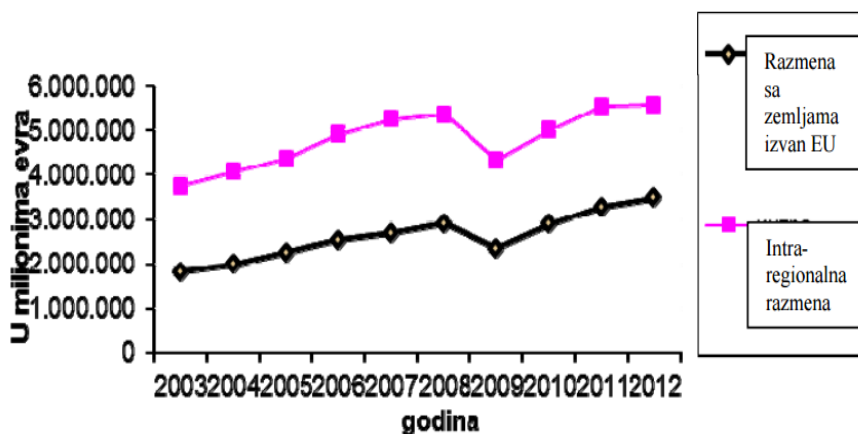
Јавни дуг земаља кредитора такође је имао негативан тренд у посматраном периоду. Најзадуженија је била Француска чији је јавни дуг у периоду од 2007-2013. године, просечно износио 80,3% БДП-а, док је просечан јавни дуг Немачке и Холандије у истом периоду износио 75,4% односно 61,9% БДП-а.

4.2.1. Интрарегионална трговина и унутрашња неравнотежа у ЕУ

„Интрарегионална трговина има веома важну улогу у оквиру Европске уније јер представља 60% њене укупне трговинске размене. Највећи део укупне интрарегионалне трговинске размене односи се на следеће земље: Немачку (21,5%), Француску (11%), Холандију (10,7%), Белгију (8,5%) и Италију (7,3%). Од формирања ЕУ, а посебно од увођења заједничке валуте, обим међусобне трговинске размене између чланица ове интеграције константно је растао.“¹⁰⁹

„У складу са економском теоријом, интрарегионална трговина има растући тренд у периоду економског опоравка и просперитета док у периоду кризе и економске стагнације има тенденцију опадања. Тренд опадања био је изражен током друге половине 2008. и током целе 2009. године, као резултат глобалне економске кризе.“¹¹⁰ Слика 6. показује да је у време економског просперитета, обим интра-регионалне размене у ЕУ растао брже од обима трговинске размене са трећим земљама.

Слика 6. Обим трговинске размене ЕУ

Извор: Пешић. В. И., Ванка. М. Г. (2014), „Мултипликатор европске кризе-од једне кризе ка другој“, Научни часопис, *Економске теме*, Економски факултет, Ниш, Бр. 52 (2), стр. 233.

„ЕУ је као интеграциона целина највећи учесник у међународној трговини. Међутим, трговинске перформансе се разликују између појединих земаља чланица, што указује на постојање извесне неравнотеже унутар саме уније. Земље које су током читаве последње деценије остваривале континуирани спољно-трговински суфицит биле су

¹⁰⁹ Исто, стр. 233.

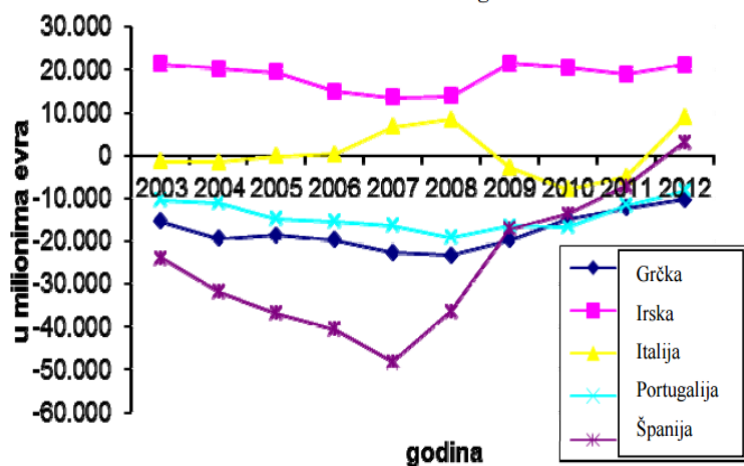
¹¹⁰ Исто,

Немачка, Холандија и Ирска. Мањи суфицит у спољној трговини имале су Шведска, Белгија, Данска и Чешка Република. Насупрот њима континуирани спољно-трговински дефицит карактеристичан је за Француску, Шпанију и Грчку, док су Португалија, Бугарска, Пољска, Румунија, Луксембург, Аустрија и Италија имале нешто мањи дефицит. Остале чланице ЕУ су у посматраном периоду имале осцилирајући тренд спољно-трговинског биланса.¹¹¹

Да бисмо боље сагледали унутрашњу неравнотежу унутар ЕУ, биће посебно анализирани биланс интрарегионалне трговине и биланс трговинске размене са земљама изван ЕУ.

На Слици 7. приказан је десетогодишњи тренд биланса интра-регионалне трговине земаља периферије (ПИИГС). „Ако посматрамо године које су претходиле глобалној економској кризи, јасно се може видети да су Грчка, Португалија а нарочито Шпанија повећавале дефицит у интра-регионалној трговини.“ Насупрот њима Италија је постепено смањивала дефицит, тако да је током 2007 и 2008. године, постала суфицитарна у трговинској размени са европским партнерима.¹¹² Ширењем глобалне економске кризе биланс Италије је од 2009. године, опет постао негативан да би карајем 2011. и почетком 2012. године, Италија поново почела да остварује суфицит.

Слика 7. ПИИГС: Биланс интра-регионалне размене

Извор: Пешић. В. И., Ванка. М. Г. (2014), „Мултипликатор европске кризе-од једне кризе ка другој“, Научни часопис, *Економске теме*, Економски факултет, Ниш, Бр. 52 (2), стр. 234.

Португалија, Грчка и Шпанија су у периоду од 2009-2012. године почеле да смањују дефицит интра-регионалне размене тако да је Шпанија у 2012. години, почела да остварује суфицит.

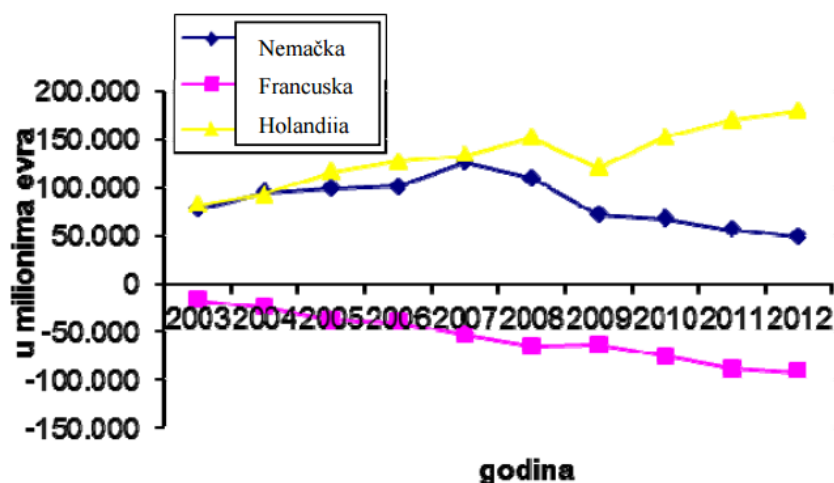
¹¹¹ Исто, стр. 233-234.

¹¹² Исто, 234.

„Тренд спољно-трговинског биланса земаља кредитора у интрарегионалној трговини приказан је на Слици 8. У годинама које су претходиле кризи Немачка и Холандија су остваривале растући суфицит у интрарегионалној трговини, док је Француска остваривала континуирани дефицит.“¹¹³ После избијања кризе суфицит Немачке је почео да константно опада док је Холандија имала пад суфицита у 2009. години, да би касније он поново почео да расте. Када се ради о билансу интра-регионалне размене Француске у посматраном периоду, видимо да је после 2008. године, њен дефицит почео чак и да се повећава.

Немачка је највећи трговац у оквиру ЕУ, јер око 65% њеног суфицита долази из трговинске размене са чланицама ове економске групације. Највећи трговински партнери Немачке јесу Француска Велика Британија, Холандија, Аустрија, Италија, Белгија, Пољска, Чешка Република и Шпанија.¹¹⁴

Слика 8. Земље кредитори – Биланс интра-регионалне размене

Извор: Пешић. В. И., Ванка. М. Г. (2014), „Мултипликатор европске кризе-од једне кризе ка другој“, Научни часопис, *Економске теме*, Економски факултет, Ниш, Бр. 52 (2), стр. 234.

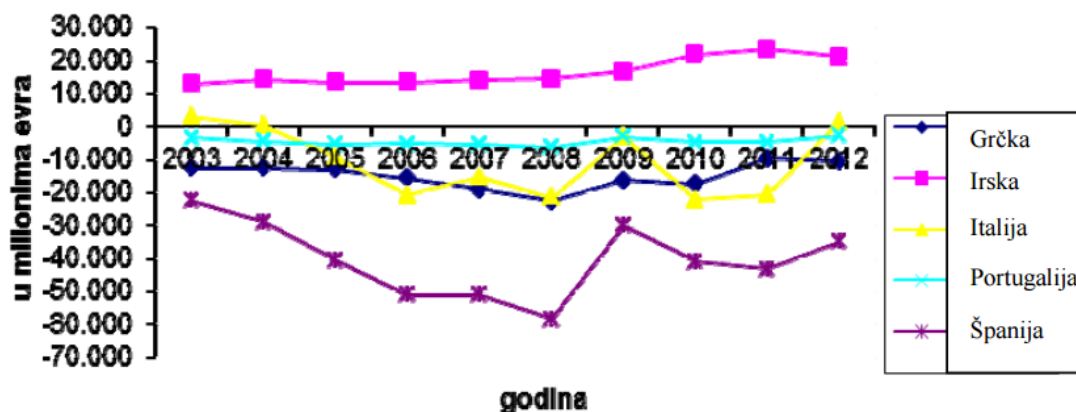
4.2.2. Спољнотрговинска размена ЕУ са земљама изван ЕУ

Слика 9. Приказује биланс спољно-трговинске размене земаља периферије са трговинским партнерима изван ЕУ. Грчка је у периоду до избијања кризе 2008. бележила раст дефицита са земљама изван ЕУ, да би од 2009. године, он почео благо да се смањује. Ирска је имала континуирани суфицит који је од 2009. године почео и да се повећава. Италија је из суфицита из 2003. Почела да смањује свој извоз и прелазила у дефицит који је имао осцилирајући тренд у преткризном и кризном периоду да би у 2012. години успела да повећа свој извоз и поново постане суфицитарна земља.

¹¹³ Исто, стр. 235.

¹¹⁴ Исто, стр. 237.

Слика 9. ПИИГС-Биланс трговинске размене са земљама изван ЕУ

Извор: Пешић. В. И., Ванка. М. Г. (2014), „Мултипликатор европске кризе-од једне кризе ка другој“, Научни часопис, *Економске теме*, Економски факултет, Ниш, Бр. 52 (2), стр. 235.

Шпанија је од анализираних земаља имала највећи дефицит који је у посматраном периоду имао осцилирајући тренд али је и даље остао на високом нивоу. Дефицит Португалије у размени са земљама изван ЕУ имао је доста стабилнији тренд кретања.¹¹⁵

Када на Слици 10. посматрамо спољно-трговинску размену земаља кредитора са земљама изван ЕУ, јасно се види да је Немачка остваривала континуирани суфицит који је од 2010. године имао растући тренд. „У току 2010. године, која се сматра годином опоравка глобалне економије, немачки трговински суфицит порастао је за 10,9% у односу на претхону годину. Раст суфицита углавном је био резултат раста суфицита у размени Немачке са земљама изван ЕУ (28,2%), пре свега са Кином и другим растућим тржиштима, док је суфицит у интрарегионалној размени наставио да опада (5,3%). Удео суфицита оствареног у интрарегионалној трговини, у укупном суфициту Немачке опао је са 65% колико је износио у 2007. године, на 26% у 2012. години. Овако континуирани пад Немачког суфицита у трговинској размени са европским партнерима указује на спор опоравак ЕУ након глобалне економске кризе, коју је убрзо погодила и сопствена криза.“¹¹⁶

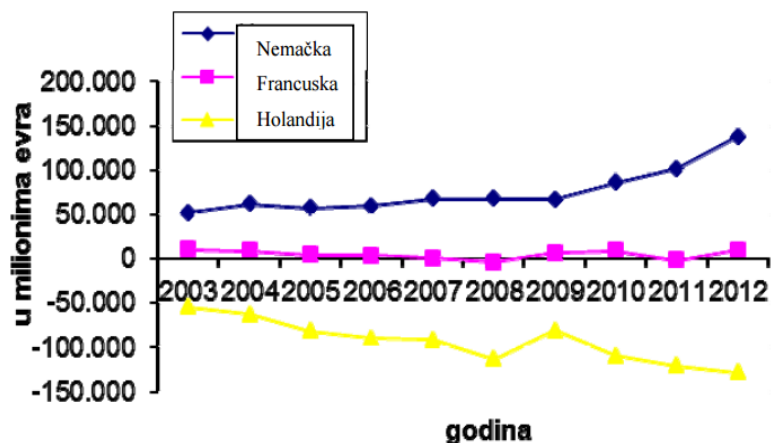
„Насупрот Немачкој, у посматраном периоду од 2003-2012. године, Француска је бележила стални спољно-трговински дефицит, а највећи део тог дефицита је остварен у интрарегионалној размени. Француска је током 2009,2010. и 2012. године имала суфицит у размени са спољнотрговинским партнерима изван ЕУ, али као што смо могли приметити, континуирани раст дефицита у трговини са земљама унутар ЕУ чини ову земљу дефицитном.“¹¹⁷

¹¹⁵ Исто, 235.

¹¹⁶ Исто, стр. 237.

¹¹⁷ Исто, стр. 237.

Слика 10. Земље кредитори-Биланс размене са земљама изван ЕУ

Извор: Пешић. В. И., Ванка. М. Г. (2014), „Мултипликатор европске кризе-од једне кризе ка другој“, Научни часопис, *Економске теме*, Економски факултет, Ниш, Бр. 52 (2), стр. 236.

Холандија је земља која остварује континуирани раст дефицита у размени са земљама изван ЕУ, док на супрот томе њен континуирани суфицит потиче из интрарегионалне трговине. На основу претходно приказаних података за посматрани период може се закључити да је Немачка једина чланица ЕУ која је очувала континуирани суфицит у укупној спољнотрговинској размени.¹¹⁸

Ако посматрамо спољно-трговинску размену ЕУ са земљама ван ЕУ видећемо да она ипак представља најзначајнијег учесника међународне робне трговине. Подаци из следеће Табеле о водећим извозницима у међународној трговини потврђују да је ЕУ највећи извозник у свету. Вредност извоза ЕУ у 2009. години износила је преко 1,5 билиона америчких долара, што представља удео од преко 16% у укупном светском извозу, не укључујући трговину унутар саме ЕУ. И у години избијања глобалне економске кризе 2008. године ЕУ је била водећи извозник у свету са 1,9 билиона америчких долара и светским уделом од 15,9%.¹¹⁹ У периоду од 2010-2012. године вредности извоза ЕУ и удео у светском извозу имао је осцилирајући тренд да би у 2013. години дошло до пораста вредности извоза ЕУ на 2,3 билиона америчких долара, односно 15,3% удела у укупном светском извозу.

Када се посматра вредност увоза ЕУ и његовог удела у светском увозу видимо да је ЕУ и овде на водећој позицији. У 2008. години ЕУ је остварила увоз у вредности од 2,3 билиона УСД што је представљало 18,3% укупног светског увоза.¹²⁰

¹¹⁸ Исто, стр. 237-238.

¹¹⁹ WTO, (2009), *International trade statistics*, Geneva, p. 13.

¹²⁰ Исто, стр. 13.

Табела 84. Водећи извозници у међународној трговини робом, 2009-2013. (у млрд. долара и процентима)

ВОДЕЋИ ИЗВОЗНИЦИ								
2009.			2011.			2013.		
Земља	Вредност	Удео	Земља	Вредност	Удео	Земља	Вредност	Удео
ЕУ (27)	1.528	16,2	ЕУ (27)	2.133	14,9	ЕУ (28)	2.307	15,3
Кина	1.202	12,7	Кина	1.898	13,2	Кина	2.209	14,7
САД	1.056	11,2	САД	1.480	10,3	САД	1.580	10,5
Јапан	581	6,2	Јапан	823	5,7	Јапан	715	4,8
Репуб.Кореја	364	3,9	Репуб.Кореја	555	3,9	Репуб.Кореја	560	3,7
Хонг Конг	329	3,5	Р. Федерација	522	3,6	Хонг Конг	536	3,6
Канада	317	3,4	Хонг Конг	456	3,2	Р. Федерација	523	3,5
Р. Федерација	303	3,2	Канада	452	3,2	Канада	458	3,0
Сингапур	270	2,9	Сингапур	410	2,9	Сингапур	410	2,7
Мексико	230	2,4	С. Арабија	365	2,5	Мексико	380	2,5

Напомена: подаци за Европску унију искључују трговину унутар ЕУ (интра-регионална трговина) и укључује само трговину ЕУ са трећим земљама. Подаци о трговини Хонг Конга и Сингапура садрже велики део реекспорта.

Извор: WTO, (2010,2012,2014), *International trade statistics*, Geneva, p. 14-27.

Криза је ипак имала велики утицај на увоз ЕУ тако да је већ у 2009. години дошло до пада вредности увоза на 1,7 билиона УСД а укупни удео у светском увозу је смањен на 17,4%. Тренд опадања вредности увоза је настављен и у наредном периоду тако да се ЕУ у 2013. години нашла на другом месту са увозом од 2,2 билиона УСД и уделом у светском увозу од 14,8%, док су водећу позицију заузеле САД са увозом од 2,3 билиона УСД и учешћем од 15,4% у светском увозу (Табела 85).

Табела 85. Водећи увозници у међународној трговини робом, 2009-2013. (у млрд долара и процентима)

ВОДЕЋИ УВОЗНИЦИ								
2009.			2011.			2013.		
Земља	Вредност	Удео	Земља	Вредност	Удео	Земља	Вредност	Удео
ЕУ (27)	1.673	17,4	ЕУ (27)	2.350	16,2	САД	2.329	15,4
САД	1.605	16,7	САД	2.266	15,6	ЕУ (28)	2.235	14,8
Кина	1.006	10,5	Кина	1.743	12,0	Кина	1.950	12,9
Јапан	552	5,7	Јапан	855	5,9	Јапан	833	5,5
Хонг Конг	352	3,7	Репуб.Кореја	524	3,6	Хонг Конг	622	4,1
Канада	330	3,4	Хонг Конг	511	3,5	Репуб.Кореја	516	3,4
Репуб.Кореја	323	3,4	Канада	463	3,2	Канада	474	3,1
Индија	250	2,6	Индија	463	3,2	Индија	466	3,1
Сингапур	246	2,6	Сингапур	366	2,5	Мексико	391	2,6
Мексико	242	2,5	Мексико	361	2,5	Сингапур	373	2,5

Напомена: подаци за Европску унију искључују трговину унутар ЕУ (интра-регионална трговина) и укључују само трговину ЕУ са трећим земљама. Подаци о трговини Хонг Конга и Сингапура садрже велики део реекспорта.

Извор: WTO, (2010,2012,2014), *International trade statistics*, Geneva, p. 14-27.

Оваква ситуација указује на чињеницу да је опоравак привреде САД ишао бржим темпом тако да је дошло до пораста тражње, док се опоравак ЕУ одвија врло споро.

4.3. Последице кризе еврозоне и другог таласа глобалне рецесије на извоз и привредни раст земаља Западног Балкана

Преливања глобалне економске кризе, која су се углавном одвијала преко финансијских и трговинских токова, деловала су различитим интензитетом на БДП земаља Западног Балкана. У предкризном периоду Албанија је имала највише стопе привредног раста у региону а у 2009. години су све земље осим ње забележиле рецесију. Кризом је највише погођена Хрватска привреда која од 2009. године бележи рецесију. Изузев Хрватске, остале земље су у 2010.години оствариле позитивне стопе раста БДП-а. У 2011. години, поново друге земље осим Хрватске остварују позитивне стопе раста, али ниже у односу на претходну годину.¹²¹

Табела 86. Реалне стопе раста БДП-а земаља Западног Балкана, (у процентима)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*
Албанија	7,5	3,4	3,5	2,3	1,1	0,4	2,1	3,3
БиХ	5,6	-2,7	0,8	1,0	-1,2	2,1	0,7	3,5
Црна Гора	6,9	-5,7	2,5	3,2	-2,5	3,5	2,3	3,4
Македонија	5,0	-0,9	2,9	2,8	-0,4	2,9	3,4	3,6
Хрватска	2,1	-6,9	-2,3	-0,2	-2,2	-0,9	-0,8	0,5
Србија	3,8	-3,5	1,0	1,6	-1,5	2,5	-0,5	1,0

Извор: IMF, (2014), *World Economic Outlook*, Washington, DC: International Monetary Fund, October 2014, p. 188.

У 2012. години, дошло је до још већег пада БДП-а код свих земаља Западног Балкана осим Албаније, која је остварила стопу раста од 1,1%. Током 2013. године, долази до скромног раста БДП-а свих посматраних земаља З.Б. док Хрватска и даље највише трпи последице другог таласа глобалне рецесије. У 2014. години, према пројекцијама ИМФ-а све оствариће скромне стопе раста осим Хрватске којој се прикључила и Србија које ће забележити пад БДП-а. Коначно пројекције за 2015. годину, показују значајна побољшања пораста БДП-а за све земље З.Б. с тим што ће и даље Хрватска и Србија имати најмање стопе раста док ће највећи раст забележити Македонија, БиХ И Црна Гора (Табела 86).

Када се ради о спољнотрговинској размени, земаље З.Б. су пре избијања глобалне економске кризе имале веће стопе раста међусобне робне размене у односу на раст размене са остатком света. Глобална криза је много јаче погодила међусобну размену, него размену са остатком света. Постоје многе сличности које повезују земље З.Б. али се пре свих издвајају: веома мали робни извоз и велики спољнотрговински дефицити. На

¹²¹ Ђорђевић, М., Мићић, В. (2012), „Последице кризе у еврозони на привреде земаља Западног Балкана“, *Актуелна кретања у европској и светској привреди-Импликације на Србију*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 86.

следећој табели могу се сагледати скромне вредности робног извоза земаља З.Б. Највећи робни извозник земаља З.Б. је Хрватска чији је просек извоза у посматраном периоду износио 9,0 милијарди евра а следи Србија са просеком од 7,7 милијарди евра. На трећем месту налази се БиХ са просеком од 3,6 милијарди евра, док се на четвртој позицији нашла Македонија са петогодишњим просеком извоза од 2,9 милијарди евра. Земље З.Б. које су имале најмањи просек извоз у посматраном периоду биле су Албанија са 1,1 милијарду евра и Црна Гора са 369 милиона евра. Подаци о робном извозу З.Б. показују да је у 2009. години, опао извоз свих земаља З.Б. да би од 2010. године дошло поново до повећања извоза ових земаља где су неке чак успеле да у 2011. и 2012. достигну и премаше вредност извоза оствареног у 2008. години, што показују подаци о појединачном извозу као и збирном извозу земаља З.Б (Табела 87).

Табела 87. Робни извоз земаља Западног Балкана 2008-2012. година (у милионима евра)

Земља	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Црна Гора	416	277	330	454	367
Хрватска	9.599	7.510	8.902	9.582	9.609
Србија	7.638	6.172	7.632	8.441	8.837
Македонија	2.714	1.930	2.426	4.063	3.643
Албанија	921	780	1.252	1.299	1.526
БиХ	3.413	2.817	3.629	4.204	4.018
Збирни робни извоз ЗБ	24.701	19.486	24.171	28.043	28.000

Извор: Официјелне националне статистике; www.trademap.org

Када посматрамо Табелу 88. о робном увозу земаља З.Б. видимо да је и овде дошло до пада увоза свих ових земаља у 2009. години, а да од 2010. године долази до благог пораста увоза који и даље није достигао остварене вредности из 2008. године код већине ових земаља осим Албаније и Македоније. Највећи просек увоза као и извоза имала је Хрватска са 16,7 милијарди евра а одмах за њом следи је Србија са просеком увоза од 13,8 милијарди евра. Редослед осталих земаља у увозу готово да је идентичан као и код извоза.

Табела 88. Робни увоз земаља Западног Балкана 2008-2012. година (у милионима евра)

Земља	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Црна Гора	2.530	1.654	1.657	1.823	1.821
Хрватска	20.883	15.203	15.127	16.281	16.164
Србија	16.478	11.327	12.423	14.250	14.782
Македонија	4.681	3.472	4.333	6.376	5.918
Албанија	3.568	3.261	3.616	3.391	4.189
БиХ	8.284	6.291	6.965	7.938	7.799
Збирни робни увоз ЗБ	56.424	41.208	44.121	50.059	50.673

Извор: Официјелне националне статистике; www.trademap.org.

Табела 89. о трговинском билансу показује да је трговински дефицит основно правило и главна карактеристика у спољнотрговинској размени свих ових земаља.

Ниједна од 6. Земаља З.Б. у 5. посматраних година није остварила робни суфицит у размени са иностранством. Највећи збирни дефицит у посматраних 5 година има Хрватска од 38,4 млрд.евра, Србија 30,5 млрд.евра, БиХ 19,2 млрд.евра, Албанија 12,2 млрд.евра, Македонија 10,0 млрд.евра и Црна Гора 7,6 млрд.евра. Евидентно је да је вредност извоза земаља З.Б. релативно мала, док је вредност увоза значајно већа тако да ове земље имају велики трговински дефицит. Када посматрамо збирни трговински дефицит земаља З.Б. видећемо да је он у 2008. години износио 31,7 млрд. евра а да је касније почео да опада тако да је у 2012. износио 22,7 млрд.евра, док је покривеност увоза извозом бележила благи пораст тако да је од 43,8% у 2008. години повећана на 55,3% у 2012. години.

Табела 89. Спољнотрговински биланс и покривеност увоза извозом земаља Западног Балкана 2008-2012. (у милионима евра и процентима)

Земља	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Црна Гора	-2.114	-1.377	-1.327	-1.369	-1.454
Хрватска	-11.284	-7.693	-6.225	-6.699	-6.555
Србија	-8.840	-5.155	-4.791	-5.809	-5.945
Македонија	-1.967	-1.542	-1.907	-2.313	-2.275
Албанија	-2.647	-2.481	-2.364	-2.092	-2.663
БиХ	-4.871	-3.474	-3.336	-3.734	-3.781
Збирни трговин. дефицит ЗБ	-31.723	-21.722	-19.950	-22.016	-22.673
Покривеност увоза извозом	43,8	47,3	54,8	56,0	55,3

Извор:Официјелне националне статистике; www.trademap.org; додатни прорачуни

4.3.1. Географска усмереност и структура извоза земаља Западног Балкана

Ако посматрамо Табелу 90 о географској усмерености извоза земаља З.Б. видећемо да су углавном све те земље највише извозиле у развијене земље а нарочито у земље ЕУ. Други талас глобалне рецесије знатно је успорио тражњу у развијеним земљама ЕУ што се одмах одразило и на извоз скоро свих земаља а нарочито земаља З.Б. чије је ово тржиште главна извозна дестинација. Извоз Албаније у 2011. години највише се одвијао према ЕУ 66,6%, док је у ЗУР одлазило 26,2% а у ЗУТ свега 4,9%. Пошто је у 2012. години дошло до благог опоравка извоз у ЕУ је порастао на 76% у ЗУТ на 6,1%, док је извоз у ЗУР смањен на 15,8%. У 2013. години извоз Албаније у ЕУ је смањен на 60% али је и даље имао висок удео у односу на извозне дестинације транзиционих земаља и ЗУР. За БиХ ЕУ је највеће извозно тржиште међу развијеним земљама у посматраном периоду. Извоз у 2011. и 2012. години је био на приближно истом нивоу као и извоз у ЗУТ И ЗУР. У 2013. години је дошло до благог пораста извоза у ЕУ од 2,9%, али је укупни извоз у развијене земље порастао за значајних 17%, док је извоз у транзиционе земље смањен за тих 17%. Географска усмереност извоза Хрватске показује такође, највеће тенденције ка тржиштима развијених земаља а пре свега земаља ЕУ чији је члан и сама постала средином 2013. године. Хрватска је у посматраном периоду у ЕУ извозила у просеку

65,2% док је просек извоза у транзиционе земље износио 23,8% а у ЗУР око 11%. Македонија је највећи извоз реализовала на тржишта развијених земаља а пре свега земаља ЕУ. Извоз Македоније у развијеним земљама од 2011-2013. порастао је за 12,8% а сам извоз у ЕУ у том периоду порастао је за 9,7%, док је насупрот томе извоз у ЗУТ. опао за 11,7% а забележен је и блажи пад извоза у ЗУР.

Табела 90. Географска усмереност извоза земаља Западног Балкана, 2011-2013. година (у процентима)

Земља	Година	Развијене земље		Транзиционе земље	Земље у развоју
		Укупно	ЕУ		
Географска усмереност извоза Србије	2011.	59,4	57,6	36,4	4,2
	2012.	60,2	58,1	35,1	4,7
	2013.	67,4	60,0	28,1	4,5
Географска усмереност извоза Албаније	2011.	68,9	66,6	4,9	26,2
	2012.	78,1	76,0	6,1	15,8
	2013.	73,8	71,3	4,7	21,5
Географска усмереност извоза БиХ	2011.	62,1	59,7	33,1	4,8
	2012.	62,1	59,1	32,4	5,5
	2013.	79,1	62,0	15,5	5,4
Географска усмереност извоза Хрватске	2011.	66,6	59,4	21,6	11,8
	2012.	64,0	58,2	24,8	11,2
	2013.	65,1	59,1	25,0	9,9
Географска усмереност извоза Црне Горе	2011.	53,4	49,7	36,1	5,1
	2012.	30,0	28,3	58,5	5,1
	2013.	42,6	25,0	46,4	5,7
Географска усмереност извоза Македоније	2011.	62,3	60,6	30,8	6,9
	2012.	65,4	62,8	25,9	8,7
	2013.	75,1	70,3	19,1	5,8

Извор: United Nations, (2012, 2013, 2014), *Unctad Handbook of Statistics*, United Nations Publication, New York and Geneva

Географска усмереност извоза Републике Србије се битно не разликује од извоза осталих земаља З.Б. Највећи извоз наша земља реализује у развијене земље и то је у просеку износило 62,3% док је просечан извоз у ЕУ имао високе вредности и износио је 58,6%. Извоз Републике Србије у развијене земље је у периоду од 2011-2013. имао тренд раста од 8%, сам извоз у ЕУ имао је нешто мањи тренд раста од 2,4% док је насупрот томе извоз у транзиционе земље бележио благо опадање.

Поред тога што је извоз земаља З.Б. веома мали, може се закључити да је и структура њиховог робног извоза по секторима СМТК, ревизија 3 неадекватна у поређењу са структуром извоза највећих извозника. У свим земљама З.Б. највећи значај имају сектори 5, 6, 7 и 8 који обухватају хемијске производе, прерађене производе, машине, апарате, транспортне уређаје и разне готове производе што се види у последњој колони приказане табеле. Уколико упоредимо извозну структуру земаља З.Б. у 2009. години, када је глобална криза имала најјачи утицај и извозну структуру у 2013. години када криза која се прелила на еврозону још увек траје и осећа се утицај другог таласа рецесије, видећемо

да је дошло до одређених промена. У извозу Албаније у 2009. години највише су били заступљени производи из сектора (5, 6, 7 и 8) чак 75,2% док је у 2013. години дошло до пада ове групе производа за преко 25%, што је свакако условљено падом тражње у земљама ЕУ због продужене рецесије. Насупрот томе дошло је до повећања извоза из сектора 3 који обухвата минерална горива, мазива и сличних материја за 22,8%, док се извоз осталих сектора није битније мењао. Извоз сектора хране и пића опао је за 3%, док је извоз из збирног сектора (27+28+68+667+971) порастао за 6%. Структура извоза БиХ показује да је такође највећи извоз ове земље потицао из сектора (5, 6, 7 и 8) и да се структура извоза осталих сектора није значајније променила у посматраном периоду. Када посматрамо структуру извоза Хрватске која је и сама постала чланица ЕУ 2013. године видећемо да је код ње дошло до пораста сирових материја пољопривредног порекла, минералних горива, мазива и сличних материја као и извоз из збирног сектора (27+28+68+667+971), док је код извоза индустријских производа дошло до смањења у односу на 2009. годину (Табела 91).

Табела 91. Структура робног извоза земаља Западног Балкана, по секторима СМТК, ревизија 3, (у процентима)

Земља	Година	0+1+22+4	2-(22+27+28)	3	27+28+68+667+971	5+6+7+8-(667+68)
Структура извоза Албаније	2009.	7,3	2,8	6,6	7,4	75,2
	2013.	4,3	2,6	29,4	13,4	50,1
Структура извоза БиХ	2009.	8,3	6,8	8,4	11,6	64,0
	2013.	7,4	7,0	10,0	11,6	63,3
Структура извоза Хрватске	2009.	12,8	3,7	12,9	3,7	67,0
	2013.	12,4	4,6	14,5	5,3	62,5
Структура извоза Црне Горе	2009.	11,6	3,2	16,5	26,4	38,7
	2013.	15,0	6,6	29,0	31,7	17,7
Структура извоза Македоније	2009.	18,2	0,5	1,1	3,1	50,9
	2013.	15,2	0,6	2,5	6,3	75,3
Структура извоза Србије	2009.	22,8	1,5	4,7	7,1	62,5
	2013.	18,5	1,6	4,8	6,7	67,6

Напомена: Сектори су дати према СМТК и обухватају следеће групе производа: група (0+1+22+4) обухвата извоз свих производа хране укључујући пиће, дуван, јестива уља и семе; група 2-(22+27+28) обухвата извоз сирових материја пољопривредног порекла; група (27+28) обухвата непрерађена ђубрива, сирове минерале, руде црних метала и старо гвожђе; група (3) репрезентује извоз минералних горива, мазива и сличних материја; групу (68+667+971) чине извоз обојених метала, драго камење и не-монетарно злато; сектор 5 до 8- (667+68) обухвата извоз индустријских производа; сектор (5) обухвата извоз хемијских производа; група (7) обухвата извоз машина и транспортне опреме.

Извор: United Nations, (2010,2014), *Unctad Handbook of Statistics*, United Nations Publication, New York and Geneva;

Табела 92. Робни извоз земаља Западног Балкана по најважнијим робним групама, HS II digit 2010-2014. година (у милионима евра)

HS, двоцифрена класификација	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
<i>Албанија</i>					
Минерална горива, уља, дестилац. производи	209,9	296,8	407,5	544,6	463,3
Обућа, доколенице, њихови делови	183,2	215,5	213,2	240,9	306,6
Одевни производи, прибор за штрикање..	120,0	134,8	133,1	141,1	169,6
Гвожђе и челик	135,5	185,6	173,0	149,1	151,4
Одевни предмети И прибор	90,4	97,8	93,1	103,6	124,2
<i>Босна и Херцеговина</i>					
Намештај, расвета, монтажне зграде	339,7	382,2	405,9	442,2	466,3
Минерална горива, уља, дестилац. производи	545,7	586,9	359,7	487,6	425,8
Обућа, доколенице, њихови делови	206,7	232,4	239,0	279,3	333,6
Дрво и производи од дрвета, дрвени угаљ	207,1	249,2	250,1	287,7	323,3
Машине, нуклеарни реактори, котлови, итд.	239,0	285,1	262,4	282,8	299,9
<i>Хрватска</i>					
Минерална горива, уља, дестилац. производи	1.108,9	1.158,8	1.315,1	1.306,4	1.446,9
Машине, нуклеарни реактори, котлови, итд.	700,5	789,6	848,3	892,5	997,2
Електрична и електронска опрема	824,3	808,7	870,9	763,0	807,8
Дрво и производи од дрвета, дрвени угаљ	376,2	439,6	449,9	469,0	627,0
Намештај, расвета, монтажне зграде	264,3	294,3	294,5	317,5	400,3
<i>Црна Гора</i>					
Алуминијум и производи од њега	133,1	185,1	131,9	82,8	73,8
Минерална горива, уља, дестилац. производи	33,2	62,9	50,4	107,9	51,0
Месо и кланични производи за јело	3,5	3,1	4,3	5,7	41,4
Дрво и производи од дрвета, дрвени угаљ	16,5	19,0	16,1	18,3	23,7
Пића, алкохоли и сирће	20,9	22,6	23,2	18,6	19,4
<i>Македонија</i>					
Разни производи хемијске индустрије	174,9	396,9	389,0	484,0	653,3
Гвожђе и челик	527,1	657,8	587,4	531,4	493,0
Одевни предмети и прибор	353,8	387,2	377,1	369,3	391,1
Машине, нуклеарни реактори, котлови, итд.	47,4	106,0	165,2	229,8	349,8
Електрична и електронска опрема	75,9	119,5	109,3	154,9	330,8
<i>Србија</i>					
Возила (осим железничких и трамваја)	151,0	198,9	483,9	1.644,0	1.545,5
Електрична и електронска опрема	552,1	679,7	881,5	1.029,0	1.043,7
Машине, нуклеарни реактори, котлови, итд.	399,8	476,0	547,5	694,3	732,5
Пластика и производи од ње	359,2	435,0	409,7	594,8	548,6
Житарице	323,1	400,0	522,3	366,4	444,9

Извор: *International Trade Center, Trade Competitiveness Map, Trade Performance HS*, http://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx

Да бисмо још боље сагледали структуру извоза земаља Западног Балкана, користићемо податке из Табеле 92. који показују упоредну анализу структуре извоза на нивоу робних група. Увид у најважније производе у робном извозу ових земаља указују на

структурне проблеме са којима се суочавају њихове економије. Већи део извоза ових земаља чине сировине, односно примарни ресурсни производи, док је удео производа са вишом додатом вредношћу релативно скроман. Када посматрамо извоз Албаније по робним групама видимо да је у периоду од 2010-2014. године, растао извоз минералних горива и уља, као и производа из групе обуће и одевних предмета док је удео извоза гвожђа и челика имао тренд опадања. Извоз БиХ бележио је раст код извоза обуће, дрвета и производа од дрвета а забележен је и тренд раста код извоза намештаја, расвете и монтажних зграда као и извоза машина, нуклеарних реактора, котлова итд. Група коју чине минерална горива, уља, дестилациони производи имала је опадајући тренд у посматраном периоду. У извозу Хрватске највећи удео имала је робна група коју сачињавају минерална горива, уља, дестилациони производи. Тренд раста бележи и извоз машина, производа од дрвета као и намештај, расвета и монтажне зграде, док је извоз електричне и електронске опреме био у благом опадању. Овде видимо да је Хрватска морала да побољша структуру свог извоза због уласка у ЕУ а с друге стране и због оштре конкуренције која влада на тржишту ове економске групације. У периоду од 2010-2014. године, Црна Гора је највише извозила алуминијум и производе од њега. Остале робне групе у извозу ове земље такође спадају у оне са релативно скромном додатом вредношћу.

Извоз Македоније по робним групама у посматраном периоду указује на присуство структурних промена. Тенденција раста извоза разних производа хемијске индустрије, машина и нуклеарних реактора као и електричне и електронске опреме а благо опадање извоза гвожђа и челика говори о побољшању структуре извоза ове земље. Анализом робног извоза најважнијих група производа из Србије видимо да постоје структурни проблеми с којима се суочава наша привреда. Најквалитетнији производи који чине део извоза: машине и транспортни уређаји и хемијски производи посматрано компаративно, још увек имају низак удео у извозу наше земље. Од 2012. године је дошло до пораста извоза путничких возила који је захваљујући извозу ФИАТ-а, односно ФАС-а порастао у односу на 2011. годину за више од 2,4 пута, а у 2013. повећан више од 8 пута. Растући значај за српски извоз има и електрична и електронска према, што је свакако условљено доласком страних компанија из ове области у нашу земљу последњих година. Слична је ситуација и са робном групом машине, реактори и котлови коју добрим делом чине компонентиши, који снабдевају стране компаније у домицилним земљама. Извоз пластичних производа и житарица чине значајан удео у нашем извозу већ дуже време али се ради о производима нижег степена обраде.

4.3.2. Тренд прилагођавања структуре извоза земаља Западног Балкана структури увозне тражње Европске уније

Међународна трговина индустријским производима представља важан сегмент међународне робне трговине који нарочито добија на значају у другој половини XX века. Од тада креће доминација ових производа који на крају XX века достижу учешће од 75% у укупној светској робној трговини. Крајем прве деценије XXI века учешће индустријских производа у светској робној трговини је смањено на око 69%.¹²²

На основу Табеле 93. која показује индикаторе сличности извозних структура земаља З.Б. са увозним структурама развијених земаља ЕУ у посматраном периоду може се видети раст ових коефицијената код већине изабраних земаља. Код Хрватске је у 2010. и 2011. години дошло до пада подударности, да би у 2012. поново дошло до пораста сличности са увозном структуром ЕУ 27 код свих приказаних коефицијената. Извозна структура БиХ имала је у 2010. години пад Фингеровог и Бреј-Кертисовог коефицијента док су Косинусни и Модификовани коефицијент бележили раст сличности извозне структуре. У 2011. години дошло је поново до пораста свих посматраних коефицијената као и у 2012. години када је једино Косинусни коефицијент имао благи пад у односу на претходну годину.

Табела 93. Индикатори сличности извозне структуре земаља Западног Балкана и увозних структура ЕУ 27 у периоду кризе еврозоне

	Фингер-Креинин	Косинус. Коефиц.	Бреј-Кертис	mISI	Фингер-Креинин	Косинус. Коефиц.	Бреј-Кертис	mISI	
<i>Хрватска</i>				<i>Босна и Херцеговина</i>					
2009.	0,639	0,777	0,640	0,767	0,466	0,414	0,466	0,411	
2010.	0,622	0,751	0,631	0,746	0,427	0,433	0,434	0,430	
2011.	0,622	0,740	0,624	0,724	0,467	0,519	0,469	0,501	
2012.	0,649	0,818	0,649	0,790	0,481	0,505	0,482	0,496	
<i>Србија</i>				<i>Црна Гора</i>					
2009.	0,557	0,530	0,558	0,515					
2010.	0,532	0,486	0,541	0,474	2005.	0,224	0,139	0,225	0,101
2011.	0,553	0,478	0,555	0,458	2008.	0,273	0,212	0,275	0,174
2012.	0,573	0,491	0,576	0,466	2012.	0,308	0,224	0,309	0,200

Извор: Николић, Г. (2013), "Is there a structural improvement in the merchandise export of the Balkan countries in the period 2000-2012?", *Economic annals*, Volume LVIII, No. 196 / January – March 2013, p. 129-130.

На основу расположивих података Црна Гора је од 2005-2012. године, имала раст свих коефицијената сличности извоза са увозном тражњом земаља ЕУ 27.

¹²² Стојадиновић-Јовановић, С. (2012), „Европска унија у међународној трговини робом на почетку XXI века“, Научни часопис, *Економски погледи*, бр. 1/2012, Економски факултет, Приштина, стр. 70.

Табела 94. показује удео индустријских производа према квалификованости радне снаге у укупном робном извозу у периоду од 2008-2012. година. Највећи удео извоза према овом показатељу имала је Хрватска и он је износио у просеку преко 30%. На другом месту је била Република Србија са просеком извоза око 25%. Македонија је имала снажан тренд раста овог индикатора са 9,3% у 2008. на 26,7% у 2012. Црна Гора је такође бележила пораст извоза који се од 9,7% у 2008. попео на 16,4% у 2009. да би касније стагнирао и у 2012. имао удео од 11,3%. БиХ је са 19,7% у 2008. смањила свој удео извоза на 18,4% у 2012. години.

Табела 94. Удео производа према квалификованости радне снаге у укупном робном извозу и увозу, 2008-2012. година

	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
ИЗВОЗ					
Хрватска	31,1	32,4	31,5	30,5	30,9
Македонија	9,3	12,3	17,4	24,9	26,7
БиХ	19,7	19,2	17,1	17,7	18,4
Србија	25,4	24,0	24,0	24,3	28,2
Црна Гора	9,7	16,4	13,8	11,1	11,3
УВОЗ					
ЕУ 27	35,3	32,7	35,5	33,4	-

Извор: Подаци за Македонију преузети су према: Николић, Г. (2013), „Tendency of exports technology structure and exports concentration in the Balkan economies 2000-2012“, Научни часопис, *Индустрија*, Vol.41, No.3. Економски институт, Београд, стр. 17, остали подаци су према: Николић, Г. (2013), „Is there a structural improvement in the merchandise export of the Balkan countries in the period 2000-2012?“, Научни часопис, *Economic annals*, Volume LVIII, No. 196 / January – March 2013, Економски факултет, Београд, стр. 130-131.

Ако према истој табели посматрамо увоз ЕУ27 према просеку расположивих података, видећемо да је он у периоду 2008-2011. износио око 34%. Иако је тражња у ЕУ27 опадала због утицаја финансијске кризе, структура извоза земаља ЗБ према квалификованости радне снаге није на нивоу који би био конкурентан производима који се извозе на тржишта ових земаља.

5. Глобална економска криза као катализатор ребаланса глобалне економске моћи

„Процес ребаланса глобалне привреде, који је почео крајем 90-их, драматично се убрзао након појаве глобалне економске кризе 2007-2008. године, и довео у питање глобално лидерство САД. Пројекције за другу половину текуће декаде указују на наставак тог тренда. На основу процена и публикованих податка ММФ-а уочљив је тренд опадања удела индустријализованих земаља и раста учешћа ЗУР у глобалном БДП. Шест водећих индустријализованих земаља, које су 2000. чиниле близу 63% светске производње, према референтним проценама већ 2019. пашће на испод две петине глобалног БДП. Будући да

се драматично мења привредни значај глобалних политичких субјеката (држава), веома је извесно да ће светска економска криза имати дугорочне политичке импликације.¹²³

По *The Economistu*, САД су се вратиле десет година уназад у 2002, док је БДП по становнику у тој земљи био на вишем нивоу 2005. него 2011. године. Већина развијених земаља Запада тешко је погођена кризом. Само шест од 34 индустријализоване земље имају БДП *per capita* виши 2011. него 2007. С друге стране, међу ЗУР само су 33 од укупно 150 у горој ситуацији биле 2011. него пре избијања кризе 2007. године. Ту се посебно истиче Кина која је у односу на 2007. снажно напредовала. Њен БДП по становнику виши је за скоро половину, а након 2011. настављене су високе стопе раста кинеске економије. Посматрано са аспекта финансија, процес прерасподеле економске моћи одиграо се тако што су ЗУР и водеће државе извознице нафте акумулирале огромне количине обвезница и других финансијских актива САД и у мањој мери других богатих земаља. Тако је платнобилансни дефицит који је настао енормни растом увоза САД и извоза Кине, финансиран продајом хартија од вредности првенствено азијским земљама.¹²⁴

„Један од главних узрока кризе свакако је и премештање индустрије која генерише четири петине светског извоза са Истока на Запад и то у таквом обиму који је глобалне трговинске неравнотеже учинио неодрживим. Померање прерађивачке индустрије, односно деиндустријализација развијених земаља у корист ЗУР годинама је надомештана растом удела финансијског сектора у БДП и снажним растом кредитирања које је подстицало потрошњу и услужне делатности. Глобална економска криза која је захватила свет крајем прве деценије 21. века знатно је убрзала овај процес.“¹²⁵

„САД су 2000. чиниле 26% светске индустрије а Кина 7%, док је 2012. САД стварала шестину, а Кина 21% светске индустријске производње. Већи раст у 2013. за више од четири пута повећава предност Кине, а пројекције указују да се и током наредних година, може очекивати вишеструко бржи раст индустријске производње у Кини у односу на САД.“¹²⁶

„Велика рецесија 2008-2009. оштро је погодила прерађивачку индустрију у развијеним земљама и имала знатно мањи негативан утицај на ЗУР. Додата вредност у прерађивачкој индустрији снажно је пала у Западним земљама током 2009, док су ЗУР оствариле раст од 2,5%. У 2010. дошло је до глобалног опоравка, који је био најбржи код

¹²³ Николић, Г. (2014), „Економија кризе“, Архипелаг и Институт за Европске студије, Београд, стр. 21.

¹²⁴ Исто, стр. 21-22.

¹²⁵ Исто, стр. 23.

¹²⁶ Исто, стр. 23.

Кине (13,5%), знатно спорији код САД (5,9%) и ЕУ (7,4%). У наредним годинама индустрија у Кини наставља снажан раст, док у САД и еврозони знатно успорава или стагнира. Многи познати економисти сматрају да опоравак од рецесије не би био тако спор да је удео индустрије већи, јер сваки посао у индустрији генерише пет других.¹²⁷ САД чине велике напоре да јачањем индустријске производње дуплирају извоз до 2015, као и да америчке ТНК врате из иностранства исељене индустријске погоне. Чињеница је да око 45% инжењера у САД ради у индустрији и да њихов број опада, када америчке ТНК селе фабрике и производне погоне у иностранству и постављају истраживачке центре у њиховој близини. Самим тим САД имају све мању предност у сектору истраживања и развоја. Будући да се поседовање највећег масовног тржишта од стране САД завршило крајем 20. века, а да је највећи део потрошача концентрисан у Азији и Европи као и другим деловима света, који имају на располагању велике дохотке и приступне кредите (фамозна појава „нове милијарде“ на глобалном тржишту. Ипак САД су и даље водећа глобална сила захваљујући економско-технолошкој супериорности (енгл. *high-tech technology*) која је карактеристична првенствено за индустрију. Шансе да Кина, Русија или неке друге земље понуде супериорнију технологију која потиче из фундаменталних научних истраживања још увек су релативно мале.¹²⁸

6. Антикризне мере примењене у развијеним светским привредама за сузбијање негативних ефеката глобалне економске кризе

6.1. Могућа решења узрока глобалне економске кризе

„Након избијања светске финансијске кризе 2007-2008. централне банке у развијеним земљама прибегле су одређеним конвенционалним и неконвенционалним мерама монетарне политике у циљу сузбијања негативних ефеката ове кризе. Применом конвенционалних мера монетарне политике смањена је кључна каматна стопа на нулу, док је код неконвенционалних мера примењен широк спектар експанзивне монетарне политике (под називом „квантитативне олакшице“) које нису виђене у монетарној историји. Циљ је био да се спречи слом националних банкарски и финансијских система и одржи ред у финансијама на глобалном нивоу“.¹²⁹ Смањење референтне каматне стопе на рекордно ниске нивое делује повољно на оживљавање привредне активности, али ствара проблеме банкарском сектору. Стога су развијене земље предузеле додатне мере и

¹²⁷ Исто, стр. 24.

¹²⁸ Исто, стр. 25.

¹²⁹ Ђукић, Ђ. (2015), „Нове антикризне мере Европске централне банке и последице по привреду Србије“, *Економска политика Србије у 2015. години*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 75.

прошириле шеме осигурања депозита, како би обухватиле већи депозитни потенцијал и нове финансијске институције. Неке банке су докапитализоване, у другим је држава купила један пакет акција, повећан је број хартија од вредности које прихвата централна банка приликом одобравања својих позајмица и одобрен је значајан износ средстава банкарском сектору. После ових интервенција ојачана је позиција банкарског сектора у развијеним земљама која је довела до пораста ризика задржавања средстава у ЗУР, што је подстакло одлив капитала из ових земаља. Глобална економска криза је изнедрила бројне предлоге који се односе на спровођење обухватних реформи. Извештај групе земаља G30 садржи 18 предога који су груписани у четири целине: (1), „слабости у провођењу пруденцијалне регулације морају се елиминисати“; (2) „квалитет и ефикасност пруденцијалне регулације морају се унапредити“; (3) „институционална политика и стандарди морају се ојачати, са посебним нагласком на стандарде управљања, управљање ризиком, капитал и ликвидност“; (4) „финансијска тржишта и производи морају бити транспарентнији, са бољом усклађеношћу са ризиком“. У већини извештаја о реформи финансијског система истиче се потреба системског регулисања, за које се, по правилу задужује централна банка.¹³⁰

„Пошто је глобална финансијска и економска криза избила у САД, прве интервенције економске политике су тамо и почеле, а затим су са истим или различитим скупом мера, кренули и други тешко погођени делови светске привреде. Једна добро документована анализа Централне банке Европске уније даје упоредни преглед примењених интервенционих мера са њиховим финансијским димензијама, у Европској унији у целини и у земљама Европске монетарне уније, као и у Великој Британији.“¹³¹

„За нешто више од годину и по САД су у докапитализацију својих банака (укупно 580 одлука) уложиле 235 милијарди и 300 милиона евра, дале су гаранцију при емитовању обвезница у износу од 250 милијарди и 200 милиона евра (у 464 одлука), а гаранције за друге сврхе у износу од 26,7 милијарди евра (у 534 одлука). Уз то су дале подршку побољшању квалитета одлива финансијских институција у износу од 114,9 милијарди (у 1148 одлука). Иако су средства по наведеним основама различитог карактера она чине 26% једногодишњег БДП САД“ (Табела 95).¹³²

¹³⁰ Ковачевић, Р. (2014), *Међународне финансије*, Треће измењено и допуњено издање, Економски факултет, Београд, стр. 585.

¹³¹ Ковач, О. (2011), *Светска финансијска криза – изазови и стратегија*, Научно друштво Србије, Београд, стр. 26-27.

¹³² Ковач, О. (2010), „Алтернативни путеви санирања последица финансиске кризе у свету“, *Нова српска политичка мисао*, Часопис за политичку теорију и друштвена истраживања, Београд, Интернет, <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/alternativni-putevi-saniranja-posledica-finansijske-krize-u-svetu.html>

Табела 95. Државна подршка финансијским институцијама, октобар 2008 - мај 2010.
година, (у млрд. вра)

	Европска унија	Европска монетарна унија	Велика Британија	САД
Ињекције капитала				
У оквиру програма	122 (310)	84,2 (231)	33,7 (55)	216,2 (580)
Изван програма	114,1	75,9	35,8	19,1
Гаранције за обавезе				
За издате обвезнице	725,7	506,2 (1694)	157,2 (300)	251,2 (464)
За друге обавезе	232 (10)	229	0	26,7 (534)
Подршка активи				
У оквиру програма	48,7 (238)	48,7 (238)	157,2 (300)	40 (1148)
Изван програма	297	80	0	74,9
Укупна подршка				
У процентима БДП	26	28	25	26

Напомена: У заградама-број случајева

Извор: Ковач, О. (2011), „Узроци и алтернативни путеви санирања последица финансијске кризе у свету“, *Светска финансијска криза – изазови и стратегија*, Научно друштво Србије, Београд, стр. 28.

„Европска унија у целини (углавном земље монетарне уније и Велика Британија) је у финансијске институције унела 236 милијарди евра (у 231 случаја) што је једнако износу које су САД уложиле. Зато је, међутим, износ гаранција при емитовању обвезница и давању зајмова у ЕУ 957,7 милијарди евра (у 152 случаја), односно више него троструко у односу на САД. У Европској унији укупан обим свих интервенција износио је 28% једногодишњег друштвеног производа“.¹³³

„Ове интервенције довеле су и до дугорочних последица. Већина држава је удвостручила или чак утростручила своје буџетске дефиците у проценту од друштвеног производа и због подстицајне монетарне политике оборила реперну каматну стопу и структуру каматних стопа на неодрживо низак ниво“.¹³⁴

6.2. Антикризне мере ЕЦБ у циљу подстицања привредне активности еврозоне

ЕЦБ се нашла пред великим изазовима од средине 2014. године јер све мере које је предузимала претходних година на плану подстицања банака да одобравају кредите у функцији повећања привредне активности нису дале резултате.¹³⁵ Због незадовољавајућих резултата досадашњих неконвенционалних мера тј. високог ризика уласка привреде еврозоне у спиралу дефлација-стагнација, ЕЦБ је у 2015. години прибегла први пут, куповини државних хартија од вредности у месечном износу од 60 млрд. евра у наредних 18 месеци. Оваква мера донета је у циљу бржег опоравка привреде еврозоне заснованог на:

¹³³ Исто, стр. 28.

¹³⁴ Исто,

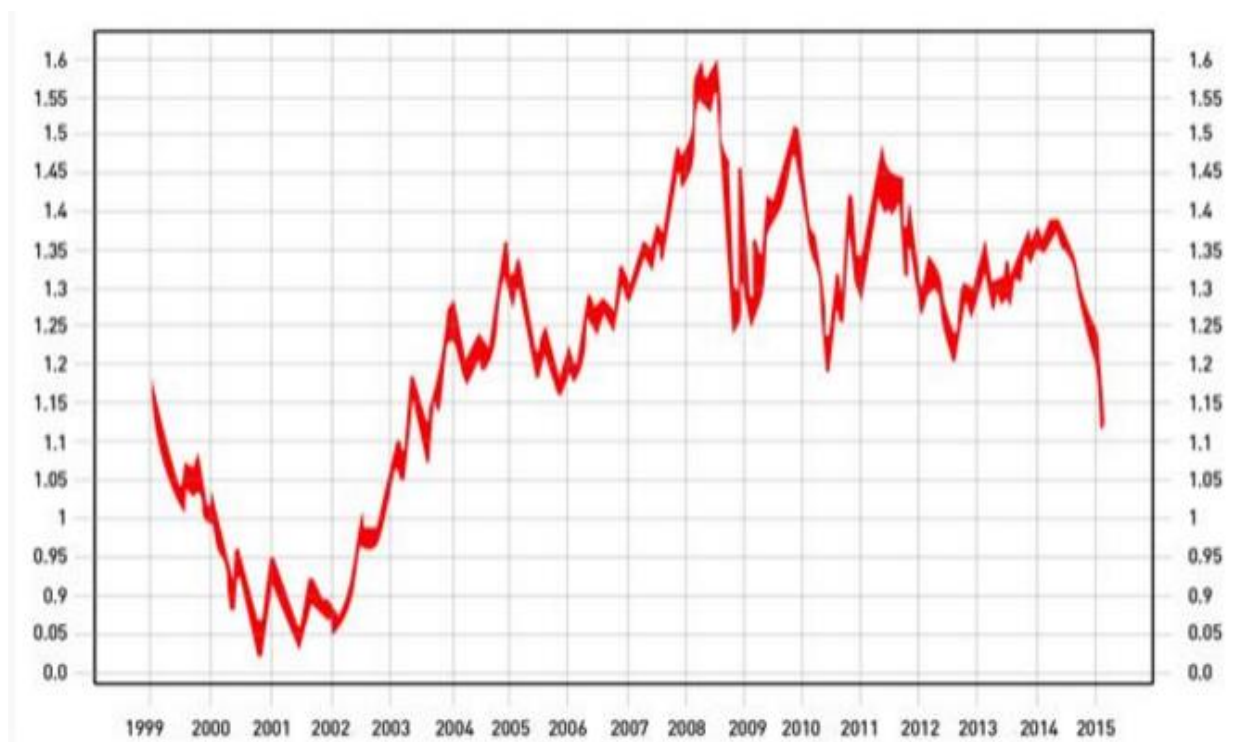
¹³⁵ Ђукић, Ђ. (2015), „Нове антикризне мере Европске централне банке и последице по привреду Србије“, *Економска политика Србије у 2015. години*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 75.

- 1) Растућем извозу по основу даљег слабљења евра
- 2) Растућој потрошњи по основу даљег пада каматних стопа на банкарске кредите (које су на историјски најнижем нивоу).

После објаве програма куповине државних обвезница више од 1.000 милијарди долара од стране ЕЦБ-а, евро је склизнуо на најнижи ниво у последњих 11 година, вредео је само 1,12 америчких долара (Слика 11), док је годину дана раније вредео 1,37 долара.¹³⁶ Током 2015. године биле су присутне велике флукуације курсева на девизним тржиштима, тако да је на крају године евро вредео нешто мало изнад једног долара (1,0860).

Јачање долара последица је повећања камата у САД, као и најава да би Управа федералних резерви (ФЕД) у 2016. могла наставити с постепеним повећањем камата. Због тога је долар 2015. према еврџ ојачао више од 10 одсто, и то већ другу годину заредом.

Слика 11. Дугорочно кретање евра према USA долару

Извор: Ђукић, Ђ. (2015), „Ефекти најављених мера ЕЦБ на курс евра према долару-Положај Србије као дужника“, Часопис, *Нова економија*, бр. 18. март 2015, Business info group, Београд, интернет: <http://novaekonomija.rs/sr/artikli/polo%C5%BEaj-srbije-ka-du%C5%BEenika>

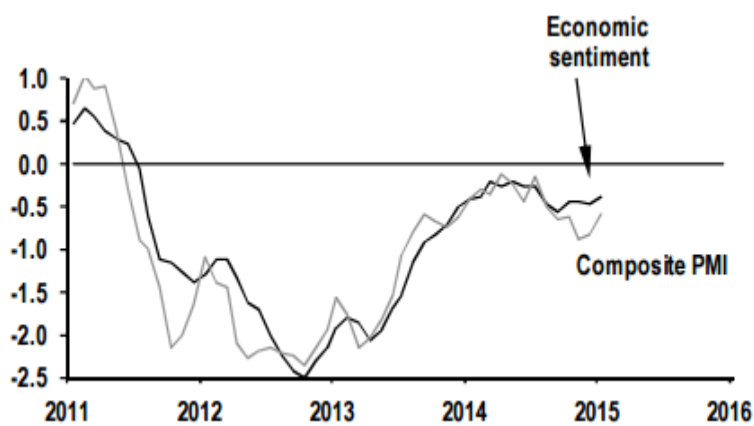
¹³⁶ Ђукић, Ђ. (2015), „Ефекти најављених мера ЕЦБ на курс евра према долару-Положај Србије као дужника“, *Нова економија*, бр. 18. март 2015, Business info group, Београд, интернет: <http://novaekonomija.rs/sr/artikli/polo%C5%BEaj-srbije-ka-du%C5%BEenika>

Показало се да експанзивна монетарна политика ЕЦБ неће дати очекиване резултате, јер се таквом политиком не третирају фундаментални проблеми у привреди еврозоне:

- структурне реформе у јавном сектору;
- заостајање у погледу продуктивности и конкурентности привреда држава периферије еврозоне;
- огромни дугови привреда држава периферије еврозоне;
- фрагментисано тржиште банкарских кредита – различите каматне стопе за сличне зајмотражиоце у различитим чланицама еврозоне;
- комплетирање ЕУ, у смислу јединства фискалне политике.¹³⁷

У том смислу је све израженије удаљавање привреде еврозоне у односу на привреду САД-а. Прегледи о динамици будуће пословне активности у еврозони односно кретање параметара који изржавају поверење и очекивања актера на тржишту, а које објављују две независне институције може се видети на Слици 12. Вредности оба коришћена композитна индекса – PMI и ESI показују да су перспективе убрзања привредне активности у еврозони доста суморне.

Слика 12. Преглед о динамици пословне активности у еврозони (стандардна девијација у односу на просек у периоду од 2000-2007. године)

Показатељи: Composite PMI (Purchasing Managers Index) и Economic sentiment index (ESI) изражавају поверење и очекивања актера на тржишту, а објављују их две институције – Markit Group и Centre for European Economic Research, за еврозону.

Извор: European Commission, Markit, J.P. Morgan (cit: J.P.Morgan global Data Watch, January 30, 2015, p. 35).

Ово је још један валидан доказ да све наведене конвенционалне и неконвенционалне мере експанзивне монетарне политике које је предузимала ЕЦБ нису дале очекиване резултате на пољу подстицања привредног раста.¹³⁸

¹³⁷ Исто.

Мада су стопе очекиваног раста БДП-а еврозоне у 2015. и 2016. у зони умерених, потребно је скренути пажњу и на факторе који подржавају ово оживљавање, и на оне који га спутавају. „Међу важнијим чиниоцима који подржавају ово оживљавање су следећи: 1) Побољшани услови кредитирања; 2) Акомодирајућа монетарна политика која побољшава финансијске услове; 3) Повратак на шире посматрану неутралну фискалну позицију, уз извесно унапређење кредитних услова; 4) Ниске цене берзанских производа; 5) Депресијација валуте. С друге стране неколико чинилаца различитог интензитета успорава оживљавање привредног раста еврозоне. Међу њима значајно место заузима процес прилагођавања, који се спроводи у неким чланицама. Неколико земаља еврозоне (Шпанија, Португал, Италија, Француска, Ирска и Грчка) формирале су велике дефиците текућег рачуна у време пре избијања кризе 2008. године. У посткризном периоду ове земље су оствариле значајно смањивање спољне неравнотеже. Мада су то постигле углавном смањивањем увоза, добар део корекције се дугује и повећању извоза. Порасту извоза је допринело смањивање унутрашње тражње и повећана искоришћеност капацитета. Када су капацитети добро искоришћени у окружењу где је присутна јака унутрашња тражња, повећање извоза на кратак рок није лако остварити. Недовољно искоришћени капацитети у случају рецесије су погодно стање за повећање извоза. Предузећа су тада приморана на повећање извоза, како би надокнадила пад продаје на домаћем тржишту. Управо је ово један од важних разлога повећања извоза наведених шест земаља еврозоне. Шпанија и Португал су поправили свој тржишни удео у периоду 2010-2013. године, јер је њихов извоз растао од 7% до 10% брже од раста укупног увоза њихових трговинских партнера“.¹³⁹

Према макроекономским пројекцијама ЕЦБ за еврозону очекује се повећање годишњег реалног БДП-а за 1,4% у 2015. години, 1,7% у 2016. и 1,8% у 2017. години (Графикон 8).

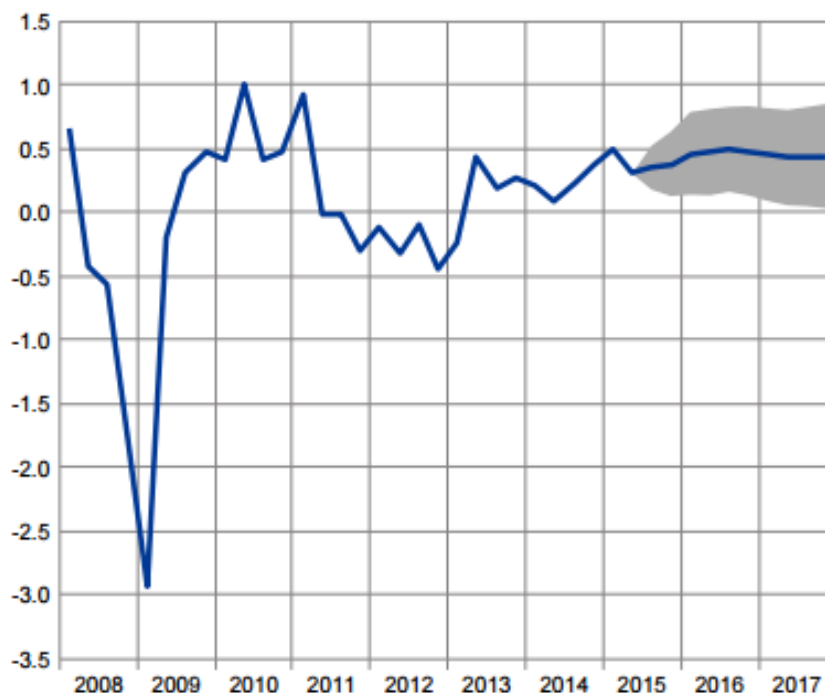
„Све веће геополитичке тензије у свету и успорен напредак реформи у појединим чланицама еврозоне могу значајно да успоре оживљавање привредног раста еврозоне. Нормализација банкарског и кредитног система на светском нивоу није комплетирана, тако да и са те стране могу да се испоље одређени негативни утицаји на кретање трговине“.¹⁴⁰

¹³⁸ Ђукић, Ђ. (2015), „Нове антикризне мере Европске централне банке и последице по привреду Србије“, *Економска политика Србије у 2015. години*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 79.

¹³⁹ Ковачевић, Р. (2015), „Раст светске трговине у 2015. години и перспективе извоза Србије“, Зборник радова, *Економска политика Србије у 2015. години*, Економски факултет, Београд, стр. 117-118.

¹⁴⁰ Исто, стр. 118.

Графикон 8. Еврозона: реални БДП (укључујући пројекције) (квартал у односу на претходни квартал, процентуалне промене)

Извор: ЕЦБ, (2015), *Economic Bulletin*, Economic and monetary developments, јун-2015, European Central Bank, Frankfurt am Main, стр.16.

6.3. Последице антикризних мера по привреду Републике Србије

„Експанзивна монетарна политика ЕЦБ и осталих централних банака имаће као последицу скок каматних стопа на инструменте дуга, након њихове историјски најниже вредности. Проблем сервисирања дугова презадужних земаља ће бити израженији код земаља које нису чланице ЕУ и које ће у наредним годинама бележити стагнацију привредне активности или пад реалног БДП-а, као што је случај са Србијом“. Изгледи да се ситуација поправи у наредне две-три године у корист Србије су врло мали. Главни разлог је смањена увозна тражња у еврозони због стагнације привредне активности и ниске стопе раста реалног БДП-а у еврозони у целини и рецесије у неким њеним чланицама. Други разлог што предузећа из Србије нису довољно способна да понуде велике количине квалитетних производа и услуга страним купцима у ЕУ и шире.¹⁴¹ Према последњим проценама НБС, након очекиваног пада БДП-а у Србији од -1,8% у 2014. и благог позитивног раста од 0,8 у 2015. реални БДП у 2016. би могао да порасте на око 1,8%.¹⁴² Додатно задуживање у иностранству повећава трошење девизних резерви због интервенција на девизном тржишту што угрожава производни потенцијал који гарантује одрживост спољног дуга. „Стопа реалног раста БДП-а треба да буде бар на нивоу од 3,2-

¹⁴¹ Ђукић, Ђ. (2015), „Нове антикризне мере Европске централне банке и последице по привреду Србије“, *Економска политика Србије у 2015. години*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 81.

¹⁴² НБС, (2015), *Макроекономска кретања у Србији*, децембар 2015, Београд, стр. 23.

3,5% да би се несметано сервисирале само камате по кредитима који се користе код међународних финансијских институција и других кредитора. Осим неповољних кретања на плану раста привредне активности мерене реалним БДП-ом, у наредним годинама ће на могућност уредног сервисирања дугова Србије додатно отежавати два неповољна фактора:

1. Скок каматних стопа на међународним финансијским тржиштима, и
2. Јачање америчког долара према еврџ¹⁴³.

Привреда Србије врло је рањива на будуће повећање каматних стопа на финансијским тржиштима у свету. Према стању дуга на дан 30. септембар 2015. године, у каматној структури јавног дуга учешће дуга по варијабилним каматним стопама у укупно уговореном дугу износило је 23% док је учешће дуга по фиксним каматама износило 77%. При том, од укупног дуга уговореног по варијабилним каматним стопама 64% је везано за Еурибор и Либор на евро, 22% за остале варијабилне каматне стопе, 12% на Либор на УСА долар и 2% за Либор на швајцарски франак.¹⁴⁴

Према подацима из (Табеле 96.) највећи део јавног дуга Републике Србије је и даље деминован у валути евро и на крају октобра 2015. године је износио 40,2%. Затим су највише заступљени амерички долар са 32,5% и динар са 22,2%, док је остатак дуга деминован у специјалним правима вучења 3,9% и осталим валутама 1,2%. Оно што се јасно може видети јесте да јавни дуг у еврима се смањује из године у годину док задуженост у доларима има супротан тренд. Тенденција слабљења евра према долару ће свакако бити настављена у блиској будућности, што ће се негативно одразити на дужнике који треба да враћају дугове номиниране у америчким доларима.

Табела 96. Валутна структура јавног дуга Републике Србије (у процентима)

Валуте	2012.	2013.	2014.	31.10.2015.
	Јавни дуг			
- у еврима	49,4	46,4	42,2	40,2
- у УСА доларима	22,1	27,1	30,9	32,5
- у динарима	21,3	20,5	21,6	22,2
- у специјалним правима вучења	5,4	4,5	4,1	3,9
- у осталим валутама	1,8	1,5	1,2	1,2

Извор: Министарство финансија и Влада Републике Србије, *Фискална стратегија за 2016. годину са пројекцијама за 2017. и 2018. годину*, Београд, стр. 50.

¹⁴³ Ђукић, Ђ. (2015), „Нове антикризне мере Европске централне банке и последице по привреду Србије“, *Економска политика Србије у 2015. години*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 81

¹⁴⁴ НБС, (2015), *Анализа дуга Републике Србије-30.септембар 2015*, Београд, стр. 7.

Када се ради о валутној структури спољног дуга Републике Србије и овде је задуженост највећа у еврима 69,6% док је учешће спољног дуга деноминираним у америчким доларима износило на крају марта 2014. године 24,0%.¹⁴⁵

Услед присуства наведених негативних ефеката на привреду Србије, као рационалан намеће се предлог да се предузму преговори о реструктурирању спољног дуга Републике Србије. Циљ преговора је да Влада Републике Србије у сарадњи са НБС и међународним финансијским институцијама на средњи и дуги рок прилагоди спољни дуг реалном капацитету привреде Републике Србије.

¹⁴⁵ НБС, (2014), Анализа дуга Републике Србије - март 2014, Београд, мај 2014, стр. 4.

V ПОКАЗАТЕЉИ СТРУКТУРНИХ ПРОМЕНА СПОЉНЕ ТРГОВИНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

1. Промене спољне трговине Републике Србије према факторској интензивности производа

1.1. Структура робног извоза Републике Србије према факторској интензивности производа

„Српском робном извозу је у предкризном периоду погодовао висок раст цена примарних производа на светском тржишту (пре свега основних, метала и хране), који је сачињавао две петине домаћег извоза. Међутим, велики утицај глобалне економске кризе ће врло брзо неутралисати те ефекте. Ипак, домаћи извоз расте са врло ниске основе и компаративно посматрано има веома малу вредност. Земље које су за око трећину веће према броју становника попут Чешке и Мађарске су 2008. године, оствариле скоро десет пута већи робни извоз, док је Бугарска имала дупло већи пласман на инострана тржишта од Србије. Охрабрујуће је да упркос кризи долази до квалитативних промена у српском робном извозу, што је основ за одржавање његовог високог раста.“¹⁴⁶

Да би доказали да ли је евентуално дошло до структурног унапређења домаће спољнотрговинске размене неопходно је да извршимо њену анализу помоћу бројних метода (нпр: производи интензивни висококвалификованим радом, производи интензивни нискоквалификованим радом, ресурсно интензивни производи, средња и висока технологија итд.).

У Табели 97. дате су тенденције домаћег извоза класификованог према факторској интензивности производа (у складу са Kandogan, 2005) у периоду од 2006-2014. Коришћена методологија узима у обзир претежну факторску интензивност робних одсека СМТК.

На основу податка из приказане Табеле 97. може се закључити да је у односу на 2006. дошло до значајног побољшања структуре домаћег извоза, што се може видети на основу пораста удела капитално интензивних робних одсека у извозу као и на основу

¹⁴⁶ Привредна комора Србије, (2008), „Резултати и проблеми спољнотрговинске размене Србије с иностранством“, *Економско-финансијски односи Србије са иностранством-Актуелна питања и перспективе*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 62.

смањења ресурсних производа. Удео радно интензивних одсека био је релативно стабилан у посматраном периоду.

Табела 97. Структура извоза Републике Србије према факторској интензивности производа 2006-2014. године (у процентима)

Факторска интензивност производа	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Ресурсно интензивни	57,9	54,4	53,2	51,3	56,7	54,7	47,7	38,5	41,5
Радно интензивни	23,0	24,1	23,5	24,9	20,8	21,3	22,8	21,0	21,5
Капитално интензивни	18,9	20,6	23,3	23,8	22,5	24,0	29,5	40,5	37,0

Извор: РЗС, База података, Статистика спољне трговине, различита саопштења, додатни прорачуни кандидата

1.2. Структурне карактеристике робног увоза Републике Србије према факторској интензивности производа

Ако се посматра структура укупног увоза Републике Србије према факторској интензивности производа у периоду од 2006-2014. године, може се приметити да доминантан део увоза чине ресурсно интензивни производи. Структура увоза у 2014. није се битније променила у односу на 2006. годину када се ради о радно интензивним и капитално интензивним производима (Табела 98).

Табела 98. Структура увоза Републике Србије према факторској интензивности производа 2006-2014. година (у процентима)

Факторска интензивност производа	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Ресурсно интензивни	47,5	44,9	46,9	44,0	58,9	50,9	50,9	45,7	49,2
Радно интензивни	13,2	13,8	13,8	14,7	11,7	12,6	12,6	12,5	12,6
Капитално интензивни	39,3	41,3	39,3	41,3	29,4	36,5	36,5	41,8	38,2

Извор: РЗС, База података, Статистика спољне трговине, различита саопштења, додатни прорачуни кандидата

2. Класификација извоза и увоза Републике Србије према квалификованости радне снаге

Квалитет структуре домаћег извоза може се посматрати и анализирати ако га (у складу са UNCTAD, 2002), разврстамо на три категорије: примарне производе, радно интензивне индустријске производе и индустријске производе код којих доминира квалификован рад и добијене резултате упоредимо са резултатима других држава. Индустријски производи у којима доминира нискоквалификован рад (радно интензивна индустријска производња) јесу кожа и каучук, дрво и производи од папира, текстил,

одећа, обућа и предмети за путовање, производи од неметалних минерала, гвожђе и челик и метални производи, намештај, монтажне зграде и санитарије, бродови, бицикли и возови, разни готови производи (непоменути). Индустијски производи у којима доминира висококвалификовани рад (квалификованим радом интензивни индустријски производи) јесу хемикалије, неелектрични машински производи, компјутери и канцеларијска опрема, комуникациона опрема, електричне машине, моторна возила и авиони, научни инструменти, сатови и камере. Робни сектори и одсеци груписани су према методологији UNCTAD-а за примарне производе (0+1+2+3+4+68) и индустријске производе (5+6+7+8-68).¹⁴⁷

Учешће (прерађених) индустријских производа у укупном извозу републике Србије имало је различите трендове. Према приказаној Табели извоз индустријских производа у периоду од 2006-2008. године, имао је тренд раста, да би са појавом глобалне економске кризе дошло до његовог опадања све до 2012. године. После тога поново је настављен тренд раста који није прекинут до краја посматраног периода. Ако погледамо просек извоза ових производа износио је око две трећине код Републике Србије, што је знатно испод удела код развијених и напреднијих земаља у транзицији код којих износи (између 85 и 90%). С друге стране, врло је високо учешће примарних производа у укупном извозу, што је карактеристично за мање развијене земље. Код развијених земаља примарни производи чине између 10 и 20% укупног извоза. (Табела 99).

Табела 99. Структура извоза и увоза Републике Србије по квалификованости радне снаге 2006-2014. година (у процентима)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ИЗВОЗ									
Индустријски производи	63,2	65,8	67,8	62,5	59,6	59,6	61,6	67,5	68,0
Примарни производи	36,2	33,5	31,2	35,8	38,8	39,0	37,5	31,4	31,0
УВОЗ									
Индустријски производи	65,1	69,4	51,1	54,9	51,8	59,8	61,2	65,3	61,7
Примарни производи	34,8	30,4	28,1	25,9	31,2	34,0	30,8	28,3	27,2

Извор: РЗС, База података, Статистика спољне трговине, различита саопштења, додатни прорачуни кандидата

Увозна структура је доста повољнија јер је знатно мањи удео примарних а већи удео индустријских производа. Од 2006-2007, присутна је позитивна тенденција пораста удела индустријских производа, да би њихов удео после тог периода почео да опада и остао знатно испод нивоа за развијене земље.

¹⁴⁷ Николић, Г. (2010), „Показатељи спољнотрговинске размене Србије са Европском унијом и светом“, Завод за уџбенике, Београд, стр. 128.

У (Табели 100) приказана је структура светског извоза и извоза изабраних земаља Источне Европе по квалификованости радне снаге у 2012. години. Светски извоз индустријским производима износио је преко 67%, док је извоз примарних производа био око 30%. Од посматраних земаља Источне Европе највећи извоз забележила је Чешка са око 87%, друга за њом била је Словачка са приближно истим процентом извоза, док су и Пољска и Румунија имале високе стопе извоза по посматраном показатељу.

Табела 100. Структура светског извоза и извоза изабраних земаља Источне Европе по квалификованости радне снаге у 2012. години (у процентима)

	Свет	Пољска	Чешка	Мађарска	Словачка	Румунија
Индустријски производи	67,5	80,5	86,9	84,7	86,1	78,7
Примарни производи	30,0	19,2	11,3	15,2	13,8	18,5

Извор: www.макроекономија.орг, додатни прорачуни кандидата

Када посматрамо структуру извоза по квалификованости радне снаге у ЕУ, могу се приметити сличне тенденције као и код структуре укупног извоза Србије. Удео индустријских производа са квалификованим радом је од 2007, почео да расте преко 70%, док је удео примарних производа интензивних нискоквалификованим радом почео да опада испод 30%, што је охрабрујућа тенденција која сведочи о расту извозног учешћа производа са вишом додатом вредношћу (Табела 101).

Табела 101. Структура размене Републике Србије и ЕУ по квалификованости радне снаге (у процентима)

	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Извоз					
Индустријски	74,0	70,4	71,9	75,0	71,7
Примарни	25,5	29,3	27,9	24,5	27,8
Увоз					
Индустријски	79,7	77,7	78,2	82,2	77,1
Примарни	19,1	21,5	21,3	17,4	22,2

Извор: European Commission, *European Union, Trade with Serbia*, Directorate-General for Trade, 2015, додатни прорачуни кандидата

Структуру домаћег увоза из ЕУ карактерише виши удео индустријских производа од укупног увоза у посматраном периоду. Удео примарних производа у увозу Србије из ЕУ је такође нешто нижи од укупног увоза и креће се у просеку око 20%.

Према подацима приказаним у Табели 102. може се видети да се удео средњих и високо технолошких производа као и производа заснованих на вештинама повећао у извозу Републике Србије у периоду од 2006-2014. У посматраном периоду присутан је тренд сталног пораста и то након 2006, а нарочито током 2013 и 2014. године.

Табела 102. Тенденција удела средњих и високо-технолошких производа и производа заснованих на вештинама у укупном извозу Републике Србије 2006-2014. година

% ук.извоза:	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Средњи и високо технолошки производи	22,3	25,8	28,5	28,0	26,7	26,9	33,0	41,7	41,0
Производи засновани на вештинама	20,8	23,8	25,4	24,0	24,0	24,3	30,1	39,2	38,7

Извор: Николић, Г. (2014), „Структурно унапређење домаћег робног извоза 2000-2014.“, Научни часопис, *Финансије*, Министарство финансија Републике Србије, Београд, стр. 16.

Већина земаља Балкана такође је у периоду од 2000. до 2012. бележила раст средњих и високо технолошких производа (енгл. *medium-and high-tech*) и производа заснованих на интензивним вештинама (енгл. *skill-intensive*) у укупном извозу. Из приложене Табеле 103. видимо да је Румунија имала највећи раст удела „*medium-and high-tech*“ производа у укупном извозу у посматраном периоду док је БиХ имала стагнантну извозну структуру. Црна Гора је до 2009. године, бележила раст извозне структуре а од 2010. је дошло до њеног опадања.

Табела 103. Тенденција удела средњих и високо-технолошких производа у укупном извозу изабраних земаља региона 2006-2012. година

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Грчка	27,4	26,2	28,1	28,7	27,2	20,5	18,7
Македонија	11,4	11,6	12,5	14,8	19,8	26,6	29,0
Турска	37,3	38,4	36,4	35,4	35,7	35,5	31,9
Хрватска	41,5	44,2	46,8	43,0	46,5	44,4	40,6
Румунија	39,5	44,0	46,1	52,5	52,3	51,5	51,0
БиХ	24,5	24,9	25,5	26,5	24,2	24,0	25,4
Црна Гора	8,5	12,7	15,3	10,3	6,9	8,5	6,8
Бугарска	22,3	25,0	25,7	26,8	26,7	26,4	26,4
Словенија	58,6	59,9	60,0	58,9	58,2	56,5	55,8

Извор: Николић, Г. (2013), „Tendency of exports technology structure and exports concentration in the Balkan economies 2000-2012“, Научни часопис, *Индустрија*, Vol. 41, No. 3. Економски институт, Београд, стр. 16.

Када посматрамо тенденције удела производа заснованих на вештинама у укупном извозу изабраних земаља видимо да је ситуација слична као и код претходне табеле. Румунија је и код извоза производа заснованих на вештинама имала највећи раст у посматраном периоду док је БиХ имала највећу стагнацију и код ове извозне групације. Грчка је такође имала стагнацију извоза током целог посматраног периода која је нарочито била евидентна у кризном периоду (Табела 104).

Табела 104. Тенденција удела производа заснованих на вештинама у укупном извозу изабраних земаља региона 2006-2012. година

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Грчка	26,2	25,1	25,1	25,5	25,0	19,5	17,7
Македонија	8,5	8,1	9,3	12,3	17,4	24,9	26,7
Турска	33,9	34,6	32,2	31,6	33,0	32,8	30,0
Хрватска	27,2	29,8	31,1	32,4	31,5	30,5	30,9
Румунија	32,7	36,3	38,9	44,1	46,1	45,9	45,1
БиХ	18,0	18,6	19,7	19,2	17,1	17,7	18,4
Црна Гора	8,5	7,6	9,7	16,4	13,8	11,1	11,3
Бугарска	19,5	23,3	24,2	25,4	25,4	25,7	25,3
Словенија	52,2	54,4	54,5	57,4	56,5	53,8	55,0

Извор: Николић, Г. (2013), „Tendency of exports technology structure and exports concentration in the Balkan economies 2000-2012“, Научни часопис, *Индустрија*, Vol. 41, No. 3. Економски институт, Београд, стр. 17.

Посебно може да буде интересантно поређење добијених индикатора Републике Србије са њена три суседа: Румунијом, Бугарском и Хрватском које имају приближно упоредиву привредну и извозну структуру. Према уделу средњих и високо-технолошких производа у укупном извозу Република Србија је достигла Бугарску и Хрватску док за Румунијом још увек заостаје. Када упоређујемо однос удела производа заснованих на вештинама у укупном извозу и овде смо достигли и претекли Бугарску и Хрватску док је Румунија још увек испред нас.

3. Спољнотрговинска размена Републике Србије класификована према технолошкој интензивности индустријских производа

Према технолошкој интензивности односно технолошкој софистицираности производа, висини улагања у истраживање и развој као и броју научних и технолошких радника у индустрији који утичу на квалитет индустријског производа и његову извозну конкурентност, разликује се подела индустријске производње на: ниско технолошку, средње-ниско технолошку, средње-високо технолошку и високо технолошку.¹⁴⁸

Класификација индустрије заснована према висини технолошке интензивности индустријских грана и група има следећу структуру:

1. Индустрије са високом технологијом (*High-tehnology*): производња канцеларијских и рачунарских машина, производња радио, ТВ и комуникационе опреме, производња медицинских, прецизних и оптичких инструмената и производња ваздухоплова и летилица.
2. Индустрије са средње-високом технологијом (*Medium-high-tehnology*): производња моторних возила и приколица, производња електричних машина и

¹⁴⁸ OECD (2009), *Science, Technology and Industry Scoreboard 2009*, Paris, p. 32.

апарата, производња осталих саобраћајних средстава, производња машина и апарата и производња хемијских производа и хемикалија.

3. Индустрије са средње-ниском технологијом (*Medium-low-tehnology*): производња производа од гуме и пластике, производња и оправка бродова и чамаца, производња неметалних минерала и основних метала, производња метала и металних производа осим машина, производња кокса деривата нафте и нуклеарног горива.
4. Индустријске гране са ниском технологијом (*Low-tehnology*): производња прехранбених производи и пића, производња дуванских производа, производња текстилних предива и тканина, производња одевних предмета и крзна, производња одевних предмета и крзна, производи од коже и обућа, производи од дрвета и плуте, производња целулозе и папира, издавање, штампање и репродукција, производња намештаја и разноврсних производа и рециклажа.¹⁴⁹

У наредној Табели 105. дата је структура домаћег извоза класификованог према технолошкој интензивности индустријских производа. У посматраном периоду од 2006-2014. године, може се приметити пад учешћа индустријских производа с ниском технологијом као и производа са „средње ниском“ технологијом. С друге стране дошло је до благог пораста извоза производа који потичу из индустријских грана са „високом“ и „средње високом“ технологијом. Илустрована табела нам ипак показује да доминантни део извоза Републике Србије потиче из „ниско“ и „средње ниско“ технолошки интензивних индустрија чији просек у посматраном периоду износи преко 60%, док је просек производа који потичу из „високо“ и „средње високо“ индустријализованог сектора око 29% што је мање за преко 50%.

Овакве чињенице показују да је солидан раст извоза који је Република Србија остваривала, добрим делом форсиран прерађевинама и примарним производима, у којима земља има компаративне предности. До 2012. године удео извоза са „високом“ и „средње високом“ индустријском технологијом није прелазио 30% док је од 2012-2014. бележио раст од преко 30%, који је углавном био последица пораста извоза (моторних возила, приколица и осталих саобраћајних средстава, производња машина и опреме, електричних и оптичких производа као и производња основних фармацеутских производа). У 2012. години извоз (моторних возила и приколица) је повећан за чак 48% у односу на 2011. годину, док је извоз из групације „високе“ технолошке интензивности (рачунари,

¹⁴⁹ OECD (2005), *Classification of manufacturing industries based on technology*, Paris, p. 181-184.

електрични и оптичких производа) повећан за 29%, а производња основних фармацеутских производа за 15%.

Табела 105. Технолошка структура укупног извоза Републике Србије, 2006-2014. година, (у процентима)

Технолошка структура индустријских производа	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2006-2014*	2014-2006**
Ниско технолошки интензивни произв.	32,1	33,4	31,4	35,6	29,2	29,5	30,3	26,7	28,8	30,8	-3,3
Средње ниско технолошки интензивни производи	38,7	35,0	34,0	26,8	31,6	31,2	25,8	23,2	23,7	30,0	-15,0
Средње високо тех. интензив. производи	21,2	23,7	21,8	24,8	21,7	22,3	25,7	35,9	33,8	25,7	12,6
Високо технолошки интензивни производи	1,5	2,0	2,7	3,2	4,0	3,5	4,7	3,5	3,5	3,2	2,0

*Просек 2006-2014. Година; ** Повећање/смањење у % 2014-2006. година

Извор: Прорачун кандидата на основу података РЗС, (2015), База података, Статистика спољне трговине, Саопштење бр. 24, Статистички годишњаци више бројева, РЗС, Београд.

У Табели 106. приказана је структура домаћег увоза класификованог према технолошкој интензивности индустријских производа. Према приказаним подацима видно да није дошло до неких битнијих промена у технолошкој структури увоза. Република Србија је највише увозила производе из групе „средње високе“ технологије чији је просек у посматраном периоду износио преко 31%, док су на другом месту били производи „средње ниске“ технологије, затим производи „ниске“ технологије док је најмањи удео био у групи производа „високе“ технологије са просеком око 8%. Ако посматрамо повећање односно смањење у 2014. у односу на 2006. видећемо да је дошло до негативног тренда извоза код свих група производа према технолошкој интензивности, док је извоз производа из групе „високе“ технологије био на приближно истом нивоу.

Уколико направимо поређење технолошке структуре домаћег извоза са технолошким структуром извоза изабраних земаља видећемо да је збирни удео високо и „средње високо“ технолошких индустрија већи од босанског (20,4%) и хрватског (30,7%), а нижи од словеначког (49,6%) и мађарског (64,2%). Приликом поређења са извозом изабраних земаља у 2013. години, приказаним на графикану 8. може се видети да је удео српског високотехнолошког извоза био мањи од извоза САД (9%), светског просека (10%) и извоза Чешке (15%) док је од извоза осталих земаља био већи. „Светски лидер у погледу високотехнолошког извоза у робном извозу су САД. Увођење савремене опреме у

производне процесе отвара могућности пораста додате вредности, виших извозних цена а тиме и већег девизног прилива.¹⁵⁰

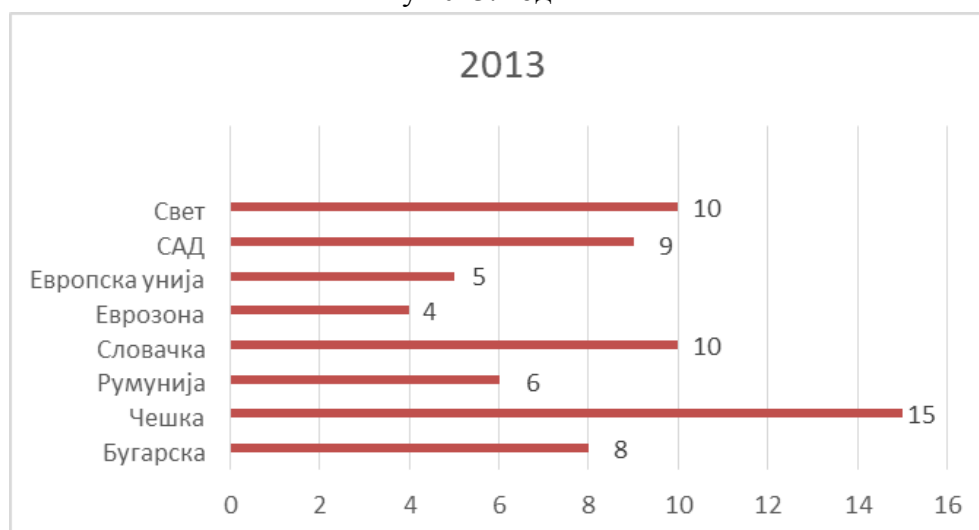
Табела 106. Технолошка структура укупног увоза Републике Србије, 2006-2014. година (у процентима)

Технолошка структура Индустријских производа	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2006- 2014*	2014- 2006**
Ниско технолошки интензивни производи	17,7	17,1	16,9	14,4	14,7	16,2	16,1	16,2	16,8	16,2	-0,9
Средње ниско технолошки интензивни произв.	20,7	21,6	21,6	15,1	19,8	23,5	21,6	18,3	18,5	20,1	-2,2
Средње високо тех. интензивни производи	33,9	32,9	35,5	27,7	23,5	29,8	31,9	35,5	32,2	31,4	-1,7
Високо технолошки Интензивни производи	7,4	8,1	6,8	6,4	7,5	8,7	8,5	8,3	7,4	7,7	0,0

*Просек 2006-2014. Година; ** Повећање/смањење у % 2014-2006. година

Извор: Прорачун кандидата на основу података РЗС, (2015), База података, Статистика спољне трговине, Саопштење бр. 24. Статистички годишњаци више бројева, РЗС, Београд.
<http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/66/31/st11012015.pdf>

Графикон 9. Високотехнолошки извоз као проценат робног извоза изабраних земаља у 2013. години

Извор: Сопствена израда графикана према подацима преузетим од: World Bank, <http://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS/countries>

¹⁵⁰ Ковачевић, Р. (2016), „Опоравак светске привреде - ефекти на извоз Србије“, *Економска политика Србије у 2016. години*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 138.

„Улагање у „интелектуални капитал“ је дугорочни ресурс компаније чија вредност потиче од знања и његове способности да повећа додатну вредност осталих актива. Ако домаће компаније и страни инвеститори развијају производњу са технолошки интензивним садржајем, природно је очекивати да се јавља тражња за запошљавањем високо квалификоване радне снаге. То је и претпоставка за повећање додате вредности производа. Уколико производњу карактеришу ниже фазе прераде, то ће значити и мању додатну вредност у производном процесу, али и мању тражњу за високо квалификованим кадром. Вишак понуде вискоквалификованог кадра на тржишту рада ће вршити притисак на повећани извоз овог фактора, односно одлазак високо квалификованих стручњака у иностранство. Да би се то смањило у будућем периоду, потребно је упаривање домаће тражње за одговарајућим образовним профилима са образовним програмима на свим нивоима.“¹⁵¹

Према „Посткризног моделу економског раста и развоја Србије 2011-2020“, пројектовани удео сектора и области у БДВ за 2020 који би Република Србија требало да достигне износио би: Ниске технологије 43%, Средње-ниске технологије 22%, Средње-високе технологије 23% и Високе технологије 12%.

Табела 107. Технолошка структура укупног извоза и увоза изабраних земаља 2013. и 2014. година (у процентима)

Технолошка структура индустријских производа	И з в о з				У в о з			
	БиХ	Хрватска	Словенија	Мађарска	БиХ	Хрватска	Слове- нија	Мађа- рска
	2014	2013	2014	2014	2014	2013	2014	2014
Ниско технолошки интензивни производи	38,7	26,1	8,2	6,6	28,7	23,6	7,5	12,8
Средње ниско тех. интензивни производи	29,8	27,9	25,0	14,3	24,2	20,6	30,3	23,9
Средње високо техн. интензивни производи	18,9	22,8	37,5	55,7	25,0	25,9	34,2	48,3
Високо технолос. интензивни производи	1,5	7,9	12,1	8,5	7,1	10,3	5,8	5,5

Извор: Националне статистике, <http://www.trademap.org/>, додатни прорачуни кандидата

С обзиром на досадашње резултате и транзициони заостатак српске индустрије пројектоване стопе раста за период 2008-2020. године износиле би: Ниске технологије 6%,

¹⁵¹ Исто, стр. 138-139.

Средње-ниске технологије 6%, Средње-високе технологије 10% и Високе технологије 12%.¹⁵²

Код упоредне анализе технолошке структуре домаћег увоза и групе изабраних земаља, збирни удео високо и „средње високо“ технолошких индустрија и овде је већи од босанског (32,1%) и хрватског (36,2%) а мањи од словеначког (40,0%) и мађарског (53,8%). Оваква технолошка структура размене нам показује да код Словеније и Мађарске индустрије са високом технологијом имају два до три пута веће учешће.

4. Показатељи промена у робној структури извоза и увоза

4.1. Модификован Гини-Хиршманов коефицијент робне концентрације извоза и увоза

Први теоријско-емпиријски рад посвећен међународној трговини у коме је примењена статистичка методологија, којом се изражава концентрација извоза и увоза, развијена од стране италијанског економисте Гини-а, појавио се 1945. године, а његов аутор био је амерички економиста А. D. Hirschman. Први емпиријски рад посвећен диверзификацији робног извоза и увоза објавио је М. Michaely 1962. године а односио се на 44. земље за 1954. годину. Коефицијенте које је користио као меру диверсификације назвао је Гини-Хиршмановим коефицијентима. Ови коефицијенти могу бити робни и регионални извозни и увозни коефицијенти концентрације.¹⁵³

Израчунавањем коефицијената робне концентрације извоза и увоза може се додатно указати на структурне карактеристике спољнотрговинске размене Републике Србије. Да бисмо доказали у којој мери је српска извозна понуда специјализована, односно да ли је српски извоз, компаративно посматрано, високо специјализован, користимо модификовани Гини-Хиршманов (енгл. *Gini-Hirschman*) коефицијент концентрације робног извоза.

Модификовани Гини-Хиршманов коефицијент концентрације робног извоза и увоза израчунава се на следећи начин:

$$C_{xj} = \frac{\sqrt{\sum_{i=1}^n \left(\frac{x_{ij}}{x_j}\right)^2} - \sqrt{\frac{1}{n}}}{1 - \sqrt{\frac{1}{n}}}, \quad (3)$$

¹⁵² Јакопин, Е. и група аутора, (2010), *Посткризни модел економског раста и развоја Србије 2011-2020.*, USAID, ФРЕН, Економски факултет, Београд, и МАТ Економски институт, Београд, стр. 29.

¹⁵³ Ковачевић, М. (2002), *„Међународна трговина“*, Економски факултет, Београд, стр. 77.

Где је:

$i=1 \dots n$,

n-број робних група,

X_{ij} - вредност извоза (увоза) сектора „i“ из земље „j“ у одређеној години,

X_j - вредност укупног извоза (увоза) дате земље у истој години.

Овај индекс исказује вредности у распону од 0 до 1. Ако цео извоз потиче из једног сектора или групе максимална вредност овог индекса је 1, док присуство велике дисперзије извоза (увоза) даје ниску вредност овог коефицијента. Ниске вредности овог индекса испољавале су се још из претходног периода. Претходна Југославија је, од Другог светског рата до њеног распада, примењивала увозно-супститутивну стратегију развоја, чији су се негативни ефекти сваке године испољавали све више. Формирана привредна структура је била неконкурентна тако да се морала бранити високим царинама и не-царинским мерама. Ради превазилажења технолошког заостајања и постизања виших стопа раста од могућих био је неопходан увоз стране акумулације, јер је ефикасности домаћег инвестирања била на веома ниском нивоу. Избијањем дужничке кризе, почетком осамдесетих година, негативни ефекти изабране развојне стратегије су све више ескалирали. Прилив спољне акумулације је био све мањи, а знатан део домаће акумулације морао је бити усмераван на сервисирање доспелих обавеза по основу иностраних дугова. Кључно решење се тражило у порасту ефикасности коришћења постојећих производних средстава и нових инвестиција и извозној експанзији која би умањила терет сервисирања спољног дуга.

„Основно ограничење високим стопама раста извоза током осамдесетих била је потпуно неспецијализована извозна понуда. Претходна Југославија је имала један од најнижих коефицијената концентрације извоза у свету, имајући у виду њену економску величину. Низак степен извозне концентрације био је резултат вишедеценијског аутаркичног развоја и директно је онемогућавао снажну извозну експанзију.“¹⁵⁴

Током деведесетих СР Југославији су уведене санкције УН, које су кочиле и онемогућавале њено укључивање у међународну поделу рада. У табели 108. дато је кретање коефицијента концентрације робног извоза у периоду од 1990-2005. године. Посматрајући период деведесетих, запажа се да је овај коефицијент био веома низак и није имао битније промене.

¹⁵⁴ Николић, Г. (2010), „Показатељи спољнотрговинске размене Србије са Европском унијом и светом“, Завод за уџбенике, Београд, стр. 166-167.

Табела 108. Модификовани Гини-Хиршманов коефицијент концентрације робног извоза
1990-2005. година

Год.	1990	1991	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Извоз	0,076	0,079	0,084	0,094	0,093	0,079	0,095	0,075	0,072	0,094	0,092	0,101

Извор: Николић, Г. (2010), „Показатељи спољнотрговинске размене Србије са Европском унијом и светом“, Завод за уџбенике, Београд, стр. 167-168.

У периоду после 2000, дошло је до раста коефицијента робне концентрације извоза СРЈ, и то до 2005. године. Релативно ниска вредност коефицијента говори о неповољној структурној понуди наше извозне привреде, пре свега, о сваштарењу и недостатку одређених конкурентних производа. Постојало је само неколико група производа у домаћем извозу који су имали значајнији удео, а то су углавном били примарни, односно ресурсни производи. Раст концентрације извоза од 2003-05. године, добрим делом, узрокован је снажним порастом удела производа од гвожђа и челика, што је била последица успешне приватизације смедеревске железаре, али и пораста светских цена метала. У 2002. години, СРЈ је при скромној вредности извоза од преко 2 милијарде долара имала један од најнижих степена концентрације извоза у свету. Да би се достигле знатно веће вредности извоза неопходно је да дође до значајног пораста концентрације извозне понуде. На пример, извоз три, четири робне групе у вредности од преко једне милијарде долара утицао би на висок пораст концентрације извоза Србије, што би за последицу имало снажан раст укупне вредности извоза.¹⁵⁵

Српска привреда још увек није довољно препознатљива јер има мали број специјализованих производа у извозу. Ипак, у овој фази транзиције, стратегија извоза Републике Србије требало би да допринесе умереном порасту концентрације извоза и анулира досадашњи начин форсирања извоза путем тзв. „сваштарења“.¹⁵⁶

Табела 109. Модификовани Гини-Хиршманов коефицијент концентрације робног извоза и
увоза 2006-2013. година

Године	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Извоз	0,106	0,087	0,089	0,066	0,077	0,071	0,067	0,114
Увоз	0,080	0,067	0,079	0,166	0,149	0,078	0,081	0,099

Извор: United Nations, (2007-2014), *Unctad Handbook of Statistics*, United Nations Publication, New York and Geneva

На страни укупног увоза Републике Србије после 2000, године, видљив је пад коефицијента робне концентрације све до 2009. и 2010. године, када је поново дошло до његовог пораста. Од 2011-2013. овај коефицијент је имао променљиве вредности. Низак ниво концентрације увоза, обично је карактеристичан за развијеније земље и тежња је

¹⁵⁵ Исто, стр. 168.

¹⁵⁶ Исто, стр. 169.

сваке привреде да свој извоз фокусира на одређене области где има компаративне предности.

Колико је српска извозна понуда специјализована, може се видети ако се направи компарација добијених резултата са другим земљама. Израчунати подаци за укупан домаћи извоз показују да је коефицијент концентрације извоза релативно низак као и код већине земаља региона. Бугарска је после 2000, бележила пад коефицијента концентрације извоза, али је коришћењем позитивних реформских мера и уласком у ЕУ успела да оствари поновни раст овог коефицијента. Румунија је такође, претходних година остваривала добре извозне резултате и имала виши коефицијент од Србије. То је, у највећој мери, узроковано снажним порастом извоза обуће, као и мушких и женских капута, али је од 2008. Овај коефицијент углавном почео да опада. Хрватска је остварила пад овог коефицијента у односу на 2000, годину, због пада удела извоза бродова у укупном извозу, али је овај коефицијенти и даље виши од српског. БиХ има изразито висок коефицијент концентрације извоза, што посредно указује на кашњење у реструктурирању, односно на слаб квалитет извоза ове земље. САД, Немачка и Чешка имају релативно ниске коефицијенте концентрације извоза у посматраном периоду (Табела 110). САД имају велики удео авиона у извозу тако да је њихов укупан индекс већи од Италијанског и других земаља са најнижим индексом концентрације извоза. Када су у питању бивше социјалистичке земље, па и Република Србија, релативно ниска вредност овог коефицијента последица је првенствено форсиране индустријализације која је обухватала широк спектар индустријских сектора без значајније специјализације.¹⁵⁷ Република Србија би морала да у блиској будућности специјализује и прошири своју извозну понуду, како би значајно побољшала вредност овог коефицијента.

Табела 110. Модификовани Гини-Хиршманов коефицијент концентрације робног извоза изабраних земаља 2008-2013. године

	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Хрватска	0,122	0,094	0,125	0,126	0,104	0,091
Немачка	0,092	0,095	0,097	0,081	0,094	0,093
Чешка	0,093	0,101	0,108	0,106	0,106	0,106
САД	0,069	0,088	0,083	0,084	0,090	0,096
БиХ	0,122	0,105	0,108	0,107	0,103	0,104
Румунија	0,099	0,097	0,094	0,091	0,091	0,098
Бугарска	0,138	0,107	0,115	0,130	0,140	0,134

Извор: United Nations, (2009-2014), *Unctad Handbook of Statistics*, United Nations Publication, New York and Geneva

Коефицијенти концентрације увоза су упоредиви са БиХ, Хрватском, Румунијом а делимично и Немачком, док је код Чешке овај показатељ нижи, а виши код Бугарске и

¹⁵⁷ Исто, стр. 173.

САД. Чешка има низак коефицијент концентрације увоза, док је исти коефицијент код САД веома висок, током целог посматраног периода (Табела 111). Висок коефицијент увоза код САД углавном је последица великог раста удела сирове нафте.

Табела 111. Модификовани Гини-Хиршманов коефицијент концентрације робног увоза изабраних земаља 2008 - 2013. година

	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Хрватска	0,083	0,072	0,084	0,092	0,088	0,086
Немачка	0,090	0,086	0,075	0,067	0,077	0,073
Чешка	0,064	0,068	0,073	0,065	0,065	0,069
САД	0,150	0,118	0,127	0,138	0,130	0,118
БиХ	0,082	0,056	0,063	0,071	0,072	0,075
Румунија	0,070	0,065	0,066	0,063	0,062	0,065
Бугарска	0,064	0,098	0,101	0,099	0,127	0,117

Извор: United Nations, (2009-2014), *Unctad Handbook of Statistics*, United Nations Publication, New York and Geneva

Код земаља извозница примарних производа, пре свега нафте, коефицијент концентрације извоза показује изразито високе вредности, док је код развијених земаља (изузев Норвешке, која извози нафту, и Јужне Африке која извози стратешке примарне производе) врло низак. Тенденција у скоро свим земљама у периоду после Другог светског рата је пад коефицијента робне концентрације извоза. Иначе, природна је законитост да мање земље имају више коефицијенте извоза јер оне не могу у довољној мери да диверзификују извозну понуду. Такође, што је земља мања, требало би да коефицијент концентрације извоза буде већи од коефицијента концентрације увоза. Исто тако, за ЗУР су карактеристична већа концентрација извоза и увоза.¹⁵⁸

Према публикованим подацима UNCTAD-а из 2014. врло високу концентрацију извоза од развијених земаља имале су Норвешка (0,391), Грчка (0,345), Ирска (0,240), врло ниску концентрацију извоза имале Италија (0,054) и Аустрија (0,055), док су Данска (0,090) и Француска (0,091) су имале ниске али нешто веће индексе. Од ЗУТ Пољска је имала (0,064), Мађарска (0,106), Словачка (0,175), Словенија (0,160) 2013. године.

4.2. Показатељи структурних промена на основу индекса интраиндустријске размене Републике Србије

„Интра-индустријска размена (енгл. *Intraindustry trade-IIT*) је међународна размена диференцираних индустријских производа који су блиски супститути. Може бити вертикална и хоризонтална. Вертикална интра-индустријска размена представља размену полупроизвода, делова, склопова који се уграђују у финални производ. Овај вид размене нарочито се развија између филијала мултинационалних компанија (МНК). Хоризонтална

¹⁵⁸ Исто, стр. 174.

интра-индустријка размена одоси се на размену сличних производа ли супститута, односно производа који се налазе у истој позицији царинске тарифе. Обим ове размене нарочито зависи од привредне развијености земаља које учествују у размени. Земље на приближно истом нивоу привредне развијености по правилу имају већи обим хоризонталне интра-индустријке размене¹⁵⁹.

У другој половини XX века спољна трговина многих земаља, посебно развијених све више се испољава као интра-индустријска. До тог периода највећи део спољне трговине свих земаља обављао се на бази интер-индустријске размене.

4.2.1. Опште детерминанте интра-индустријске трговине

Резултати емпиријских студија и теоријских разматрања показују да постоји значајна повезаност између обима и структуре интра-индустријске трговне и карактеристика земаља, односно индустрија које у њој учествују. Основне детерминанте које недвосмислено потврђују ове везе су следеће:

Прва хипотеза која је потврђена емпиријским анализама јесте да је интензитет интра-индустријске трговине негативно корелиран са разликама у БДП *per capita*. Она се базира на ставу да су сличности у структури тражње основни фактор успостављања интра-индустријске трговине. То би значило да што су земље сличније у доходу *per capita*, утолико је већи удео интра-индустријске трговине у њиховој укупној трговини. Односно, како расте доходак *per capita*, тако расте и тражња за диференцираним производима, а стога и обим и релативни значај интра-индустријске, на супрот интер-индустријској трговини. Из ове хипотезе проистиче и доказ емпиријски потврђених резултата да је просечан ниво интра-индустријске трговине већи у развијеним, него у земљама у развоју.

Када је величина земље у питању, доказано је да интензитет интра-индустријске трговине између било које две земље негативно корелиран са разликама у њиховој величини, тако да је њена вредност максимална ако су оне једнаке.

У већини анализа се као једна од битних детерминанти интра-индустријске трговине узима величина транспортних трошкова. Потврђено је да је интензитет интра-индустријске трговине негативно корелиран са величином транспортних трошкова, односно раздаљином између трговинских партнера. Ово проистиче из тога што је тражња за диференцираним производима знатно оетљивија на промене њихових цена него што је то случај код хомогених производа.

¹⁵⁹ Тодоровић, М. (2001), „Лексикон спољне трговине“, Економски факултет, Ниш, стр. 136.

Слична претходној је и теза да је интра-индустријска трговина интензивнија ако се трговински партнери граниче. Економетријски модели ипак праве разлику између ове две варијабле, тако да географска близина и постојање заједничке границе трговинских партнера има по правилу додатан и независан утицај на интензитет интра-индустријске трговине.

Један од доказа који се користи у истраживањима јесте да је обим интра-индустријске трговине негативно корелиран са нивоом царина и применом трговинских рестрикција уопште. Разлози за ово су такође, у висини трошкова.

На крају, закључна анализа доказује да је интензитет интра-индустријске трговине позитивно корелиран са припадношћу трговинских партнера економским интеграцијама. Овај став, потврђује добар део претходних разматрања и његово тестирање у емпиријским студијама, даје веома значајне резултате.¹⁶⁰

Према релевантним подацима Светске трговинске организације (СТО), динамичнији раст интра-регионалних наспрам интер-регионалних трговинских токова забележен је почетком овог века у региону Северне Америке, Јужне и Централне Америке и Азије, док је у региону Европе испољено благо успоравање динамике интра-регионалне трговине а интензивирана интеррегионална размена.

Уколико погледамо Табелу 112. видећемо да се највећи део међународне трговине у 2013. години одвијао у виду интра-регионалне трговине. Земље региона Северне Америке највише су трговале унутар региона а интер-регионална трговина највише се одвијала са земљама Азијског региона а затим са земљама региона Европе. Земље Јужне и Централне Америке имале су интра-регионалну трговину у вредности од 26,6%, а интер-регионална трговина највише се одвијала са земљама Северне Америке 24,2%, Азије 24,1% и Европе 16,4%. Највећи део трговинских токова земаља Европе одвија се унутар региона. Интра-регионална трговина Европе износила је 68,6% а од интер-регионалних трговинских дестинација најзаступљеније су биле земље Азијског региона са уделом од 10%.

Регион Африке и регион Средњег Истока имали мању интра-регионалну трговину, која је код Африке износила 16,2%, док је интер-регионална трговина највише остварена са Европом 35,8% и Азијом 26,6%. Интра-регионална трговина земаља Средњег Истока износила је 10,1%, док је трговина са Азијским регионом износила 52,2%. земље Азијског региона су преко 50% трговале интра-регионално док је трговина ван групације највећа са

¹⁶⁰ Пелевић, Б., Вучковић, В. (2007), „Међународна економија“, Економски факултет, Београд, стр. 96-97.

Северном Америком и Европом. Земље држава Комонвелта такође, су имале мању интра-индустријску трговину 19,1%, док се инер-индустријска размена највише обављала са земљама Европе 52,2%.

Табела 112. Интра- и интер-регионална светска робна трговина у 2013. години (у процентима)

Порекло/дестинација	Северна Америка	Јужна и Централ. Америка	Европа	ЦИС	Африка	Средњи Исток	Азија	Свет
<i>Удео у укупном робном извозу у региону</i>								
Северна Америка	49,2	8,9	15,2	0,8	1,7	3,2	20,7	100,0
Јужна и Цент. Америка	24,2	26,6	16,4	1,2	2,7	2,5	24,1	100,0
Европа	7,6	1,9	68,6	3,8	3,3	3,3	10,0	100,0
Комон. нез. држ. (ЦИС)	4,2	1,2	52,2	19,1	1,7	2,5	17,8	100,0
Африка	8,9	4,9	35,8	0,3	16,2	3,0	26,6	100,0
Средњи Исток	8,2	0,8	10,6	0,5	2,8	10,1	52,2	100,0
Азија	17,5	3,3	14,8	2,2	3,3	4,7	53,3	100,0
Свет	16,8	4,3	36,4	3,1	3,4	4,2	29,6	100,0
<i>Удео у светском робном извозу</i>								
Северна Америка	6,5	1,2	2,0	0,1	0,2	0,4	2,7	13,2
Јужна и Цент. Америка	1,0	1,1	0,7	0,0	0,1	0,1	1,0	4,0
Европа	2,8	0,7	24,9	1,4	1,2	1,2	3,6	36,3
Комон. нез. држ. (ЦИС)	0,2	0,1	2,2	0,8	0,1	0,1	0,8	4,3
Африка	0,3	0,2	1,2	0,0	0,5	0,1	0,9	3,3
Средњи Исток	0,6	0,1	0,8	0,0	0,2	0,7	3,8	7,4
Азија	5,5	1,0	4,7	0,7	1,0	1,5	16,8	31,5
Свет	16,8	4,3	36,4	3,1	3,4	4,2	29,6	100,0

Извор: WTO, *International Trade Statistics*, (2014), Table I.4, p. 23.

4.2.2. Израчунавање индекса интраиндустријске размене Републике Србије

За квалитативну оцену структура размене Републике Србије са светом и ЕУ користићемо коефицијент интраиндустријске размене у посматраном периоду. Показатељ који се скоро увек користи у емпиријским анализама спољне трговине за посматрани период јесте стандардни Грубел-Лојдов индекс, који се израчунава применом следеће формуле:¹⁶¹ Коефицијент интраиндустријске размене показује колико се размена врши између производа исте статистичке номенклатуре, у нашем случају троцифрене СМТК. Стандардни Грубел-Лојдов индекс узима вредности између 0 и 1. Када је извоз једнак увозу Грубел-Лојдов индекс једнак је 1, ако земља само извози а не увози и обрнуто, индекс је 0. „Његов највећи недостатак јесте статичност јер се заснива на подацима о трговинским вредностима за једну годину и није прецизан показатељ диференцијације производа (вертикалне и хоризонталне). Што је индекс ближи 1, указује на приближно исту структуру производње и извоза индустрије, односно комплементарност два тржишта

¹⁶¹ Grubel, Herbert G., and Peter, J. Lloyd. (1975), *Intra-Industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products*, London, Macmillan.

и обрнуто уколико је ближи 0. Земље са вишим Грубел-Лојдовим индексом имају већу производну диференцијацију и виши раст продуктивности услед економије обима.¹⁶²

$$GL_j = \frac{\sum_{i=1} (X_{ij} + M_{ij}) - \sum_{i=1} |X_{ij} - M_{ij}|}{\sum_{i=1} (X_{ij} + M_{ij})}, \quad (4)$$

где поједине ознаке представљају:

X_{ij} – извоз одређеног сектора,

M_{ij} – увоз одређеног сектора,

где „i“ (сектор) = 1...N.

На основу извршених израчунавања на троцифреном нивоу СМТК види се да је коефицијент интраиндустријске трговине Републике Србије са светом релативно низак, али се може приметити да је у посматраном периоду приметан тренд раста овог коефицијента што указује да су присутне позитивне промене спољнотрговинске робне структуре (Табела 113).

Табела 113. Грубел-Лојдов индекс интраиндустријске размене: Србија-Свет

2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
0,350	0,378	0,397	0,426	0,441	0,517	0,478	0,446	0,684	0,596	0,635

Извор: Прорачуни на основу базе података РЗС и COMTRADE (ITC)

Када на основу следеће Табеле 114. посматрамо индекс интраиндустријске размене између Србија и EU15, видећемо да је овај индекс знатно нижи од истог индекса за укупну размену Србије. Код спољнотрговинске размене ЗУТ са ЕУ овај индекс је и до два пута већи јер је од средине деведесетих бележио висок раст, што говори о позитивним променама њихове спољне трговине. У периоду од 2000-2006. овај индекс није остварио знатне промене у односу на претходни период, али после 2006. креће солидан раст овог коефицијента, што може да указује на квалитативна побољшања српског извоза и увоза.

Табела 114. Грубел-Лојдов индекс интраиндустријске размене: Србија-EU15

2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
0,248	0,238	0,240	0,264	0,284	0,335	0,488	0,296	0,411	0,455	0,435

Извор: Прорачуни на основу базе података РЗС и COMTRADE (ITC)

¹⁶² Мићић, В. (2010), „Конкурентност индустрије Србије као претпоставка њеног ефикасног развоја“, *Докторска дисертација*, Економски факултет, Крагујевац, 87.

4.3. Структурне промене спољнотрговинске размене Републике Србије према показатељима сличности

4.3.1. Методолошка објашњења

У циљу доказивања структурне прилагођености извоза Републике Србије, како структури извоза других земаља, тако и структури увоза њених најважнијих извозних дестинација, неопходно је анализирати одређене показатеље, који се у теорији међународне трговине примењују за ове потребе. Као показатељ подударности секторске структуре извоза и увоза у анализи се користи *косинусни индекс сличности* и рачуна се применом следеће формуле:¹⁶³

$$C_c = \frac{\sum_{i=1}^n X_{ij} * X_{ik}}{\sqrt{\sum_{i=1}^n X_{ij}^2 * \sum_{i=1}^n X_{ik}^2}}, \text{COS}_{ij} = \frac{\sum_{k=1} E_{ik} * M_{jk}}{\sqrt{(\sum_{k=1} E_{ik}^2) * (\sum_{k=1} M_{jk}^2)}} \quad (5)$$

где симболи имају следеће значење:

k-ставке у SITC,

k=1....239 (за троцифрену класификацију),

или k=1....63 (за двоцифрену класификацију),

или k=1....10 (за једноцифрену класификацију),

i – земља извозница,

j – земља увозница.

Косинусни метод се своди на утврђивање сличности или различитости између две структуре које су класификоване на идентичан начин (нпр.на 63 елемената). Вектор E_i представља структуру извоза одређене земље (i) и дефинисан је одређеним бројем елемената у n-димензионалном простору. Аналогно вектору E_i , вектор M_j представља структуру увоза (или извоза) одређене земље (j), дефинисан је одређеним бројем елемената у n-димензионалном простору, који има исти број димензија као вектор E_i елемената. Вредност индекса подударности креће се у интервалу од [0-1], при чему вредност ближа 1 показује већу структурну сличност извоза земље i извоза земље j, и обратно. Нулта вредност овог индекса значи да земља i остварује нулти извоз у свим робним категоријама које су заступљене у извозу земље j. Насупрот томе, јединична вредност индекса значила би да свака робна категорија има једнако учешће у извозу

¹⁶³ Николић, Г. (2010), „Показатељи спољнотрговинске размене Србије са Европском унијом и светом“, Завод за уџбенике, Београд, стр. 69.

земље u и увозу земље j . Из овога следи да, што се поменуто учешћа (E_{ik} и M_{jk}) више разликују по појединим робним категоријама вредност индекса је ближа нули, а што су они сличнији његова вредност је ближа јединици.¹⁶⁴

Други показатељ структурне подударности који је често присутан у емпиријским анализама међународне трговине јесте *коэффициент специјализације*. Он се израчунава применом следеће формуле.

$$C_s = 1 - \frac{1}{2} \sum_{i=1}^n |X_{it} - X_{ij}| \quad (6)$$

где поједине ознаке представљају:

X_{ij} - удео датог одсека земље j (у укупном извозу или увозу) у посматраној години,

X_{it} - удео датог одсека земље t (у укупном извозу или увозу) у посматраној години,

j, t - посматране земље.

Вредност овог показатеља креће се у интервалу [0-1], при чему се максимална вредност остварује када је разлика између удела појединих робних група у извозу земаља t и j једнака 0, односно када свака робна група једнако учествује у извозу ових земља. Максимална вредност коефицијента специјализације биће остварена ако је $X_{it}=X_{ij}$ и указиваће на идентичност структура извоза ове две земље. Такође, што је разлика између удела појединих робних група у извозу земаља t и j већа то ће вредност коефицијента специјализације бити нижа. Минимална вредност овог индикатора биће остварена уколико у структури извоза земље t није заступљен ниједан производ који је присутан у структури земље j и указиваће на њихову потпуну различитост.¹⁶⁵

Модификовани (инверзни) интегрисани индикатор сличности има вредности од 0 до 1. Ако је вредност овог индекса ближа 1, две спољнотрговинске структуре су сличније, док вредности ближе нули показују одсуство сличности.

$$mISI = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n (X_{ij} - X_{ik})^2}{\sum_{i=1}^n X_{ij}^2 + \sum_{j=1}^n X_{ik}^2} \quad (7)$$

где поједине ознаке представљају:

X_{ij} - удео датог одсека земље j (у укупном извозу или увозу) у посматраној години,

X_{ik} - удео датог одсека земље k (у укупном извозу или увозу) у посматраној години,

¹⁶⁴ Петровић, П. (2008), „Спољнотрговинска неравнотежа привреде Србије као развојно ограничење“, *Докторска дисертација*, Економски факултет, Београд, стр. 79.

¹⁶⁵ Исто, стр. 79-80.

j, k-посматране земље.

Фингер-Креинин индекс сличности или (*коэффициент комплементарности*) даје могућност израчунавања степена сличности извозних и увозних робних структура. Овај показатељ се рачуна применом следеће формуле:¹⁶⁶

$$FKIS_{IJ} = \sum_{k=1} \min (E_{ik}, M_{jk}) \quad (8)$$

где поједине ознаке означавају:

i – земља извозница,

j – земља увозница,

k – ставке у СИТС,

k=1...239 (за троцифрену класификацију),

Вредност овог коефицијента као и код претходних, варира у интервалу [0-1], при чему нулта вредност указује на потпуну структурну различитост извоза посматраних земаља, док јединична вредност указује на потпуну подударност.

4.3.2. Тренд прилагођавања структуре извоза Републике Србије структури увозне тражње ЕУ и САД

Република Србија мора што пре да усклади своју извозну структуру са структуром увозне тражње ЕУ и САД, како би створила потенцијал за убрзање домаћег извоза. Ради испитивања у ком степену постоји ова усклађеност биће коришћен Косинусни и Фингесов и Кренинов модел мерења сличности (различитости) структуре извоза и увоза (степен подударности вектора извоза и вектора увоза), којим је поређена сличност робне структуре извоза Републике Србије и робне (екстерне) увозне тражње ЕУ и САД. Поменути коефицијенти показују интензитет тоталне билатералне трговине која може бити очекивана (ако је вредност коефицијента један то би значило потпуну идентичност робних структура). Сличност посматраних структура је од великог значаја јер је са вишим нивоом сличности потребна мања индустријска реалокација и дефинисање других заједничких политика.¹⁶⁷

„Компарација извозне структуре Србије са екстерном увозном тражњом ЕУ и увозном тражњом САД показује да је 2001. дошло до пораста подударности, да би већ у следећој години дошло до пада сличности посматраних структура. Наредних година,

¹⁶⁶ Finger, J.M. and M.E. Kreinin (1979), „A Measure of Export Similarity and its Possible Uses“, *The Economic Journal*. Vol. 89, str. 905-912.

¹⁶⁷ Николић, Г. (2014), „Очекиване структурне промене српског извоза током процеса приступања ЕУ“, *Иззови процеса приступања Републике Србије Европској унији*, Научни часопис, *Култура полиса*, година XI (2014), посебно издање, Институт за европске студије, Београд, стр. 60.

закључно са 2006. присутне су осцилирајуће вредности ових коефицијената. Током 2012. раст извоза возила и електричне опреме позитивно је утицао на коефицијенте сличности. У 2013. снажан раст раст извоза возила побољшао је квалитет извоза Србије у односу на структуру увоза САД. Када се посматра поређење структура домаћег извоза са увозном тражњом ЕУ може се утврдити пад коефицијената сичности. Овако необична тенденција условљена је релативно малим уделом друмских возила према екстерној увозној тражњи ЕУ (она су објекат трговине унутар ЕУ), што знатно умањује ниво слагања две структуре.¹⁶⁸

Табела 115. Индекси сличности између извозне структуре Републике Србије и увозних структура ЕУ и САД од 2000-2013. године

	Фингер-Креинин	Cosinus	Фингер-Креинин	Cosinus
	ЕУ 27 (екстерна)		САД	
2000	0,509	0,466	0,485	0,464
2001	0,537	0,531	0,517	0,525
2002	0,527	0,526	0,514	0,491
2003	0,547	0,542	0,508	0,445
2004	0,501	0,453	0,505	0,432
2005	0,479	0,423	0,491	0,417
2006	0,500	0,427	0,482	0,413
2007	0,549	0,468	0,510	0,429
2008	0,557	0,441	0,535	0,434
2009	0,557	0,530	0,539	0,535
2010	0,532	0,486	0,524	0,492
2011	0,553	0,478	0,525	0,484
2012	0,578	0,506	0,581	0,579
2013	0,556	0,474	0,609	0,657

Извор: Николић, Г. (2014), „Очекиване структурне промене српског извоза током процеса приступања ЕУ“, *Изазови процеса приступања Републике Србије Европској унији*, Начни часопис, *Култура полиса*, година XI (2014), посебно издање, Институт за европске студије, Београд, стр. 61.

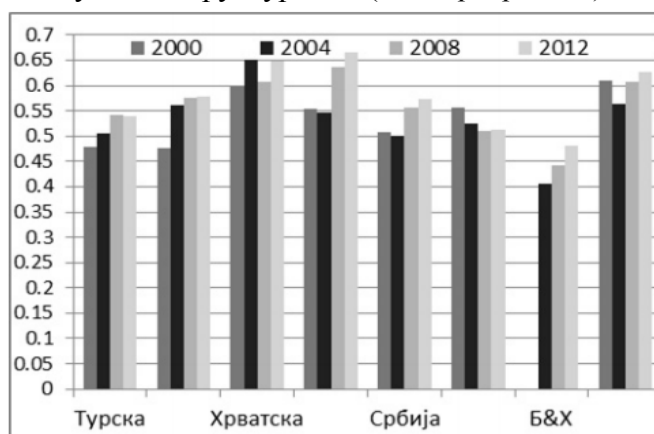
Када су у питању балканске земље, дошло је до раста коефицијената сличности извозних структура са увозним структурама развијених земаља ЕУ и САД у већини ових земаља. У периоду 2000-2012. коефицијентни сличности су повећавали своје вредности али нису достигли прави ниво. Транзиционе земље централне Европе су бележиле раст коефицијената сличности од потписивања „Европских споразума“ почетком деведесетих година. Код напреднијих земаља у транзицији, значајно структурно слагање трговинских структура са ЕУ постигнуто је углавном у другој половини 90-их година. Истовремено, регистрован је снажан пад коефицијената сличности извоза Румуније и Србије са увозном тражњом ЕУ 15. После знатног раста ових индекса, напредне ЗУТ су већ 2000, имале знатно већу подударност својих извозних структура са увозном тражњом ЕУ, него што су 2012. имале изабране балканске земље. Напредне ЗУТ (Пољска, Чешка, Мађарска,

¹⁶⁸ Исто, стр. 61-62.

Словенија, Словачка), својим примером показују пут којим би земље Балкана требало да иду напред и да њихова искуства што више проучавају и примењују у својој пракси.¹⁶⁹

На основу Графикана 10. уочава се да је у посматраном периоду код већине изабраних земаља дошло до повећања сличности извозних структура са увозним структурама развијених земаља ЕУ. Отежавајући фактор, када је у питању квалитативно побољшање извоза, био је форсирани раст извоза, код већине посматраних земаља, заснован на постојећој структури, што је отежавало њену промену. Поред тога, квалитативне тенденције често су прекидане, док је сам раст подударности и његова достигнута апсолутна вредност код изабраних земаља релативно скромна. Када се посматра подударност структура извоза САД и екстерног увоза ЕУ27 је на знатно вишем нивоу. Коefицијенти сличности ове две структуре имају високу вредност јер се ради о земљама са врло софистицираном разменом (нпр. 2009 Фингер-Креинин индекс износио је 0,676, косинусни коefицијент 0,694).¹⁷⁰

Графикон 10. Индикатори сличности између извозних структура балканских земаља и увозне структуре ЕУ (Фингер-Креинин)

Извор: Николић, Г. (2014), „Очекиване структурне промене српског извоза током процеса приступања ЕУ“, *Изазови процеса приступања Републике Србије Европској унији*, Научни часопис, *Култура полиса*, година XI (2014), посебно издање, Институт за европске студије, Београд, стр. 63.

Треба нагласити да су релативно мале промене индекса сличности последица споре промене извозних структура, јер је потребан дужи временски период за значајнију економску промену у реалном извозном сектору. Узроке за низак ниво коefицијената сличности, треба тражити у потреби ових земаља да, скоро по сваку цену, повећавају свој извоз, што је одражавало висок ниво ресурсно интензивних производа у њиховој извозној структури. Овде се радило, пре свега о високом учешћу металског и агро-индустријског комплекса, где ове земље имају компаративне предности, који су у увозној структури код

¹⁶⁹ Исто, стр. 62.

¹⁷⁰ Исто, стр. 63.

ЕУ или САД знатно мање заступљени. Поред периодичног смањења и повећања од 2000. вредност индикатора сличности структура извоза изабраних земаља и референтних увозних структура је порасла али, укупно узевши, није остварен кључни заокрет. Све ово указује да квалитет извоза изабраних ЗУТ није значајно унапређен, односно да је и даље задржана релативно неповољна структура.¹⁷¹

4.4. Степен концентрације робног извоза и увоза као показатељ структурних промена Републике Србије

Мале и отворене привреде, попут наше, немају довољно ресурса за подједнак развој свих привредних грана, какав је случај са великим и развијеним привредама. Због тога наша привреда нема могућност да оствари велику диверсификацију производње и извозне понуде која би у потпуности одговарала захтевима светског тржишта. Из тог разлога се мале привреде морају водити стратегијом формулисана и унапред дефинисана извозне оријентације, како би производна структура земље одговарала глобалној тражњи. То подразумева да морамо имати препознатљиве производе чији квалитет има своју цену на светском тржишту.¹⁷²

Пошто нису у могућности да успешно развијају све привредне гране и остваре значајну диверсификацију производње и извоза, стога специјализација извоза мале земље указује на пласман одређене групе производа на страном тржишту и одржавање нивоа конкурентности.

Индекс специјализације извоза односно увоза се израчунава према следећој формули:

$$S = \sum_{i=1}^n \left(\frac{x_i}{\sum X} \right)^2 \quad (9)$$

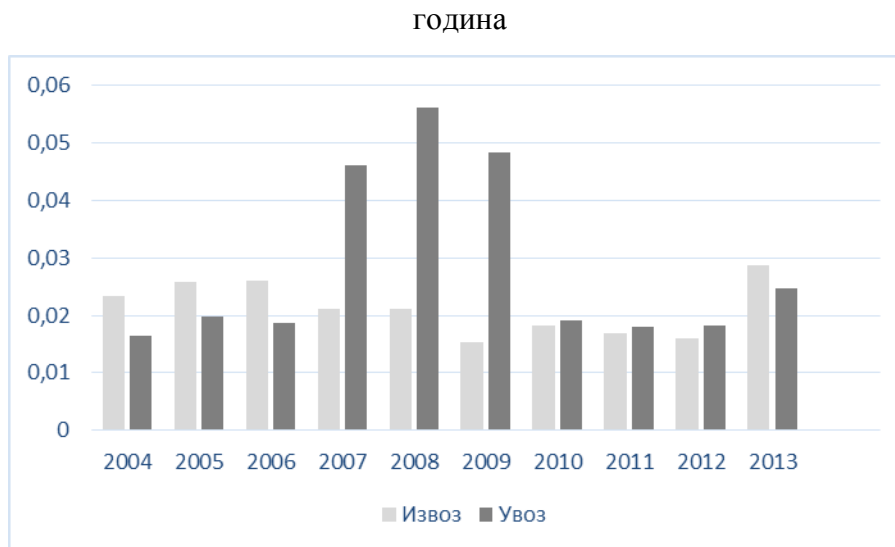
У којој i представља учешће сваке групе производа у купној вредности извоза/увоза X . Уколико је овај коефицијент мањи (ближи нули) нижи је и степен концентрације извоза/увоза, односно већа диверсификованост. У супротном случају, уколико вредност индекса достигне 1, то значи да је степен концентрације извоза/увоза висок и целокупна вредност извоза/увоза остварена у једној групи производа.¹⁷³

¹⁷¹ Исто, стр. 63-64.

¹⁷² Васић, Ј. (2014), „Трговинска мапа Србије-Перспективе извоза појединих сектора и одабраних група производа“, Научни часопис, *Тржиште новац капитал*, Привредна комора Србије, Центар за економске анализе, бр. 3, јул-септембар, стр. 55.

¹⁷³ Исто, стр. 62.

Графикон 11. Индекси специјализације извоза и увоза Републике Србије, 2004-2013.

Извор: Сопствена израда графикона према подацима преузетим од: Васић, Ј. (2014), „Трговинска мапа Србије-Перспективе извоза појединих сектора и одабраних група производа“, Научни часопис, *Тржиште новац капитал*, Привредна комора Србије, Центар за економске анализе, бр. 3, јул-септембар, стр. 63.

„У целом периоду 2004-2013. године, просечно остварен коефицијент специјализације износио је (0,02127) и био је мањи од увоза чија је вредност износила (0,02859), што указује да је остварена већа диверзификација извоза. У посматраном периоду од 2004-2006. године, коефицијенти специјализације извоза су били углавном већи у односу на коефицијенте специјализације увоза, што указује на већу концентрацију домаћег извоза у односу на увоз у тим годинама. У периоду од 2007. године, коефицијенти специјализације извоза били су мањи у односу на увозне коефицијенте, све до 2013. године, када је поново превладао коефицијент специјализације извоза, захваљујући вредности извоза аутомобилске индустрије. Коефицијент специјализације увоза, после 2008. године, показује опадајући тренд, што казује на већу дисперзију увоза у периоду након кризе. Чињеница да су индекси концентрације домаћег извоза ниски и највећим делом у посматраном периоду нижи од коефицијената концентрације увоза, указује да извозна стратегија није довољно профилисана и да је извоз диверсификован.“¹⁷⁴ Овакав однос коефицијената се поново променио 2013. године (Графикон 11) што указује на већу концентрацију извоза у односу на увоз. У наредном периоду је неопходно формулисати стратегију промоције извоза, која ће бити заснована на побољшаној структури производње и конкурентној извозној понуди.

¹⁷⁴ Исто, стр. 63.

5. Промена структуре извоза и увоза Републике Србије на нивоу робних група

На основу Графикана 12. видљиво је да у извозу Републике Србије доминирају возила (путничка), са 11,8 % што је последица очекиваног снажног пораста извоза FIAT-а, чији је удео у 2013. износио 14,9 али је знатно успорио у 2014. и 2015. години. Константно растући значај за српски извоз има електрична и електронска опрема, што је последица доласка бројних страних компанија у нашу земљу последњих година (нпр. приватизација Севера у Суботици). Слична је ситуација и са робном групом коју чине, машине и котлови, коју добрим делом чине компоненташи, који снабдевају стране компаније у нашој земљи. Пластични производи имају значајан удео у нашем извозу, али се ради о роби нижег степена обраде. Производи од челика су до 2011, посебно 2008. године имали висок извоз, али је са одласком *US Steela* почетком 2012. године, снажно опао извоз ове робне групе. Доласком *Мишелина* извоз нових пнеуматских гума снажно је порастао на западна тржишта.

Графикон 12. Водеће робне групе у извозу Републике Србије 2015, (HS II digit), у % укупног робног извоза

Извор: Сопствена израда графикана према подацима преузетим од:
http://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx

Житарице углавном чине значајан део домаћег извоза (пре свега кукуруз, који се реекспортује преко Румуније у земље Залива), док се слично може рећи и за воће, нарочито малине. Шећер је битна ставка аграрног извоза, што је последица повлашћене цене на тржишту ЕУ. Извоз намештаја расте али је и даље испод могућности земље а слично је и са одевним предметима и обућом, што је повезано са доласком познатих италијанских произвођача попут Бенетона и Калцедоније. Фармацеутски производи су

стандардно заступљени, са близу 2% укупног извоза што је последица развијене фармацеутске индустрије, која је ојачана доласком Шгаде.¹⁷⁵

Кретање увоза Републике Србије по робним групама у 2015. години, може се видети према подацима приказаним на Графикону 13. Водећа робна група у увозу били су готови производи нигде поменути, чији удео снажно расте од 6,3% у 2013. на 11% у 2014. да би у 2015. достигао удео од 15%. На другом месту је робна група коју чине минерална горива, уља, дестилациони производи, која бележи опадајући тренд од 2011-2015. године. Са висином удела од око 20% у 2011. пала је на 11,3% у 2015.

Увоз возила нашао се на трећем месту са уделом од 8,4%, с тим што је ова робна група имала променљиве трендове по питању висине увоза од 2011. године. Разлог смањења увоза возила првенствено аутомобила вероватно су повољнији услови компаније FIAT која даје повољније услове кредитирања домаћим купцима и могућност куповине заменом старо за ново. Робна група машине и котлови последњих пар година смањује удео увоза на око 8%, док је свој удео у извозу ова робна група лагано повећавала. Увоз електричних машина и електронске опреме константно се креће око 7% у последњих пет година. Пластика и производи од пластике имали су благи тренд раста увоза, док је увоз фармацеутских производа имао супротну тенденцију односно дошло је до благог опадања, углавном због повећања производње у домаћој фармацеутској индустрији.¹⁷⁶

Графикон 13. Водеће робне групе у увозу Републике Србије 2015, (HS II digit), у % укупног робног увоза

Извор: Сопствена израда графикана према подацима преузетим од:
http://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx

¹⁷⁵ Николић, Г. (2014), „Робни извоз Србије у периоду 2000-2014: Анализа удела производа више фазе финализације“, Научни часопис, *Тржиште новац капитал*, ПКС, Центар за економске анализе, Београд, стр. 11.

¹⁷⁶ http://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx

Ако се анализира виши ниво дезагрегације (*HS IV digit*), 2011-2014. поред путничких аутомобила видљиво је да су водеће робне групе у извозу Републике Србије изоловани каблови, кукуруз, нове пнеуматске гуме, смрзнуто воће, нафтни деривати, хеланке, делови за возила, лекови, фрижидери (Табела 116). Највећи извоз у 2015. години, према вишем нивоу дезагрегације (*HS IV digit*), чинили су аутомобили 9,7%, док је на другом месту био извоз каблова са 3,8%, на трећем месту нашао се извоз нових пнеуматских гума чији је удео износио око 3%, док је на четвртом месту био извоз кукуруза са уделом од 2,9%.¹⁷⁷

Табела 116. Робни извоз Републике Србије по најважнијим робним групама (*HS IV digit*), 2011-2014. година (у милионима евра)

	Производи	2011.	2012.	2013.	2014.
	Сви производи	8,457,195	8,731,181	10,999,980	11,166,733
8703	Аутомобили (укљ. караван)	36,956	309,355	1,465,520	1,339,334
8544	Изоловани каблови и жица	231,150	319,595	422,650	411,536
1005	Кукуруз	327,062	441,379	158,647	381,581
4011	Нове пнеуматске гуме	227,448	237,348	296,599	300,004
0811	Смрзнуто воће	215,338	200,634	240,096	273,318
2710	Нафтни деривати не сирови	122,478	157,473	201,948	241,711
6115	Плетене хеланке, чарапе	151,000	177,197	206,341	196,960
8503	Делови за употребу	83,701	124,002	167,262	194,572
3004	Лековите смеше	148,686	185,810	178,185	178,590
8418	Фрижидери, замрзивачи	49,889	56,129	125,763	150,800

Извор: http://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx

Робни увоз према најважнијим робним групама (*HS IV digit*) од 2011-2014. састојао се од следећих производа: производи непоменути, делови моторних возила, сирова нафта и нафтни гас, нафтни деривати, лекови, аутомобили, електричне апликације за телефоне, каблови, пластични производи (Табела 117). Што се тиче увоза у 2015. години, водећа робна група према (*HS IV digit*) били су производи непоменути са уделом од 15%, док су на другом месту били делови за моторна возила са уделом од 4,8%. Треће место у увозу припало је сировој нафти са 4,2%, док је на четвртом био увоз нафтног гаса са уделом од 3,4%.¹⁷⁸

¹⁷⁷ http://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx

¹⁷⁸ http://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx

Табела 117. Робни увоз Републике Србије по најважнијим робним групама (HS IV digit), 2011-2014. година (у милионима евра)

	Производи	2011.	2012.	2013.	2014.
	Сви производи	14,260,058	14,715,129	15,472,171	15,503,953
9999	Роба непоменућа	1,007,488	963,134	975,277	1,691,579
8708	Делови и сед. мотор. возила	124,962	306,803	1,239,408	1,072,746
2709	Сирова нафта	856,551	700,193	994,961	831,833
2711	Нафтни гас	851,788	847,344	695,503	607,480
2710	Нафтни деривати, не сирови	851,788	847,344	695,503	607,480
3004	Лековите смеше	439,217	459,981	478,853	428,191
8703	Аутомобили (укљ. караван)	440,987	392,347	410,330	351,116
8517	Електричне аплик. за телеф.	205,952	230,653	234,126	211,518
8544	Изоловани каблови и жица	143,050	169,609	211,864	166,326
3923	Пластични затв. и поклопци	43,913	73,311	144,009	153,246

Извор: http://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx

Структура робног извоза Републике Србије у ЕУ-15 по најважнијим робним групама (HS IV digit), 2011-2014. година, не разликује се много од структуре светског извоза. Водећи производи у извозу били су: аутомобили, смрзнуто и коштуњаво воће, делови, пнеуматске гуме, хеланке, чарапе (Табела 118). У 2015. години, укупан извоз у ЕУ-15 је повећан за 8,6% у односу на 2014. годину. Према извозу по најважнијим робним групама, на првом месту убедљиво су били аутомобили са уделом од 20,2%, а на другом смрзнуто воће и ораси са уделом од 5,5%, док су на трећем биле нове пнеуматске гуме чији је удео био 4,2%.¹⁷⁹

Табела 118. Робни извоз Републике Србије у ЕУ-15 по најважнијим робним групама (HS IV digit), 2011-2014. година (у милионима евра)

	Производи	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
8703	Аутомобили (укљ. караван)	23,881	32,670	360,704	1,470,486	1,513,946
0811	Смрзнуто воће и ораси	222,759	266,088	228,381	273,553	294,320
8503	Делови погодни за употребу	81,084	116,057	158,603	219,661	251,645
4011	Нове пнеуматске гуме	145,674	167,254	163,173	226,378	242,330
6115	Плетене хеланке, чарапе	174,168	186,453	152,502	127,551	138,851
	Укупно:	647,566	768,522	1.063,363	2.317,629	2.441,092

Извор: http://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx

Структура робног увоза Републике Србије из ЕУ-15 по најважнијим робним групама (HS IV digit) у периоду 2010-2014. година, приказана је у Табели 119. У посматраном периоду највише из ЕУ-15, увозили смо робу непоменућу, делове за моторна возила, лекове, аутомобиле. У 2015. години, укупан увоз из ЕУ-15, повећан је за 5%, где је

¹⁷⁹ http://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx

и даље водећу робну групу у увозу чинила, роба непоменута са уделом од 18,6%, затим делови за моторна возила 6,4% и лекови 3,3%.¹⁸⁰

Табела 119. Робни увоз Републике Србије из ЕУ-15 по најважнијим робним групама (HS IV digit), 2010-2014. година (у милионима евра)

	Производи	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
9999	Роба непоменута	1,208,176	587,773	744,170	666,485	1,207,324
8708	Делови и сед. мотор. возила	58,695	123,010	222,885	940,782	758,163
3004	Лековите смеше	184,288	364,728	335,113	382,150	346,042
8703	Аутомобили (укљ. караван)	225,026	305,383	273,016	314,391	259,746
8503	Делови погодни за употребу	41,224	77,783	98,315	159,467	46,244
	Укупно:	1.716,263	1.438,271	1.646,990	2.403,006	2.684,314

Извор: http://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx

Из приложене Табеле 119. можемо сагледати укупни робни извоз ЕУ и изабраних земаља ЕУ по најважнијим робним групама (HS II digit), 2011-2015. година. Јасно се види да су скоро све ове земље извозиле првенствено оне групе производа који према класификацији грана привреде по факторској расположивости и технолошкој интензивности OECD¹⁸¹ спадају у сегмент технологије интензивне људским капиталом (средње и високе технологије). Врло мали удео код посматраних земаља су чинили ресурсно интензивни и радно интензивни производи. Извоз базиран на технолошки интензивним производима код Чешке Републике, Мађарске и Словачке износио је преко 50%, док је код Словеније и Пољске износио преко 40%. Збирни извоз ових производа код ЕУ такође, је износио у просеку око 40%.

Према приложеној Табели 120. видимо да је код ЕУ28, као и код већине већине изабраних земаља из ове групације био присутан тренд раста у извозу робних група у 2015. у односу на 2011. годину. Једино је Пољска имала имала благо опадајући тренд у посматраном периоду.

¹⁸⁰ Исто,

¹⁸¹ OECD, Методологија, Legler/Schulmeister 1998. године. Класификација грана привреде према факторској расположивости и технолошкој интензивности разликује гране: А. Интензивне људским капиталом (у оквиру којих постоје гране Високе технологије радно или капитално интензивне и гране средње технологије радно и капитално интензивне и остале неразврстане, В. Капитално интензивне, С. Радно интензивне, D. Ресурсно интензивне и Е. Остале (Извор: НБС, (2003), „Конкурентност привреде Србије“, Анализа стања конкурентности, Цеферсон Институт, стр. 118-119.

Табела 120. Робни извоз ЕУ и изабраних земаља ЕУ по најважнијим робним групама (HS II digit), 2011-2015. година (у процентима)

	Производи	2011	2012	2013	2014	2015
<i>Чешка Република</i>						
87	Возила	17,1	17,4	17,9	19,0	20,0
84	Машине, нуклеарни, реактори, котлови итд.	20,2	20,1	19,5	19,3	18,5
85	Електрична и електронска опрема	17,3	16,7	16,5	16,7	17,1
73	Производи од гвожђа и челика	4,2	4,1	4,2	4,1	3,9
	Укупно:	58,8	58,3	58,1	59,1	59,5
<i>Мађарска</i>						
85	Електрична и електронска опрема	28,8	24,4	22,1	19,8	20,1
84	Машине, нуклеарни, реактори, котлови итд.	17,8	18,7	18,7	18,8	18,8
87	Возила	9,4	10,0	12,5	15,9	18,0
30	Фармацеутски производи	4,2	4,6	4,6	4,5	4,8
	Укупно:	60,2	57,7	57,9	59,0	61,7
<i>Словачка</i>						
87	Возила	21,4	23,6	24,6	24,9	27,3
85	Електрична и електронска опрема	21,0	20,6	20,8	21,1	20,4
84	Машине, нуклеарни, реактори, котлови итд.	11,0	11,1	12,1	12,2	12,2
72	Гвожђе и челик	6,0	5,4	4,9	4,7	4,2
	Укупно:	59,4	60,7	62,4	62,9	64,1
<i>Словенија</i>						
87	Возила	12,5	11,6	11,3	12,8	13,8
85	Електрична и електронска опрема	12,5	12,4	12,3	12,0	12,2
84	Машине, нуклеарни, реактори, котлови итд.	11,1	11,3	11,2	11,0	10,8
30	Фармацеутски производи	9,1	9,9	10,6	10,2	9,9
	Укупно:	45,2	45,2	45,4	46,0	46,7
<i>Пољска</i>						
84	Машине, нуклеарни, реактори, котлови итд.	12,3	12,6	12,6	12,7	12,9
85	Електрична и електронска опрема	11,2	11,1	11,0	11,9	12,1
87	Возила	12,7	11,2	10,7	10,3	10,8
94	Намештај, расвета, знаци, монтажне зграде	5,3	5,1	5,2	5,5	5,6
	Укупно:	41,5	40,0	39,5	40,4	41,4
			<i>ЕУ27</i>		<i>ЕУ28</i>	
84	Машине, нуклеарни, реактори, котлови итд.	14,0	14,1	13,9	14,1	14,0
87	Возила	10,6	10,4	10,6	11,0	11,8
85	Електрична и електронска опрема	9,3	9,0	8,8	9,0	9,3
30	Фармацеутски производи	5,2	5,4	5,4	5,6	6,1
	Укупно:	39,1	38,9	38,7	39,7	41,2

Извор: http://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx, додатни прорачуни кандидата

6. Показатељи технолошке конкурентности и иновативности Републике Србије, развијених земаља света и земаља ЕУ

На основу компаративне анализе урађене према технолошкој конкурентности између Републике Србије и појединих земаља у транзицији које су постале чланице ЕУ могу се уочити значајне разлике. У посматраном периоду од 2011-2015. године, видимо да су поједине земље стагнирале односно падале на скали конкурентности, док су друге напредовале и остваривале виши ранг.

Табела 121. Конкурентност Републике Србије и изабраних Земаља ЕУ према технолошкој опремљености у периоду од 2011-2015. године

Индикатори	2011	2012	2013	2014	2015
Бугарска					
Технолошка опремљеност	50	52	44	41	38
Технолошка усвајања	/	/	/	89	76
Доступност најновијих технологија	106	98	99	91	73
Усвајање нових технологија на нивоу предузећа	127	125	113	85	85
СДИ и трансфер технологије	105	106	107	95	70
Чешка					
Технолошка опремљеност	31	31	34	36	29
Технолошка усвајања	/	/	/	79	35
Доступност најновијих технологија	40	43	53	51	32
Усвајање нових технологија на нивоу предузећа	45	49	54	50	48
СДИ и трансфер технологије	15	18	27	36	22
Мађарска					
Технолошка опремљеност	36	49	46	50	48
Технолошка усвајања	/	/	/	46	46
Доступност најновијих технологија	43	55	57	44	46
Усвајање нових технологија на нивоу предузећа	59	64	73	65	63
СДИ и трансфер технологије	11	12	15	19	32
Словенија					
Технолошка опремљеност	32	34	33	33	35
Технолошка усвајања	/	/	/	66	55
Доступност најновијих технологија	46	41	39	40	38
Усвајање нових технологија на нивоу предузећа	84	78	62	51	49
СДИ и трансфер технологије	122	113	116	114	93
Словачка					
Технолошка опремљеност	37	45	52	52	44
Технолошка усвајања	/	/	/	47	36
Доступност најновијих технологија	49	59	70	50	37
Усвајање нових технологија на нивоу предузећа	58	59	72	57	55
СДИ и трансфер технологије	6	9	26	18	10
Србија					
Технолошка опремљеност	71	58	60	49	51
Технолошка усвајања	/	/	/	112	120
Доступност најновијих технологија	123	127	118	106	107
Усвајање нових технологија на нивоу предузећа	136	142	137	127	127
СДИ и трансфер технологије	110	123	115	108	110

Извор: K. Schwab, WEF, *The Global Competitiveness Report* (2011,2012,2013,2014,2015)

Мађарска је са 36 позиције у 2011. пала на 48 позицију у 2015. години. Словачка је имала опадајући тренд конкурентности од 37 места у 2011 на 44 у 2015. Словенија је такође, забележила благи пад са 32 на 35 позицију. Неке земље су с друге стране поправиле свој рејтинг као на пример Бугарска која је са 50 места у 2011 скочила на 38 у 2015 што је побољшање за 12 места. Чешка је забележила благи скок за два места са 31 на 29. позицију. Србија се нашла у групи земаља које су значајно поправиле свој рејтинг по овом стубу конкурентности за 20 позиција, са 71 на 51 позицију што је највећи скок међу

посматраним земљама. Када вршимо анализу по појединим подиндикаторима Србија је овде мање конкурентна од чланица ЕУ. Према подиндикатору „технолошка усвајања“, Србија је стагнирала са 112 позиције у 2014. на 120 у 2015. и била најслабије рангирана од посматраних земаља (Табела 121). Хрватска је пала на 50 позицији у 2012. да би средином 2013 уласком у ЕУ поправила ранг за седам места и нашла се на 43, у 2015. години.¹⁸² Према осталим подиндикаторима такође, веома лоше стојимо у односу на конкуренцију јер смо ранжирани испод стоте позиције док се поједине земље ЕУ налазе изнад педесете.

Пошто су наука и технологија постајали све значајнији фактор привредног развоја, економска теорија је све више потврђивала чињеницу да нека земља може имати компаративне предности у међународној трговини првенствено на темељу усвајања нових технолошких решења и њихове уградње у одговарајући процес производње. Технолошке промене делују на међународну трговину непрекидним процесом увођења нових производа на тржиште и усавршавањем начина производње постојећих производа. Оне важе за најзначајније материјалне претпоставке процеса интернационализације и глобализације привређивања а истовремено су постале основни извор конкурентних предности у глобалним релацијама. Развој и примена нових технологија по правилу је присутнија у високо индустријализованим земљама које захваљујући израженој апсорпционој моћи домаћег тржишта и економије обима, могу да издвоје значајна финансијска средства за истраживање и развој.

Према Табели 122. приказан је ранг водећих земаља у свету према технолошкој конкурентности. Може се уочити да су водеће земље света и ЕУ по деветом стубу конкурентности који се односи на технолошку опремљеност ранжирани у првих двадесет места.

Табела 122. Технолошка конкурентност водећих земаља у свету

Р.бр.	Индикатори	Рангови водећих земаља света међу 140 земље				
		Швајцарска	Сингапур	САД	Немачка	Холандија
	Технолошка опремљеност	2	5	17	12	10
1.	Технолошка усвајања	5	3	8	16	12
2.	Доступност најновијих технологија	7	13	2	12	10
3	Апсорпција технологије на нивоу предузећа	6	16	3	13	20
4	СДИ и трансфер технологије	11	2	34	24	16

Извор: К. Schwab, WEF, *The Global Competitiveness Report 2015/2016*

Када посматрамо најновији извештај Светског економског форума за 2015/2016 годину видимо да се Република Србија према деветом стубу конкурентности Технолошка

¹⁸² К. Schwab, WEF, *The Global Competitiveness Report* (2013, 2014, 2015).

оспособљеност налази на 51 месту у конкуренцији 140 земаља, што је један од бољих рангова у односу на осталих једанаест стубова конкурентности. Ту смо поправили оцену са 3,6 у 2011. на 4,5 у 2015. години. Међутим, у односу на водеће земље света према индикаторима технолошке оспособљености Србија има доста недостатака. Према сва четири индикатора Србија је рангирана од 107-127 места, док већина водећих земаља је рангирана од 1-20 места.

Иновативност привреде представља способност земље да користи постојећа и креира нова знања у процесу стварања економских вредности. Према релевантним светским истраживањима ради се о кључној детерминанти привредног раста и конкурентности. Иновативност привреде се израчунава путем већег броја показатеља. Најпознатија мера је је Глобални индекс иновативности који се базира на индикаторима иновационих улаза и иновационих излаза. Иновациони улази су сврстани у пет група: институције, људски капитал и истраживање, инфраструктура, тржишна софистицираност и пословна софистицираност. Иновациони улази говоре о чиниоцима који стимулишу иновације. Земље се рангирају по вредности индекса иновативности а иновациони резултати се разврставају на научне и креативне исходе. Да би се што боље доказала конкурентност привреде, неопходно је сагледавање корелације између иновативности и конкурентности Србије и њене позиције у односу на најразвијеније и најиновативније привреде у глобалним оквирима.¹⁸³

Користећи метрику Глобалног индекса иновативности у Табели 123. дати су подаци глобалног индекса иновативности за изабрану групу земаља у 2015. години. САД већ дуже време важе за светског економског лидера, Велика Британија и Немачка су међу водећим земљама у свету док су Јапан, Кина и Јужна Кореја земље које су свој економски замах и напредак оствариле током последњих неколико деценија управо захваљујући иновацијама. Циљ ове анализе је да покаже код којих иновационих улаза Србија има најизраженије заостајање у односу на иновационе лидере. Тако ће моћи да буду апострофирани правци могућег деловања економске и индустријске политике на њихово кориговање.¹⁸⁴

Подаци приказани у Табели 123. показују велико заостајање Србије у погледу иновативности за земљама иновационим лидерима у свету. Посебно је изражено заостајање Републике Србије за најиновативнијим привредама у области тржишне софистицираности као једне од пет детерминанти глобалне иновативности земаља.

¹⁸³ Цветановић, С., Недић, В., Деспотовић, Д. (2013), Ниска иновативност као узрок неконкурентности српске привреде, Научни часопис, *Економика*, Друштво економиста, Ниш, број 2, стр. 2.

¹⁸⁴ Исто, стр. 2.

Табела 123. Фактори глобалне иновативности изабраних земаља за 2015. годину

Земља	Институције	Љ. капитал и истражив.	Инфраструктура	Тржишна софистицир.	Пословна софистицир.	Глобална иновативност
В.Британија	87,3	57,4	63,0	74,3	53,6	62,4
САД	86,8	54,0	58,8	81,5	55,4	60,1
Кина	91,4	50,2	66,5	79,0	51,0	57,2
Немачка	83,2	56,6	56,7	59,2	49,2	57,1
Јапан	86,5	55,0	63,1	64,3	50,4	54,0
Србија	62,2	30,1	42,6	43,9	30,2	36,5

Извор: Soumitra Dutta, Bruno Lanvin, and Sacha Wunsch-Vincent, *The Global Innovation Index 2015*, Effective Innovation Policies for Development, Johnson Cornell University, INSEAD, WIPO.

Следећа табела приказује ранг Републике Србије и водећих земаља који се односи на индикаторе 11. стуба конкурентности-иновације у 2015. години.

Швајцарска заузима водећу позицију и према индексу глобалне иновативности и ИГК. Према индексу глобалне иновативности она заузима водећу позицију у 2015. години чак код три индикатора: Капацитет за иновације, квалитет научноистривачких институција и расходи предузећа на *I-R*. Код индикатора регистровани патенти налази се на 2 позицији а у области истраживачке сарадња науке и привреде на 3 позицији. Међу десет водећих по индексу иновативности нашле су се и САД, Немачка и Шведска.

Табела 124. Показатељи иновација у водећим земљама света и Републици Србији у 2015. години

Р.бр.	Индикатори	Рангови појединачних земаља међу 140 земље				
		Швајцарска	САД	Немачка	Шведска	Србија
	Иновације	1	4	6	7	113
1.	Капацитет за иновације	1	2	5	4	132
2.	Квалитет научноистривачких институција	1	4	9	11	67
3.	Расходи предузећа на <i>I-R</i>	1	3	6	7	129
4.	Истраживачка сарадња науке и привреде	3	2	10	11	95
5.	Државне набавке хај-тек производа	17	11	10	23	110
6.	Расположивост научника и инжењера	23	4	15	14	82
7.	Регистровани патенти	2	11	6	7	53

Извор: K. Schwab, WEF, *The Global Competitiveness Report 2015/2016*

Република Србија је према последњем дванаестом стубу Иновације заузела 113 позицију ГИК што је такође, врло лош пласман у односу на водећу конкуренцију. У групи земаља З.Б. само је БиХ била лошије рангирана за 2 места и Албанија за 5 позиција, док је Македонија била боље рангирана за чак 55 места и Црна гора за 44 места. Према индикатору капацитет за иновације Србија је на 132 месту у свету где је само БиХ лошије рангирана за 2 места испод нас. Према расходима предузећа на истраживање и развој заузимамо 129 место што је најгори ранг у односу на посматрану групу земаља З.Б. Према расположивости научника и инжењера смо на 82 месту, што указује да стојимо много

лошије од многих других земаља. Република Србија мора да предузме важне мере економске политике како би спречила велике последице емиграције научника и инжењера из наше земље.¹⁸⁵

Све научне анализе потврђују да XXI век доноси раст производње у индустријама базираним на иновацијама. „Производња знања је постала глобална индустрија. Заузврат, глобална конкуренција, посебно у секторима производње роба и услуга базирана на иновацијама и знању, континуирано је деловала на раст тражње за овим ресурсом“. Ради се о невиђеној утакмици најмоћнијих учесника у областима као што су енергетика, биофармација, нови материјали и електроника, која је без преседана у досадашњој људској историји. У оваквој утакмици, реч је о великом броју субјеката на различитим географским дестинацијама на којима се реализују активности истраживања и развоја. Тај широки круг учесника обухвата приватне компаније, консултанске агенције, лабораторије, универзитете који се непрестано такмиче у налажењу што бржих и ефикаснијих путева комерцијалне валоризације иновација широм света. Трендови брзог економског раста ЕУ, САД, Јапана и групе брзорастућих земаља Азије последица су великог инвестирања у истраживање и развој у циљу трансформација иновативних идеја у производ и услуге.¹⁸⁶

У релевантној економској литератури најчешће се говори о пет генерација иновација. Прва, генерација означава технолошки гуране иновације из периода прве индустријске револуције. Овај модел иновација је био доминантан током пете и шесте деценије двадесетог века. Најважније питање се односи на резултате истраживања и развоја у циљу обезбеђења континуираног прилива научних открића која воде производњи нових роба и услуга. Државе су доста улагале у универзитетска истраживања, а компаније у активности истраживања и развоја у предузећима.

Другу генерацију представљају тражњом вучене иновације, где купци и њихова тражња одређују шта ће се производити. Почела је крајем шездесетих година 20-ог века, у време снажног раста индустријске производње и повећањем броја конкурентских фирми. Компаније су помериле фокус са убрзаног технолошког развоја на активности маркетинга. Тражња је постала основ за увођење иновација, а тржиште извор идеја за истраживање и развој, тако да су иновације практично постале одговор на захтеве тржишта.

¹⁸⁵ К. Schwab, WEF, *The Global Competitiveness Report 2015/2016*, Geneva, Switzerland.

¹⁸⁶ Младеновић, И., Цветановић, С. (2015), „Привредни раст у ЕУ у контексту изазова глобализације истраживања и развоја“, *Globalisation challenges and the social-economic environment of the EU*, International Scientific Conference, Faculty of Business and Management Sciences, Ново Место, School of Business and Management, Ново Место, стр. 18.

Трећа генерација означава модел технолошки гураних иновација. Ова генерације иновација базирала је своје деловање на повратној спрези између резултата активности истраживања и развоја и захтева тржишта. Настаје почетком седамдесетих година прошлог века, у периоду изразитог засићења тржишта, смањења тражње и повећане потребе компанија за редуковањем трошкова услед недостатка неких фактора производње (нафтна криза). Четврта генерација иновација настала је у раним осамдесетим годинама прошлог века. Развој ИТ омогућио је стратешко удруживање великих и малих фирми са истим циљевима на глобалном нивоу. С обзиром да се животни век производа смањено, главни фактор производње постало је време. У водећим индустријским земљама, преовладавало је уверење да се скраћење иновационог процеса може постићи само на основу већих улагања у истраживање и развој. У овом периоду долази до технолошке експанзије јапанских компанија које уводе свој систем развоја новог производа.

Пета генерација се догодила у периоду убрзане глобализације, веће конкуренције и таласу радикалних технолошких промена. Због природе оваквог окружења, предузећа морају да одржавају високе нивое флексибилности и одговорности. Оно што највише разликује пету генерацију иновација од претходних је стратешка и технолошка интеграција.¹⁸⁷

Један број аналитичара сматра да је у току настанак и шесте генерације иновација, која доноси бројне нове изазове. Овај модел је доста захтеван и од компанија се тражи да осмисле детаљна решења и то често на глобалном нивоу. Иновације шесте генерације означавају повећање димензија и дубине глобалног *of-šoringa* дистрибуираног дизајна и резултата активности истраживања и развоја.

Прве четири генерације иновација представљају модел затворених иновација, док се за пету генерацију каже да означава модел отворених иновација.

Када је реч о прве четири генерације иновација, доминантно мишљење је било да свака компанија треба чврсто да контролише иновациони процес од настанка идеје до финалног лансирања производа и комплетног производног процеса. Модел затворених иновација је почео да одумире у последњој деценији 20. века, када се суочио са опадајућом ефикасношћу због две чињенице: растући трошкови технолошког развоја и све краћи век трајања нових производа. Ослањање на затворени модел постало је

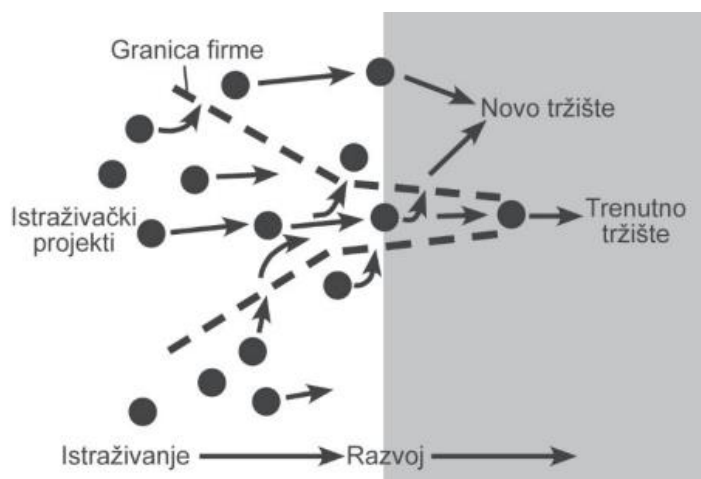
¹⁸⁷ Исто, стр. 18-19.

неекономично, али је зато модел отворене иновације пружио излаз из зачараног круга високих трошкова и ниских доходака.¹⁸⁸

Термин отворена иновација први пут је увео Henri Chesbrou 2003. године, пошто је приметио да су многа предузећа озбиљно размишљала о промени модела управљања иновацијама. Модел отворене иновације подразумева процес у коме предузећа траже спољну сарадњу да би прикупила идеје или технологије, искористила сопствена средства, успоставила алтернативне правце ка тржишту током иновационог циклуса. Самим тим, границе између компаније и њеног окружења омогућавају интеракцију у оба смера. У основи овог концепта преовладава став да ниједан пословни субјекат сам није у могућности да поседује све добре идеје. Код отворене иновације, предузећа користе спољне ресурсе у циљу долажења до унапређења производа или услуга на један од два могућа начина:

- 1) Узимајући идеје или открића прикупљене из унутрашњости и коришћењем спољног пута преко треће посредничке фирме, тако да оне развијају идеје и открића у тржишне производе које продају на тржишту или
- 2) Узимајући полазна решења од спољних пословних субјеката, у којима је развијање идеја или открића на самом почетку.¹⁸⁹

Слика 13. Модел отворене иновације

Извор: Младеновић, И., Цветановић, С. (2015), „Привредни раст у ЕУ у контексту изазова глобализације истраживања и развоја“, *Globalisation challenges and the social-economic environment of the EU*, International Scientific Conference, Faculty of Business and Management Sciences, Ново место, School of Business and Management, Ново место, стр. 21.

¹⁸⁸ Исто, стр. 20.

¹⁸⁹ Исто, стр. 20-21.

Сваки од ових могућих путева ка иновацији приказан је на Слици 13, која такође приказује пут који треба следити када је реч о отвореној иновацији.

„Систем истраживања, развоја и иновација у Републици Србији је наслеђен из претходног периода са значајним структурним слабљењем током година санкција, приватизације и транзиције. Његова кључна унутарња слабост је неразвијеност истраживања на универзитетима и недовољни истраживачки капацитети у привреди, који су скоро нестали током последње две деценије. Кључна спољна слабост је хроничан мањак тражње за истраживањима, ослањање на увоз технологија и других знања и одсуство развојно усмерене специјализације истраживања. Систем је у некој врсти затишја, затворен и усредсређен на сопствено преживљавање, практично без правог утицаја на економски развој.“¹⁹⁰

Организациона алокација истраживача је параметар који показује којим врстама истраживања се истраживачи баве као и могућем доприносу националном расту и развоју. Искузује се процентом укупне популације истраживача која је запослена у а) производном сектору-производне организације, б) владином сектору-државни институти и ц) високом образовању. Вредности овог параметра приказане су у (Табели 125). Ако посматрамо податке за Републику Србију видећемо да је наш људски истраживачки потенцијал концентрисан у високом образовању 72%, у државним институтима 26% док у привреди ради само 2% истраживача. Структуру запослених истраживача у ЕУ28 према вредностима истог параметра највише 46% чини производни сектор, док је на другом високо образовање а најмање их има у владином сектору. ЗУТ које су ушле у ЕУ и прилагодиле своју производну структуру захтевима европског и светског тржишта имају и бољу организациону алокацију од нас.¹⁹¹

Према приказаној табели, може се закључити да је, са становишта привредног развоја заснованог на знању и иновацијама, организациона алокација истраживача у Републици Србији веома лоша и непродуктивна. Код САД 80% укупног истраживача ради у привреди, а у Јапану 75%, што је једно од кључних објашњења извора иновативности и развојних привреда ових земаља.¹⁹²

¹⁹⁰ <http://www.emins.org/uploads/useruploads/publikacije/Vodic-kroz-Strategiju-Evropa-2020-web.pdf>

¹⁹¹ Исто.

¹⁹² Исто.

Табела 125. Организациона алокација истраживача у Републици Србији и изабраним земљама (у процентима)

	Производни сектор	Државни институти	Високо образовање
Република Србија	2	26	72
ЕУ28	46	12	40
Бугарска	19	47	33
Чешка	47	18	33
Данска	59	3	37
Ирска	61	3	36
Мађарска	55	20	25
Аустрија	62	4	33
Норвешка	48	17	35
Финска	57	11	31
Словенија	53	20	26
Хрватска	17	29	53
Црна Гора	21	27	50

Извор: <http://www.emins.org/uploads/useruploads/publikacije/Vodic-kroz-Strategiju-Evropa-2020-web.pdf>

Капацитети за генерисање иновација у Републици Србији, компаративно са ЕУ и у апсолутном смислу, веома су мали, осим неких самосталних института, појединих факултета и индивидуалних иноватора. Овај структурни недостатак истраживачког система наше земље може се решити, повећањем броја истраживача у оквиру производног система. То би утицало на промену структуре истраживачких пројеката и подухвата ка расту учешћа примењених и развојних истраживања и иновационих активности.¹⁹³

¹⁹³ Исто.

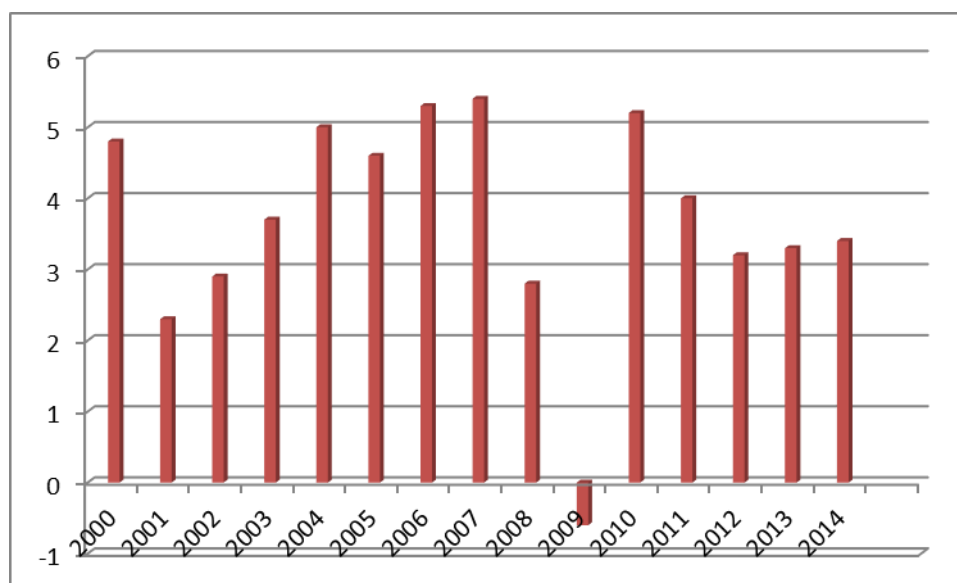
VI МЕРЕ И МОГУЋНОСТИ ЗА ПОВЕЋАЊЕ И СТРУКТУРНО УНАПРЕЂЕЊЕ ИЗВОЗА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

1. Основне карактеристике и трендови у савременој светској привреди и међународној трговини

1.1. Тенденције и структурни трендови светске привреде у 21. веку

„Западне економије су после релативно брзог раста током деведесетих година 20. века ушле у нови век са озбиљним структурним проблемима који су преполовили стопе раста. Јапан скоро две и по деценије бележи просечне стопе раста од око 1%, што практично указује на стагнацију. Просечна стопа раста БДП САД у последњих скоро деценију и по износила је свега 1,6%. Стање је још лошије у еврозони (раст од 1,3% у првој деценији 21.века). Истовремено, друга економија света, Кина, наставља снажан тренд раста који се последњих година благо снизио али је још увек изнад високих 7%.“¹⁹⁴ Просечан раст глобалне привреде у периоду 2001-2014. износио је 3,7%. Према априлском извештају ММФ-а (IMF 2015), глобални раст у 2015. износиће скромних 3,5%, и то услед успоравања у САД, као и мање оптимистичних изгледа за поједине економије ЗУР.

Графикон 14. Раст светског БДП 2000-2014. година

Извор: <http://finance.mapsofworld.com/economy/>; <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/pdf/text.pdf>

¹⁹⁴ Николић, Г. (2014), „Економија кризе“, Архипелаг и Институт за европске студије, Београд, стр. 11.

„Период од 2000-2014. Се може поделити у два врло различита раздобља: прво траје до почетка кризе (2000-2007) и одликује га динамичан раст, посебно у ЗУР. У другом периоду наступа тзв. Велика рецесија, чије се последице и данас знатно осећају, пре свега у спором расту БДП или ГДП (Gros Domestic Product) по становнику развијених земаља, који још нису достигли предкризни ниво. Од развијених земаља, посебно је еврозона имала спор просечан раст у периоду од 2000-2013. године. Структурни трендови у Европи су слаби још од 1990-их, а то се најбоље види по успоравању раста ТФП (тотална факторска продуктивност).“¹⁹⁵

Светска банка у извештају од јуна 2015. године предвиђа убрзавање глобалног економског раста са (2,6% у 2014) на 2,8% у 2015. Охрабрују процене да би глобални раст требао да се настави и у наредним годинама. Тако би у 2016. глобални раст требао да се повећа на 3,3% а у 2017. на 3,5%. Раст БДП високо развијених земаља ће такође убрзавати са 1,8% 2014 на 2,0% 2015, 2,4% 2016, и 2,2% 2017. године. По проценама Светске банке, шест година након глобалне економске кризе, светска економија показује знаке снажнијег опоравка. Раст САД је пројектован на 2,7% 2015 (после 2,4% 2014), да би се благо убрзао на 2,8% у 2016. док се за 2017. предвиђа опет пад на 2,4% као и у 2014. години. Еврозона после две године контракције (-0,7% 2012), и (-0,4% 2013), у 2014. је остварила раст од 0,9% а предвиђа се раст и у наредним годинама 1,5% у 2015, 1,8% у 2016, и 1,6% у 2017. Раст у Индији се процењује са 7,3% у 2014. на чак 8,0% у 2017. У Кини се у наредним годинама очекује благи тренд пада БДП са 7,4% у 2014. на 7,1% 2015, 7,0% 2016. а у 2017. 6,9%.¹⁹⁶ У случају да стопа привредног раста у Кини падне испод фамозних 7% уследити фискално-монетарни подстицаји, који ће бити део најављених реформи комунистичке партије Кине. Трећа економија света Јапан, ће услед спроведених мера експанзивне монетарне и фискалне политике одржати позитивне стопе привредног раста у наредним годинама. Раст у Источној Европи и Централној Азији ће бити подстакнут растом извоза у развијеноме делу Европе док ће слаба домаћа тржња бити отежавајући фактор због спровођења фискалне консолидације у многим од ових земаља. БДП овог региона ће са 2,4% 2014. пасти на 1,8% 2015. да би у наредним годинама опет наставио раст на 3,4% 2016. и 3,6% 2017.

Economist Intelligence Unit (EIU) даје сличне процене и прогнозира да ће светски БДП по тржишним курсевима порасти са 2,3% 2014, на 2,4 2015. Највећи допринос даће

¹⁹⁵ Николић, Г. (2014), „Тенденције светске привреде у другој деценији 21. века“, Научни часопис, *Култура полса*, Институт за европске студије, Београд, бр. 23, стр. 30-31.

¹⁹⁶ World Bank, 2015, *Global Economic Prospects, The Global Economy in Transition, Flagship Report*, 2015, str. 4.

побољшања у америчкој економији. Према пројекцијама ЕIU економске перспективе већине развијених земаља су добре, а по први пут од 2010. Изгледна је синхронизована експанзија у САД, Еврозони и Јапану. Ово ће утицати на повећање тражње на тржиштима у ЗУР и погурати глобални раст у 2014. Најбржим темпом у последње четири године.¹⁹⁷

Табела 126. Пројекције Economist Intelligence Unit за светску економију

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Раст светског ГДП (тржишни курсеви)	4.0	2.6	2.1	2.2	2.3	2.4	2.6	2.3	2.4
Раст светског ГДП (по куповној моћи)	5.0	3.8	2.9	2.9	3.6	3.8	3.9	3.9	4.0
Раст ГДП САД	2.5	1.8	2.8	1.9	2.6	2.4	2.5	2.4	2.6
Раст ГДП Јапана	4.7	-0.4	1.4	1.7	1.7	1.7	1.1	1.1	1.2
Раст ГДП Еврозоне	1.9	1.6	-0.6	-0.4	1.1	1.3	1.4	1.3	1.5
Раст ГДП Кине	10.4	9.3	7.7	7.7	7.3	7.0	6.8	6.3	5.9
Раст ГДП Источне Европе	3.5	3.9	2.1	1.4	3.0	3.6	3.8	4.3	4.3
Светска инфлација (просек)	3.0	4.2	3.4	3.1	3.4	3.5	3.4	3.4	3.6
Раст светске трговине	14.1	6.5	2.5	2.9	5.2	5.0	5.3	5.4	5.4
Цене сирове нафте (\$/барел; Брент)	79.6	110.9	112.0	109.0	104.8	107.3	103.8	97.5	93.0
\$.Е (просек)	1.33	1.39	1.29	1.33	1.28	1.26	1.26	1.27	1.27

Извор: EIU, (2014), Economist Intelligence Unit Global Forecast: Brightening outlook

У студији Европске комисије (2013)¹⁹⁸ представљен је сценарио који приказује изгледе раста у евро зони у периоду до 2023. године. По овом сценарију просечна стопа раста била би нижа од 1% у периоду од 2014-2023, што је дупло спорије од процењене стопе раста у САД. У другом сценарију, са структурним реформама, које би подстакле раст ТФП, стопе раста би биле знатно више. После релативно снажног раста 1998-2007. (2,3%) и негативног раста условљеног светском кризом 2008-2013. (-0,3%) просечно, процењује се да би просечан раст БДП износио 1,4% у раздобљу 2014-2023. године. Подаци показују да је потенцијални раст у еврозони нижи за 1,1% од раста процењеног за САД од (2,5%). Поређење између еврозоне и САД у раздобљу 2014-2023. с обзиром на потенцијалне стопе раста БДП показује да су САД биле мање погођене глобалном финансијском кризом и да ће из кризе изаћи у бољем положају у односу на земаље еврозоне. После неизбежног реструктурирања у врло кратком раздобљу након кризе, САД ће постићи потенцијални раст БДП сличан ономе пре кризе, док ће потенцијална стопа раста у еврозони бити дупло нижа од предкризне.

¹⁹⁷ Николић, Г. (2014), „Тенденције светске привреде у другој деценији 21. века“, Научни часопис, *Култура полса*, Институт за европске студије, Београд, бр. 23, стр. 39

¹⁹⁸ European Commission, 2013, *Quarterly Report on the Euro Area*, Volume 12 N. 4 (2013), European Union, 2013, атр. 9-14. http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/qr_euro_area/2013/pdf/qrea4_en.pdf

Раст светске привреде у 2014. години, није био у складу са ранијим очекивањима па су стопе раста од стране ММФ-а неколико пута кориговане на доле током 2014. године. Ове корекције се дају у следећој (Табели 127).

Табела 127. Пројекције Међународног монетарног фонда о расту БДП-а у свету (процентуалне промене)

	2014.	2015.
Европска унија (ЕУ)	1,4 (-0,2)	1,8 (-0,1)
Евروزона	0,8 (-0,3)	1,3 (-0,2)
САД	2,2 (0,5)	3,1 (0,0)
Јапан	0,9 (-0,7)	0,8 (-0,2)
Кина	7,4 (0,0)	7,1 (0,0)
Свет	3,3 (-0,1)	3,8 (-0,2)

Извор: Ковачевић, Р. (2015), „Раст светске трговине у 2015. години и перспективе извоза Србије“, Зборник радова, *Економска политика Србије у 2015. години*, Економски факултет, Београд, стр. 109.

„Према датој табели запажа се да су октобарске пројекције раста светског БДП-а у 2014. и 2015. години умањене у односу на априлске, при чему је пројектовани раст у 2015. од 3,8% динамичнији у односу на пројекцију раста од 3,3% у 2014. години. За ЕУ се пројектује знатно нижа стопа раста (само 1,8% у 2015), док се у еврозони очекује и нижи раст (1,3% у 2015. години). Знатан опоравак се пројектује за САД, где би БДП у 2015. Порастао за 0,9% у односу на 2014. годину. За Кину се у 2015. Пројектује нижи раст за 0,3% у односу на 2014. али је пројектована стопа раста од 7,1%, уједно највиша стопа привредног раста у свету. Пројектоване стопе раста БДП-а у еврозони и ЕУ у 2015. у односу на раст у 2014. указују на постепено стабилизовање привреде еврозоне.“ Такви позитивни сигнали су значајни за извознике на ово тржиште, где и Република Србија остварује највећи део своје извозне понуде.¹⁹⁹

1.2. Дугорочне тенденције и структурне промене светске трговине

Међу кључним феноменима који су обележили савремена кретања на светском тржишту, посебно место заузима, импресиван раст обима и вредности међународних трговинских токова. У другој половини прошлог и почетком овог века, дошло је до интензивнијег раста светске трговине у односу на светску производњу, који је условио својеврсно моделирање профила светског тржишта, јер је индустријски извоз био доминантно растући елемент међународне трговине.²⁰⁰

Учешће региона у међународној робној трговини у 2014. години, дато је у (Табели 128). Може се приметити да региони који су имали највеће учешће у извозу уједно су

¹⁹⁹ Ковачевић, Р. (2015), „Раст светске трговине у 2015. години и перспективе извоза Србије“, Зборник радова, *Економска политика Србије у 2015. години*, Економски факултет, Београд, стр. 110.

²⁰⁰ Поповчић-Аврић, С., Видас-Бубања, М. (2009), „Међународна економија“, Факултет за економију, финансије и администрацију, Београд, стр. 85.

били и највећи увозници. Највеће учешће у извозу појединачно, имала је Европа са 36,8%, која је била и највећи увозник са 36,4%. На другом месту била је Азија са уделом извоза од 32% и увоза од 31,5%, док је на трећем месту био регион Северне Америка са извозом од 13,5% и увозом од 17,7%. Остали региони имали су знатно мањи удео у светском извозу и увозу.

Табела 128. Региони у међународној робној трговини у 2014. години (у процентима)

Извоз	Регион	Увоз
Учешће		Учешће
100,0	Свет	100,0
36,8	Европа	36,4
32,0	Азија	31,5
13,5	Северна Америка	17,7
7,0	Средњи исток	4,2
4,0	Комновелт независних држава	2,7
3,8	Јжна и Централна Америка	4,0
3,0	Африка	3,4

Извор: WTO, (2015), „International Trade Statistics 2015“, Geneva.

Када посматрамо спољну трговину држава, највећи светски извозник је Кина (2342 млрд. УСД извоза у 2014), следе САД (1621 млрд. УСД), Немачка (1508 млрд. УСД), Јапан (684 млрд. УСД), а даље рангиране су Холандија, Француска, Република Кореја, Италија, Хонг Конг и В. Британија. Када је увоз у питању, на првом месту се налазе САД (2413 млрд. УСД), а следе Кина (1959 млрд. УСД), Немачка (1216 млрд. УСД), Јапан, Француска, В. Британија, Хонг Конг, Холандија, Република Кореја и Канада. Дест највећих извозница даје 50,2% укупног светског извоза, а десет највећих увозница чини 52,2% светског увоза.

Табела 129. Државе - водећи извозници и увозници у међународној робној трговини у 2014. години (млрд. долара и проценти)

Ранг	Извозник	Вредност	Учешће	Ранг	Увозник	Вредност	Учешће
1.	Кина	2342	12,3	1.	САД	2413	12,6
2.	САД	1621	8,5	2.	Кина	1959	10,3
3.	Немачка	1508	7,9	3.	Немачка	1216	6,4
4.	Јапан	684	3,6	4.	Јапан	822	4,3
5.	Холандија	672	3,5	5.	В. Британија	684	3,6
6.	Француска	583	3,1	6.	Француска	678	3,5
7.	Република Кореја	573	3,0	7.	Хонг Конг	601	3,1
8.	Италија	529	2,8	8.	Холандија	588	3,1
9.	Хонг Конг	524	2,8	9.	Република Кореја	526	2,8
10.	В.Британија	506	2,7	10.	Канада	475	2,5

Извор: WTO, (2015), „International Trade Statistics 2015“, Geneva

Када се ради о међународној трговини услугама САД су лидер и у извозу и у увозу (688 млрд. УСД извоза и 452 млрд. УСД увоза). Велике светске извознице услуга су и В.

Британија, Немачка, Француска, Холандија, Кина, Индија, Јапан, Сингапур и Шпанија. На страни увоза углавном су заступљене исте земље, а на листи десет највећих увозника налазе се и Сингапур и Ирска (Табела 130).

Табела 130. Државе - водећи извозници и увозници у међународној трговини услугама у 2014. години (млрд. долара и проценти)

Ранг	Извозник	Вредност	Учешће	Ранг	Увозник	Вредност	Учешће
1.	САД	688	13,9	1.	САД	452	9,4
2.	В. Британија	337	6,8	2.	Кина	382	8,0
3.	Француска	267	5,4	3.	Немачка	326	6,8
4.	Немачка	266	5,4	4.	Француска	248	5,2
5.	Кина	232	4,7	5.	В. Британија	197	4,1
6.	Холандија	187	3,8	6.	Јапан	190	4,0
7.	Јапан	158	3,2	7.	Холандија	156	3,3
8.	Индија	156	3,2	8.	Индија	147	3,1
9.	Сингапур	140	2,8	9.	Ирска	142	3,0
10.	Шпанија	134	2,7	10.	Сингапур	141	3,0

Извор: WTO, (2015), "International Trade Statistics 2015", Geneva

Светска трговина после кризе из 2008. године постепено се опоравља, али тај опоравак, мерен годишњим стопама реалног раста извоза и увоза, показује осцилације, без континуиране узлазне тенденције. Стопе раста светског извоза и БДП које су остварене у предкризном периоду нису поновљене у годинама после кризе.²⁰¹

Табела 131. Промене у структури светског робног извоза од 2010-2014. године

Категорија производа	Вредност 2010.	Удео 2010.	Вредност 2013.	Удео 2013.	Вредност 2014.	Удео 2014.	Промене у % од 2010-2014
Пољопривредни производи	1.362	9,2	1.745	9,5	1.765	9,5	7
Горива и рударски производи	3.026	20,4	3.997	21,8	3.789	20,5	6
Горива	2.348	15,8	3.258	17,8	3.068	16,6	7
Индустријски производи	9.962	67,1	11.848	64,7	12.243	66,2	5
Гвожђе и челик	421	2,8	454	2,5	472	2,6	3
Хемијски производи	1.705	11,5	2.001	10,9	2.054	11,0	5
Канцеларијска и телекомуникациона опрема	1.603	10,8	1.750	9,6	1.794	9,7	3
Аутомобилски производи	1.092	7,4	1.348	7,4	1.395	7,5	6
Текстил	251	1,7	306	1,7	314	1,7	6
Одећа	351	2,4	460	2,5	483	2,6	8

Извор: WTO, (2011,2014, 2015), International Trade Statistics, Geneva

У робној структури међународне трговине учешће примарних производа у 2014. години износи око 30%, а индустријских производа 66% (остатак до 100% су неразврстани

²⁰¹ Николић, Г. (2014), „Економија кризе“, Архипелаг и Институт за Европске студије, Београд, стр. 21.

производи). Код примарних производа, храна у међународној робној трговини има удео око 8%, руде 4% и горива око 17%. Међу индустријским производима групе производа којима се највише тргује су машине и транспортна средства око 48%, следе хемијски производи 11%, затим текстил и одећа 4,3% и гвожђе и челик 2,6%.

Из (Табеле 131) се може видети да у посматраном периоду није било значајнијих промена у структури међународне робне трговине. Најмањи раст забележен је у трговини канцеларијске и телекомуникационе опреме 3%, док су највиши раст од 8% у међународној робној трговини имали производи одеће.

У структури светског извоза по секторима СМТК, ревизија 3 највећи значај имају сектори 5,6,7 и 8 који обухватају хемијске производе, прерађене производе, машине, апарате, транспортне уређаје и разне готове производе. Кретања у структури светског извоза у периоду 2010-2014. године обележена су смањењем учешћа индустријских производа са 66,2% у 2010. на 63,4% у 2013. години. Уједно је присутна тенденција благог опадања групације 2-(22+27+28), док је тренд пораста извоза присутан код групе примарних производа, групе 3, минерална горива и мазива, као и групе (27+28) која обухвата непрерађена ђубрива, сирове минерале, руде црних метала и старо гвожђе.

Табела 132. Структура светског робног извоза и увоза по секторима СМТК, ревизија 3, у периоду од 2010-2013. године (у процентима)

	0+1+22+4	2-(22+27+28)	3	27+28+68+667+971	5+6+7+8-(667+68)
ИЗВОЗ					
2010.	7,5	1,6	15,4	6,4	66,2
2011.	7,7	1,7	17,4	6,7	63,5
2012.	7,5	1,5	18,8	6,4	62,6
2013.	7,8	1,5	18,1	6,5	63,4
УВОЗ					
2010.	7,6	1,6	15,4	6,4	66,8
2011.	7,6	1,7	17,6	6,9	64,0
2012.	7,6	1,5	18,5	6,3	63,3
2013.	7,8	1,5	17,6	6,1	64,5

Напомена: Сектори су дати према СМТК и обухватају следеће групе производа: група (0+1+22+4) обухвата извоз свих производа хране укључујући пиће, дуван, јестива уља и семе; група 2-(22+27+28) обухвата извоз сирових материја пољопривредног порекла; група (27+28) обухвата непрерађена ђубрива, сирове минерале, руде црних метала и старо гвожђе; група (3) репрезентује извоз минералних горива, мазива и сличних материја; групу (68+667+971) чине извоз обојених метала, драго камење и не-монетарно злато; сектор 5 до 8- (667+68) обухвата извоз индустријских производа; сектор (5) обухвата извоз хемијских производа; група (7) обухвата извоз машина и транспортне опреме.

Извор: *United Nations, (2011, 2012, 2013, 2014), Unctad Handbook of Statistics, United Nations Publication, New York and Geneva*

У структури светског увоза по секторима СМТК, ревизија 3 ситуација је скоро иста као и код извоза, с тим што је код групе (27+28) забележен тренд благог опадања од 2011-2013. године (Табела 132).

1.3. Јачање извозног потенцијала Републике Србије у условима глобализације светске привреде

Република Србија, мора својом развојном стратегијом и утврђеним макроекономским оквиром за реализацију те стратегије да уважи светске привредне трендове на почетку XXI века које обележавају процеси глобализације, политичке и економске интеграције, јачање предузетништва и конкурентности националних привреда. Да би економија Републике Србије била успешно укључена у светске економске токове, треба да је извозно оријентисана и оспособљена за брзо усвајање нових технолошких решења и стварање сопствених технолошких иновација. У том погледу, развојна оријентација Републике Србије треба да уважава доминантне развојне трендове који карактеришу светску привреду, али да има у виду и негативне стране процеса глобализације светске привреде и повезивања са регионалним интеграцијама. Глобализација економских и развојних токова постала је доминантни светски процес који, без сумње, смањује суверенитет националних економија и јача међународну координацију.

Стално и брзо повећање извоза један је од најважнијих задатака пред којим се налази економија Републике Србије, а који ће неминовно довести и до повећавања њене конкурентности. Високе стопе раста извоза је могуће постићи само уз значајне промене структуре извоза у смислу повећања учешћа производа са већом додатом вредношћу.²⁰²

Колико ће Република Србија бити успешна у својим будућим извозним напорима и у реализацији остварења задатих стопа раста извоза, мора да спроведе неке мере и активности које су од специфичног значаја за повећање извоза. Међу најважније спадају:

1) Реструктурирање реалног сектора. Као решење на кратак рок, Србија може да интензивира извоз производа у којима има компаративну предност, а то су, пре свега производи нижих фаза прераде. На кратак рок, повећање извоза ових производа може да представља основу за раст укупног извоза Србије, као и за повећање извоза у ЕУ. На средњи рок, било какво успешно повећање извоза захтева велика инвестициона улагања и реструктурирање домаће привреде. Због тих чињеница, наставак приватизације и појачан прилив страног капитала (уз трансфер савремене технологије) имају кључну улогу за повећање извоза. Реструктурирање реалног сектора омогућиће увођење нових производних програма, који ће резултирати производима више фазе прераде. Улога државе на унапређењу извозних потенцијала привреде реализује се углавном кроз

²⁰² Веселиновић, П. (2013), *Национална економија*, Економски факултет, Крагујевац, стр. 399-400.

институционалну подршку. Потребно је да она стимулише инвестирање у нове извозне области привреде, посебно када се ради о препознавању рентабилних извозних програма у раним фазама извоза. Улога државе може бити значајна и на јачању репутације домаћег извоза кроз креирање и промоцију извозног националног брэнда и успостављање процедура за лицензирање, које би гарантовале висок квалитет производа. Ове извозне процедуре су ефикасније када фаворизују већи број потенцијалних извозних индустрија квалификованих за овакав вид подршке. На светском тржишту данас су посебно значајни неценовни фактори конкурентности, међу којима се посебно истиче квалитет производа или услуга.

2) Подстицање извоза у ЕУ. Србија мора што боље да искористи аутономне трговинске преференцијале ЕУ који значајно утичу на њен извоз у ову интеграцију, што до сада није био случај, пре свега, због структуре и квалитета домаћих извозних производа. Србија мора што пре да прихвати стандарде ЕУ, посебно оних који се односе на безбедност при коришћењу производа, заштити здравља и очувању животне средине.

3) Подстицање извоза у остале регионе. Поред што бољег искоришћавања преференцијала у трговини са ЕУ, Србија мора у што већој мери да искористи могућности извоза на тржиште Руске Федерације и у Зони слободне трговине на Западном Балкану земље ЦЕФТА споразума.

4) Развој малих и средњих предузећа и кластера за извоз. Стварање повољног административног и институционалног оквира за развој малих и средњих предузећа и њихово међусобно повезивање у облику кластера и за повезивање са већим иностраним и домаћим предузећима, као подизвођачи одређених послова у ланцу производних активности или испоручиоци компоненти, представља још један вид мера и активности државе на подручју подстицања извоза.

5) Завршетак процеса транзиције. Успешно окончање процеса транзиције и реструктурирања привреде Србије, измениће структуру извозних активности. Реално се може очекивати да ће у перспективи, 50-60% нашег извоза чинити сасвим нови производи чија ће се производња базирати на иностраним технологијама, које са собом доносе ТНК. Од велике користи у овој области, могу нам бити искуства источноевропских земаља које су веома успешно прошле кроз процес транзиције.²⁰³

²⁰³ Исто, стр. 400-402.

2. Промена производне структуре као основа повећања извоза Републике Србије

Да би Република Србија унапредила и повећала своје извоз, неопходно је да побољша своју неповољну привредну, односно индустријску структуру, која чини преко 90% домаћег извоза. Према критеријумима UNIDO (Организација Уједињених нација за индустријски развој) достигнути ниво развоја индустрије Републике Србије почетком друге деценије 21. века, сврстава је у групу економија које се индустријализују, односно подгрупу индустријских економија у развоју. Ниво индустријализације директно се одражава и на ниво њене конкурентности, односно обим, структуру и квалитет извоза. Конкурентност индустрије, посебно међународна конкурентност прерађивачке индустрије, која производи највећи део разменљивих добара, сматра се једним од основних детерминанти дугорочно одрживог раста једне националне економије. UNIDO показатељ којим се може анализирати међународна конкурентност индустрије Републике Србије је СІР индекс (енгл. *Competitive Industrial Performance Index*). Ради се о композитном индексу који мери способност једне индустрије да производи и извози конкурентне производе. СІР индекс пружа комплексну анализу и прати развојни тренд извозне конкурентности једне индустрије. На основу поређења и компаративне анализе са другим индустријама по појединим индикаторима и димензијама конкурентности, могуће је извући закључке о стању и перспективама развоја индустрије.²⁰⁴

2.1. Достигнути ниво развоја и ранг конкурентности индустрије Републике Србије

Према индикаторима индустријских перформанси UNIDO методологије достигнути ниво развоја индустрије Србије средином прве деценије и почетком друге деценије 21. века је на ниском нивоу. Смањење вредности већине индикатора 2011. године у односу на 2006. годину указује на наставак (де)индустријализације српске привреде али и последице снажног утицаја економске кризе (Табела 133).

У групи земаља које се индустријализују, тј. подгрупи економских земаља у развоју, поред Републике Србије у Европи се налазе још и Бугарска, Румунија, Македонија, Хрватска, Грчка, Пољска, Летонија, Белорусија и Украјина. Већина напреднијих земаља у транзицији Централне Европе, чланица ЕУ (Чешка, Словачка,

²⁰⁴ Мићић, В. (2014), „Конкурентност и извоз индустрије Србије у условима економске кризе“, *Стање и перспективе економско-финансијских односа Србије са иностранством*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 127.

Мађарска, Словенија), као и Источне Европе (Литванија и Естонија) налази се данас у групи индустријализованих економија.²⁰⁵

Табела 133. UNIDO индикатори индустријских перформанси

Земља	БДВ прерађивачке индустрије <i>per capita</i> , у доларима		Учешће БДВ-а прерађивачке индустрије у БДП-у, у %		Учешће у светском БДВ-у, у %		Учешће средње и високо технолошки интензивних производа, у %	
	2006.	2011.	2006.	2011.	2006.	2011.	2006.	2011.
Чешка	3.287	3.812	24,2	26,5	0,42	0,46	44,4	44,6
Словенија	3.852	3.644	20,5	18,9	0,10	0,09	42,6	45,2
Мађарска	2.230	2.357	19,6	21,2	0,28	0,27	53,4	53,4
Словачка	2.194	2.336	22,9	20,5	0,15	0,15	39,8	43,2
Пољска	1.509	2.251	17,8	21,6	0,72	0,99	32,5	35,4
Хрватска	1.555	1.347	14,7	12,6	0,09	0,07	31,7	31,7
Румунија	1.045	1.206	21,2	22,5	0,29	0,30	23,1	33,8
Бугарска	560	675	14,0	15,0	0,05	0,06	24,2	25,6
Македонија	444	410	14,4	11,6	0,01	0,01	14,0	14,6
Србија	391	359	17,7	12,5	0,05	0,04	20,7	20,0
Земља	Извоз прерађивачке индустрије <i>per capita</i> , у доларима		Учешће прерађивачке индустрије у укупном извозу, у %		Учешће прерађивачке индустрије у светском извозу, у %		Учешће извоза средње и високо технолошки интенз. производа, у укупном извозу у %	
	2006.	2011.	2006.	2011.	2006.	2011.	2006.	2011.
Чешка	8.572	14.364	92,4	93,2	0,99	1,21	66,1	67,9
Словенија	9.444	12.784	90,3	89,8	0,21	0,21	60,3	61,3
Мађарска	6.526	9.812	88,7	87,9	0,74	0,78	78,0	75,6
Словачка	7.009	13.389	91,2	93,4	0,43	0,59	60,8	64,8
Пољска	2.480	4.295	86,4	87,5	1,06	1,32	55,7	56,2
Хрватска	2.063	2.738	88,2	90,0	0,10	0,10	44,6	47,8
Румунија	1.400	2.628	94,0	89,7	0,34	0,45	38,6	54,4
Бугарска	1.471	2.639	74,9	69,8	0,13	0,16	27,7	35,9
Македонија	1.049	1.951	89,3	90,4	0,02	0,03	22,7	40,2
Србија	533	931	81,5	77,9	0,06	0,07	26,0	33,7

Извор: Мићић, В. (2014), „Конкурентност и извоз индустрије Србије у условима економске кризе“, *Стање и перспективе економско-финансијских односа Србије са иностранством*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 128.

Један од најважнијих показатеља којим се може анализирати међународна конкурентност индустрије Републике Србије јесте UNIDO композитни СІР индекс. Он се састоји од осам индикатора груписаних заједно у три димензије индустријске конкурентности.

Прва димензија је капацитет производње и извоз прерађивачке индустрије. Чине је два индикатора: (1) БДВ-а прерађивачке индустрије *per capita* (*MVA pc*) и (2) извоз прерађивачке индустрије *per capita* (*MX pc*).

²⁰⁵ UNIDO, (2013), *Industrial Development Report 2013, Sustaining Employment Growth: The Role of Manufacturing and Structural Change*, UNIDO, Vienna, str. 196-203.

Друга димензија обухвата ниво технолошког развоја прерађивачке индустрије. Помоћни композитни подиндикатори су: (1) Интензитет индустријализације ($MHVAsh+MVAsh/2$) који показује технолошку структуру и комплексност прерађивачког сектора као и његов допринос укупној новоствореној вредности. Израчунава се као линеарна агрегација просека учешћа БДВ-а средње и високо технолошки интензивних производа прерађивачке индустрије у укупном БДВ-у прерађивачке индустрије ($MHVAsh$) и учешће БДВ-а прерађивачке индустрије у БДП-у ($MVAsh$). (2) Квалитет извоза ($MHXsh+MXsh/2$), који се односи на квантитативне промене у структури индустрије. Добија се као линеарна агрегација просека учешћа извоза средње и високо технолошки интензивних производа у укупном извозу прерађивачке индустрије ($MHXsh$) и учешћа прерађивачке индустрије извоза у укупном извозу ($MXsh$).

Трећа димензија конкурентности подразумева утицај прерађивачке индустрије једне земље на светску прерађивачку индустрију, како у смислу њеног учешћа у БДВ ($ImWMVA$), тако и њеног учешћа у трговини ($ImWMT$).²⁰⁶

Мерено СІР индексом конкурентност прерађивачке индустрије Републике Србије је на веома ниском нивоу. У 2005. години Република Србија се налазила на 79 месту од 134. рангиране прерађивачке индустрије, док је у 2010. години дошло до одређеног побољшања па се индустрија Србије нашла на 76 позицији од 135 ранжираних индустрија у свету (Табела 134).

Табела 134. Промена СІР индекса конкурентности прерађивачке индустрије 2005-2012. година

СІР	2005-ранг	79/134
СІР	2010-ранг	76/135
Капацитет производње	MVA pc - % промена	2,1
Извоз	MX pc - % промена	15,2
Интензитет индустријализације	MHVAsh – (+/-) промена	-3,8
	MVAsh – (+/-) промена	-0,7
Квалитет извоза	MHXsh – (+/-) промена	+7,6
	MXsh – (+/-) промена	-5,6
Утицај на светски БДВ	ImWMVA – (+/-) промена	+0,001
Утицај на светски извоз	ImWMT – (+/-) промена	+0,023

Извор: UNIDO, (2013), *Competitive Industrial Performance Report 2012/2013, The Industrial Competitiveness of Nations, Looking back, forging ahead*, UNIDO, UN, Vienna, стр. 98.

Према подацима из (Табеле 135) видимо да су капацитет производње и извоз прерађивачке индустрије остварили скроман раст у 2010. години у односу на 2005. годину.

²⁰⁶ Мићић, В. (2014), „Конкурентност и извоз индустрије Србије у условима економске кризе“, *Стање и перспективе економско-финансијских односа Србије са иностранством*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 129-130.

БДВ прерађивачке индустрије *per capita* (MVA pc) имала је раст од 2,1%, а извоз прерађивачке индустрије *per capita* (MX pc) порастао је за 15,2%.

Интензитет индустријализације је смањен у посматраном периоду, јер је учешће MVAsh пало за 3,8%, а учешће MVAsh за 0,7%, што указује да није дошло до суштинских структурних промена и технолошке модернизације прерађивачке индустрије. Када се ради о квалитету извоза овде су забележени и позитивни и негативни трендови. У структури извоза повећано је учешће средње и високо технолошки интензивних производа за 7,6%, док је учешће извоза прерађивачке индустрије у укупном извозу смањено за 5,6%. Српска прерађивачка индустрија имала је скроман утицај на светску производњу и извоз у периоду од 2005-2010. године.

Компаративна анализа показује да су капацитет производње и извоз прерађивачке индустрије Републике Србије веома ниски у периоду 2006-2013. године у односу на посматране земље. Посебно је ниска апсолутна додата вредност производње (MVApc) и извоз *per capita* (MXpc) табела . Капацитет производње прерађивачке индустрије је био 12 пута, а извоз 15,5 пута нижи у 2013. години односу на Чешку која према тим индикаторима заузима водећу позицију у односу на посматране земље.

Табела 135. Капацитет производње и извоз прерађивачке индустрије

Земље	MVApc		Индекс 2013/06	MXpc		Индекс 2013/06
	2006.	2013.		2006.	2013.	
Бугарска	560	712	127	1.471	2.639	179
Чешка	3.287	3.872	118	8.752	14.364	168
Хрватска	1.555	1.363	88	2.063	2.738	133
Мађарска	2.230	2.403	108	6.526	9.812	150
Републи Србија	391	320	82	533	931	175
Словачка	2.194	3.505	160	7.009	13.389	191
Словенија	3.852	3.644	95	9.444	12.784	135

Извор: Мићић, В. (2015), „Поновна индустријализација и структурне промене у функцији економског развоја Републике Србије“, Научни часопис, *Економски хоризонти*, број 17, Свеска 1, Економски факултет, Крагујевац, стр. 22.

Капацитет производње Бугарске је преко 2 пута а извоз скоро 3 пута већи, и ако по нивоу развоја индустрије припада истој групацији као и Република Србија.

Колико је ниска конкурентност, најбоље сведочи податак да се од 38 ранжираних европских прерађивачких индустрија, српска прерађивачка индустрија у 2010. години налазила на 34 месту. У Европи од Републике Србије нижу конкурентност прерађивачке индустрије исказану вредношћу СР индекса, имају БиХ, Македонија, албанија и Молдавија (Табела 136).

Табела 136. Ранг и вредност СІР индекса Републике Србије и неких земаља у 2010. и 2012. години

Земља	2010.			2012.		
	Ранг у свету	Ранг у европи	СІР индекс	Ранг у свету	Ранг у европи	СІР индекс
Немачка	2	1	0,517	1	1	0,554
Чешка	20	13	0,193	18	11	0,222
Пољска	25	15	0,170	23	15	0,181
Словачка	27	16	0,165	25	16	0,171
Мађарска	29	17	0,140	27	17	0,158
Словенија	32	19	0,115	33	21	0,116
Румунија	46	24	0,068	34	22	0,112
Хрватска	50	27	0,060	57	30	0,055
Бугарска	59	30	0,046	59	31	0,055
Србија	76	34	0,026	74	35	0,031
БиХ	83	35	0,022	83	37	0,024
Македонија	84	36	0,021	81	36	0,025
Албанија	94	37	0,014	99	40	0,012
Молдавија	114	38	0,006	113	41	0,009

Извор: Подаци за 2010. су преузети са UNIDO, (2013), *Industrial Development Report 2013, Sustaining Employment Growth: The Role of Manufacturing and Structural Change*, UNIDO, UN,Vienna, стр. 56. Подаци за 2012 преузети са UNIDO, (2015), *Competitive Industrial Performance Report 2014, Shyam Upadhyaya and Shohreh Mirzaei Yeganeh, Statistics Unit, UNIDO, UN,Vienna, стр. 91-101.*

У 2012. години конкурентност прерађивачке индустрије је забележила благи пораст са 76 на 74 место на светској ранг листи, што је довело до повећања вредности СІР индекса за 0,006 поена, док је на европској ранг листи забележен пад са 34 на 35 позицију.

2.2. Технолошка структура и специјализација извозне индустрије

У погледу интензитета индустријализације а посебно у погледу квалитета извоза, технолошки развој прерађивачког сектора индустрије Републике Србије је на ниском нивоу и знатно заостаје за напреднијим земљама у транзицији чланицама ЕУ. Поред ниског интензитета индустријализације Републике Србије он и даље бележи пад (Табела 137).

Табела 137. Интензитет индустријализације

Земље	MVAsh, %		Промена 2006-13	MHVAsh, %		Промена 2006-2013
	2006.	2013.		2006.	2013.	
Бугарска	14,0	16,0	+2,0	24,2	25,6	+1,4
Чешка	24,2	28,5	+4,3	44,4	44,6	+0,2
Хрватска	14,6	14,6	0,0	31,7	31,7	0,0
Мађарска	19,6	22,2	+2,6	53,4	53,4	0,0
Р. Србија	17,7	12,0	-5,7	20,7	20,0	-0,7
Словачка	20,9	31,5	+10,6	39,8	43,2	+3,4
Словенија	20,5	18,9	-1,6	42,6	45,2	+2,6

Извор: Мићић, В. (2015), „Поновна индустријализација и структурне промене у функцији економског развоја Републике Србије“, Научни часопис, *Економски хоризонти*, број 17, Свеска 1, Економски факултет, Крагујевац, стр. 23.

Прерађивачки сектор даје врло скроман допринос укупној новоствореној вредности (MVAsh) привреде. Изостале су квалитативне структурне промене праћене трансфером

знања и повећањем технолошке модернизације производног процеса, тако да није повећано учешће средње и високо технолошки интензивних производа (MNVAsh).

Када се ради о квалитету извоза, Република Србија значајно заостаје и у овом погледу што се може видети из приложене табеле (Табела 138).

Табела 138. Квалитет извоза Републике Србије

Земље	MXsh		Промена 2006-13	MNXsh		Промена 2006-13
	2006.	2013.		2006.	2013.	
Бугарска	74,9	78,0	+3,1	27,7	35,9	+8,2
Чешка	92,4	93,2	+0,8	66,1	67,9	+1,8
Хрватска	88,7	87,9	-0,8	44,6	47,8	+3,2
Мађарска	88,2	90,1	+1,9	78,0	75,6	-2,4
Р. Србија	81,5	79,9	-1,6	26,0	33,7	+7,7
Словачка	91,2	94,4	+3,2	60,8	64,8	+4,0
Словенија	90,3	89,8	-0,5	60,3	61,3	+1,0

Извор: Мићић, В. (2015), „Поновна индустријализација и структурне промене у функцији економског развоја Републике Србије“, Научни часопис, *Економски хоризонти*, број 17, Свеска 1, Економски факултет, Крагујевац, стр. 23.

Промене у структури прерађивачке индустрије утичу на ниско учешће извоза средње и високо технолошки интензивних производа (MNXsh) у укупном извозу. Учесће извоза прерађивачке индустрије у укупном извозу (MXsh) смањено је за 1,6%, иако је повећано учешће средње и високо технолошки интензивних производа за 7,7%. Глобална економска криза утицала је на смањење обима као и квалитет извоза Републике Србије. Поређења са индустријски развијеним земљама као што су Чешка, Мађарска и Словачка, показују да оне имају далеко веће учешће прерађивачког сектора у стварању БДВ-а као и светској трговини. Разлог су ефикасне структурне и технолошке промене њихових индустрија у предкризном периоду. Смањење вредности већине индикатора у 2013. у односу на 2006. годину, указују на наставак негативних тенденција у индустрији, што се одражава на даљу деиндустријализацију привреде Републике Србије.

Технолошка структура прерађивачке индустрије, посматрано према технолошкој интензивности, јако је неповољна. Тренд промена технолошких група у структури прерађивачке индустрије незадовољавајућег је интензитета. Због утицаја светске кризе и рецесије, области високе и средње-ниске технологије имају опадајући тренд у наведеном периоду, док области средње-високе и ниске технологије остварују растући тренд (Табела 139).

Табела 139. Технолошка структура прерађивачке индустрије (у %)

	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	проосек	+/-*
Високе технологије	7,6	7,7	6,5	5,7	5,6	7,0	-35,6
Средње-високе технологије	10,4	9,4	8,9	8,9	9,9	9,4	11,2
Средње-ниске технологије	25,3	22,8	22,2	22,2	22,7	23,6	-13,0
Ниске технологије	56,7	60,1	62,4	63,2	61,8	60,1	9,8

Извор: Мићић, В. (2014), „Ефекти економске кризе на структурне промене индустрије Републике Србије“, *Институционалне промене као детерминанта привредног развоја Србије*, Зборник радова, Економски факултет, Крагујевац, стр. 180.

Раст извоза од 2001. године био је услов и основа за развој индустрије. Обим и салдо вредности спољнотрговинске размене индустрије указују на скроман извоз, висок увоз и велики дефицит (Табела 140).

У периоду од 2001-2010, извоз индустрије износио је 55,9 милијарди долара, са уделом око 95% у укупном извозу, док је извоз прерађивачке индустрије износио 54,7 милијарди долара или 93% укупног извоза. Увоз индустрије у посматраном периоду износио је 118,1 милијарди долара или око 93% укупног увоза, док је увоз прерађивачке индустрије износио 98,6 милијарди долара односно 77,5% укупног увоза. Укупан дефицит индустрије у спољнотрговинској размени 62,1 милијарди долара или око 90% укупног дефицита. Прерађивачка индустрија забележила је дефицит 43,9 милијарди долара или око 64% укупног дефицита.

Табела 140. Вредност извоза и увоза индустрије, 2001-2010. година, (у милионима долара и процентима)

Сектори и области – (КД 1996), производни принцип	Извоз	Учешће, у %	Увоз	Учешће, у %	Салдо
Укупно	58.947	100,0	127.319	100,0	-68.372
Индустрија	55.953	94,9	118.136	92,8	-62.183
Прерађивачка индустрија	54.748	92,9	98.658	77,5	-43.910
Основни метали	11.104	18,8	9.760	7,7	1.344
Прехрамбени производи и пиће	9.203	15,6	5.008	3,9	4.195
Хемикалије и хемијски производи	5.483	9,3	17.153	13,5	-11.670
Производи од гуме и пластике	4.059	6,9	3.564	2,8	495
Остале машине и уређаји	3.910	6,6	12.487	9,8	-8.577
Друге електричне машине и апарати	2.401	4,1	3.315	2,6	-914
Одевни предмети и крзна	2.098	3,6	1.776	1,4	322
Текстилна предива и тканине	1.854	3,1	3.880	3,0	-2.026
Метални производи осим машина	1.661	2,8	3.219	2,5	-1.558
Кожа и предмети од коже и обућа	1.562	2,6	2.139	1,7	-577
Моторна возила и приколице	1.301	2,2	8.791	6,9	-7.490

Извор: Савић, Љ., Илић, М., Мићић, В. (2015), *Економика индустрије*, Економски факултет, Крагујевац, стр. 389.

Извоз индустрије као и извоз прерађивачке индустрије порасли су преко 6 пута. У посматраном периоду до 2010. године, у структури извоза индустрије највеће учешће су имали основни метали, прехрамбени производи и пиће, хемикалије и хемијски производи, производи од гуме и пластике и машине и уређаји. У структури увоза индустрије

најзаступљеније су биле области: хемикалија и хемијских производа, машина и уређаја, основних метала, моторних возила и приколица и прехранбених производа и пића.

Највећи суфицит остварен је код производње и извоза прехранбених производа и пића 4,2 милијарди долара, основних метала 1,3 милијарди долара и производа од гуме и пластике 495 милиона долара (Табела 140).

У 2013. и 2014. у односу на 2011. годину извоз индустрије је порастао за око 28%. Износио је 47,3 милијарди долара или око 90%, укупног извоза. Извоз прерађивачке индустрије износио је 46,3 милијарди долара или око 88,2%, укупног извоза (Табела 141).

Табела 141. Извоз индустрије од 2011-2014. године (у милионима долара)

Сектори, (КД 2010), производни принцип	2011.	2012.	2013.	2014.	2011-2014
Извоз					
Укупно	11.779	11.230	14.614	14.845	52.468
Индустрија	10.468	9.913	13.435	13.549	47.365
Рударство	92	75	87	80	334
Прерађивачка индустрија	10.196	9.712	13.076	13.385	46.369
Снабдевање ел. енергијом, гасом и паром	180	126	272	84	662
Учешће индустрије у извозу у %	88,9	88,3	91,9	91,3	90,1
Учешће прерађивачке инд. у извозу у %	86,6	86,5	89,5	90,2	88,2

Извор: РЗС (2014,2015), База података, Спољна трговина, РЗС, Београд, додатни прорачуни кандидата

Раст извоза индустрије може се објаснити растом извоза појединих области, односно растом производње и извоза оних производа у областима у којима су повећана инвестициона улагања, као и у предузећима која су кроз процес приватизације пронашла стране стратешке партнере.²⁰⁷

Табела 142. Извоз најважнијих сектора индустрије, у периоду 2011-2014. године (у милионима долара)

Области (КД 2010), производни принцип	2011.	2012.	2013.	2014.	2011-2014
Производња прехранбених производа	1.537	1.502	1.665	1.747	6.451
Производња основних метала	1.890	1.064	1.084	1.107	5.145
Производња моторних возила и приколица	463	895	2.605	2.493	6.456
Производња производа од гуме и пластике	767	795	1.010	1.035	3.607
Производња електричне опреме	733	774	990	1.057	3.554
Производња хемикалија и хемијских производа	773	531	873	751	2.928
Производња металних производа осим машина	600	598	754	771	2.723
Производња непоменутих машина и опреме	541	560	660	654	2.415
Производња одевних предмета	478	503	601	626	2.208
Производња кокса и деривата нафте	248	259	404	464	1.375

Извор: РЗС (2014,2015), База података, Спољна трговина, РЗС, Београд, додатни прорачуни кандидата

Најважније извозне области у посматраном периоду су: производња моторних возила и приколица (6,4), прехранбених производа (6,4), основних метала (5,1), производа од гуме и пластике (3,6), електричне опреме (3,5), хемикалија и хемијских производа (2,9),

²⁰⁷ Исто, стр. 135.

металних производа осим машина (2,7), непоменутих машина и опреме (2,4), одевних предмета (2,2), као и кокса и деривата нафте (1,3), (Табела 142).

2.2.1. Перформансе прерађивачке извозне индустрије

Структура индустријске производње у Републици Србији, показује да је прерађивачка индустрија најзначајнији сектор индустрије, са највећим учешћем у њеној структури. Ипак, у периоду од 2006-2013. године, у структури индустрије смањује се учешће прерађивачке индустрије а расте учешће остала два сектора (Табела 143).

Табела 143. Структура индустријске производње, БДВ у сталним ценама (у процентима)

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
В. Рударство	8,4	7,2	6,9	7,5	7,6	9,9	9,8	8,5
С. Прерађивачка индустрија	77,1	77,1	78,2	75,7	75,7	73,1	74,3	73,9
Д. Снабд. елек. енер. гасом, и климатизација	14,5	15,7	14,9	16,8	16,7	17,0	15,9	17,6

Извор: РЗС, (2015), *База података, Спољна трговина*, РЗС, Београд; <http://webzrs.stat.gov.rs/>

Индустријска производња је у 2014. години остварила пад од 6,5%, који је био нарочито изражен у другој половини године и односио се на све три индустријске области. У Q4 пад индустријске производње је био знатно мањи у односу на Q3 што је указивало на благи опоравак.

У Q2 2015. године индустријска производња је остварила висок међугодишњи раст обима производње од 11% (Табела 144). Највећи део овог међугодишњег раста остварен је високим растом рударства од 15,8% и производње електричне енергије од чак 29%. Прерађивачка индустрија у Q2 је такође, имала доста добре резултате и остварила је међугодишњи раст од 7%. Сличан међугодишњи раст у претходних пет година прерађивачка индустрија је имала само 2013. године, када је снажно расла производња у ФАС-у

Табела 144. Индекси индустријске производње Републике Србије, 2009-2015. година

	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015	
							Q1	Q2
Међугодишњи раст								
В. Рударство	96,2	105,8	110,4	97,8	105,3	93,5	84,0	115,8
С. Прерађивачка индустрија	83,9	103,9	99,6	98,2	104,8	98,6	104,2	107,3
Д. Снабд. елек. енергијом, гасом, и климатизација	100,8	95,6	109,7	92,9	108,1	79,9	87,0	129,0

Извор: Брчеревић, Д. (2015), „Привредна активност“ у *Квартални монитор економских трендова и политика у Србији*, бр. 41 • април–јун 2015, ФРЕН, Економски факултет, Београд, стр. 15.

Посматрано по областима прерађивачке индустрије, у Q2 је настављен висок раст оних области које су и у Q1 највише доприносиле порасту прерађивачке индустрије. Дуванска индустрија производња текстила у периоду јануар-септембар 2015. готово су дуплирали производњу у односу на претходну годину. Област „Производње машина и опреме на другом месту непоменуте“, је такође, забележила пораст у посматраном периоду и спада у главне покретаче раста прерађивачке индустрије. Овим областима се прикључила и производња основних метала која је забележила раст услед повећања производње Железаре Смедерево, тако да је међугодишњи раст ове области подигнут на 30%. Фармацеутска индустрија са растом око 15%, остварује добре резултате током 2015, док остале области прерађивачке индустрије остварују резултате сличне онима из претходне године или благо опадају. Иако носећи трендови показују успоравање, покретање друге пећи Железаре Смедерево, покретање производне компаније МСК могу да повећају производњу и преокрену ове трендове. У 2015. години раст индустријске производње би могао да износи око 9%, али су ту присутне многе неизвесности које могу овај раст да додатно повећају или смање.²⁰⁸

2.2.2. Специјализација прерађивачке извозне индустрије

Истраживање технолошке структуре прерађивачке индустрије показује да, у БДВ привреде Републике Србије, највеће учешће имају области ниске и средње-ниске, а најмање високе и средње-високе технолошке интензивности (Табела 145). У Републици Србији и ЕУ-27 све четири области имају тенденцију смањења учешћа у наведеном периоду. И поред истих тенденција, у Србији је интензитет смањења по областима много бржи код области које користе високе и средње високе технологије. Према подацима из приложене табеле, може се закључити да у структури прерађивачке индустрије Републике Србије доминирају производи нижег нивоа технолошке интензивности, ниског нивоа додате вредности и степена финализације. То су углавном производи који су интензивни радом и природним ресурсима што одступа од структуре производње на нивоу ЕУ-27, у којој доминира производња машина, опреме, моторних возила, хемикалија и хемијских производа који припадају области средње-високих технологија.

²⁰⁸ Брчеревић, Д. (2015), „Привредна активност“ у *Квартални монитор економских трендова и политика у Србији*, бр. 41 • април–јун 2015, ФРЕН, Економски факултет, Београд, стр. 16.

Табела 145. Технолошка структура прерађивачке индустрије-расподела БДВ-у Републике Србије и ЕУ-27, 2000-2010. година (у процентима)

Србија	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	+/- *
<i>H-T</i>	1,94	1,65	1,49	1,39	1,73	1,68	1,49	1,45	1,25	1,23	1,02	-47,4
<i>M-H-T</i>	3,79	3,58	2,84	2,36	2,61	2,44	2,09	2,17	2,26	2,05	2,08	-45,1
<i>M-L-T</i>	6,26	6,13	5,06	4,34	4,40	4,73	5,14	5,21	4,98	4,49	4,73	-34,4
<i>L-T</i>	11,35	10,35	9,13	8,58	8,40	8,22	8,27	7,78	7,81	8,13	7,92	-30,2
ЕУ-27	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	+/- *
<i>H-T</i>	1,83	1,71	1,65	1,63	1,63	1,63	1,61	1,59	1,52	1,32	1,45	-20,7
<i>M-H-T</i>	6,42	5,68	5,49	5,45	5,43	5,25	5,31	5,36	5,14	4,29	5,17	-19,4
<i>M-L-T</i>	5,12	4,63	4,40	4,22	4,19	4,21	4,42	4,27	4,23	3,61	3,81	-25,5
<i>L-T</i>	6,10	5,61	5,49	5,42	5,20	5,04	4,86	4,66	4,47	4,33	4,56	-25,2

Извор: Мићић, В. (2013), „Структурне промене и специјализација прерађивачке индустрије Републике Србије“, *Институционалне промене као детерминанта привредног развоја Србије*, Зборник радова, Економски факултет, Крагујевац, стр. 219.

У литератури и емпирским истраживањима користе се бројни показатељи помоћу којих се израчунава остварени ниво специјализације. Показатељ релативне специјализације делатности једне земље упоређује учешће дате делатности са учешћем исте делатности у некој економској интеграцији или групацији земаља. При анализи релативне специјализације сектора или нивоа области прерађивачке индустрије, може се користити Баласев (*Balassa Bela*) индекс специјализације, који се рачуна на основу следећег обрасца.²⁰⁹

$$S_{i,j} = \frac{\frac{GVA_{i,j}}{\sum_j GVA_{i,j}}}{\frac{GVA_{EU,j}}{\sum_j GVA_{EU,j}}} ; \quad (10)$$

При чему је, $S_{i,j}$ -Баласев индекс специјализације, GVA -бруто додата вредност, i -земља, $i j$ -грана сектора прерађивачке индустрије.

Индекс специјализације пореди учешће БДВ одређене области прерађивачке индустрије у укупној БДВ привреде Републике Србије са учешћем БДВ одређене области прерађивачке индустрије ЕУ-27, у укупној БДВ привреде ЕУ-27 као целине. Када је вредност 1 за посматрану област прерађивачке индустрије она показује исто учешће у тој грани у Србији и ЕУ-27. Када је вредност индекса изнад 1 он показује специјализацију уколико је испод 1 ради се о недостатку односно недовољној специјализацији. Већа

²⁰⁹ Balassa, B., (1965), *Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage*, The Manchester School of Economic and Social Studies, Vol. 33, стр. 99-123.

вредност овог показатеља значи и виши ниво специјализације у односу на просек ЕУ-27, и обратно.²¹⁰

Израчунате вредности Баласевог индекса специјализације показују да Србија има нешто виши ниво специјализације прерађивачког сектора индустрије од просека ЕУ-27 (Табела 146). Ниво специјализације прерађивачке индустрије се смањује у 2010. у односу на 2000. годину, али показује и непредвидиве промене у појединим годинама. Посматрано по областима, виши ниво специјализације у односу на просек ЕУ-27 је заступљен у производњи прехранбених производа, пића и дуванских производа (2,46), производња текстила, одеће и коже (1,54), производња папира и производа од папира (1,22), штампарству (1,03), производњи кокса и деривата нафте (5,36), производњи производа од гуме и пластике (1,36), и производњи неметалних минерала (1,29).

Табела 146. Баласев индекс специјализације области прерађивачке индустрије Републике Србије у односу на ЕУ-27, 2000-2010. година

Sek.	Oblast	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	+/-*
C		1,20	1,23	1,09	1,00	1,04	1,06	1,05	1,04	1,06	1,17	1,05	-0,15
	C 10-12	2,71	2,99	2,78	2,63	2,61	2,45	2,66	2,50	2,67	2,66	2,46	-0,25
	C 13-15	1,80	1,80	1,27	1,02	1,11	1,33	1,38	1,43	1,50	1,63	1,54	-0,26
	C 16	1,02	0,77	0,69	0,71	0,78	0,87	0,79	0,84	0,89	0,97	0,82	-0,20
	C 17	1,33	0,93	0,71	0,68	0,81	1,00	1,04	0,98	1,00	1,41	1,22	-0,11
	C 18	0,75	0,61	0,71	0,83	1,02	1,09	0,95	1,05	0,97	1,03	1,03	0,28
	C 19	1,20	3,03	3,11	3,33	1,96	1,81	2,00	2,80	2,79	2,61	5,36	4,17
	C 20	0,80	0,77	0,68	0,61	0,78	0,78	0,67	0,67	0,56	0,57	0,65	-0,15
	C 21	1,93	1,80	1,47	1,25	1,62	1,56	1,28	1,31	1,02	1,12	0,81	-1,12
	C 22	1,37	1,15	1,08	1,20	1,24	1,43	1,27	1,40	1,35	1,64	1,36	-0,01
	C 23	1,95	1,95	1,67	1,39	1,32	1,32	1,22	1,35	1,26	1,51	1,29	-0,65
	C 24	1,21	1,12	0,72	0,36	0,86	1,07	1,45	1,23	1,04	0,35	0,46	-0,76
	C 25	0,78	0,78	0,75	0,70	0,73	0,73	0,75	0,77	0,82	0,99	0,84	0,06
	C 26	0,52	0,40	0,46	0,54	0,66	0,65	0,67	0,64	0,67	0,74	0,60	0,08
	C 27	0,89	0,85	0,73	0,61	0,60	0,64	0,57	0,64	0,69	0,73	0,65	-0,25
	C 28	0,39	0,47	0,39	0,32	0,36	0,33	0,30	0,30	0,31	0,40	0,30	-0,08
	C 29	0,59	0,60	0,45	0,33	0,34	0,31	0,21	0,22	0,39	0,32	0,21	-0,38
	C 30	0,32	0,49	0,31	0,39	0,39	0,33	0,30	0,32	0,35	0,41	0,26	-0,05
	C 31-33	1,11	1,01	0,94	0,88	0,80	0,77	0,81	0,89	0,92	1,00	0,93	-0,18
	H-T	1,06	0,96	0,90	0,85	1,06	1,03	0,93	0,91	0,82	0,93	0,70	-0,36
	M-H-T	0,59	0,63	0,52	0,43	0,48	0,46	0,39	0,40	0,44	0,48	0,40	-0,19
	M-L-T	1,22	1,32	1,15	1,03	1,05	1,12	1,16	1,22	1,18	1,24	1,24	0,02
	L-T	1,86	1,84	1,66	1,58	1,62	1,63	1,70	1,67	1,75	1,88	1,74	-0,12

Извор: Мићић, В. (2013), „Структурне промене и специјализација прерађивачке индустрије Републике Србије“, *Институционалне промене као детерминанта привредног развоја Србије*, Зборник радова, Економски факултет, Крагујевац, стр. 220.

²¹⁰ Мићић, В. (2013), „Структурне промене и специјализација прерађивачке индустрије Републике Србије“, *Институционалне промене као детерминанта привредног развоја Србије*, Зборник радова, Економски факултет, Крагујевац, стр. 212.

Код производње кокса и деривата нафте и штампарству, дошло је до раста и изразитих осцилација док индекси код других области показују тренд смањења и осцилације специјализације у посматраном периоду. Услед велике осетљивости прерађивачке индустрије на екстерне шокове, глобална економска криза имала је значајан утицај на веће осцилације индекса специјализације. Према технолошкој структури прерађивачке индустрије, и групације у којима је Баласев индекс специјализације већи од један видимо да су то области ниске и средње-ниске технологије у односу на ЕУ-27. Недостатак специјализације испољен је у областима које користе технологије високе и средње-високе технолошке интензивности. Још једна неповољност која је присутна је, да осим у групацији средње-високе технолошке интензивности, остале групације показују смањење нивоа специјализације у односу на ЕУ-27.

Овим је потврђена чињеница да структурне промене прерађивачке индустрије у Републици Србији нису праћене растом специјализације у областима са вишом технолошком интензивношћу производње и додатом вредношћу.²¹¹

2.3. Компаративне трговинске предности извозне индустрије

За анализу структурних промена извоза потребно је издвојити секторе или групе производа у којима домаћа индустрија остварује компаративне предности. Откривне компаративне предности представљају однос салда спољно-трговинске размене и укупно остварене спољно-трговинске размене и исказују се *индексом откривене компаративне предности (RCA – Revealed Comparative Advantage)* који се рачуна применом формуле.²¹²

$$RCA = \frac{X_{ij}/X_{ik}}{X_{nj}/X_{nk}} ; \quad (11)$$

где поједине ознаке представљају:

X_{ij} -извоз производа i земље j ,

X_{ik} - извоз производа i земље k ,

X_{nj} - извоз свих производа земље j ,

X_{nk} - извоз свих производа земље k .

Позитивна вредност RCA индекса указује на компаративне предности датог сектора или групе производа, односно на остварен суфицит у робној размени са иностранством. Негативне вредности RCA индекса у посматраном периоду представљају

²¹¹ Исто, стр. 219-220.

²¹² Balassa, B. (1967), *Trade Liberalization Among Industrial Countries*, McGraw-Hill Book Company, New York, p. 203.

дефицит у размени и јасно показују да српска индустрија нема компаративне предности.²¹³

2.3.1. Вредности индекса компаративних предности на нивоу сектора СМТК

Према подацима приказаним у (Табели 147) видимо да је током посматраног периода дошло до промена у броју и релативном значају сектора код којих Република Србија испољава компаративне предности. У 1990. години Србија је имала компаративне предности у 3 сектора (од 9 сектора који су анализирани) на нивоу прерађивачке индустрије. У наредном периоду број сектора се повећавао на 5 и укључио сировине и производе пољопривреде и прехранбене индустрије. Структура компаративних предности се погоршавала, првенствено због губитка конкурентности у области хемијске индустрије и повећања конкурентности у извозу сировина које карактерише ниска додата вредност. Структура компаративних предности Републике Србије, са становишта СМТК, диверсификованија је у 1990. и 2013. где сектори СМТК код којих је $RCA > 1$ имају учешће мање од 60% у укупном робном извозу. Насупрот томе, ниво специјализације у извозу био је виши 2001. године, пошто су сектори СМТК код којих је Србија исказивала компаративне предности чинили 72% укупне вредности робног извоза.

Табела 147. Карактеристике RCA индекса за Републику Србију, према секторима СМТК

		1990.	2001.	2013.
Сектори код којих је $RCA > 1$	Број сектора	3	5	6
	Шифре сектора	5,6,8	0,2,4,6,8	0,1,2,4,6,8
	Учешће у извозу	59%	72%	55%
Максимум		1,713	3,312	2,735
Минимум		0,250	0,304	0,175
Медијана		0,767	1,223	1,103

0 - Храна и живе животиње	5 - Хемијски производи
1 - Пиће и дуван	6 - Производи сврстани по материјалу
2 - Сирове материје, осим горива	7 - Машине и транспортни уређаји
3 - Минерална горива и мазива	8 - Разни готови производи
4 - Животињска и биљна уља и масти	9 - Производи и трансакције нигде поменути

Извор: Бранковић, А. (2015), „Извозна конкурентност привреде Републике Србије под утицајем транзиционих промена“, http://ebooks.iien.bg.ac.rs/11/1/ab_2015_01.pdf, стр. 10.

Приликом поређења интензитета компаративних предности у посматраном периоду, на основу илустрованих података можемо да уочимо да је ниво компаративних предности према секторима СМТК виши током 2000-их у односу на 1990. годину. Ово је првенствено последица учешћа Србије у укупном светском извозу, које је било најниже у 2001. години, док је управо вредност RCA индекса, тада била највиша. Средња вредност

²¹³ Мићић, В. (2010), „Конкурентност индустрије Србије као претпоставка њеног ефикасног развоја“, *Докторска дисертација*, Економски факултет, Крагујевац, стр. 85.

RCA индекса по секторима СМТК, исказана медијаном, у 1990. години је имала вредност нижу од јединичне, што говори о недостатку компаративних предности. У каснијем периоду дошло је до побољшања ситуације, тако да су вредности медијане биле више од јединице.

2.3.2. Компаративне предности на нивоу одсека СМТК

Учешће одсека СМТК код којих Република Србија исказује компаративне предности у укупном робном извозу током све три посматране године је стабилно и креће се изнад 70%. Када се ради о интензитету компаративних предности на нивоу одсека СМТК он је много уједначенији у односу на секторе СМТК и не постоје значајна одступања између максималних и минималних вредности RCA индекса. Средња вредности RCA индекса за 1990. годину, као и за 2001. годину, је нижа од јединичне вредности, што указује да преовлађују одсеци код којих Република Србија не остварује компаративне предности. У 2013. години је средња вредност индекса RCA по одсецима благо порасла и износила је нешто више од јединице, тако да вредности RCA индекса у току посматране године имају готово симетричну расподелу (Табела 148).

Табела 148. Карактеристике RCA индекса за Републику Србију, према одсецима СМТК

		1990.	2001.	2013.
Одсеци код којих је RCA > 1	Број одсека	27 (од 58)	29 (од 63)	32 (од 63)
	Учешће у извозу	74%	75%	73%
Максимум		8,162	8,756	9,626
Минимум		0,027	0,024	0,048
Медијана		0,744	0,916	1,013

Извор: Бранковић, А. (2015), „Извозна конкурентност привреде Републике Србије под утицајем транзиционих промена“, http://ebooks.iien.bg.ac.rs/11/1/ab_2015_01.pdf, стр. 11.

Током све три посматране године Република Србија код 14 одсека остварује компаративне предности. То су одсеци који су означени шифрама 00, 04-06, 08, 24, 57, 62, 67-69, 82, 84-85. Овде се ради пре свега о ресурсно-интензивним (пољопривреда, шумарство, металска индустрија) и радно-интензивним делатностима (производња одеће, обуће и намештаја). Пошто наведени одсеци, у исто време, имају доминантан удео у извозу у односу на остале одсеке код којих Република Србија остварује компаративну предност, можемо да оценимо да је структура извозне конкурентности наше привреде посматрано дугорочно неповољна, јер се ради о традиционалним делатностима које остварују ниску додатну вредност. Анализа промена у структури одсека указује да је Република Србија у 2013. години остваривала компаративне предности у односу на 1990. годину. У посматраном периоду Република Србија је изгубила извозну конкурентност код одсека са шифрама 01, 25-26, 29, 52, 54, 65, 73-74, 77, 81, а стекла их је код одсека са

шифрама 07, 09, 21-22, 28, 53, 58, 63-64, 71, 78 и 89. Овим одсецима се могу придодати и одсеци 11 и 12, код којих је Република Србија остваривала компаративну предност у 2013. години, а главна извозна тржишта су суседне земље некадашње републике СФРЈ. Одсеци код којих је Република Србија изгубила конкурентност су 1990. чинили око 25% њеног извоза, док је 2013, њихово учешће опало на око 15%. Удео одсека код којих је Република Србија постала конкурентна у извозу, порастао је са око 12% 1990, на чак 30% 2013. године.²¹⁴

Промене компаративних предности између 1990. и 2013. превасходно су се односиле на промену појединих одсека у оквиру истих сектора СМТК. Правац тих промена је био неповољан, јер се углавном радило о сељењу компаративних предности од производа виших фаза прераде ка производима нижих фаза прераде. Када се ради о пољопривредно-прехрамбеним производима, Србија је постала конкурентна у извозу разних прехрамбених производа, а изгубила је конкурентност у извозу месне индустрије. Када су у питању сировине, повећана је конкурентност у извозу сирове коже и отпадака метала, а изгубљена је конкурентност у извозу целулозе и текстилних влакана. У области хемијске индустрије конкурентност се померила од неорганских и фармацеутских производа ка бојама и пластичним масама. Код готових производа Србија је изгубила компаративне предности у извозу предива и тканина као и уређаја за опремање зграда а стекла их у извозу производа од дрвета и производа наменске индустрије. У области машина и опреме Република Србија је постала конкурентна у извозу друмских возила и погонских машина а више није конкурентна у извозу електричне и индустријске опреме.²¹⁵

3. Стране директне инвестиције као фактор унапређења производне структуре и извозне конкурентности привреде Републике Србије

Инвестиције долазе из укупне штедње неког друштва и неопходне су за економски раст. Ниво штедње у Србији је, веома низак што је заједно са лошом економском политиком деведесетих година XX века, довело до тога да је данас Србија веома поткапитализована. Штедња предузећа у Србији је током деведесетих година XX века, па све до 2006. године била негативна, па је економија уместо да генерише вредност, стварала губитке и смањивала свој капитал. Након вишегодишњих агрегираних губитака, тек 2006. године српска предузећа су остварила агрегатну добит. Ови дугогодишњи

²¹⁴ Бранковић, А. (2015), „Извозна конкурентност привреде Републике Србије под утицајем транзиционих промена“, http://ebooks.ien.bg.ac.rs/11/1/ab_2015_01.pdf, стр. 11-12.

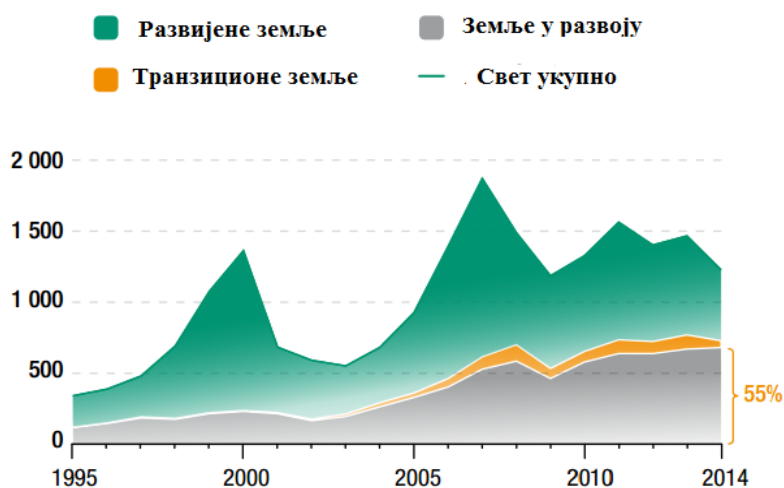
²¹⁵ Исто, стр. 12.

губици економије Србије довели су до тога да је као таква ушла у транзициони процес, с изузетно ниским нивоом капитала и малим инвестиционим капацитетом.²¹⁶

3.1. Глобални трендови и структура СДИ

Глобалне тенденције и трендови у кретању прилива СДИ могу се пратити на слици 14. Удео појединих група земаља у укупном приливу СДИ у свету знатно се разликује. Доминантан удео у приливу СДИ у свету до 2003. године имале су развијене земље. Међутим, од 2003. године удео земаља у развоју почео је да се повећава и бележи тренд раста, док је удео развијених земаља стално био у опадању. ЗУТ имале су веома низак прилив СДИ, али 2003. године почиње значајнији пораст прилива у овој посматраној групацији земаља.²¹⁷

Слика 14. Прилив СДИ глобално и по групама земаља у периоду од 1995-2014. године

Извор: UNCTAD (2015). *World Investment Report 2015*, UN, New York and Geneva, стр. 17.

Према подацима датим у Табели 149. просек глобалних токова СДИ од 2005-2007. износио је 1.397 милијарди долара, да би у периоду 2009-2011. овај просек опао на 1.359 милијарди долара, што је првенствено последица утицаја глобалне економске кризе из 2008. године.

У 2012. је дошло до опоравка глобалног инвестирања, пре свега у ЗУР и ЗУТ. чији је тренд настављен и у 2013, док је код Р.З. долазило до смањеног прилива страног инвестирања. У 2014. је дошло поново до опадања глобалних токова СДИ и то код Р.З. и ЗУТ док је код ЗУР и даље настављен позитиван тренд раста.

²¹⁶ Веселиновић, П. (2013), *Национална економија*, Економски факултет, Крагујевац, стр. 282.

²¹⁷ Грбић, М., Јакшић, М. (2015), „Значај ЕУ за прилив капитала у Србији“, *Економско-социјални аспекти прикључивања Србије Европској унији*, Зборник радова, Економски факултет, Крагујевац, стр. 119.

Према пројекцијама UNCTAD (2015), очекује се раст СДИ токова од 2015-2017. године за развијене и ЗУР, док се за ЗУТ у 2015 и 2016 очекује тренд опадања да би у 2017. опет дошло до благог пораста (Табела 149).

Табела 149. Кретања и пројекције СДИ токова по групама земаља 2005-2017. година (у млрд. долара)

	Просек			Пројекције				
	2005-2007	2009-2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Глобални токови СДИ	1.397	1.359	1.403	1.467	1.228	1.368	1.484	1.724
Развијене земље	917	718	679	697	499	634	722	843
Земље у развоју	421	561	639	671	681	707	734	850
Земље у транзицији	60	81	85	100	48	45	47	53

Извор: UNCTAD (2015), *World Investment Report 2015*, UN, New York and Geneva, стр. 36-45.

Према пројекцијама датим за 2015-2017. очекује се раст раст глобалних СДИ токова углавном за РЗ и ЗУР, док се за ЗУТ у 2015. и 2016. очекује тренд опадања да би у 2017. опет дошло до благог пораста.

Када се ради о секторској структури, СДИ су током протеклих деценија, бележиле раст у апсолутном износу у сва три сектора: примарном, секундарном и терцијарном. Међутим, неуједначен раст довео је до опадања, учешћа примарног и секундарног сектора на рачун раста учешћа сектора услуга у светским инвестицијама. У периоду од 1990-2012. године, своје учешће у укупном светском стању улазних СДИ примарни сектор је смањивао са 9,4% колико је износило у 1990. години на 7,0% у 2012. години (Табела 150). У истом посматраном периоду, учешће секундарног сектора је имало највећи пад, са 41% на 26% што је испод 1/3 светског стања улазних СДИ. За разлику од претходна два сектора, сектор услуга повећао је своје учешће са 49% на 63%, што је преко 2/3 светског стања СДИ и пораст учешћа за 14%.

Табела 150. Секторска дистрибуција светског стања улазних СДИ, 1990-2012. година

Сектори:	1990.	2006.	2009.	2012.
Примарни	9,4	8,0	7,3	7,0
Секундарни	40,9	28,3	27,6	26,0
Услуге	48,8	62,2	63,0	63,0

Извор: Подаци за 1990, 2006. и 2009. годину преузети из Стојадиновић-Јовановић, С. (2012), „Положај Србије у међународним токовима инвестиција“, Зборник радова, *Положај Србије у савременим међународним економским односима*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, стр. 155, подаци за 2012. годину преузети из UNCTAD (2015), *World Investment Report 2015*, UN, New York and Geneva, стр. 13.

На основу присутних трендова, може се рећи да је основна карактеристика секторске дистрибуције СДИ у свету њихова растућа усмереност у сектор услуга, у оквиру кога су ове инвестиције највише усмераване у финансијске услуге. Улазне СДИ у примарни сектор односиле се углавном на рударство и нафтну индустрију јер је светска потрошња енергије након пада 2009. године, наставила свој дугорочни узлазни тренд.

Секундарни сектор је највише је имао прилив СДИ у хемијску односно фармацеутску индустрију и индустрију хране, пића и цигарета које су спадале у индустрије најмање погођене кризом обзиром да производе основне потрошне производе.

3.2. Динамика и структура страних директних инвестиција у Републици Србији

Пошто постојећа структура привреде не омогућава пораст одрживог извоза неопходан је прилив СДИ који би довео до промене производне и извозне структуре. СДИ представљају најзначајнији део међународних приватних токова капитала. У условима глобализације СДИ постају један од најважнијих фактора повећања конкурентности и привредног развоја. Оно због чега су СДИ различите од других облика међународних токова капитала и по том основу чине најважнији вид инвестирања, је њихов дугорочни карактер. Када се једном реализује инвестиција, инвеститори остају у земљи и у нестабилним условима мотивисани профитом на дуги рок. Полазећи од теоријских ставова и емпиријских истраживања, у овом поглављу ће бити учињен напор да се на што ефикаснији начин, анализира утицај СДИ као покретача раста извоза и конкурентности а самим тим и економског развоја Србије. Како би то било остварено поћи ће се од анализе прилива СДИ, њихове структуре и дистрибуције на различите секторе. Предност већег привлачења СДИ, у односу на кредите из иностранства, јесте што оне не подразумевају веће одливе у будућности који могу угрожавати текући биланс и привредни раст у тим периодима. Мада СДИ имају и своје одливе, као резултат репатријације профита и ситуација када филијале отплаћују ануитете по основу позајмица од својих централа. СДИ су се показале као много стабилнији извор капитала и за време глобалне економске кризе, када је био отежан приступ међународним финансијским тржиштима и када је из Србије дошло до повлачења портфолио капитала. СДИ су стабилнији извор финансирања јер подразумевају инвестиције у производне фондове, чиме показују дугорочне намере инвеститора, јер је много теже повући капитал уложен у фиксну имовину у односу на капитал који је пласиран у хартије од вредности.²¹⁸

У Табели 151. је приказана динамика СДИ у Републици Србији у периоду од 2001. до 2014. године. Ниво и динамика СДИ, су били веома неравномерни у посматраном периоду, првенствено као последица дејства како унутрашњих тако и спољних чинилаца.

²¹⁸ Веселиновић, П. (2013), *Национална економија*, Економски факултет, Крагујевац, стр. 283-284.

Табела 151. Стране директне инвестиције (нето) у Републици Србији 2001-2014. година

Година	Износ у милионима евра	% од БДП
2001.	184	1,4
2002.	500	3,1
2003.	1.194	6,9
2004.	774	4,1
2005.	1.250	6,2
2006.	3.323	14,3
2007.	1.821	6,4
2008.	1.824	5,6
2009.	1.372	4,8
2010.	860	3,5
2011.	1.827	5,5
2012.	242	0,8
2013.	769	2,2
2014.	1.236	3,7

Извор: Подаци за период 2001-2011. преузети из Business info group, (2012), *Стране директне инвестиције у Србији 2001-2011*, Београд, стр. 61, подаци за 2012. и 2013. преузети од НБС, (www.nbs.rs), подаци за 2014. преузети из Министарство финансија РС, (2015), „Билтен јавних финансија“, број 133. септембар 2015. Београд, стр. 10, додатни прорачуни кандидата

Главни унутрашњи чиниоци који су утицали на овакво кретање су пре свега нестабилност и неизграђеност институција као и недовољна динамика спровођења реформи и укључивања у европске интеграције. Када се ради о спољним чиниоцима, ту се пре свега мисли се на светску финансијску кризу која је наступила крајем 2007. године и која је имала огроман утицај на успоравање прилива СДИ, не само у Србији, већ и на глобалном нивоу.

Према обиму и динамици СДИ, цео посматрани период се може поделити на три потпериода:²¹⁹

Период од 2001. до 2005. године. У овом периоду СДИ у Србији су достигле ниво око 3,1 милијарду евра. Највећи део овог износа је инвестиран у процесу приватизације предузећа профитабилних делатности (цементаре, фабрике дувана, пиваре и неке групације прехранбене индустрије и прераде метала). Такође овај период карактеришу аквизиције великог броја српских банака. Удео нових гринфилд инвестиција био је веома мали и односио се на трговину и некретнине.

У периоду од 2006. до 2008. године СДИ су достигле ниво од 6,3 милијарде евра. Највећи обим СДИ остварен је у 2006. години у износу од 3,3 милијарде евра. Исте године је извршена продаја мобилног оператера Мобтел норвешкој телекомуникационој компанији Теленор чиме је реализована и највећа СДИ у

²¹⁹ Business info group, (2012), *Стране директне инвестиције у Србији 2001-2011*, Београд, стр. 60-61.

Србији од 1,5 милијарди евра. Ни у овом периоду није било већих гринфилд инвестиција нити инвестиција у секторе тзв. разменљивих добара.

Период од 2009. до 2014. године. У овом периоду СДИ су такође, износиле 6,3 милијарде евра. У односу на претходна два периода овај период карактерише, смањени прилив СДИ али је присутна и добра страна, а то је повећани удео инвестиција у прерађивачку индустрију. Највећа инвестиција реализована је већ почетком 2009. године уговором о продаји Нафтне индустрије (НИС) који је потписан крајем 2008. године у Москви. Руска компанија Гаспром Њефт преузела је управљање овом компанијом уплатом 400 милиона евра за куповину 51% акција НИС-а. Касније је Гаспром Њефт уложио још 547 милиона евра у реструктурирање и модернизацију НИС-а, како би постигао што бољу конкурентност у региону. Друга по висини у овом периоду била је инвестиција белгијског трговинског ланца Делез која је остварена по основу куповине српског трговинског ланца Delta Max у 2011. години за 933 милиона евра.

У целом посматраном периоду, од 2001. до 2014. године, укупне (нето) стране инвестиције у Србији износиле су око 17,2 милијарди евра. Са овим износом Србија знатно заостаје у односу на најразвијеније земље у приливу СДИ и није ни близу нивоа који би обезбеђивао динамичан раст и одрживи развој. Србија није успела да искористи повољније међународно окружење, у периоду пре 2008. године и привуче већи износ СДИ, како би довољно подстакла технолошки напредак и раст продуктивности, односно конкурентност привредних грана усмерених на извоз.

У Табели 152. дат је преглед вредности и динамике нето прилива СДИ из ЕУ по земљама и Руске федерације у периоду 2006-2013. године. Највећи прилив СДИ забележен је 2006. године, након чега је дошло до постепеног смањења. Најнижи ниво СДИ у износу од 242 милиона евра остварен је у 2012. години. Пад прилива СДИ у 2012. години био је условљен политичким дешавањима везаним за изборе као и општим падом инвестиција у југоисточној Европи, услед кризе у еврозони, одакле долази око 90% инвеститора. Подаци из исте табеле показују да је удео СДИ које пристижу из шеснаест најважнијих земаља ЕУ у укупним СДИ имао удео од 56,7% у 2006. години до чак 97,9% у 2012, док је просек у посматраном периоду износио око 75%.²²⁰

²²⁰ Петровић, П. (2014), „Економско-финансијски односи Србије са иностранством у светлу украјинске кризе“, *Стање и перспективе економско-финансијских односа Србије са иностранством*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 114.

Табела 152. Структура нето СДИ по земљама у периоду 2006-2013. године (мил.еура и процентима)

Земља	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Укупно	3.323	1.821	1.824	1.372	860	1.827	242	769
<i>ЕУ (16 најраз.)</i>	<i>1.883</i>	<i>1.719</i>	<i>1.429</i>	<i>853</i>	<i>748</i>	<i>1.540</i>	<i>237</i>	<i>482</i>
<i>% ук. инвестиц.</i>	<i>56,7</i>	<i>94,4</i>	<i>78,3</i>	<i>62,2</i>	<i>87,0</i>	<i>84,3</i>	<i>97,9</i>	<i>62,7</i>
Аустрија	410	849	331	234	146	155	55	41
Грчка	672	237	33	47	24	10	-296	29
Немачка	645	51	60	40	33	77	43	48
Италија	49	112	334	167	42	128	82	44
Холандија	-177	-24	337	172	200	241	1	131
Словенија	155	64	71	34	81	-108	53	24
Луксембург	5	185	49	6	7	813	64	23
Мађарска	179	23	22	18	15	68	1	46
Француска	79	61	54	7	17	114	14	-1
Хрватска	17	27	100	20	38	5	119	-6
В.Британија	78	-21	10	52	53	-6	40	33
Бугарска	42	34	15	1	10	1	30	8
Словачка	16	2	1	25	33	-5	-13	2
Белгија	4	17	12	2	4	5	2	44
Летонија	8	3	0	1	0	2	3	7
Кипар	-300	100	2	26	45	43	40	9
<i>Рус. федерац.</i>	<i>13</i>	<i>2</i>	<i>8</i>	<i>420</i>	<i>7</i>	<i>74</i>	<i>19</i>	<i>45</i>
<i>% ук. инвестиц.</i>	<i>0,38</i>	<i>0,09</i>	<i>0,43</i>	<i>30,58</i>	<i>0,81</i>	<i>4,06</i>	<i>7,65</i>	<i>5,89</i>

Извор: Петровић, П. (2014), „Економско-финансијски односи Србије са иностранством у светлу украјинске кризе“, *Стање и перспективе економско-финансијских односа Србије са иностранством*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 115.

Напомена: Нето страна директна улагања по земљама укључују улагања и повлачења улагања нерезидената у Србију и улагања и повлачења улагања резидената у иностранство.

СДИ које долазе из Русије чиниле су свега 6,2% укупних инвестиција у читавом осмогодишњем периоду. Овако скромна вредност дугује се у великој мери уплати по основу куповине 51% капитала НИС-а почетком фебруара 2009. године. Уколико бисмо изузели 2009. годину просек удела руских инвестиција би опао на 2,8%. У читавом посматраном периоду несумњиво је да од земаља предњаче, Аустрија, Луксембург, Немачка, Италија, Холандија и Грчка. Према укупним инвестицијама Русија једва надилази Словенију. Ни у једној години изузимајући 2009. није била међу водећим инвеститорима. Најбољи ранг је имала у 2013. четврто место, док је у осталим годинама била доста лошије рангирана. На основу публикованих података из приложене табеле можемо закључити да је ЕУ далеко значајнији инвеститор у Републици Србији од Руске федерације.²²¹

У Табели 153. приказани су највећи инвеститори у Републици Србији у периоду од 2001-2013. године. Као што се може уочити, углавном се ради о инвестицијама услужног карактера. Такође, већином се ради о куповини домаћих предузећа.

²²¹ Исто, стр. 115.

Табела 153. Највећи страни инвеститори у Републици Србији од 2001-2013. године

Компанија	Земља порекла	Сектор	Врста улагања	Вредност улагања мил. ЕУР
Теленор	Норвешка	Телекомуникације	Приватизација	1.602
Газпром Нефт	Русија	Енергетика	Приватизација	947
Fiat automobili Serbia	Италија	Аутомобилска индустрија	Заједничко улагање	940
Delhaize	Белгија	Трговина	Аквизиција	933
Филип Морис - ДИН	САД	Дуванска индустрија	Приватизација	733
Stada-Hemofarm	Немачка	Фармацеутска индустрија	Аквизиција	650
Mobilkom – Vip Mobile	Аустрија	Телекомуникације	Гринфилд	633
Banca Intesa-Delta Banka	Италија	Финансије	Аквизиција	508
Eurobank EFG	Грчка	Финансије	Приватизација	500
Raiffeisen banca	Аустрија	Финансије	Гринфилд	500
Salford Investment Fund	Велика Британија	Прехрамбена индустрија	Аквизиција	500
Star Bev-Апатинска пивара	Чешка	Прехрамбена индустрија	Аквизиција	487
Agrocor	Хрватска	Прехрамбена индустрија	Приватизација	450
Ab InBev	Белгија	Прехрамбена индустрија	Браунфилд	427
National Bank of Greece- Војвођанска банка	Грчка	Финансије	Приватизација	425
Merkator	Словенија	Трговина	Гринфилд	413
Credit Agricole Srbija	Француска	Финансије	Приватизација	264
Fondiarria SAI	Италија	Осигурање	Приватизација	220
OTP Bank	Мађарска	Финансије	Приватизација	166
Alpha bank-Јубанка	Грчка	Финансије	Приватизација	152
Carlsberg	Данска	Прехрамбена индустрија	Аквизиција	152
Metro Cash&Carry	Немачка	Трговина	Гринфилд	150
OMV	Аустрија	Енергетика	Гринфилд	150
Lafarge	Француска	Грађевинарство	Приватизација	141
Kronospan	Аустрија	Прерада дрвета	Гринфилд	135
Droga Kolinska-Grand prom	Словенија	Прехрамбена индустрија	Гринфилд	100
Cimos	Словенија	Аутомобилска индустрија	Приватизација	100

Извор: Business info group, (2012), *Стране директне инвестиције у Србији 2001-2011*, Београд, стр. 12, Грбић, М., Јакшић, М. (2015), „Значај ЕУ за прилив капитала у Србији“, *Економско-социјални аспекти прикључивања Србије Европској унији*, Зборник радова, Економски факултет, Крагујевац, стр. 122-123.

Као директна последица оваквог прилива СДИ јесте значајна измена секторске структуре БДП-а Републике Србије, пошто је радикално смањено учешће индустрије а повећан раст удела услужног сектора. У периоду од почетка транзиције па све до 2013. године, Република Србија је подржавала транзициони модел раста који је био заснован на домаћој тражњи, приливу страног капитала и расту сектора услуга. Ако се посматра обим СДИ према секторима у периоду 2006-2014. године може се уочити да је већински део СДИ реализован у сектору услуга (преко 40% од укупног обима СДИ). У сектор прерађивачке индустрије у посматраном периоду у просеку је уложено око 26% нето

СДИ. С обзиром да се већи део СДИ односио на куповину предузећа и банака путем приватизације, од 2012. почео је да расте удео инвестирања у прерађивачку индустрију, који је у 2014. години достигао 44%. Насупрот томе дошло је до опадајућег тренда инвестирања у многим услужним делатностима (Табела 154).

Табела 154. Секторска структура страних директних инвестиција по областима, 2006-2014. година (у процентима)

Сектори/гране	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2014.	+/-*
Укупно сви сектори	100	100	100	100	100	100	100	100
Прерађивачка индустрија	18,4	7,7	17,2	29,4	39,3	24,1	44,2	+ 25,8
Трговина на велико и мало	8,6	7,7	12,2	12,3	22,4	48,2	18,6	+10,0
Саобраћај, складиштење и везе	28,8	19,5	7,5	6,5	8,7	1,7	0,8	-20,0
Финансијско посредовање	36,5	31,7	38,2	8,6	33,0	22,2	29,6	-6,9
Послови са некретнинама	6,6	16,0	18,1	13,2	20,5	7,8	2,0	-4,6
Пет највећих сектора, укупно	96,9	89,0	92,4	71,0	94,0	94,3	95,2	-1,7

*Повећање/смањење у 2014. у односу на 2006. годину

Извор: Подаци за период 2006-2011. преузети из Business info group, (2012), *Стране директне инвестиције у Србији 2001-2011*, Београд, стр. 62, подаци за 2014. годину преузети из НБС, (2015), *Статистика платног биланса*, Страна директна улагања, нето обавезе, по делатностима, додатни прорачуни кандидата

3.3. Стране директне инвестиције као покретач привредног раста и повећања извоза

Успорен процес структурних промена домаћег реалног сектора у великој мери је последица недовољног инвестирања у ранијем периоду. Због тога је реструктурирање реалног сектора приоритет укључивања Републике Србије у међународну трговину и унапређења њене извозне конкурентности.

3.3.1. Компаративна анализа СДИ у Србији и земљама ЦИЕ

Успешно спроведена транзиција земаља ЦИЕ довела је до њихове веће отворености и економске интеграције са земљама Западне Европе. То је имало велики утицај на експанзију спољнотрговинске размене и раст прилива капитала, првенствено кроз СДИ. Захваљујући оваквом приливу СДИ, земље ЦИЕ забележиле су снажан раст индустрије, кроз трансфер технологије и капитала, чиме су се значајно приближиле земљама развијеног запада. Висок прилив СДИ је у Чешкој, Естонији, Мађарској, Пољској, Словачкој утицао је на реструктурирање њихових привреда, тј. на преорјентацију радно интензивне производње и извоза готових производа (нпр. одећа и намештај) на компоненте за даљу производњу у аутомобилској индустрији и ИТ индустрији (тзв. мрежних производа, компоненти и делова).²²²

²²² Глигорић, М. (2014), „Прилив страних директних инвестиција у Србију: Нови изазови у периоду кризе“, *Економска политика Србије у 2014: Могућности привредног раста у условима реформи и фискалне консолидације*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 278.

„Као основне погодности Србије у односу на земље Централне Европе (ЦЕ) истичу се ниски трошкови радне снаге, добар географски положај, релативно ниски порези. Са друге стране постоје и ограничавајући фактори који одвраћају стране инвестиоре од улагања у Србију, као што су: макроекономска нестабилност (висок јавни и спољни дуг, дефицит текућег рачуна платног биланса), политички ризици, услови пословања, институционални фактори (неефикасна правна регулатива и бирократске препреке, лоша инфраструктура), нефункционалан систем тржишне економије.“²²³

На основу спроведених истраживања и добијених резултата који посматрају детерминанте и пословну климу, као предност Србије у односу на друге земље ЦИЕ наводи се осам фактора сврстаних у три групе. Прва група фактора, по којој се Србија у највећој мери издваја у односу на земље ЦИЕ се односи на релативно повољне услове Србије, као што су: географска локација, ниска стопа пореза на добит и расположивост квалификованом радном снагом. Као друга група фактора наводе се величина домаћег тржишта, државне субвенције и споразуми о слободној трговини. Србија има мало боље услове у односу на остатак ЦИЕ и по питању трошкова рада и правне регулативе за операције на девизном тржишту и репатријацију капитала. Као фактори по којима је Србија лошија од осталих земаља ЦИЕ наведени су: порези на плате, корупција, телекомуникациона инфраструктура, прописи који се односе на власништво над земљом, политичка стабилност, перформансе државне управе, побољшање саобраћајне инфраструктуре, стабилност пореског система, квалитет правног система и макроекономска стабилност.²²⁴

Уколико упоредимо нето прилив СДИ *per capita* у Србију са просеком прилива у земље у окружењу (Регион), и у земље ЦИЕ у периоду 2001-2012, можемо видети да је тренд прилива у Србију био веома сличан тренду у посматране групе (ЦИЕ и Регион), (Графикон 15).

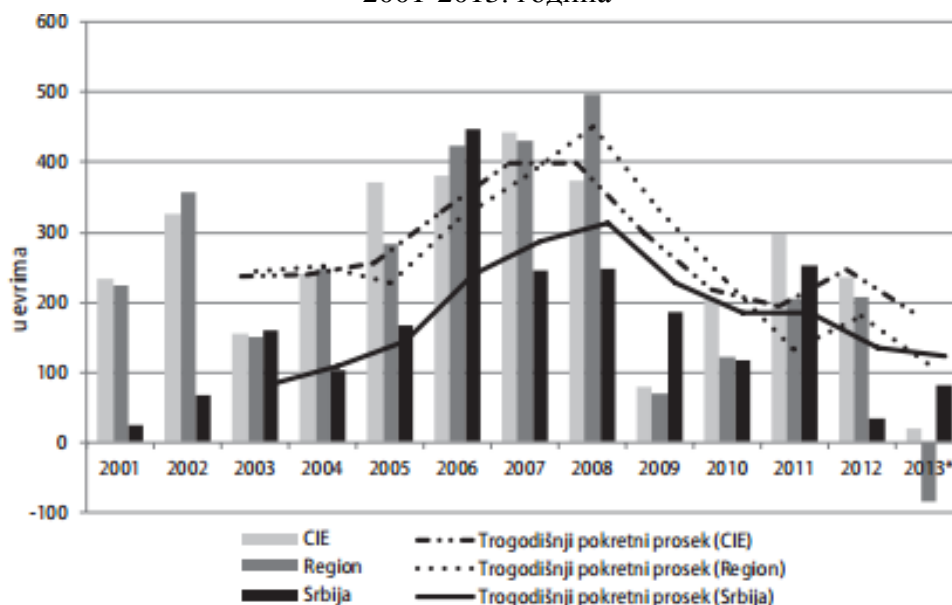
„Подаци о учешћу СДИ у БДП-у показују да прилив СДИ у посматраном периоду по висини и по динамици не одступа од осталих посматраних земаља. Низак прилив од почетка кризе такође, је прилично усклађен са кретањима у осталим земљама. Расположиви подаци указују да скроман ниво СДИ у Србији у 2012. и у првој половини

²²³ Исто, стр. 278.

²²⁴ Gligorić et al. (2009), „Determinants of Foreign Direct Investments-Experience of Serbia“, *Economic Policy and Global Recession*, Економски факултет, Београд, 377-390.

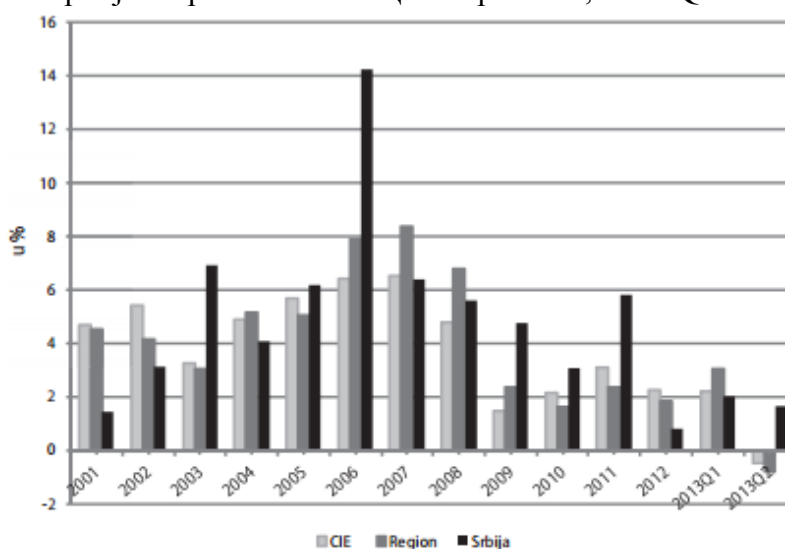
2013. године није посебна специфичност домаће привреде, већ пре свега резултат неповољног тренда присутног у Региону и у земљама ЦИЕ.²²⁵

Графикон 15. Нето прилив СДИ по становнику, Србија и просек земаља ЦИЕ и региона 2001-2013. година

Извор: Глигорић, М. (2013), „Низак прилив страних директних инвестиција: регионални проблем или специфичност Србије?“, ФРЕН, *Квартални мониторинг*, QМ бр. 34, јул-септембар 2013, Економски факултет, Београд стр. 69.

Графикон 16. Нето прилив страних директних инвестиција као % БДП-а, Република Србија и просек земаља ЦИЕ и региона, 2001-Q2 2013

Извор: Глигорић, М. (2013), „Низак прилив страних директних инвестиција: регионални проблем или специфичност Србије?“, ФРЕН, *Квартални мониторинг*, QМ бр. 34, јул-септембар 2013, Економски факултет, Београд, стр. 69.

²²⁵ Глигорић, М. (2014), „Прилив страних директних инвестиција у Србију: Нови изазови у периоду кризе“, *Економска политика Србије у 2014: Могућности привредног раста у условима реформи и фискалне консолидације*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 280.

Ово указује на закључак да се Србија и поред високих директних подстицаја за инвеститоре, није истакла по висини прилива СДИ у односу на упоредиве земље ЦИЕ и Региона. У посматраном периоду Србија је имала само мало више прилива СДИ у односу на поједине посматране земље. Прилив СДИ који је реализован од 2000. године у Републику Србију у великој мери био је последица приватизације, која је у осталим земљама великим делом завршена током 90-их година.²²⁶

Пошто су досадашња искуства показала да постојећа структура привреде Републике Србије не омогућава пораст одрживог извоза неопходан је прилив СДИ који би довео до промене производне и извозне структуре.

3.3.2. Утицај страних директних инвестиција на раст извоза и конкурентности

Прилив СДИ је од изузетне важности за интегрисање домаће економије у светску привреду кроз утицај на раст спољне трговине. На узорку од 150 земаља (искључени off-shore финансијски центри и доминантне извознице примарних производа) коефицијент корелације кумулативног прилива са годишњом вредношћу робног извоза износи 0,78, са робним увозом 0,89, са извозом услуга 0,93, а са увозом услуга 0,87. Мада је слагање кумулативног прилива СДИ са робним извозом најмање, оно је статистички значајно и указује на постојање њихове повезаности. Подаци из 2008. године о светској робној трговини (16.026 милијарди долара) и кумулативним СДИ (14.909 милијарди долара) указују на то да на један долар СДИ долази долар и седам центи робног извоза.²²⁷

У студији Сапијенце (Sapienza),²²⁸ разматра се устаљена тврдња да се СДИ сматрају алтернативним начинима за интернационализацијом. У студији је тестиран однос између СДИ и билатералног извоза у ЕУ 15 према некадашњих 10 централно-европских земаља кандидата за ЕУ, користећи проширени гравитациони приступ који укључује трошкове рада. Емпиријска анализа примењује гравитациони модел са подацима о СДИ и билатералном извозу ЕУ 15 према десет земаља средње и источне Европе за раздобље од 1999-2005. Избор овог скупа земаља као домаћина односно примаоца СДИ био је направљен према три критеријума: прво, због јаке присутности ЕУ-15 на тржиште тих земаља, као комерцијалног партнера и као директног инвеститора; друго, због

²²⁶ Глигорић, М. (2013), "Низак прилив страних директних инвестиција: регионални проблем или специфичност Србије?", ФРЕН, *Квартални мониторинг*, *QM* бр. 34, јул-септембар 2013, Економски факултет, Београд, стр. 69.

²²⁷ Николић, Г. (2011), „Важност привлачења СДИ за раст извоза и конкурентности и одрживости платног биланса“, *Development Potentials of Foreign Direct Investment: International Experiences*, Institute of International Politics and economics, Belgrade, стр. 363-364.

²²⁸ Sapienza, E. (2009), *The interaction between Export and FDI: Central-Eastern Europe and EU15*, Quaderni DSEMS from Dipartimento di Scienze Economiche, Matematiche e Statistiche, Università degli Studi di Foggia, pp. 1-24.

атрактивности тржишта ових земаља, које су биле у процесу придруживања ЕУ и које нуде додатне подстицаје за привлачење СДИ; треће, због забринутости неких чланова ЕУ-15 укључујући и Италију због смањења стопе раста извоза према тим земљама. Примењени модел се састоји од две једначине. У првој једначини зависна варијабла је извоз из земље „а“ ка земљи „б“, док је у другој зависна варијабла токови СДИ од земље „а“ до земље „б“. Експланаторне варијабле су: величина тржишта, економска сличност земаља, разлика у факторској расположивости земаља, удаљеност између земаља и трошкови рада. Истраживања потврђују да СДИ могу утицати на ниво и број производа и услуга произведених у датој економији. Извозни токови су под позитивним утицајем величине тржишта, сличности у величини и под негативним утицајем удаљености, што свакако подразумева и веће трошкове превоза.

Анализе бројних студија показују да се повећање прилива СДИ позитивно одражава на динамизирање извоза и подстицање домаће производње.

Побољшање структуре извоза захтева претходно улагање у увоз савремене опреме и технологије, како би добијени производи могли да задовоље стандарде светског тржишта. Подстицање СДИ, посебно гринфилд инвестиција, у разменљиви део БДП-а, односно производне и извозно усмерене пројекте, мора бити приоритет политике њиховог привлачења. Структура прилива СДИ у Републику Србију је неповољна јер се углавном улагало у неразменљиви део БДП-а, где доминира услужни сектор који нема потенцијале за развој и повећање извоза. Док је светски удео примарног и секундарног сектора у укупном приливу СДИ 37,5%, у Републици Србији је овај удео тек 20%.²²⁹

Многе емпиријска истраживања потврдила су чињеницу да су СДИ имале снажан утицај на извоз земаља које су прве ушле у ЕУ (Чешка, Мађарска, Пољска) у односу на оне земље које ће касније ући (Бугарска, Румунија, Хрватска). Земље Централне и Источне Европе су се кретале ка производима више фазе финализације захваљујући новим технологијама и спиловер ефектима које су донеле иностране фирме, као и велики прилив СДИ. Показало се да је дошло до дубоких структурних промена привреда ових земаља, од традиционалних сектора ка новим *medium-high tech* производима. СДИ могу знатно побољшати извозне перформансе привреде и повећати њену конкурентност посебно ако се ради о вертикалном типу инвестиција.

Директно инвестирање се може остварити на два начина: хоризонталним и вертикалним повезивањем матичне фирме из земље извознице капитала и предузећа које

²²⁹ Sorsa, P. et. all. (2007), *Vulnerabilities in Emerging Southeastern Europe-How Much Cause for Concern?*, IMF Working Paper 07/236, str. 14.

је предмет директног инвестирања. Хоризонтални начин директног инвестирања подразумева да се у иностранству организује производња финалног производа који ће бити пласиран на домаћем тржишту увознице капитала или у датом региону. Циљ политике таквог инвестирања је ширење утицаја на светском тржишту. Као пример таквог вида инвестирања је отварање фабрика освежавајућих напитака или пива са брендом. Такви производи се углавном пласирају на локалном тржишту или тржишту датог региона. Директним инвестирањем се производи пласирају без царина чиме се избегавају царинске препреке тако да се оне популарно називају „царинске фабрике“. Вертикални начин инвестирања значи укључивање предузећа у иностранству у производни ланац матичне фирме (инвеститора). Вертикалне СДИ су подстакнуте предностима међународне поделе рада и њихов основни циљ је снижење трошкова пословања у дужем временском периоду. На овај начин, фирме у земљи увозници капитала решавају проблем пласмана својих производа јер укључивањем у ланац производње инвеститора, произведене делове, склопово или полупроизоде испоручују матичној фирми.²³⁰ Вертикалне СДИ, нарочито ако су пласиране у секторе разменљивих добара, готово неизоставно доприносе повећању извоза. Поред тога што им је циљ освајање домаћег тржишта, СДИ истовремено теже да појачају извозне потенцијале домаће привреде. Досадашњи прилив СДИ изван процеса приватизације био је прилично скроман, зато је веома важно да Србија оствари значајнији потенцијални прилив извозно усмерених инвестиција и у том правцу треба обликовати мере подстицања њиховог прилива. „Мада су предузећа, која су током приватизације прешла у инострано власништво, почела да показују боље пословне резултате од домаћих предузећа, још увек се на СДИ гледа као на извор финансирања а не као пакет развојних фактора (опрема, технологија, знање, тржишни канали, управљачке и организационе вештине) који би могли повомоћи успешном реструктурирању привреде Србије.“²³¹

У Табели 155. дат је упоредни преглед раста БДП-а, учешћа извоза робе и слуга у БДП и прилива СДИ у привреду Србије у односу на БДП у периоду 2005-2014. године.

Према истој табели прилив СДИ/БДП од 2007. године има стални тренд опадања што се одразило и на реални привредни раст који бележи опадајућу тенденцију. Пошто је већи део прилива СДИ остварен кроз приватизацију изостао је снажнији утицај на привредни раст и извоз. То потврђује и ниско учешће извоза робе и услуга у БДП које се кретало од 41,4% у 2006. када је прилив СДИ/БДП био највећи па све до 1,4% у 2014.

²³⁰ Тодоровић, М., Марковић, И. (2013), „Међународна економија“, Економски факултет, Ниш, стр. 228-229.

²³¹ Ковачевић, Р. (2008), „Значај страних директних инвестиција за привредни развој Србије“, *Иностранни капитал као фактор развоја земаља у транзицији*, Зборник радова, Економски факултет, Крагујевац, стр. 57.

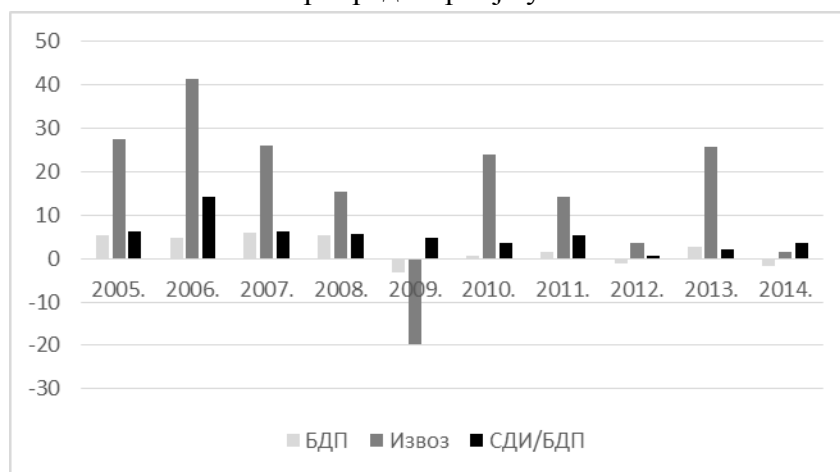
гдини, када је прилив СДИ значајно опао. Низак удео извоза робе и слуга у БДП-у указје на две слабости: 1) недовољан увоз савремене опреме која је неопходна за структурне промене производње и 2) недовољно инвестирање мерено учешћем бруто фиксних инвестиција у БДП. Да би се остварило значајније повећање удела извоза у БДП неопходне су нове инвестиције, које би се односиле на увоз савремене опреме и технологије и отварање нових предузећа (гринфилд инвестиције).²³²

Табела 155. Раст БДП-а, учешће извоза робе и услуга у БДП и прилив СДИ/БДП у привреди Србије (у процентима)

	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
БДП	5,5	4,9	5,9	5,4	-3,1	0,6	1,4	-1,0	2,6	-1,8
Извоз	27,4	41,4	26,1	15,5	-19,8	24,0	14,2	3,5	25,8	1,4
СДИ/БДП	6,2	14,3	6,4	5,6	4,8	3,5	5,5	0,8	2,2	3,7

Извор: Министарство финансија РС, (2015), „Билтен јавних финансија“, број 133. септембар 2015. Стр. 10, Business info group, (2012), *Стране директне инвестиције у Србији 2001-2011*, Београд, стр. 61, НБС, (www.nbs.rs), додатни прорачуни кандидата.

Графикон 17. Раст БДП-а, учешће извоза робе и услуга у БДП и прилив СДИ/БДП у привреди Србије у %

Извор: Сопствена израда графикона према подацима преузетим од: Министарство финансија РС, (2015), „Билтен јавних финансија“, број 133. септембар 2015. Стр. 10, Business info group, (2012), *Стране директне инвестиције у Србији 2001-2011*, Београд, стр. 61, НБС, (www.nbs.rs), додатни прорачуни кандидата.

Да би се утврдило постојање и природа везе између прилива СДИ и извоза робе и услуга, увоза робе и услуга и БДП по глави становника неопходно је урадити корелациону и линеарну регресиону анализу. Коефицијент корелације нумерички сумира и изражава степен повезаности између две варијабле.

На основу података из Табеле 156. и колане која показује коефицијенте корелације можемо доћи до неколико закључака. Прво, постоји одређени ниво позитивне повезаности између прилива СДИ и извоза робе и услуга, увоза робе и услуга и БДП по глави становника у свим овим земљама. Друго, од свих посматраних земаља Албанија има

²³² Исто, стр. 57-58.

највиши степен повезаности између ових променљивих. Треће, Босна и Херцеговина има најниже степене повезаности између посматраних променљивих. Четврто, Македонија има најнижу појединачну вредност коефицијента корелације од 0,38 за повезаност између прилива СДИ и БДП по глави становника. Резултати линеарне регресионе анализе такође, доводе до неколико закључака. Прво, само у случају Албаније степен поузданости (R^2) потврђује да је једначина линеарне регресије поуздана. Око 90% везе између промена прилива СДИ и извоза робе и услуга, увоза робе и услуга и БДП по глави становника објашњено једначинама линеарне регресије.

Табела 156. Корелациона и линеарна регресиона анализа везе између прилива СДИ и извоза робе и услуга, увоза робе и услуга и БДП по глави становника у југоисточној Европи за период 1995-2011. година (независна променљива: прилив СДИ)

Земља	Зависна променљива	N	Линеарна регресиона анализа			Коефицијент корелације
			Константа (одсечак)	Коефицијент нагиба	R^2	
АЛ	Извоз робе и услуга	17	299,42	3,56	0,93	0,96
	Увоз робе и услуга		950,49	5,73	0,89	0,94
	БДП по глави становника		904,63	4,3	0,88	0,94
БА	Извоз робе и услуга	14	2286	1,58	0,17	0,41
	Увоз робе и услуга		5169,8	2,23	0,28	0,52
	БДП по глави становника		2317,2	1,39	0,17	0,41
ХР	Извоз робе и услуга	17	8569	2,76	0,44	0,66
	Увоз робе и услуга		9626,4	3,28	0,58	0,76
	БДП по глави становника		5503,5	2,2	0,37	0,61
МК	Извоз робе и услуга	17	1392,8	3,2	0,33	0,57
	Увоз робе и услуга		2021,9	4,56	0,30	0,55
	БДП по глави становника		2338	2,83	0,14	0,38
МЕ	Извоз робе и услуга	10	630,98	0,6	0,43	0,66
	Увоз робе и услуга		935,87	1,6	0,56	0,75
	БДП по глави становника		2987	4,32	0,57	0,75
РС	Извоз робе и услуга	12	3604,3	2,1	0,39	0,63
	Увоз робе и услуга		6496,6	3,48	0,44	0,67
	БДП по глави становника		2183,1	1,22	0,43	0,66

Извор: Јаћимовић, Д., Бјелић, П., Марковић, И. (2013), „Утицај светске економске кризе на међународне инвестиционе и трговинске токове у региону Западног балкана“, Научни часопис, *Економске теме*, 51 (1), Економски факултет, Ниш, стр. 11.

Када би се прилив СДИ у Албанији повећао за 1 милион еура могли бисмо очекивати да би се извоз робе и услуга, увоз робе и услуга и БДП по глави становника повећали за 3,56 милиона еура, 5,73 милиона еура и 4,3 америчких долара по текућим ценама респективно. Друго, у Албанији је утицај повећања прилива СДИ већи на увоз

робе и услуга него утицај на извоз робе и услуга. Треће, са мањим изузецима у свим осталим случајевима је степен поузданости испод 50%, што говори о томе да су једначине линеарне регресије непоуздане и не могу се користити у анализи везе између ових променљивих.²³³

На основу резултата корелационе и линеарне регресионе анализе везе између прилива СДИ и извоза робе и услуга, увоза робе и услуга и БДП по глави становника у земљама Западног Балкана у периоду 1995-2007. година (Табела 157) можемо да идентификујемо неколико правилности. Прво, постоји висок степен корелације између посматраних параметара код свих земаља, осим у случају везе између прилива СДИ и БДП по глави становника у Македонији. Друго, приликом посматрања резултата полазимо од претпоставке да не постоји могућност да прилив СДИ у посматране земље може бити једнак 0, што искључују потребу објашњења константе одсечак. Треће, осим у случају везе између прилива СДИ и БДП по глави становника у Македонији, у свим осталим случајевима степен поузданости (R^2) потврђује да је једначина линеарне регресије поуздана. Овај коефицијент има вредности од 51% за везу између прилива СДИ и увоза робе и услуга у Македонији до 91% за исти зависну променљиву у случају Црне Горе. Четврто, уколико би се прилив СДИ у ове земље повећао за 1 милион еура, могло би се очекивати да би се њихов извоз робе и услуга повећао између 0,87 и 3,71 милион еура, увоз робе и услуга између 2,14 и 4,02 милиона еура и БДП по глави становника између 0,98 и 4,33 америчких долара по текућим ценама. Пето, утицај повећања прилива СДИ на увоз робе и услуга је већи од утицаја на извоз робе и услуга.²³⁴

У периоду глобалне економске кризе резултати корелационе и линеарне регресионе анализе везе између прилива СДИ и извоза робе и услуга, увоза робе и услуга и БДП по глави становника у посматраним земљама значајно се разликују (Табела 158). Прво, присутан је негативни коефицијент корелације за везу између променљивих у случају Црне Горе. Када се анализира веза између прилива СДИ и БДП по глави становника степен поузданости је нижи од 50%, што доводи до закључка да је једначина линеарне регресије непоуздана и да не може бити коришћена за објашњавање везе између ова два параметра. У случају везе између прилива СДИ и извоза робе и услуга 80% посматраних промена је објашњено једначином. Уколико би се прилив СДИ у Црну Гору

²³³ Јаћимовић, Д., Бјелић, П., Марковић, И. (2013), „Утицај светске економске кризе на међународне инвестиционе и трговинске токове у региону Западног балкана“, Научни часопис, *Економске теме*, 51 (1), Економски факултет, Ниш, стр. 11.-12.

²³⁴ Исто, стр. 12-13.

повећао за 1 милион еура, очекивани извоз роба и услуга би се смањио за 4,43 милиона еура.

Табела 157. Корелациона и линеарна регресиона анализа везе између прилива СДИ и извоза робе и услуга, увоза робе и услуга и БДП по глави становника у земљама Западног Балкана у периоду 1995-2007. година (независна променљива: прилив СДИ)

Земља	Зависна променљива	N	Линеарна регресиона анализа			Коефицијент корелације
			Константа (одсечак)	Коефицијент нагиба	R ²	
БА	Извоз робе и услуга	10	1320,8	2,12	0,80	0,89
	Увоз робе и услуга		4257,7	2,56	0,82	0,90
	БДП по глави становника		1437,2	1,84	0,86	0,93
ХР	Извоз робе и услуга	13	6024,5	3,71	0,73	0,85
	Увоз робе и услуга		7606,9	4,02	0,73	0,86
	БДП по глави становника		3644,5	2,51	0,67	0,82
МК	Извоз робе и услуга	13	1209	2,41	0,53	0,72
	Увоз робе и услуга		1728	3,36	0,51	0,71
	БДП по глави становника		2030,1	1,74	0,19	0,43
МЕ	Извоз робе и услуга	6	477,44	0,87	0,83	0,91
	Увоз робе и услуга		655,26	2,14	0,91	0,95
	БДП по глави становника		2395	4,32	0,84	0,91
РС	Извоз робе и услуга	8	2534,7	1,7	0,79	0,89
	Увоз робе и услуга		5119,5	2,81	0,72	0,85
	БДП по глави становника		1656,1	0,98	0,71	0,84

Извор: Јаћимовић, Д., Бјелић, П., Марковић, И. (2013), „Утицај светске економске кризе на међународне инвестиционе и трговинске токове у региону Западног балкана“, Научни часопис, *Економске теме*, 51 (1), Економски факултет, Ниш, стр. 13.

Друго, осим за везу између прилива СДИ и извоза робе и услуга у Србији, у свим осталим случајевима и код свих осталих земаља, постоји висок степен корелације између параметара. Треће, приликом посматрања резултата полазимо од претпоставке да не постоји могућност да прилив СДИ у ове земље може бити једнак 0, тако да нема потребе да објашњавамо константу (одсечак). Четврто, осим за везу између прилива СДИ и извоза робе и услуга у случају Македоније и Србије, у свим осталим случајевима степен поузданости доказује да је једначина линеарне регресије поуздана. Овај коефицијент има вредности од 62% за везу између прилива СДИ и увоза робе и услуга у случају Македоније, до 94% за везу прилива СДИ и БДП по глави становника у случају Србије.

Пето, уколико би се прилив СДИ у ове земље повећао за 1 милион еура, могли бисмо очекивати да би се њихов извоз робе и услуга повећао између 1,22 и 3,1 милион еура, увоз робе и услуга између 1,37 и 4,1 милион еура и БДП по глави становника између 0,45 и 1,65 америчких долара по текућим ценама. Шесто, у посматраном периоду је утицај повећања прилива СДИ на увоз робе и услуга већи од утицаја на извоз робе и услуга.²³⁵

Табела 158. Корелациона и линеарна регресиона анализа везе између прилива СДИ и извоза робе и 2008-2011. година (независна променљива: прилив СДИ; N = 4)

Земља	Зависна променљива	Линеарна регресиона анализа			Коефицијент корелације
		Константа (одсечак)	Коефицијент нагиба	R ²	
БА	Извоз робе и услуга	/	/	/	0,21
	Увоз робе и услуга	6739,6	3,26	0,73	0,85
	БДП по глави становника	4220,6	0,81	0,77	0,88
ХР	Извоз робе и услуга	/	/	/	0,40
	Увоз робе и услуга	16749	1,37	0,71	0,84
	БДП по глави становника	13684	0,45	0,85	0,92
МК	Извоз робе и услуга	2493	3,1	0,41	0,64
	Увоз робе и услуга	3815,8	4,1	0,62	0,78
	БДП по глави становника	4295,6	1,66	0,62	0,79
МЕ	Извоз робе и услуга	1453,6	-4,43	0,80	-0,89
	Увоз робе и услуга	/	/	/	-0,17
	БДП по глави становника	7454,5	-0,94	0,36	-0,60
РС	Извоз робе и услуга	8091,3	1,22	0,23	0,48
	Увоз робе и услуга	10244	3,91	0,63	0,79
	БДП по глави становника	3848,1	1,21	0,94	0,97

Извор: Јаћимовић, Д., Бјелић, П., Марковић, И. (2013), „Утицај светске економске кризе на међународне инвестиционе и трговинске токове у региону Западног балкана“, Научни часопис, *Економске теме*, 51 (1), Економски факултет, Ниш, стр. 13.

Из претходно обављених анализа, можемо да закључимо да постоји значајан ниво позитивне корелације између прилива СДИ, извоза робе и услуга, увоза робе и услуга и БДП по глави становника у југоисточној Европи у периоду 1995-2011. година. Уколико би у овим земљама дошло до раста прилива СДИ, могли би да очекујемо да би дошло до раста свих посматраних параметара.

²³⁵ Исто, стр. 14-15.

3.3.3. Улога ТНК у ширењу страних директних инвестиција

Кључни носиоци инвестирања у свету су моћне ТНК чија улога у глобалној економији расте, што показују и резултати раста њихове активне, продаја, броја запослених. Пораст значаја СДИ у послератном периоду повећава број и улогу ТНК као основних покретача и носиоца инвестиционих токова на економској сцени света. Даљи раст инвестирања ће подстаћи и раст система међународне производње и међународне трговине. Процењује се да данас у свету има преко 100.000 матичних ТНК које поседују преко 900.000 својих филијала по целој свету, које чине главне канале кроз које циркулишу роба, услуге, капитал, знање и технологија. Број матичних компанија и њихових филијала интензивно се повећавао у последње две деценије.

Раст значаја СДИ у светској привреди потврђују подаци према којима светски излазни токови бележе константан раст у посматраном периоду. Улазни СДИ токови имали су тренд раста до 2013. године, док је у 2014. дошло до благог опадања. Када се ради о укупним СДИ токовима приметан је вишеструки тренд раста и на улазној и на излазној страни у односу на 1990. годину.

Према подацима приказаним у Табели 159. укупна имовина страних филијала се у периоду од 1990. до 2014. године повећала чак више од 26 пута достижући износ од 102.040 милијарди долара. Поред укупне имовине, у посматраном периоду повећала се и продаја страних филијала скоро 8 пута, као и број запослених у њима, чиме су ТНК постале најмоћнији учесници на светском тржишту.

Табела 159. Показатељи активности ТНК у периоду од 1990. до 2014. године

	1990.	2005-2007. прекрзни просек	2012.	2013.	2014.
Улазни СДИ токови	205	1.397	1.403	1.467	1.228
Излазни СДИ токови	244	1.423	1.284	1.306	1.354
СДИ улазни сток	2.198	13.894	22.073	26.035	26.039
СДИ излазни сток	2.254	14.883	22.527	25.975	25.875
Укупна имовина страних филијала (у милијардама долара)	3.893	42.179	88.536	95.230	102.040
Продаја страних филијала (у милијардама долара)	4.723	21.469	31.687	33.775	36.356
Извоз страних филијала (у милијардама долара)	1.444	4.976	7.469	7.688	7.803
Запосленост у страним филијалама (у хиљадама)	20.625	53.306	69.359	71.297	75.075

Извор: UNCTAD (2015), *World Investment Report 2015*, New York and Geneva, Table I. 5, стр. 18.

О значајном учешћу ТНК на нивоу глобалне привреде показује и следећа анализа. Светски друштвени производ је у 2014. години достигао износ од 77.283 милијарди долара, док је светски извоз те године износио 23.400 милијарди долара и остварио удео

већи од 1/3 у светском друштвеном производу. У оквиру светског извоза од 23.400 милијарди долара, 1/3 (7.803 милијарди долара) представљао је извоз ТНК, што је значајан показатељ великог утицаја ових компанија на светску привреду.

„Развој информационо-комуникационих технологија (ICT) и других нових технологија утицали су на интензивирање процеса глобализације, јачање интеграционих процеса, конвергенцију и хармонизацију светских економија. Савремени процеси индустријализације у свету одвијају се у условима интеграције светске производње и глобалног тржишта“.²³⁶

Процес глобализације и транснационализације посебно је захватио нове индустријске гране и технолошки интензивне производе, јер лидерство у технолошкој и иновативној активности представља основну остваривања конкурентске предности и доминације на глобалном тржишту. Висок степен глобализације остварен је у електронској, аутомобилској, фармацеутској, хемијској индустрији, црној и обојеној металургији, индустрији авиона, нафте, агроиндустријском комплексу, нарочито у производњи хране, пића и дувана.

ТНК су постале основни носиоци раста, структурних промена, чиме врше значајан утицај на функционисање националних привреда у којима делују, регионалних интеграција и светске привреде у целини. Оне стварају преко 40% светског БДП-а и остварују 60% светске трговине. Њихово учешће у светској трговини је толико нарасло да се може поредити са учешћем појединих земаља. Око једне трећине светског извоза и увоза обавља се унутар филијала ТНК, путем тзв. трансферних цена. Њихова производња у иностранству душло је већа од светског извоза.²³⁷

Од 100 највећих индустријских ТНК, највећи број је пореклом из САД, ЕУ и Јапана. Мада је на листи највећих ТНК све више оних са пореклом из земаља БРИКС-а, а највећи број је из земаља Азије, посебно из Кине, Хонг Конга, Сингапура и Јужне Кореје. Посматрано према оствареном приходу и профиту, најзаступљенија индустријска делатност у пословању 20 највећих светских ТНК јесте нафтна индустрија, производња моторних возила, електронска индустрија, енергетика и рударство (Табела 160).

²³⁶ Савић, Љ., Илић, М., Мићић, В. (2015), *Економика индустрије*, Економски факултет, Крагујевац, стр. 292.

²³⁷ Исто, стр. 292-293.

Табела 160. Двадесет највећих индустријских ТНК, у 2013. години (милијарде долара)

<i>Ранг</i>	<i>Компанија</i>	<i>Земља</i>	<i>Индустрија</i>	<i>Приходи</i>	<i>Профит</i>
1.	Royal Dutch Shell	Холандија, В.Британија	нафтна индустрија	481,7	26,6
2.	Exxon Mobil	САД	нафтна индустрија	444,9	44,9
3.	Sinopec Group	Кина	нафтна индустрија	428,2	28,2
4.	China National Petroleum	Кина	нафтна индустрија	408,2	18,2
5.	British Petroleum	В.Британија	нафтна индустрија	388,3	11,6
6.	Toyota	Јапан	моторна возила	256,7	11,6
7.	Volkswagen Group	Немачка	моторна возила	247,6	27,9
8.	Total Fina SA	Француска	нафтна индустрија	234,3	13,7
9.	Chevron	САД	нафтна индустрија	233,9	26,2
10.	Glencore Xstrata	Швајцарска	рударство	214,4	1,0
11.	Samsung	Ј. Кореја	електроника	178,6	20,6
12.	Philips 66	САД	енергетика	169,6	4,1
13.	ENI	Италија	нафтна индустрија	167,0	10,0
14.	Apple	САД	електроника	156,6	41,7
15.	Gazprom	Русија	енергетика	153,5	38,1
16.	General Motors	САД	моторна возила	152,3	6,2
17.	Daimler	Немачка	моторна возила	146,9	7,8
18.	General Electric	САД	електроника	149,9	13,6
19.	Petrobras	Бразил	нафтна индустрија	144,1	11,0
20.	Ford Motor	САД	моторна возила	134,3	5,7

Извор: Савић, Љ., Илић, М., Мићић, В. (2015), *Економика индустрије*, Економски факултет, Крагујевац, стр. 293.

Када се посматра вредност имовине, највеће ТНК из ЗУР су знатно мање од ТНК из индустријски развијених земаља. Ипак, све је присутнији тренд настанка крупних ТНК из ЗУР које делују у светским размерама. Преношењем дела пословних активности изван граница матичне земље ТНК врше процес транснационализације светске привреде и светске трговине. Висок степен транснационализације представља једну од основних карактеристика индустрија развијених земаља. Она подразумева интернационализацију пословања индустријских предузећа и развој виших облика међународне економске сарадње. У њеној основи леже разни облици пословно-техничке сарадње и међународне дугорочне производне кооперације у производњи сложених високотехнолошких производа, међусобној испоруци производа и компоненти, монтажи производа у дислоцираним погонима, кооперацији више предузећа из више различитих земаља и др.

У пракси се најчешће интернационализује производња готових производа и делова, монтажа, канали продаје и продаја, док се стратешке функције по правилу не дислоцирају, већ концентришу у матичној земљи ТНК. Да би се утврдила величина и колики је степен транснационализације ТНК, као и да ли је једна ТНК у већем степену транснационализације од друге ТНК, може се користити више појединачних критеријума,

и то: 1) вредност имовине једне ТНК у иностранству; 2) вредност продаје преко иностраних филијала ТНК, и 3) број запослених ТНК у иностранству.²³⁸

(1) Према првом критеријуму, вредност имовине једне ТНК у иностранству, на врху листе највећих светских индустријских ТНК у 2012. години налазили су се General Electric САД (електроника) који има имовину у иностранству вредну око 338 милијарди долара, затим следи ТНК „Royal Dutch Shell“ из Велике Британија и Холандије из области нафтне индустрије са имовином око 307 милијарда долара, као и „British Petroleum“ из Велике Британије (нафтна индустрија), са око 270 милијарда долара укупне имовине која се налази у иностранству (Табела 161).

Табела 161. Индустријске ТНК према вредности активе и продаје филијала у иностранству у 2012. години

Ранг	ТНК	Земља	Грана индустрије	Активна милијарде долара	
				Страна	Укупно
1.	General Electric	САД	електроника	338	685
2.	Royal Dutch Shell	В.Британија Холандија	нафтна индустрија	307	360
3.	British Petroleum	В.Британија	нафтна индустрија	270	300
4.	Toyota	Јапан	моторна возила	233	376
5.	Total SA	Француска	нафтна индустрија	214	227
6.	Exxon Mobil	САД	нафтна индустрија	214	333
7.	GDF Suez	Француска	електрична енергија, гас	175	271
8.	Chevron	САД	нафтна индустрија	158	232
9.	Volkswagen Group	Немачка	моторна возила	158	409
10.	Eni SpA	Италија	нафтна индустрија	133	185
Ранг	ТНК	Земља	Грана индустрије	Продаја милијарде долара	
				Страна	Укупно
1.	Exxon Mobil Corporation	САД	нафтна индустрија	301	420
2.	British Petroleum	В.Британија	нафтна индустрија	300	375
3.	Royal Dutch Shell	В.Британија	нафтна индустрија	282	467
4.	Volkswagen Group	Немачка	моторна возила	199	247
5.	Total SA	Француска	нафтна индустрија	180	234
6.	Toyota	Јапан	моторна возила	170	265
7.	Chevron Corporation	САД	нафтна индустрија	132	222
8.	Hon Hai Precision Industries	Тајван и Кина	Електрична и електронска опрема	128	132
9.	Daimler AG	Немачка	моторна возила	121	146
10.	Siemens AG	Немачка	електрична и електронска опрема	87	101

Извор: UNCTAD (2014), *The worlds top 100 non-financial TNCs*, UN, New York.

(2) Према другом критеријуму, вредност продаје преко иностраних филијала, највеће ТНК су: „Exxon Mobil Corporation“ из САД са 301 милијарду долара, „British Petroleum“ из Велике Британије са око 300 милијарди долара, као и „Royal Dutch Shell“ из

²³⁸ Исто, стр. 306.

Велике Британије и Холандије са око 282 милијарди долара. Све три водеће компаније су из области нафтне индустрије.

(3) Према трећем критеријуму, који се односи на број запослених у иностраним филијалама, ТНК са највише запослених су : „Hon Hai Precision Industries“ са Тајвана и Кине (електрична и електронска опрема) са преко 810.000 запослених, „International Business Machines Corporation“ из САД (електрична и електронска опрема) са преко 330.000 запослених као и „Nestle“ из Швајцарске (индустрија хране и пића) са 328.000 запослених у иностранству (Табела 162).

Табела 162. Десет водећих индустријских ТНК према броју запослених у 2012. години

Ранг	ТНК	Земља	Грана индустрије	Број запослених	
				Стране филијале	Укупно
1.	Hon Hai Precision Industries	Тајван и Кина	електрична и електронска опрема	810.993	1.290.000
2.	International Business Machines Corporation	САД	електрична и електронска опрема	332.213	466.995
3.	Nestle SA	Швајцарска	храна и пиће	328.816	339.000
4.	Volkswagen Group	Немачка	моторна возила	296.000	533.469
5.	Siemens AG	Немачка	електрична и електронска опрема	250.000	369.000
6.	Hewlet-Packard Co	САД	електрична и електронска опрема	216.763	331.800
7.	Veolia Environnement SA	Француска	електрична енергија, гас	212.675	318.376
8.	Arcelor Mittal	Луксембург	метали и метални производи	185.319	244.890
9.	General Electric	САД	електроника	171.000	305.000
10.	Fiat S.P.A.	Италија	моторна возила	152.978	214.836

Извор: UNCTAD (2014), *The worlds top 100 non-financial TNCs*, UN, New York.

Поред појединачних показатеља као збирни показатељи степена транснационалности предузећа највише се користи: 1) индекс транснационализације и 2) индекс умрежености односно распрострањености мреже.²³⁹

Табела 163. Збирни ТНИ десет највећих индустријских ТНК у свету у 2013. години

Ранг	ТНК	Земља	Грана индустрије	ТНИ
1.	General Electric	САД	електроника	48,8
2.	Royal Dutch Shell	В.Британија	нафтна индустрија	72,8
3.	Toyota	Јапан	моторна возила	58,6
4.	Exxon Mobil Corporation	САД	нафтна индустрија	62,6
5.	Total SA	Француска	нафтна индустрија	79,5
6.	British Petroleum	В.Британија	нафтна индустрија	69,7
7.	Volkswagen Group	Немачка	моторна возила	58,6
8.	Chevron Corporation	САД	нафтна индустрија	59,3
9.	Eni SpA	Италија	нафтна индустрија	71,2
10.	Enel SpA	Италија	електрична енергија, гас	57,3

Извор: UNCTAD (2015), *The worlds top 100 non-financial TNCs*, UN, New York.

²³⁹ Исто, стр. 308

1) Збирни индекс транснационализације (енгл. *Index of transnationality – TNI*) добија се као пондерисани просек релативног учешћа активе, вредности продаје и запослених у иностраним филијалама у укупним вредностима основних средстава, продаје и броју запослених на нивоу ТНК. ТНИ се израчунава као: 1) проценат вредности имовине у филијалама у иностранству у односу на укупну имовину; 2) учешће продаја у иностранству у укупној продаји; 3) учешће запослених у филијалама у иностранству у укупном броју запослених. Ова три процента се саберу и поделе са три и добија се ТНИ компаније (Табела 163).

Индекс транснационализације користи се приликом процена до које су мере активности и интереси ТНК везани за иностране привреде. Овај индекс указује на степен транснационализације компаније без обзира на њену величину. Висока вредност ТНИ указује на степен међународне конкурентности домаћих предузећа. Мала ТНК може бити више транснационализована ако пословање предузима у већој мери преко иностраних филијала. У свету, међу водећим ТНК у малим земљама, доминирају компаније из малих индустријски развијених земаља Европе, као што су Швајцарска, Шведска, Норвешка, Белгија, Луксембург и Холандија. Може се уочити појава да ТНК које потичу из земаља са малим домаћим тржиштем, имају у пресеку више степене транснационалности.²⁴⁰

Недостатак овог показатеља је у томе што не узима у обзир величину земље из које је ТНК. Затим, не разликује ТНК према броју земаља у којима имају своје филијале, односно оне које су концентрисане у неколико земаља и оне ТНК које су лоциране у више земаља. Овај недостатак отклања се индексом умрежености или индексом распрострањености мреже.

2) Индекс умрежености или индекс распрострањености мреже (енгл. *Network Spread Index - NSI*) представља однос између броја земаља у којима ТНК има своје филијале и броја земаља у којима би потенцијално могла да отвори своје филијале. Висока вредност *NSI* коефицијента значи: (а) да су већи трошкови управљања у удаљеним филијалама и (б) висок ниво познавања тржишних услова у другим земљама.

Запажено је да ТНК које потичу из малих земаља или из земаља које имају дугу традицију страних директних улагања (Швајцарска, Шведска, Холандија), имају већи степен транснационализације, односно веће учешће пословања оствареног у иностранству у укупном пословању. На овај начин оне теже да остваре конкурентску предност у међународним размерама и да уједно компензују ограничења која произилазе из величине

²⁴⁰ Исто, стр. 308-309.

земље из које потичу (мерено бројем становника или величином територије.) Данас постоји тенденција повећања степена транснационалности као последица глобализације светске привреде.²⁴¹

Димензије транснационалности са аспекта пословних операција ТНК, а које нису укључене у TNI и NSI, али допуњују интензитет операција ТНК према броју филијала у иностранству, садржане су у индексу интернационализације. Он се дефинише као однос броја страних према укупном броју филијала. Индекс транснационализације као и TNI даје увид у степен уграђености и интерес компаније у матичној земљи у односу на иностранство.

3.3.4. Побољшање инвестиционе климе у циљу привлачења СДИ

Унапређена, али још увек неповољна инвестициона клима (по оценама страних инвеститора) може повећати трошкове пословања, што директно утиче на конкурентност предузећа у Србији. Поред тога делује неповољно на формирање нових извозно усмерених предузећа и прилив СДИ у ове секторе. Још увек се осећају последице слабе производне основе и међународне изолације која је довела до заостајања у односу на земље централне и источне Европе. Због тога није изненађујуће што прилив СДИ у Србију заостаје у односу на друге земље.²⁴² Значајан прилив СДИ у Србији у наредном периоду биће отежан услед и даље присутног неповољног стања у Европи и свету по питању кретања капитала. Међутим, ниво СДИ који је потребно остварити у што скоријем периоду од изузетне је важности за Србију, имајући у виду спор опоравак домаће производње и виске структурне и спољне неравнотеже. Да би Република Србија привукла довољно СДИ које би унапредиле производну структуру и повећале њене извозне могућности неопходно је да примени адекватне мере за њихово привлачење. Ове мере морају да прате одређена правила која се формирају код привлачења СДИ а оначавају као нове генерације инвестиционих промоционих политика. У првој генерацији инвестиционих политика, земље прилагођавају сопствена тржишта политикама земаља из којих се очекује највећи прилив СДИ. То углавном подразумева општу либерализацију оквира за СДИ, редуковање баријера за улазак СДИ, јачање улоге тржишта и стандардизацију поступака за иностране инвеститоре. У другој генерацији инвестиционих промоционих политика, владе одређених земаља, иду корак даље и покушавају да привуку СДИ „обрадом тржишта“ њихових земаља. Ова мера има за резултат убрзано стварање

²⁴¹ Исто, стр. 310.

²⁴² Ковачевић, Р. (2012), „Економски односи Србије са иностранством“, Економски факултет, Београд, стр. 397.

националних промоционих агенција. Најновија, трећа генерација инвестиционих промоционих политика се заснива на специфичним активностима на нивоу кластера које су у функцији остваривања развојних приоритета привреде. Кључ успеха у привлачењу СДИ јесте стварање атрактивног амбијента, а то подразумева најмање три правца деловања: прво, извршити селекцију и одабрати извешан број домаћих предузећа која су атрактивна за прилив СДИ, друго, обезбедити њихово реструктурирање и хватање корака са водећим светским компанијама, и треће, успоставити софистицирану промоциону политику која ће бити у функцији остварења задатог циља.²⁴³

Досадашња пракса подврђује да се владе многих земаља надмећу субвенцијама, како на међународном тако и на националном нивоу не би ли привукле што више инвеститора. Као једно од оправдања за такву инвестициону политику јесте покушај државе да надомести недостатке који постоје на тржишту. Чињенице пак потврђују да би повољнији резултати били остварени уколико би се уложио већи напор у отклањању недостатака, а не у проналажењу адекватне компензације за постојеће недостатке. Србија је у претходном периоду била у врху земаља ЦИЕ по давању директних подстицаја страним инвеститорима, углавном у виду субвенција по новом радном месту. Са друге стране, подаци показују да је прилив СДИ у претходном периоду био на нивоу или благо изнад просека земаља ЦИЕ и региона. Висина субвенција у циљу привлачења више СДИ није политика која гарантује успех, већ повезивање страних и домаћих фирми, чиме се постиже тзв. ефекат преливања. Овај ефекат се постиже само уколико локалне фирме имајности. у могућност и мотивацију да уче од страних компанија и да инвестирају у нову технологију и усвајају нова знања и способности. Алтернативно, овој пракси кључни кораци за Србију се односе на обезбеђење конкурентног тржишта, унапређење ефикасности администрације, судства, транспарентност правног система, заштита имовинских права, смањење корупције, модернизација инфраструктуре, уређивање јавних финансија и смањење фискалног дефицита и јавног дуга, опште повећање макроекономске стабилности, смањење политичких и других ризика. Овакве мере би допринеле да Србија буде атрактивно подручје за прилив СДИ које омогућавају пораст производње и повећање извозне конкурентности.²⁴⁴

²⁴³ Савић, Љ. (2013), *Економика индустрије*, Економски факултет, Београд, стр. 49-50.

²⁴⁴ Глигорић, М. (2014), „Прилив страних директних инвестиција у Србију: Нови изазови у периоду кризе“, *Економска политика Србије у 2014: Могућности привредног раста у условима реформи и фискалне консолидације*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 281.

4. Прилив дознака из иностранства као фактор повећања извоза и привредног раста Републике Србије

Постоје бројни позитивни утицаји прилива дознака на привредни раст, повећање извоза и подизање животног стандарда становништва у земљама примаоцима. Према подацима НБС, годишњи нето прилив личних трансфера кретао се око 2,6 милијарди евра, од чега је нето прилив дознака радника износио око две милијарде евра. Посматрано према учешћу у односу на вредност БДП-а, просек личних трансфера износи 7,8% БДП-а, а дознаке радника 6,1% БДП-а (табела). „Годишњи прилив ових средстава указује на њихове три битне особине: 1) стабилан ниво, 2) виши ниво од прилива СДИ, 3) контрациклични карактер“.²⁴⁵

Прва наведена особина је општа специфичност прилива средстава од дознака. У периоду од 2007-2015. прилив личних трансфера и дознака радника био је релативно стабилан, са израженијим одступањима навише у 2009. и 2010. години, што указује на њихов контрациклични карактер.²⁴⁶ Просечан прилив СДИ износио је 1,3 милијарде евра за период 2012-2015. тј. 3,8% према учешћу у БДП-у (Табела 164).

Табела 164. Нето прилив личних трансфера, дознака радника и СДИ и њихово учешће у БДП-у Републике Србије 2012-2015. година

	2012	2013	2014	2015	Просек 2012-2015
	у милијардама евра				
Лични трансфери, нето	2,5	2,7	2,4	2,7	2,6
Дознаке радника, нето	1,9	2,2	1,9	2,1	2,0
СДИ, нето	0,8	1,3	1,2	1,8	1,3
	у % БДП-а				
Лични трансфери, нето	7,8	7,9	7,3	8,1	7,8
Дознаке радника, нето	6,1	6,3	5,6	6,3	6,1
СДИ, нето	2,4	3,8	3,7	5,4	3,8

Извор: Глигорић, М., Јанковић, И. (2015), „Могућности унапређења економског потенцијала дознака у Србији“, *Квартални мониторинг*, бр. 43, Фонд за развој економске науке, Економски факултет, Београд, стр. 48, додатни прорачуни кандидата.

Упркос већем приливу дознака од СДИ, у домаћој економској литератури често се истиче значај прилива СДИ за привреду Србије, док су дознаке у знатно мањој мери предмет изучавања. Разлог за то вероватно лежи у чињеници да СДИ подижу производни потенцијал земље, а дознаке то раде у мањој мери. Слање дознака се често препознаје као помоћ и подршка миграната својим рођацима у земљи порекла.

²⁴⁵ Глигорић, М., Јанковић, И. (2015), „Могућности унапређења економског потенцијала дознака у Србији“, *Квартални мониторинг*, бр. 43, Фонд за развој економске науке, Економски факултет, Београд, стр. 47.

²⁴⁶ Исто, стр. 48.

Значајан део прилива капитала у земљама ЗБ управо представљају дознаке миграната. Према подацима Светске банке земље ЗБ имају учешће прилива дознака у БДП-у изнад просека осталих ЦИЕ земаља.

Табела 165. Учешће прилива дознака у земљама Западног Балкана 2007-2014. година (у % БДП-а)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Просек
БиХ	17,0	14,2	12,1	10,6	10,5	10,7	10,7	11,3	12,1
Албанија	13,7	11,6	10,9	9,7	8,7	8,3	8,6	8,6	10,0
Србија	9,3	7,2	10,9	10,4	8,5	8,7	8,8	8,4	9,0
Ц. Гора	5,4	6,6	7,3	7,3	7,6	8,1	9,5	9,4	7,6
Македонија	4,1	4,1	4,1	4,1	4,1	4,0	3,5	3,2	3,9

Извор: <http://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS?order>

Према подацима за пет земаља приказаним у Табели 165. четири земље посебно се издвајају по високом учешћу наведеног показатеља. У периоду од 2007-2014. године, годишњи прилив дознака у БиХ у просеку је износио 12,1% БДП-а, у Албанији 10% БДП-а, у Србији 9% БДП-а и у Црној Гори 7,6% БДП-а (Графикон 18). Прилив дознака у Македонију је нешто нижи у односу на остале земље ЗБ и износи око 4% БДП-а али је то изнад просечног прилива дознака у десет земаља ЦИЕ где је износио 2,5% БДП-а у посматраном периоду.²⁴⁷

Према најновијим подацима Светске Банке, Република Србија се по висини прилива капитала, са 3,6 милијарди долара у 2015, налази на другом месту одмах иза Украјине (6,2 милијарде долара) међу 10 земаља највећих прималаца у региону Европе и Централне Азије.²⁴⁸

Графикон 18. Учешће прилива дознака у земљама Западног Балкана просек-2007-2014. година, (% БДП-а)

Извор: Сопствена израда графикана према подацима из табеле 165.

²⁴⁷ Исто, стр. 49.

²⁴⁸ <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1199807908806/4549025-1450455807487/Factbookpart1.pdf>

Прилив дознака је изузетно важан са макроекономског аспекта у земље ЗБ јер чини висок проценат вредности извоза и увоза робе и услуга ових земаља као и висок удео у вредности спољнотрговинског дефицита.

Дознаке покривају велики део дефицита спољнотрговинске размене у земљама ЗБ. Код Републике Србије је удео дознака у покрићу спољнотрговинског дефицита стално растао у посматраном периоду, тако да је у 2014. години покривао 80% овог дефицита. Друге земље су имале променљив тренд удела дознака у покрићу спољнотрговинског дефицита (Табела 166).

Табела 166. Учешће прилива дознака у вредности спољнотрговинског дефицита у земљама Западног Балкана, 2008-2014. година

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Просек
Србија	25	55	53	65	69	110	79	65
БиХ	44	51	49	44	45	51	47	47
Албанија	43	44	47	38	45	47	45	44
Македонија	16	18	21	20	18	19	18	19

Извор: Глигорић, М., Јанковић, И. (2015), „Могућности унапређења економског потенцијала дознака у Србији“, *Квартални монитор*, бр. 43, Фонд за развој економске науке, Економски факултет, Београд, стр. 49, додатни прорачуни кандидата.

Када посматрамо просек удела дознака у покрићу спољнотрговинског дефицита видимо да је и он у посматраном периоду имао велики удео. Република Србија је и по овом параметру била водећа међу посматраним земљама ЗБ са уделом од 65%, док су и друге земље имале доста висок удео БиХ 47%, Албанија 44% и Македонија 19% (Графикон 19).

Графикон 19. Учешће прилива дознака у вредности спољнотрговинског дефицита у земљама Западног Балкана, просек-2008-2014. година

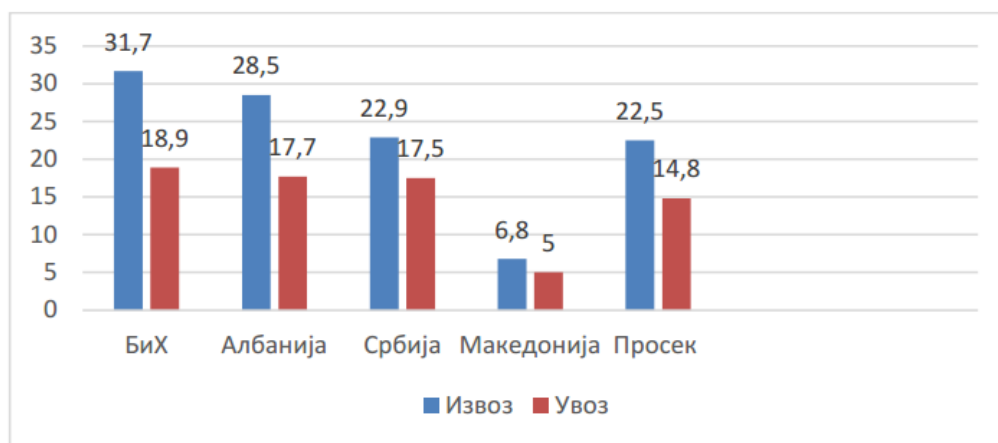

Извор: Сопствена израда графикана према подацима из табеле 166.

Земље З.Б. имају виши ниво дознака у односу на вредност извоза робе и услуга у поређењу са просеком земаља ЦИЕ. По овом показатељу из 2014. године, посебно се истиче БиХ 32%, Албанија 29% и Република Србија 23%. Једна петина до трећина девизног прилива које ове земље остварују путем извоза својих производа и услуга пристиже у земље путем дознака. Када се ставе у однос средства од дознака са вредношћу

увезене робе и услуга током 2014. године, овај проценат се креће од 5% код Македоније до приближно 18% у Албанији и Републици Србији, док је код БиХ износио 19% (Графикон 20). У Албанији, Србији и БиХ ова средства су приближно еквивалентна вредности двомесечног увоза робе и услуга. Количник дознака и увоза у земљама ЦИЕ је на нивоу од 3,4%.²⁴⁹

Графикон 20. Учешће прилива дознака у извозу и увозу робе и услуга у земљама Западног Балкана, 2014. година (у процентима)

Извор: Сопствена израда графикана према подацима преузетим од: Глигорић, М., Јанковић, И. (2015), „Могућности унапређења економског потенцијала дознака у Србији“, *Квартални мониторинг*, бр. 43, Фонд за развој економске науке, Економски факултет, Београд, стр. 50, додатни прорачуни кандидата.

Када посматрамо просек удела прилива дознака у извозу робе и услуга у земљама Западног Балкана, 2014. година, он је износио преко 22%, док је просек удела у увозу ових земаља износио близу 15% (Графикон 20).

Графикон 21. Инвестиције у основне фондове и прилив дознака у Републици Србији 2007–2014, милиони евра

Извор: Буквић, Р. (2016), „Дознаке: између потрошње и акумулације“, Published in: *Српска наука данас* (Serbian Science Today), Vol. 1, No. 1, стр. 11. Интернет: https://mpr.ub.uni-muenchen.de/70933/1/MPRA_paper_70933.pdf

²⁴⁹ Глигорић, М., Јанковић, И. (2015), „Могућности унапређења економског потенцијала дознака у Србији“, *Квартални мониторинг*, бр. 43, Фонд за развој економске науке, Економски факултет, Београд, стр. 49-50.

Значај дознака у смислу њиховог релативног односа према величини инвестиција још боље можемо уочити ако погледамо Графикон 21. Као што се може видети, изузимајући прве две године (2007. и 2008), када је ниво инвестиција био највећи, дознаке су увек представљале више од половине, а у 2010. чак близу две трећине, укупних инвестиција у основне фондове.

Светска банка у свом истраживању истиче четири главна разлога релативне стабилности прилива дознака чак и у условима смањене привредне активности изазваним кризом:

- Дознаке шаљу сви, а не само мигранти који су из земље отишли недавно, пре годину или две. То чини дознаке постојаним у времену, па се процењује да би оне у случају потпуног престанка миграција пресакле тек након десетак година. Оне ће наставити да расту докле год има нових миграција;
- Дознаке су мали део дохотка миграната и они ће наставити да их шаљу чак и када њихов доходак падне;
- Због појачаних антиимиграционих расположења и контроле нових миграција у САД и Европи, трајање миграција се продужава. Стога се стабилизује слање дознака током времена;
- Ако се мигранти врате у земљу, они ће донети са собом акумулисану штедњу. А фактор пристрасности ка земљи порекла утиче да се средства од дознака усмеравају у инвестиције у матичној земљи, посебно када дође до пада привредне активности.

Студије које су истраживале овај проблем показале су да су опасности од таквог ефекта мањи уколико је земља финансијски развијенија и има отворенији трговински и капитални рачун. Другим речима, уколико је развијенија. У сваком случају потребна су емпиријска истраживања и провере оваквог утицаја, односно уопште утицаја дознака на привреду и друштво Србије.²⁵⁰

Основни задаци економске политике у Републици Србији у будућем периоду, који би додатно увећали позитивне ефекте прилива дознака на повећање извоза и привредног раста, између осталог треба да обухватају:

²⁵⁰ Буквић, Р. (2016), „Дознаке: између потрошње и акумулације“, Published in: *Српска наука данас* (Serbian Science Today), Vol. 1, No. 1, стр. 12. Интернет: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/70933/1/MPRA_paper_70933.pdf

- ✓ бољу међународну сарадњу надлежних институција у бележењу и евидентирању прилива по основу дознака,
- ✓ даље снижавање трошкова трансфера званично послатог новца и прелазак на фиксне уместо процентуално обрачунатих трошкова за послати износ, нарочито преласком на електронске трансфере који имају скоро нулте трошкове,
- ✓ боље повезивање дознака и шире лепезе финансијских услуга за домаћинства примаоце ових дознака,
- ✓ бољу информисаност и едукацију пошиљаоца и примаоца о могућностима послатог новца,
- ✓ коришћење прилива од дознака као подстицај развоју тржишта капитала. Надлежне институције, нарочито у земљама примаоцима дознака требало би да развијају нове канале за продуктивну употребу средстава од дознака, како на микро, тако и на макро нивоу.
- ✓ креирање банке дијаспоре и дужничких инструмената везаних за дознаке, могле би помоћи финансијском и ширем економском развоју,
- ✓ укључивање дознака у процене кредитног рејтинга земље и њеног капацитета за даље задуживање.²⁵¹

Бројна истраживања су показала да се у анализи дознака могу применити два приступа: 1) алтруистички, 2) портфолио приступ. Алтруистички приступ се заснива на економији породице: дознаке покреће брига миграната о нужним средствима за задовољење основних потреба њихових рођака који су остали у земљи. Насупрот томе, у оквиру портфолио приступа, инвестициони мотиви представљају основни покретач ових дознака.²⁵²

У колико се девизне дознаке троше да би се задовољиле свакодневне потребе, онда се оне сливају у девизне резерве. Ако се, међутим, део ових средства положи на штедњу у банке, увећава се кредитни потенцијал банке који може бити пласиран у производњу, првенствено ону која је намењена иностраном тржишту. Дакле, продуктивно коришћење ових средстава би имало позитивне ефекте на привреду у целини.

²⁵¹ Глигорић, М., Јанковић, И. (2015), „Могућности унапређења економског потенцијала дознака у Србији“, *Квартални монитор*, бр. 43, Фонд за развој економске науке, Економски факултет, Београд, стр. 52.

²⁵² Ковачевић, Р. (2012), *Економски односи Србије са иностранством*, Економски факултет, Београд, стр. 361.

5. Промене у правцима спољне трговине Републике Србије и могућности за њено повећање и структурно унапређење

5.1. Значај појачане улоге земаља БРИКС на међународној позорници за Србију

Земље БРИКС се залажу за либерализацију светске трговине, али исто тако траже већи простор за улогу државе у економији и нову глобалну валуту. Ове државе чине чак 43% глобалне популације, а са по 17% учествују у светском извозу и глобалном приливу СДИ.²⁵³

БРИКС нема правог лидера, али у економском погледу то место убедљиво заузима Кина, док је у војној снази то свакако Русија. Кина, настоји да економски парира развијеним земљама Запада, тако да је успевала да у последње три и по деценије оствари највећи економски раст у историји цивилизације. Остале четири земље БРИКС имају благи раст удела у светској економији у последњој деценији (пад збирног удела САД и ЕУ у глобалној производњи у последње три деценије износио је 11% колики је био и раст Кине).

Оно што је заједничко овим земљама је снажан економски успон у последњих деценију и по. Индија, која се после десетак година спорог раста отворила према свету, постиже високе стопе раста, а у перспективи се може очекивати снажан раст аграрног сектора и тражње. Бразил је после високе инфлације и фиксног курса према долару, прешао на флексибилни курс, рапидно самњио инфлацију и буџетски дефицит. Инвестиције у инфраструктуру биле су подстицајне за раст, иако је вођена рестриктивна менетарна политика и смањење јавне потрошње. Ова земља има велике користи од раста цена сировина, као и Јужна Африка и Русија. Јужна Африка има богате природне ресурсе, капитализован банкарски ситем као и јаке истраживачко-развојне капацитете. Трговинска и индустријска политика подстичу компаније да истражују нове области раста засноване на побољшању конкурентности, а ту Кина, Индија и Бразил нуде значајне могућности.²⁵⁴

5.2. Спољнотрговинска размена Републике Србије са земљама БРИКС-а

„Улога групе земаља БРИКС за економије у развоју се значајно и убрзано мења. Током прве деценије 21. века, ова група земаља је повећала сопствени економско-финансијски и технички потенцијал и успоставила различите начине и средства економске

²⁵³ Николић, Г. (2014), „Србија у новој глобалној економској констелацији“, Научни часопис, *Тржиште новац капитал*, бр. 3, (јул-септембар 2014), Привредна комора Србије, Центар за економске анализе, Београд, стр. 47.

²⁵⁴ Исто, стр. 47.

сарадње. Група БРИКС значајно утиче на ЗУР преко спољне трговине, СДИ и финансирања развоја. Република Србија има веома добре политичке односе са земљама БРИКС док међусобни економски односи нису баш на тако истом нивоу.²⁵⁵

Укупна вредност извоза Републике Србије у ове земље имала је опадајући тренд од милијарду и 120,2 милиона долара у 2013. на 761,3 милиона долара у 2015. години. Увоз из земаља БРИКС повећан је у 2014. у односу на 2013. да би у 2015. поново дошло до његовог смањења чак и испод вредности у односу на 2013. годину. Земље БРИКС су учествовале са 7,7% у укупној вредности српског извоза у 2013, 7,2% у 2014. и 5,7% у 2015. години.

Табела 167. Спољна трговина Републике Србије са земљама БРИКС (у милионима долара и процентима)

	Период јануар-децембар					
	Извоз из Србије			Увоз у Србију		
	2013.	2014.	2015.	2013.	2014.	2015.
Свет	14.614,4	14.845,1	13.365,2	20.543,1	20.609,1	18.216,0
Русија	1.061,6	1.029,1	724,8	1.902,8	2.340,3	1.748,5
Кина	21,9	14,2	20,6	1.509,9	1.561,0	1.540,6
Индија	8,7	8,7	5,6	173,9	139,8	140,0
Бразил	25,8	9,9	7,3	75,2	103,5	79,4
Ј.А.Република	2,2	3,9	3,0	11,1	9,3	9,3
Свега БРИКС	1.120,2	1.065,8	761,3	3.672,9	4.153,9	3.517,8
Покривеност увоза извозом				30,5	25,7	21,6
Удео у укупном износу	7,7	7,2	5,7	17,9	20,2	19,3

Извор: Подаци за 2013. годину преузети према: РЗС, (2013), *Месечни статистички билтен*, бр. 12, стр. 53. Подаци за 2014. и 2015. годину преузети према: РЗС, (2015), *Месечни статистички билтен*, бр. 12, стр. 52, додатни прорачуни кандидата.

Када се ради о увозу ове земље су учествовале са 17,9% у укупном увозу у 2013, 20,2% у 2014. и 19,3% у 2015. години. Покривеност увоза извозом такође је имала опадајући тренд са 30,5% у 2013. на 21,6% у 2015. години (Табела 167).

5.2.1. Спољнотрговинска робна размена са Русијом

Робна размена између Републике Србије и Русије бележила је растући тренд извоза и увоза до почетка економске кризе 2008. године. У 2009. години дошло је до пада и извоза и увоза, док је од 2010. робна размена између Србије и Русије била у порасту. У 2010. забележен је значајан раст извоза од око 55% и повећање увоза за око 9% у односу на 2009. годину. У 2011. укупна робна размена између Републике Србије и Русије

²⁵⁵ Вучићевић, М. (2014), „Улога земаља БРИКС у привредном развоју Србије и њеним односима са иностранством“, *Стање и перспективе економско-финансијских односа Србије са иностранством*, Економски факултет, Београд, стр. 181.

достигла је 3.461,6 милиона долара и бележи раст у износу од око 29% у односу на 2010. годину. Укупна робна размена између ове две земље у 2012. износила је 2.719,3 милиона долара и бележила је пад од 21% у односу на 2011. годину. У 2013. вредност извоза Србије у Русију износио је 1.061,6 милиона долара и имао је раст од 22,5% у односу на претходну годину. Вредност увоза је смањена од 2.076,6 милиона у 2012. на 1.902,8 милиона долара у 2013. што је био пад од 8,4%. Тако је Русија била пети партнер Србије код извоза са уделом око 7,3%, а други у увозу са учешћем око 9,3%.²⁵⁶

У 2014. и 2015. дошло је до смањења извоза у Русију док је на страни увоза дошло до повећања у 2014. у односу на 2012. и 2013. да би у 2015. увоз опет био смањен и износио је 1.748,5 милиона долара.

Највећи извозници у Русију су: Таркет доо Бачка Паланка, Хемофарм ад Вршац, Valy доо Ваљево, FBC ад Мајданпек, Ваљаоница бакра Севојно ад Севојно, Тигар Тајерс доо Пирот, Концерн Фармаком МБ Шабац-Фабрика акумулатора Сомбор, Lohr Бачка Топола, Новкабел АД Нови Сад, Grundfos Manufacturing.

Највећи увозници из Русије: НИС ад Нови Сад, ЈП Србијагас Нови Сад, FBC ад Мајданпек, Импол Севал ад Севојно, ДОО Промист Нови Сад, Тигар Тајерс доо Пирот, ЈП Железнице Србије, ХИП Петрохемија ад Панчево у реструктурирању, Ваљаоница бакра Севојно ад Севојно, Агроферт доо Нови Сад.

Република Србија и Руска Федерација имају потписан споразум о слободној трговини из 2000-те године по коме је око 99% производа ослобођено плаћања царине у међусобном промету под условом да је задовољена клаузула 51% домаћег порекла производа (51% ад valorem F-co fab.).²⁵⁷

Према водећим одсецима СМТК, најзаступљенији производи у извозу Србије на руско тржиште су: традиционално воће и поврће, обојени метали, разни готови производи, електричне машине, апарати и уређаји, медицински и фармацеутски производи као и производи од каучуку.

Производи које Република Србија највише увози из Русије углавном су: Енергенти (гас, природни и индустријски), обојени метали, ђубрива (осим силових), производи од метала, нигде непоменути, сирови каучук.

„Без обзира на међусобно добре политичке односе, српско-руску спољнотрговинску размену карактеришу следећи односи: 1) огроман и током дужег

²⁵⁶ Исто, стр. 177.

²⁵⁷ <http://www.pks.rs/MSaradnja.aspx?id=51&p=1&pp=0&>

периода растући трговински дефицит Србије у размени са Русијом; 2) асиметрија у структури међусобне трговинске размене, где са руске стране доминирају енергетске сировине и деривати; 3) ниско учешће машина и опреме, производа који спадају у групу високих технологија, нарочито на страни понуде Русије; 4) Србија је у увозу гаса и нафте постала зависна од руског извоза.²⁵⁸

У другој половини последње деценије 20. века, акценат је био на убрзању процеса трансформације и стварању одговарајућих тржишних услова привређивања како у Русији тако и у Србији. Отварање руске привреде према Западу утицало је на услове привређивања и довело до учвршћивања конкуренције на њеном тржишту. Овакво стање водило је доминацији најјачих партнера, а пре свега, највећих западних компанија. У таквој ситуацији, реализација српских производа на тржишту Русије била је отежана.

5.2.2. Јачање привредне и спољнотрговинске сарадње са Кином

НР Кина је већ дужи низ година најважнији спољнотрговински и финансијски партнер Републике Србије на азијском континенту. У укупном извозу из Србије у 2013. години, Кина је учествовала са 0,15% а у укупном увозу са 7,3%. Вредност извоза у Кину у 2013. години износила је 21,9 милиона долара, док је у истом периоду вредност увоза Србије из Кине износила 1.509,9 милиона долара. У 2014. вредност извоза је опала на 14,2 милиона, док је вредност увоза повећана на 1.561,0 милион долара. Следеће 2015. извоз је поново бележио тренд раста на 20,6 милиона, док је увоз бележио тренд опадања и износио 1.540,6 милиона долара (Табела 167). Према подацима НР Кине око 51% укупног кинеског извоза је прерадни извоз, односно под туђом робном марком (углавном под марком мултинационалних корпорација чија је производња у Кини).

Најзаступљенији производи у извозу на Кинеско тржиште у претходном периоду били су плута и дрво, погонске машине и уређаји, пластичне материје у примарним облицима, текстилна влакна и отпаци и др.

Србија је из Кине у претходном периоду највише увозила канцеларијске машине за АОП, одећу, електричне машине, апарате и уређаје, одећу, и др.²⁵⁹

У Србији послују познате кинеске компаније из области телекомуникација Huawei и ZTE, а своје стратешко позиционирање планирају и компаније *CEFC (China Energy Company Limited)* и *CBI (China Balkan Investment)* које су заинтересоване за приватизацију

²⁵⁸ Вучићевић, М. (2009), „БРИК-нова извозна шанса Србије“, *Економско-финансијски односи Србије са иностранством - Нужност нове стратегије*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 268.

²⁵⁹ <http://www.pks.rs/MSaradnja.aspx?id=73&p=1&pp=2&>

великих српских државних компанија, пројекте у пољопривреди, саобраћајној и енергетској структури, финансијском сектору и телекомуникацијама које су 2016. године, отвориле заједничко представништво у Београду.

У Кини послује и неколико српских компанија – East point, MCI, Nemofarm, Enter Azija, Јуџи. Према анализама Привредне коморе Србије, јачање даље економске сарадње две земље могуће је остварити у области информационих технологија, електронике, аутомобилске индустрије, телекомуникација и инфраструктуре, као и у текстилној индустрији, пољопривреди и туризму.

5.2.3. Сарадња и спољнотрговинска размена са Индијом

Као један од оснивача Покрета несврстаних, Индија је од стицања независности била међу најзначајнијим привредним партнерима СФРЈ. На основу познатог Трипартитног споразума (Југославија-Индија-Египат) одвијала се интензивна робна размена уз максималну примену царинских олакшица. У Индију смо извозили пластичне масе, електричне машине и опрему, хартију и картон, бакар и производе од бакра, гвожђе, челик и производе од челика, алуминијум, котлове за водену пару и пратећу опрему, делове друмских возила, делове електричних акумулатора. На страни увоза из Индије били су заступљени следечи производи: Чај, бибер и други зачини, уљане погаче од соје, органски хемијски производи, сирове коже и производи од коже, свила и тканине и др.

Обим трговинске размене између Републике Србије и Индије бележи константан тренд раста од 2006. уз видно изражен спољнотрговински дефицит на страни Републике Србије.²⁶⁰

У 2013. години извоз Републике Србије у Индију износио је свега 8,7 милиона долара, док је увоз износио 173,9 милиона долара. У 2014. извоз је остао на истом нивоу а увоз је опао на око 140 милиона, да би у 2015. извоз спао на само 5,6 милиона док се увоз задржао на скоро истом нивоу као и 2014 (Табела 167).

Према водећим одсецима СМТК у извозу Републике Србије у Индију на листи извозних производа нашли су се: цигарете, машине за сортирање, просејавање, сепарацију, прање и делови, разбоји за тканине, отпаци и остаци од алуминијума, хетероциклична једињења, комутациони апарати за телефонију и телеграфију, прибор за цеви и црева од пластичних маса, делови и прибор за машине, двд дискови и др.

²⁶⁰ <http://www.pks.rs/MSaradnja.aspx?id=69&p=1&pp=2&>

Главни извозници су били: Филип Морис Операсион, Југоимпорт СДПР-Београд, Хемофарм-Вршац, ЦЕ-ЗА-Р-Београд, Норма Група Југоисточна Европа-Суботица, Ђомико-Крагујевац, Прва Искра Опрема-Барич. На листи производа у увозу Србије из Индије нашли су се: телефони за мрежу станица, кафа, хетероциклична једињења, алуминијум нелегирани, лекови, предиво, феросиликоманган, сирови цинк, семе сусама, гранит и др. Увозници су били: Викторија Логистик-Београд, Хемофарм-Вршац, Импол Севал-Севојно, Конзул-Нови Сад, Здравље-Лесковац, РТБ Бор Група-Бор, Ераковић-Кула, Гранд Пром-Београд, ЦТ Компјутерс-Београд, Сирмиум Стил-Сремска Митровица, ПИН Компјутерс-Нови Сад и др.²⁶¹ Између Србије и Индије постоји велики потенцијал за унапређење у свим областима од аграра, преко информационо-комуникационих технологија до фармације, медицине и туризма. За сада је мало индијских компанија које послују у Србији. Највише кооперација српских и индијских фирми је у области производње пољомеханизације. Сарадња индијског произвођача трактора Махиндра и Агропанонке у Новом Саду која је почела 2007, подигнута је на виши ниво када је 2013. године у погонима новосадске компаније кренула монтажа Махиндриног трактора 475 МКМ. У погону компаније ФПМ Агромеханика у Бољевцу се од септембра 2014. склапа и трактор индијског произвођача Соналика. Једно од највећих индијских улагања у Србију је улагање компаније „Ембаси група“ која је 2012. започела реализацију инвестиције у изградњи Ембаси такозваног (*Embassy Techzones*) ИТ парка у Инђији, вредног скоро 650 милиона евра. Институционални оквир за привредну сарадњу добро је развијен и потписани су важни економски споразуми између ових земаља. Међутим, да би Република Србија постала препознатљива пословним круговима у Индији, мора интензивно промовисати нашу привреду на што више дестинација и представљати је на великим сајмовима и манифестацијама.²⁶²

5.2.4. Привредна сарадња и робна размена са Бразилом

Бразил као водећа земља Латинске Америке, је за Србију, веома значајан привредни партнер. Ове две земље, пре свега, повезује комплементарност привредних структура као и традиционални пословни односи. Досадашњи извоз претежно се састојао од хемијских и фармацеутских производа, делова за возила и железнице и др. Увоз се углавном односио на пољопривредне производе (кафа, какао, соја, памук и др.). Трговинска размена бележи прогресиван раст који је праћен, огромним дефицитом на страни Србије. У 2013. вредност извоза Србије у Бразил је износила 25,8 милиона, а

²⁶¹ Исто.

²⁶² <http://www.pregled.rs/spec/indija1.pdf>

вредност увоза из те земље достигла је 75,2 милиона долара, тако да је дефицит износио 49,4 милиона долара. У 2014. извоз је пао на свега 9,9 милиона, а вредност увоза је порасла на 103,5 милиона, тако да је и дефицит порастао на 93,6 милиона долара. У 2015. години извоз је и даље имао опадајући тренд и износио само 7,3 милиона, док је и вредност увоза опала на 79,4 милиона долара (Табела 167).

На листи најзначајнијих производа у извозу у Бразил у 2014. нашли су се следећи производи: гуме за путничке аутомобиле, вештачка црева, расхладни уређаји, машине за прераду хартије или картона, машине за сортирање, просејавање, сепарацију и прање, хартија, картон, магнезијум и производи од магнезијума, делови и прибор за моторна возила, машине за млинарску индустрију.

Производи који су имали примат у извозу према Бразилу у 2015. су: вештачка црева, делови машина и механичких уређаја, гуме за путничке аутомобиле и мотоцикле, производи од легираног алуминијума 3-6мм, машине за сортирање, просејавање, сепарацију и прање, запущачи, поклопци од пластичних маса.

Најзначајнији увозни производи у увозу из Бразила последњих година су: кафа, соја, екстракти, есенције и концентрати кафе, дуван сушен у сушари, сок од помаранце, обућа, калај, компресори за расхладне уређаје, целулоза, и др.²⁶³

5.2.5. Робна размена са Јужноафричком Републиком

Спољнотрговинска робна размена између Републике Србије и Јужноафричке Републике је на доста ниском нивоу. Извоз у ову афричку земљу је од 2,2 милиона у 2013. порастао на 3,9 милиона у 2014. да би опет у 2015. опао на 3 милиона долара. На страни увоза имали смо опадајући тренд са 11,1 милиона у 2013. на 9,3 милиона у 2015. години, (Табела 167).

У посматраном периоду од 2013-2015. највише смо у Јужноафричку Републику извозили хартију и картон, производе од целулозе, папира и картона, оружје и муницију, њихови делови и прибор, машине, котлове, роба нигде поменути и др.

Када је реч о увозу у посматраном периоду највише су увезени следећи производи: Воће, ораси, кора јужног воћа, диње, роба нигде поменути, со, сумпор, земља, камен, гипс, креч и цемент, гвожђе и челик и др.²⁶⁴

Износ нашег извоза би могао да буде вишеструко увећан применом пројекта „*Afrika BIPOM-SAZM agroindustrijski inkubator*“, који се односи на развој повртарства у

²⁶³ <http://www.pks.rs/MSaradnja.aspx?id=1349&p=1&pp=3&>

²⁶⁴ http://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx

Јужноафричкој Републици. Према овом пројекту у наредних пет година планиран је извоз мотокултиватора, прскалица, плугова и ротофреза пошто су они идеални за мале Јужноафричке поседе од 3 до 5 хектара. Производни програм наших извозних предузећа упола је јефтинији од западноевропског и као такав атрактиван је за јужноафричке пољопривреднике. Нови замах би могла да доживи и наша семенска индустрија нарочито што наш кукуруз не припада ГМО групи производа, тако да су њихови представници нарочито заинтересовани за такве производе.

5.3. Успон турске економије и могућности повећања спољнотрговинске размене са Републиком Србијом

„Турска је током последњих петнаестак година остваривала импресиван економски раст. Доста успешна макроекономска стратегија, која се највише базирала на одрживој фискалној политици и великим структурним реформама, интегрисала је привреду ове земље у глобалну економију. Структурне реформе трансформисале су Турску у економски стабилнију и динамичнију земљу. Ниво номиналног БДП-а је више него три пута већи од претходне деценије и износио је 817 милијарди долара у 2012. години. БДП по куповној моћи по становнику исте године износио је 15 000 долара, а номинални БДП 9 800 долара. Турска је постала седма економија у Европи и 16. у свету по БДП-у, мерено паритетом куповне моћи. Турска је и чланица Организације за економску сарадњу и развој (OECD), као и групе 20 (Г-20) најразвијенијих и великих привреда у успону. Према UNIDO индикаторима Турска прерађивачка индустрија има доста висок удео у БДП-у (20,2% БДП-а земље 2010, и тај удео је скоро непромењен у односу на 2000. годину).“²⁶⁵

Према извештају ММФ-а из априла 2016. године, Турска је у 2015. години имала раст БДП-а од 3,8%, док се за 2016. предвиђа такође раст од 3.8%, а за 2017. благи пад на 3,4%.²⁶⁶ Очекује се и раст дефицита текућег рачуна платног биланса као и повећање запослености, што је у складу са растућом динамиком привреде.

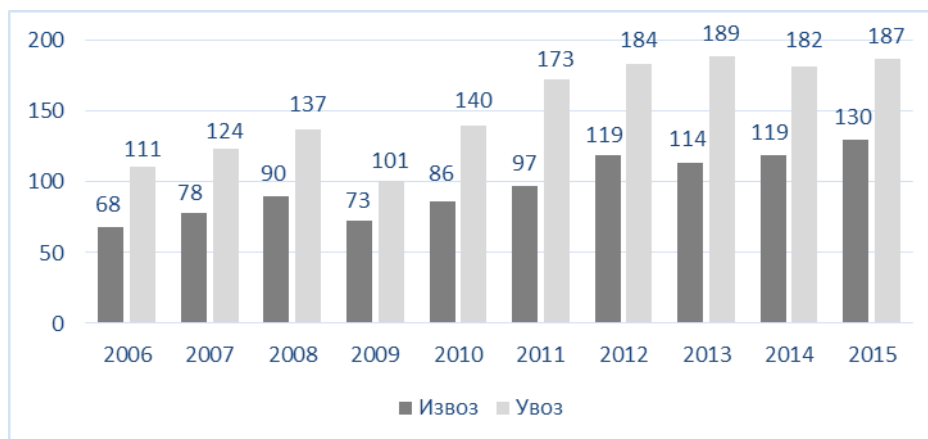
Вредност извоза Турске у посматраном периоду бележила је тренд раста осим у 2009 и 2010. када је дошло до слабљења извоза због утицаја кризе и 2013. због успоравања опоравка светске привреде. Од 2014. турски извоз поново бележи раст тако да је он имао скоро дупло већи износ у 2015. у односу на вредност извоза у 2006. години (Графикон 22). Код увоза је такође присутан тренд раста, који је прекинут 2009. и поново настављен у наредном периоду све до 2014. и 2015. када је дошло до његовог благог опадања. Раст

²⁶⁵ Николић, Г. (2013), „Економија Турске: стање и перспективе (са освртом на демографију)“, *Турска регионална сила*, Зборник радова, Институт за европске студије, Београд, стр. 29.

²⁶⁶ www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/pdf/c2.pdf

увоза у 2015. у односу на 2006. годину повећан је за скоро 42%. Покривеност извоза увозом износила је око 70% у 2015, док је тај однос раније био нешто нижи око 65% у 2012, а у 2011, био је знатно нижи и износио је око 56%.

Графикон 22. Тенденције робне размене Турске 2006-2015. година (у милијардама евра)

Извор: Сопствена израда графикона према подацима преузетим од:
http://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx

„Како се процењује да ће Република Србија вероватно пре Турске постати пуноправна чланица ЕУ, претпоставља се да би турска предузећа могла боље да се позиционирају на ширем тржишту ако са земљама ЈИЕ имају слободну трговину. Због тога је турска влада направила споразум са Србијом, дајући нашој земљи асиметричан третман у међународној трговини. Предузећа из две земље би могла да поправе пословне резултате захваљујући заједничким наступима на трећим тржиштима (у Србији послују турске компаније посебно у индустрији пива), поред тога, Турска има моћну текстилну индустрију која је осма у свету.“²⁶⁷

Од 2008. робни извоз у Турску повећан је више од седам пута, а и структура производа у корист робе фише фазе прераде је побољшана. Снажан раст извоза посебно је забележен у периоду од 2011-2015. године. Увоз је у периоду глобалне економске кризе имао опадајући тренд, али је у периоду од 2012-2015. настављен узлазни тренд тако да је у 2015. увоз био 1,8 пута већи у односу на 2008. годину (Табела 168). Република Србија у Турску највише извози метале нарочито бакар, гвожђе и челик, дуван и дуванске производе, пластику и производе од ње, гуме, а у последње време присутан је тренд раста извоза машина и возила као и хартије и производа од целулозе и папира.

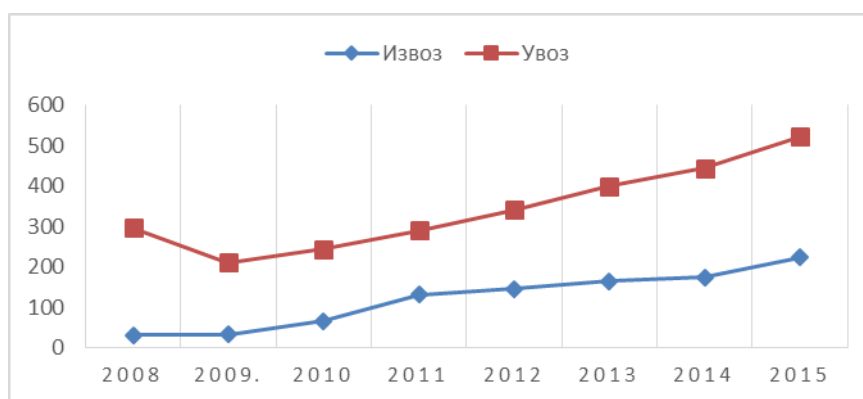
²⁶⁷ Николић, Г. (2013), „Економија Турске: стање и перспективе (са освртом на демографију)“, *Турска регионална сила*, Зборник радова, Институт за европске студије, Београд, стр. 38-39.

Табела 168. Робна размена Републике Србије и Турске 2008-2015. година, (милиони евра)

	2008	2009.	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Извоз	30,8	32,4	66,3	131,5	145,4	164,9	173,7	224,2
Увоз	296,8	210,7	244,7	290,9	341,3	399,7	443,7	521,7
Трговински биланс	- 266,0	-178,3	-178,4	-159,4	-195,9	-234,8	-270,0	-297,5

Извор: http://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx

Графикон 23. Динамика робне размене Републике Србије и Турске

Извор: Сопствена израда графикона према подацима преузетим из Табеле 168.

Из Турске највише увозимо машине и апарате, роба непоменуата, делове за моторна возила, изоловане жице и каблове, производи од најлона, полиамида и полиестера, плетени производи и др.

Пример успешне сарадње две земље је Турска текстилна компанија „Џинси Истанбул“ која је отворила фабрику у Лесковцу, запослила већи број радника и проширила производњу. Производња је углавном намењена за већа извозна тржишта Кине, Русије, Италије. Компанија „Борал алуминијум“, је потписала уговор о гринфилд инвестицији у Дољевцу, од 55 милиона евра и око 300 радних места. Ова компанија је специјализована у производњи готових производа од тврде легуре, алуминијумских профила свих врста који се користе у разним гранама индустрије. Турске компаније су и власници две пиваре у Републици Србији.²⁶⁸ Постоји заинтересованост турских компанија и за изградњу фабрике за прераду воћа а пре свега за производњу воћних сокова. Ради се о веома значајном инвеститору који има развијену дистрибутивну мрежу не само у Турској, већ и у Европи и свету. Најављена Турска инвестиција је од великог значаја, не само због подизања прерађивачких капацитета у Републици Србији и повећања извоза готових производа са вишом фазом прераде, већ и због нових радних места, као и сигурног пласмана производа српских воћара. Код нас се просечно произведе 1,6 милиона тона свежег воћа, што представља озбиљну сировинску базу за прераду ових производа, а свега

²⁶⁸ Исто, стр. 39.

око 20% свежег воћа се преради у готове производе. Робна размена са Турском је добила на динамици након 2010. када је ступио на снагу споразум о слободној трговини са овом земљом. Просечна стопа робне размене са Турском 2000-2012. била је виша него укупни раст размене, што је последица врло ниске базе и неискоришћених могућности за економску сарадњу две земље.²⁶⁹

Република Србија мора у наредном периоду да ради на јачању економске сарадње са Турском како би што боље биле искоришћене могућности спољнотрговинске размене ових земаља.

6. Слободне експортне производне зоне у Републици Србији и њихов утицај на структурно унапређење и повећање извоза

Слободне експортне производне зоне (СЕПЗ) или, скраћено слободне зоне, сваког дана имају све већу улогу у светској економији. Концепт слободних зона, развијајући се кроз векове, доживео је процват крајем 20. и почетком овог века, када је њихов број нарастао на близу десет хиљада. Модерна концепција слободних зона, као специфичних развојних пројеката, пружила је могућност државама и националним привредама да креирају њихов најпогоднији облик, односно облик који највише одговара њиховим специфичностима и компаративним предностима. Слободне зоне се свуда у свету развијају уз снажну помоћ и ослонац државе, која пружа различите погодности и бенефиције, као што су изузеће од ПДВ, пореза, такси, царина итд. Држава се на тај начин привремено одриче могућих прихода у сврху привлачења директних инвестиција, повећања уписаности радне снаге и примене нових технологија, што углавном, касније резултира повећањем производње намењене извозу, а самим тим и повећањем девизног прилива.²⁷⁰

„Историјски развој СЕПЗ текао је од једноставнијих форми, као што су слободне луке и градови, па преко слободних царинских зона до савремених форми које су почетом 21. века присутне на преко 850 локација широм света.“²⁷¹ Током деведесетих година СЕПЗ у Србији радиле су са смањеним капацитетом, са незнатним страним улагањима, док су се у њима, у највећој мери обављали послови складиштења и реекспорта, док су послови производње намењене извозу врло мало били заступљени.

²⁶⁹ Исто, стр. 40.

²⁷⁰ Костић, Д. (2008), *Слободне производне зоне и индустријски паркови*, Мегатренд универзитет, Београд, Факултет за менаџмент Зајечар, стр. 9-11.

²⁷¹ Козомара, Ј. (2003), *Слободне зоне - оазе извозних подстицаја?*, Научни часопис, *Економски анали*, бр. 157, Економски факултет, Београд, стр. 167.

Разлози ненаменског коришћења СЕПЗ у Србији могу се тражити уследећем:

- санкције међународне заједнице;
- велика политичка и правна несигурност у држави;
- непотпуна и неконзистентна регулатива;
- недостатак материјалних средстава за развој инфраструктуре и градње;
- непостојање подстицајне државне политике;
- дерогирање закона о слободним зонама другим законским прописима и уредбама;
- сувишно администрирање и бирократисање;
- ратна разарања у земљи и региону.²⁷²

Како се претходни разлози неуспеха слободних зона постепено елиминишу првенствено формирањем Управе за слободне зоне при Министарству финансија Републике Србије, стварањем повољније инвестиционе климе за инвеститоре, као и отварањем државе према свету, намеће се потреба за развојем слободних зона и њихове успешне примене у реструктурирању привреде Републике Србије.

Слободне зоне су и покретачи и моделатори привредног развоја читавих региона, значајни апсорбери радне снаге, носиоци технолошког развоја и СДИ. Постоје на свим континентима, у развијеним и неразвијеним земљама, као и земљама различитог државног уређења прмерено њиховој развојној политици.

Допринос слободних зона националној привреди треба да се огледа кроз повећање извоза, долазак нових технологија и интеграцију у светске привредне токове. За реструктурирање привреде Републике Србије веома је значајан утицај који слободне зоне могу да имају на технолошки аспект развоја. Страни инвеститори у слободне зоне не дносе само капитал, већ и производна и маркетиншка знања (*know-how*), која се могу пренети на остали део привреде земље домаћина. Зоне могу допринети трансферу модерних технологија на различите начине. Директан начин је кроз контакте страних стручњака, консултаната и менаџера са домаћим кадровима. Опште подизање технолошког нивоа у производњи, као и привлачење најсавременије технологије, одвија се кроз директно образовање радне снаге за примену технологија и кроз увоз потребне опреме изнања за њено коришћење и одржавање.

У зрелијој фази свог животног циклуса (после периода оснивања и привлачења иницијалног капитала), слободне зоне теже да привуку технолошки сложеније производне

²⁷² Костић, Д. (2008), *Слободне производне зоне и индустријски паркови*, Мегатренд универзитет, Београд, Факултет за менаџмент Зајечар, стр. 152.

процесе. Следећи корак је формирање сопствених истраживачких центара, *hi-tech* паркова и инкубатора развоја на локацији зоне, што гарантује стални корак са сличним програмима у свету. Нова технолошка знања преносе се на домаћу привреду, када стручњаци своја знања преносе ван граница слободне зоне (пример Тајвана и Кине).

Слободне зоне у Републици Србији су у 2013. години, оствариле промет од око 4 милијарде еура, што је за око 30% више него претходне године. Запошљавају више од 18.000 људи и у њима послује 226 компанија. Учешће домаћег репроматеријала у производњи је повећано, у односу на 2012. годину за 260% а у исто време је извоз робе из слободних зона повећан за 143%, на 2,1 милијарду евра, што представља петину укупног извоза из Републике Србије.²⁷³

Код доношења одлуке о пословању у слободним зонама Републике Србије треба имати у виду и следеће погодности:

- Повољан географски положај Републике Србије – налази се у централном делу Балканског полуострва и представља везу између источне и западне, северне и јужне Европе;
- Предности које произилазе из споразума о слободној трговини које је Република Србија закључила са другим земљама: споразум са ЕУ, споразум ЦЕФТА, споразум ЕФТА, споразум са Турском, споразми са Русијом, Белорусијом, Казахстаном.²⁷⁴

Тренутно у Републици Србији послују следеће зоне: Пирот, Нови Сад, Суботица, Зрењанин, Крагујевац, Шабац, Ужице, Смедерево, Крушевац, Југ (Ниш и Прокупље), Свилајнац, Апатин, Београд, Прибој и Врање.

6.1. Слободна зона - Пирот

- Слободна зона Пирот се налази на источном српском пролазу ка Средњем истоку.
- Повезаност са путевима Е-80 и Коридором 10 који представљају најкраћу везу између Европе и Азије.
- Слободна зона је основана 1998. године актом савезне владе и ради у оквиру Индустријске зоне града Пирот и обухвата површину од 65 хектара, са могућношћу проширења
- Једна од водећих слободних зона у земљи

²⁷³ <http://www.pks.rs/SADRZAJ/Files/Odbor%20za%20privredni%20sistem/INFORMATOR%20%202014.pdf>

²⁷⁴ Исто.

Предности логистичког центра Слободне зоне Пирот

- Брза и ефикасна процедура увоза/извоза,
- Стручно оспособљено особље са одговарајућим сертификатима и лиценцама,
- Терминал за царинске прегледе и паркинг возила саслужбом обезбеђења,
- Сет логистичких услуга – организација транспорта, претовар, утовар, шпедитерске услуге, итд.
- „One stop shop“ организација (корисници могу добити све царинске и административне дозволе везане за проток робе на једном месту).²⁷⁵

Компаније које послују у овој зони:

„TIGAR TYRES”- производња аутомобилских гума

„TIGAR OBUĆA” - производња обуће од гуме

„TIGAR TEHNIČKA GUMA” - производња производа од гуме

„NOVADIS” - опрема за спортски риболов

„ELISA PRO” - биљни и козметички производи

„RBL” - паковања за производе од хране

Мишелин група је у својој фабрици *Tigar Tajers* у слободној зони Пирот ове године отворила нови погон ваљаре, чиме је окончан инвестициони циклус од 215 милиона евра започет 2013. године. Овим улагањем фабрика је повећала производњу на 12 милиона путничких гума годишње, док број запослених радника сада износи 3000. Фабрика *Tigar Tajers* извезла је прошле године производе у вредности од 295 милиона евра у Европу, ЗНД и на блиси Исток, што је чини трећим највећим извозником у Републици Србији.²⁷⁶

6.2. Слободна зона – Крагујевац

Град Крагујевац и фирма Фиат аутомобили Србија (ФАС) су 05.11.2009. године формирали Слободну зону ФАС у Крагујевцу која је намењена аутомобилској индустрији, тј. кооперантима фабрике аутомобила ФИАТ. Слободна зона се простире на површини од 176 ha 45 a 62 m² и обухвата комплетан простор фабрике аутомобила и територију Грошнице површине 29 ha 76 a 19 m².

На подручју ове Слободне зоне послује компанија Фиат аутомобили Србија а своје производне капацитете инсталирају и његови кооперанти:

²⁷⁵ <http://www.usz.gov.rs/sz-pirot.php>

²⁷⁶ <http://www.usz.gov.rs/lat/aktuelno.php>

- Johnson Controls Magneti Marelli doo – инструмент табла, централна конзола, облоге врата и задње облоге
- Magneti Marelli doo - предњи и задњи браник
- Magneti Marelli Automotive – издувни системи

На подручју бивше војне касарне Грошница своје фабрике такође, граде:

- HTL – монтажа гума
- Johnson Controls – производња седишта
- Sigit – производња пастичних делова
- Proma Automotive doo – отпресци за возила²⁷⁷

„Значај ове слободне зоне је у томе што је ФАС постао један од главних носилаца технолошког развоја привреде Републике Србије и што омогућава рад великог броја коопераната. Они су делом концентрисани у близини саме фабрике, а делом ван Крагујевца и Србије. Потенцијали аутомобилске индустрије у Крагујевцу су у освајању производње оних производа и компоненти за ФАС који се сада увозе. Велики мултипликаторски и акцелераторски ефекти могу се остварити производњом технолошки интензивних производа машиноградње, електронске и телекомуникационе опреме, производње каблова, производа од гуме и пластике, као и текстилне индустрије, неопходних за аутомобилску индустрију.“ Од када је у Крагујевцу почела са радом ФАС град је постао један од највећих извозника у Републици Србији са 1,5 милијарде евра у 2013. години. Од 2012. године, доминантан удео у извозу привреде Крагујевца има извоз аутомобила, затим сектор машина и уређаја, основних металних производа и осталих производа прерађивачке индустрије, што чини око 85% укупног извоза.²⁷⁸

Слободне зоне су добро распоређене у Републици Србији, имају скоро најповољније услове у региону и сваке године остварују раст од 100% у свим сегментима-производњи, извозу и инвестицијама. Да би се побољшао њихов рад Управа за слободне зоне Републике Србије, ради на увођењу нових порских погодности за рад у слободним зонама. Једна од погодности биће укидање пореза на добит правних лица, што би значило велики стимуланс за долазак страних инвеститора. Македонија је увела у слободним зонама, нулте порезе као додатни стимуланс. Неопходно је при дефинисању услова пословања у слободним зонама, користити и искуства земаља које су већ приступиле ЕУ попут Чешке, Мађарске, Хрватске, Пољске и других. У Републици Србији се преко

²⁷⁷ <http://www.usz.gov.rs/lat/sz-kragujevac.php>

²⁷⁸ Мићић, В. (2014), „Деиндустријализација привреде града Крагујевца и перспективе развоја индустрије“, *Стање и перспективе економског развоја града Крагујевца*, Зборник радова, Економски факултет, Крагујевац, стр. 92-93.

слободних зона обавља седам одсто промета, док у свету тај проценат иде и до 25 одсто, што указује да њихов потенцијал још увек није у потпуности искоришћен.

7. Кластери као значајан облик повећања конкурентности и извоза Републике Србије

Током последњих неколико деценија, промене у глобалној економији довеле су до интензивне конкуренције што је приморало многа предузећа да се све више удружују како би унапредила конкурентску позицију. Последњих година, како у развијеним, тако и у ЗУТ на значају добијају индустријски кластери, као облик повезивања и сарадње произвођача, добављача, услужних предузећа и других организација ради остваривања заједничких тржишних предности.²⁷⁹

Кластер је група сродних предузећа, која тако удружена, решавају заједничке проблеме и унапређују пословање у циљу постизања што већег успеха, укључив и промоцију производа у земљи и иностранству. Концепт кластера се може применити на врло широк спектар различитих облика удруживања предузећа. То је неопходно, јер пракса широм света обликује кластере различитих карактеристика, са различитим учесницима, у најразличитијим привредним секторима и на различитим географским локацијама.²⁸⁰

Битни актери у кластеру, чије активности карактеришу узрочно-последичне везе, су пре свега, индустрија, јавни органи, универзитети, финансијери, организације за сарадњу и медији који имају врло битну улогу у раду кластера, као што се може видети на (Слици 15).

Не постоје јединствени стандарди о формирању кластера, јер под утицајем историјских фактора, националних карактеристика, улагања у истраживање и развој, технолошке интензивности привредне гране и других фактора, за сваки регион и сваку земљу, па и за различите гране је карактеристичан другачији тип кластера.

²⁷⁹ Глигоријевић, М., Митић, С. (2011), „Значај и развијеност индустријских кластера у Србији“, *Нова стратегија развоја привреде Србије – Изазови економске политике у 2011. години*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 285.

²⁸⁰ Исто, стр. 286.

Слика 15. Учесници у кластеру

Извор: Мирковић, В., Лукић, Ј. (2013), „Кластеризација малих и средњих предузећа као детерминанта конкурентности и шанса за опоравак српске привреде“, *Конкурентност предузећа у Србији*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 453.

Особине кластера које одређују његову суштину су:²⁸¹

- постојање већег броја учесника;
- специјализација;
- конкуренција и кооперација;
- географска концентрација;
- постојање критичне масе;
- иновације.

Кластери у својој основи представљају сарадњу и повезивање малих и средњих предузећа, што не искључује потпуно одсуство великих предузећа. Предузећа у кластеру су независна, тако да нема власничких преплитања, као код неких других облика сарадње. Поред предузећа, у кластеру активну улогу имају и државне, финансијске, маркетинг агенције, универзитети, институти и различита професионална удружења.

Кластери промовишу конкуренцију и кооперацију у исто време и то је њихова незаобилазна особина. Конкурентност између предузећа у кластеру креира пословну климу у којој се афирмише позитивна пословна пракса и постоји сталан притисак иновирања и

²⁸¹ Исто, стр. 287

унапређења. У исто време предузећа сарађују у различитим подручјима, најчешће на плану едукације, истраживања и развоја, маркетинга, услуга и развоја инфраструктуре. На овај начин је могуће прибавити ресурсе и компетенције, које би самостално МСП тешко обезбедила.

Када је реч о географској концентрацији кластера, постоји велики број фактора који указују на значај локацијског повезивања предузећа и других организација које учествују у кластеру. Овде се пре свега, инсистира на следећим ефектима: заједничка инфраструктурна база, ефикасне снабдевачке везе, привлачење квалитетних стручних кадрова, логистичка ефикасност, инвестициона атрактивност локације, лакша агенцијска подршка и др.

Географска концентрација предузећа и компатибилност стратегијских циљева води и одређеном нивоу специјализације. Чланови кластера су повезани и груписани око базичне делатности, заједничких тржишта и пословних процеса. Концентрација ривала, купаца и добављача унапређује ефикасност и специјализацију.

Да би кластер дугорочно опстао неопходно је да буде постигнута одређена критична маса. Овде је реч о минималној концентрацији предузећа, људских ресурса, менаџера, експерата, финансијера, предузетника, која обезбеђује да кластер постане отпоран на егзогене факторе и различите притиске и промене.

Иновације су неодвојиво повезане са кластерима, јер без континуираних иновација кластер не може опстати нити се развијати на дуги рок.²⁸²

„Кластеризација је везана за детерминанте конкурентности. Читав концепт кластера представља једну страну „Портеровог дијаманта конкурентности“, односно сродне и пратеће делатности.“ Овај концепт базиран је на томе да се конкурентске предности садржане у дијаманту боље развијају унутар кластера него унутар истог броја неповезаних предузећа. Због тога је потребно конкурентску предност тражити у оним индустријским гранама у којима је „Портеров дијамант најповољнији“.²⁸³

Кластери подстичу конкурентност индустрије на међународном тржишту на три начина: 1) повећањем продуктивности, 2) повећањем свог капацитета за иновативност, и 3) подстицањем оснивања нових предузећа.

1. Кластери повећавају продуктивност фирми и групација у свом саставу и утичу на стварање додатне вредности путем:

²⁸² Исто, стр. 287-288.

²⁸³ Мићић, В. (2010), Кластери – фактор унапређења конкурентности индустрије Србије, Научни часопис, *Економски хоризонти*, бр. 12, (2), Економски факултет, Крагујевац, стр. 63-64.

- Нижих трансакционих трошкови код приступа специјализованим материјалним факторима и запосленима.
- Приступа информацијама и њиховим акумулирањем у кластеру.
- Активности учесника кластера и њихове боље усклађености.
- Приступа институцијама и јавним добрима.
- Конкурентских притисака и поређењима учесника у кластеру.

2. Кластери повећавају капацитет иновација, дифузију технологија, концентрацију стручњака и искусног особља, тј. повећавају продуктивност. Иновативност се постиже тиме што су фирме унутар кластера способне да јасније сагледају потребе за иновацијама, нове потребе купаца, да брже створе и реализују идеје. Учешће у кластеру нуди предности и у погледу нових могућности које се односе на ширење и усвајања нових технологија.

3. Кластери делују подстицајно на оснивање нових фирми. На тај начин они расту по дубини и ширини, што значајно увећава њихове предности. Веће и афирмисане компаније, домаће и стране, које су лоциране изван кластера, често у кластерима оснивају своје афилијације, настојећи да остваре користи од продуктивности и иновација. Веће компаније у кластеру блиско сарађују са иновативним мањим предузећима, помажу у њиховом оснивању а затим их откупљују.²⁸⁴

Најважније предности индустријских кластера односе се на: развој вишег нивоа конкурентности, повећан извоз, позитивно реструктурирање индустрије, раст производње и подстицање економије обима, стварање оквира за сарадњу и заједничке активности, повећан број радних места и бољи приступ специјализованој радној снази, развој предузетништва и сектора МСП, интеракција с другим кластерима, унапређење квалитета инфраструктуре и локалне средине и оживљавање традиционално неразвијених региона.²⁸⁵

Кластери који су обухваћени Програмом Министарства економије и регионалног развоја су класификовани у четири фазе развоја:

- 1) почетне иницијативе за повезивање предузећа по концепту кластера;
- 2) почетни период организованог рада кластера;
- 3) раст и комерцијализација кластера;
- 4) фаза одрживости кластера (развој међународне стратегије кластера и иновативних програма).²⁸⁶

²⁸⁴ Исто, стр. 64.

²⁸⁵ Исто, стр. 65.

²⁸⁶ www.klasteri.merr.gov.rs

До 2010. године у Републици Србији је основано 25 кластера, од којих највећи број у области туризма. Најзначајнији индустријски кластери у Републици Србији су:

1. „Ауто кластер – AC Serbia“ обухвата област ауто индустрије у коме послује 34 предузећа, пет научних установа са 8.000 запослених, укупан промет у кластеру 350 милиона евра и извоз од 100 милиона евра.
2. „Балканско-црноморска индустрија пољопривредних машина или кластер ВІРОМ“ који обухвата индустрију малих пољопривредних машина, има 15 предузећа и 7 научних институција. У 2009. години остварио је промет од 16,5 милиона евра и извоз од 8 милиона евра.
3. „Српски софтверски кластер“ који спада у индустрију софтвера, са 12 предузећа и 4 научне институције, 3.000 запослених.
4. „Дрвопрерађивачки кластер – Агенција за дрво“ који окупља 130 предузећа, као и 11 научних и институција за подршку.
5. „Први кластер пластике и амбалаже ЈАТО“, који се бави производњом и рециклажом пластике и амбалаже. Он повезује 9 предузећа и четири научне институције, са преко 300 запослених и укупан промет у кластеру преко 1 милион евра.
6. „Кластер произвођача цвећа – Шумадијски цвет“ има у свом саставу 99 предузећа и 10 научних институција. Број запослених 554, укупан промет предузећа унутар кластера 2,1 милиона евра.
7. „Кластер за интегрисане електронске системе – Embedded.rs“ бави се информационим технологијама. Он повезује 9 предузећа и 4 научне институције, запошљава 317 радника а укупан промет у предузећа у кластеру је око 1,1 милион евра.
8. „Кластер српске ваздухопловне индустрије – FENIKS“ бави се производњом авио летелица и компоненти. Окупља 13 предузећа и 5 научних институција. Запошљава преко 700 радника а укупан промет предузећа у кластеру је 15 милиона евра.
9. „Кластер за грађевинску делатност – Дунђер“ пословање предузећа у грађевинској делатности у нишком региону. У оквиру њега послује 53 предузећа и 6 научноистраживачких институција. Број запослених је око 1300 а укупан промет у кластеру 1,6 милиона евра.
10. „Кластер металопрерађивачке индустрије – Memos“ унапређење конкурентности металских прерађивача. Има 14 предузећа и 5

научноистраживачких институција, запошљава преко 300 радника а укупан промет предузећа у кластеру је 9 мил. евра.²⁸⁷

У Републици Србији се кластери налазе у почетним фазама развоја, па се озбиљнији ефекти могу очекивати у будућности. У погледу модела развоја, наши кластери имају сличне карактеристике кластера транзиционих земаља, а међу најзначајније су:

- Поверење у државне институције је на ниском нивоу, због сумње у истинску посвећеност државе развоју кластера;
- Недостаје ефекат развоја конкуренције унутар кластера, као и финансијска средства за њихов развој;
- Опште знање о кластерима је на веома ниском нивоу, што отежава промовисање овог концепта;
- Степен развоја предузетништва је на ниском нивоу;
- Ниво развоја технологије и слаба комерцијализација научног и технолошког развоја;
- Дугорочна оријентација развоја кластера је неизвесна уколико није подржана економском политиком, првенствено у погледу образовања и привлачења СДИ.²⁸⁸

Предности кластера у профитабилности и повећању извоза долазе до изражаја ако сваки: (1) има јаког лидера-вођу; (2) има јасан циљ и интересно повезане фирме, а једна без друге немају синергију у пословању; (3) није формиран да врши притисак на државу у циљу добијања повољнијих услова привређивања; (4) не тежи монопољу код купаца; (5) иницира кооперацију између предузећа, научних и развојних институција; (6) подстиче финансирање кластера од стране банака и фондова; (7) уводи обуку кадрова потребних за развој кластера; (8) повећава конкурентност домаћих произвођача на домаћем и иностраном тржишту, а посебно повећава извоз.²⁸⁹

Емпиријско истраживање развоја кластера у ЕУ приказује најнефективније програме државне подршке кластерима. Ради учења и превазилажења идентификованих проблема, политика за развој кластера у Републици Србији треба да направи заокрет фокусирајући се више на информативну и едукативну подршку кроз семинаре и програме стручне обуке

²⁸⁷ Глигоријевић, М., Митић, С. (2011), „Значај и развијеност индустријских кластера у Србији“, *Нова стратегија развоја привреде Србије – Изазови економске политике у 2011. години*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 299-300.

²⁸⁸ Исто, стр. 301.

²⁸⁹ Унковић, М. (2008), „Кластери као значајан облик повећања извоза“, *Економско-финансијски односи Србије са иностранством-Актуелна питања и перспективе*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 113.

чланова кластера. Највећи број кластера у Републици Србији се налази у почетној фази развоја. Међутим, и кластери који се налазе у другој и трећој фази развоја суочавају се са проблемима који су везани за почетну фазу оснивања и консолидације кластера. Ови недостаци морају бити превазиђени како би се остварили позитивни ефекти индустријских кластера како на макро тако и на микро нивоу.²⁹⁰

На основу досадашњег излагања о кластерима долази се до закључка да је активна улога државе у погледу стимулисања развоја кластера неопходна, посебно имајући у виду да се све чешће степен развијености привреде данас мери и степеном кластеризације односно бројем и нивоом развоја кластера.

²⁹⁰ Глигоријевић, М., Митић, С. (2011), „Значај и развијеност индустријских кластера у Србији“, *Нова стратегија развоја привреде Србије – Изазови економске политике у 2011. години*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 302.

VII ДИСКУСИЈА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА И ПРЕПОРУКЕ

Сагласно предмету и циљу истраживања, постављеним хипотезама и примењеним методама истраживања докторска дисертација је успела да:

- Укаже на савремене тенденције светске привреде и међународне трговине.
- Прикаже трендове и структурне промене спољно трговинске размене не само развијених земаља већ и Земаља у развоју и Земаља у транзицији.
- Постави јасан теоријско методолошки оквир за разумевање трендова и структурних промена спољне трговине Републике Србије.
- Динамичком анализом индикатора структурних промена спољнотрговинске размене Републике Србије са иностранством прикаже трендове и промене сопственог извоза.
- Детаљно разјасни значај и улогу структурног унапређења извоза у новој стратегији економског развоја прилагођеној савременим трендовима глобалне конкурентности.
- Идентификује и јасно означи мере и могућности за повећање и структурно унапређење извоза Републике Србије.
- Да препоруке и укаже на правце за даља истраживања на пољу специјализације и јачања извозне (ре) индустријализације наше земље у наредном периоду.

Хипотеза 1. Применом квалитативних метода које су примењене у докторској дисертацији могуће је оценити трендове и структурне промене спољне трговине, одредити конкурентску позицију коју земља има на регионалном и светском тржишту и донети мере унапређења. Због тога сматрам да је ова хипотеза научно потврђена.

Резултати истраживања до којих се дошло везано за ову хипотезу показују да су распад СФРЈ и отежани услови спољне трговине утицали и на структуру робне размене СРЈ. Домаћи извоз није пратио структуру светске увозне тражње, што показује да се тренд извозне структуре мењао веома споро. Недовољан увоз опреме због слабе финансијске ситуације и недовољне домаће акумулације довео је до заостајања домаће производње за светским тенденцијама, што условљава пад извозне конкурентности. Анализа извозне структуре Републике Србије по намени производа показује да се она побољшала после

2006. године, порастом удела опреме у извозу а смањењем удела репроматеријала. Код увоза имамо неповољну структуру јер је присутан висок увозни садржај репроматеријала и потрошне робе док увоз опреме има опадајући тренд што се негативно одражава на структуру извозног садржаја домаћих производа и конкурентност. Мере за унапређење структуре извоза и конкурентности односиле би се на: 1) Реструктурирање реалног сектора, чиме би се омогућило увођење нових производних програма, који ће резултирати производима више фазе прераде; 2) Усклађивање домаће робне понуде са структуром светске увозне тражње; 3) Подстицање извоза у ЕУ и прихватање стандарда и мера трговинске политике у земљама ЕУ; 4) Креирање извозних кластера; 5) Завршетак процеса транзиције; 6) Стварање привлачног амбијента за прилив СДИ; 7) Изградња и унапређење административних капацитета.

Хипотеза 2. Применом квантитативних метода у анализи оцене и структурног слагања извоза Републике Србије са извозом и увозом земаља ЕУ могуће је одредити висину и значај подударности извозно-увозних структура Републике Србије и земаља ЕУ. На основу добијених резултата истраживања у 2000. долази до пада подударности структуре робног извоза Србије и ЕУ у односу на 1990. годину. Један од главних разлога смањења сличности у односу на 1990, био је дуго одсуство са светског тржишта и непостојање преференцијалног статуса наших производа на тржишту ЕУ, који би био подстицајан за домаћу производњу и извоз. Висина коефицијената сличности је у наредном периоду имала променљиве трендове, али је апсолутни ниво сличности две посматране структуре био нижи од оног постигнутог 1990. године. После 2006. поново је дошло до благог повећања сличности извозних структура. Добијени резултати истраживања показују да је применом квантитативних метода у анализи оцене структурног слагања извоза Републике Србије са извозом и увозом земаља ЕУ могуће одредити висину и значај подударности извозно-увозних структура Србије и земаља ЕУ. Због тога се може рећи да је и ова хипотеза научно потврђена.

Хипотеза 3. Променама факторске интензивности и технолошке структуре домаће размене расте и производња производа више фазе прераде што убрзава економски развој земље

Ова хипотеза у дисертацији је тестирана класификацијом домаће размене помоћу бројних метода (нпр. примењена технологија-технолошка интензивност, факторска интензивност, квалификованост радне снаге итд.). Резултати до којих се дошло на основу анализираних показатеља указују да после квалитативног погоршања које је наступило после 1990. године, није било значајнијих квалитативних промена до 2006. године. После тог периода присутна је тенденција благог унапређења квалитета српског извоза, укупног

и у ЕУ, која се може пратити лаганим порастом удела производа виших фаза прераде и благим падом производа нижих фаза прераде. Побољшање производне извозне структуре последњих година последица је производње аутомобила Фијат (ФАС) који је због врло ниског укупног обима значајно променио извозну структуру домаће привреде. У поређењу са анализираним земљама Балкана по уделу средњих и високотехнолошких производа, Република Србија има доста повољу позицију последњих година. Увозна структура се нарочито променила у периоду од 2000. године, порастом удела виших фаза прераде, првенствено из земаља ЕУ. Кључни разлог таквих тенденција је отварање земље према страном тржишту и повећан увоз опреме као и робе широке потрошње. Када се упореди удео високотехнолошког извоза Републике Србије са развијеним земљама ЕУ, САД и светским уделом у извозу видимо да и поред присутног побољшања наша земља и даље заостаје за овим трендовима раста и по неколико пута. На основу добијених резултата истраживања и релевантних података ова хипотеза се може прихватити нарочито за период после 2006. године.

Генерална хипотеза подржана помоћним хипотезама може се прихватити нарочито за период после 2006. године. У периоду 2000-06. није дошло до значајнијег унапређења факторске интензивности и технолошке структуре домаћег извоза нарочито у ЕУ, али ни до погоршања. После 2006. дошло је до значајног побољшања структуре домаћег извоза, што се може видети на основу пораста удела капитално интензивних робних одсека у извозу као и на основу смањења удела ресурсних производа. Удео радно интензивних одсека био је релативно стабилан у посматраном периоду.

Препоруке за даље истраживање у циљу побољшања производне извозне структуре садржане су у наредном поглављу.

1. Стратегија развоја индустрије у циљу повећања и структурног унапређења извоза Републике Србије у наредном периоду

За квантитативно повећање и квалитативно побољшање извоза, нужан је раст конкурентности разменљивог дела српске индустрије и интензивирање структурних промена у њој. Извозно-оријентисана стратегија је за српску индустрију најпожељнија и најприхватљивија. Досадашња искуства потврђују да су најбоље резултате у привредном развоју оствариле оне земље које су примењивале и које и даље примењују извозно оријентисану стратегију. Увозно-супститутивна стратегија генерално је доживела неуспех, о чему потврђују и спољнотрговински резултати већег броја земаља. Ова стратегија је довела до раста само производње једноставних индустријских производа, односно радно-

интензивних грана индустрије. Многа истраживања су потврдила да је извозно-оријентисана стратегија бољи дугорочни избор јер постоји позитивна корелација извоза и БДП-а. Новије студије међузависности извоза и раста БДП-а, проналазе позитивну и значајну корелацију извозно-оријентисане стратегије и економског раста.²⁹¹

Република Србија је у дужем временском периоду примењивала увозно-супститутивну стратегију развоја индустрије. Ова стратегија је до 1965. године давала позитивне ефекте, али након тога није дала очекиване резултате. Главне последице испољиле су се у ниским стопама раста, деформисању индустријске структуре, расту секторских диспропорција привреде и индустрије, високој увозној сировинској и енергетској зависности, хроничном дефициту спољнотрговинског биланса, расту задужености, технолошком заостајању, ниској конкурентности, расту инфлације и незапослености. Република Србија ни после 2001. године није спровела адекватну стратегију развоја индустрије, која би била усмерена на извоз.²⁹²

Извоз је очигледно један од начина да се постојећа структура индустрије измени, посебно структура извоза у којој доминирају производи ниже фазе прераде и производи ниске технолошке интензивности. Ово подразумева да Република Србија мора да промени индустријске трендове, стварањем нове индустријске и производне структуре кроз модернизацију и специјализацију, односно производњу оних индустријских производа који ће стварати већу додату вредност. Извоз ових производа захтева да се: (1) промени структура индустрије и (2) унапреди њена конкурентност. Ова два јако важна задатка треба остварити у специфичним условима транзиције, дубоке и дуготрајне кризе у индустрији, као и у условима светске економске кризе.²⁹³

(1) С обзиром на постојећу индустријску структуру која не може обезбедити адекватно учешће у међународној подели рада, али и наглашену потребу за бржим развојем индустрије, у наредном периоду мора доћи до структурних промена. У кратком року то захтева ревитализацију неких постојећих индустријских предузећа али и реиндустријализацију, односно изградњу нових индустријских предузећа која ће постати носиоци нашег извоза. Зато је неопходно стварати индустријску структуру у којој су више заступљене технолошки софистициране гране. Тиме би се повећало учешће производа средњег и високог технолошког садржаја.

²⁹¹ Савић, Љ., Илић, М., Мићић, В. (2015), *Економика индустрије*, Економски факултет, Крагујевац, стр. 411.

²⁹² Исто, стр. 412.

²⁹³ Исто, стр. 413.

(2) Неопходно је напуштање концепта изградње конкурентности индустрије на основу ниских трошкова рада и природних ресурса и прихватање нове концепције конкурентности. Ова концепција подразумева да се конкурентске предности стичу и одржавају на бази знања, иновација и технолошког развоја, као доминантних фактора продуктивности. Прихватање таквог развојног концепта јесте услов повећања конкурентности и смањења технолошког заостајања као и технолошке и економске зависности од других земаља.²⁹⁴

1.1. Основни правци будућег развоја индустрије

Један од најважнијих аспеката извозно оријентисане стратегије развоја индустрије јесте идентификовање основних праваца будућег развоја индустрије. Приликом одабира праваца развоја индустрије нарочито се мора водити рачуна о следећем:

- Прво, давање приоритета али никако занемаривање развоја појединих области индустрије, треба извршити на основу развојне улоге, темпа раста и стратешке опредељености према извозу.
- Друго, висок ниво приоритета и специјализације извоза, што би значило производњу и пласман неколико основних производа, мањих група производа или развој само неких индустријских грана. Потребно је идентификовати и поставити ужу производну орјенацију.
- Треће, неопходно је одредити шта индустрија може најефикасније да производи. У складу с тим расположиви капитал концентрисати на иновативно и технолошко осавремењивање оних предузећа за које постоје најбољи предуслови споја модерне технологије и квалификованости радне снаге.
- Четврто, приоритете развоја треба поставити и према структури и потенцијалу раста тражње најважнијих спољнотрговинских партнера, али и могућностима географске диверсификације извоза и освајања нових тржишта.²⁹⁵

Када се говори о правцима развоја индустрије треба имати у виду и очекивања да ће у наредном периоду индустрија бити главни носилац развоја земаља Централне и Источне Европе. Она ће највећим делом остварити специјализацију у средње-високим технологијама, док ће знатније заостајање остварити традиционалније радно-интензивне гране попут (текстилне индустрије). Индустријски развијене чланице ЕУ ће препустити и дислоцирати производњу неких производа и постепено се специјализовати у производним активностима са високом додатном вредношћу.

²⁹⁴ Исто, стр. 414.

²⁹⁵ Исто, стр. 414.

1.2. Идентификација извозно оријентисаних грана и производа у наредном периоду

У циљу ефикасног развоја индустрије и повећања њене конкурентности, важна улога носиоца српске извозне индустрије у наредном периоду, треба да буде: (1) производња моторних возила и компоненти (аутомобилска индустрија), (2) производња машина, (3) производња електронске и телекомуникационе опреме, (4) производња информационих технологија и (5) производња хране. Знатан број производа требало би производити за потребе домаћег тржишта.²⁹⁶

(1) И поред кризе у светској аутомобилској индустрији, производња моторних возила и компоненти је један од перспективнијих сектора односно групација у српској индустрији. Покретање производње аутомобила у Крагујевцу допринело је да ова индустрија са новим инвестицијама постане водећи извозник наше привреде. Значај ове гране јесте и у томе што је она носилац технолошког развоја и омогућава рад великог броја коопераната. Мултипликаторски ефекти се одражавају и на производњу производа машиноградње, електронске и телекомуникационе опреме, производњу каблова, производа од гуме и пластике, као и производа текстилне индустрије. Потенцијали леже и у освајању производње оних производа и компоненти које се увозе чиме би се постигао много већи нето извозни ефекат ове индустрије. Основни правац и задатак јесте успостављање развојно оријентисане конкурентске производње путничких аутомобила, мотора, комерцијалних возила, теретних и специјалних возила, компоненти и делова чиме би се обезбедио већи раст извоза. Потенцијали ове индустрије су постојећи производни капацитети са инфраструктуром (Застава камиони - Крагујевац, Застава специјални аутомобили - Сомбор, Икарбус - Земун, ФАП - Прибој и Необус - Нови Сад) као и релативно добро квалификован кадар.²⁹⁷

(2) Утицај производње машина на привредни развој земље је очигледан, посебно када се има у виду да се производима ове гране подмирују потребе других грана за основним средствима. Развој производње машина треба заснивати на реалним потребама домаће привреде, али исто тако и на растућој тражњи и чињеници да је машиноградња једна од пропульзивнијих области у ЕУ. Као главни производи у производњи машина могу се издвојити: машински алати, пољопривредне и грађевинске машине, енергетске машине

²⁹⁶ Мићић, В. (2010), „Конкурентност индустрије Србије као претпоставка њеног ефикасног развоја“, *Докторска дисертација*, Економски факултет, Крагујевац, стр. 145-146.

²⁹⁷ Исто, стр. 146.

и опрема, алатне машине као и специјализоване машине и опрема. Један од основних задатака развоја свакако је технолошка модернизација капацитета, повезивање са страним стратешким инвеститорима, развој нових капацитета, сарадња индустрије са високо образовним институцијама и преношење знања у праксу.

(3) Потенцијали производње електронске и телекомуникационе опреме за извоз су у растућој трајној тржишта развијених земаља нарочито ЕУ, постојећим капацитетима који са савременом опремом могу производити ценовно конкурентне производе, као и потенцијал високообразовних институција и квалификован кадар који имају искуства у овој области. Нарочито би производњу електронске опреме требало развијати у правцу: 1) производње електричних машина, 2) производње радио, ТВ и телекомуникационе опреме и 3) производњи прецизних и оптичких инструмената. Предност ове производње јесте супституција увоза, али и производња производа са вишом додатом вредношћу. Међу кључним недостацима, са којима се сусреће ова област свакако је одлив кадрова, али и непостојање домаћих извора финансирања за масовнију и извозно оријентисану производњу и освајање технолошки савременијих производа.²⁹⁸

(4) Информационе технологије (ИТ) представљају област којом се може обезбедити пропульзивнији раст српске индустрије у средњем и дугом року јер је тражња у свету за овим сектором већа у односу на остале секторе. Стручне процене и анализе показују да ће тражња имати тренд раста у дужем временском периоду, јер пословање скоро свих осталих сектора привреде, али и ванпривреде, доста зависи од развоја ИТ. Развој софтверских производа могао би бити доминантан део ове индустрије, што би допринело развоју извоза, али и стварању нематеријалне инфраструктуре која је неопходна за раст конкурентности индустрије. Постојање добре инфраструктуре је кључна претпоставка за развој ове производње. Зато је неопходно да се њен развој концентрише у научно-технолошким парковима и посебним индустријским центрима који имају развијен приступ инфраструктури и који су чврсто повезани са научно-истраживачким и образовним институцијама. Због динамичног развоја ИТ индустрије и недостатка кадра у најразвијенијим земљама јако је велики одлив високо образованих кадрова из мање развијених земаља, па и из Републике Србије.

(5) Велику улогу у извозу као и до сада треба да имају и производи агро-индустријског комплекса. Производња хране и пића требало би да има приоритет у концепцији развоја привреде, јер поседује компаративне предности које треба искористити. Република Србија сада у групу земаља које имају услове да оствари довољан

²⁹⁸ Исто стр. 147.

обим производње хране, не само за сопствене потребе већ и вишкове за извоз. Повећање извоза добија на значају имајући у виду изражену тенденцију раста цена хране на глобалном нивоу, нарочито хране која се производи органском производњом. Пољопривредни производи су реална извозна шанса али само ако се значајно подигне степен њихове прераде. Да би се то остварило, поред ефикасног развоја пољопривреде, неопходно је изградити савремене прерађивачке капацитете, чији би квалитет и асортиман производа задовољио и најстрожије захтеве светског тржишта.

Хоризонтална и вертикална интеграција пољопривреде са прехранбеном индустријом омогућила би развој великих предузећа и агробизниса, неопходних због економије обима и повећања конкурентности. МСП-а су пословно повезана са већим производним системима, па су зато изванредна шанса за производну диверсификацију базирану на „здрој храни“ и „зеленим технологијама“ са национално препознатљивим пореклом. Поред извоза, производња хране и прехранбена индустрија утичу на прехранбену сигурност земље, обезбеђује производњу сировина за друге гране и има вишеструки значај за развој и интензивирање пољопривредне производње.²⁹⁹

Значајан број предузећа средње и ниже технолошке интензивности могу производњу пласирати и на домаћем тржишту. У производњи намештаја, преради дрвета и производа од дрвета, производњи неметала и грађевинских материјала, обради метала или производњи металних производа, поред домаћег тржишта требало би користити и извозне могућности. Њиховим ефикаснијим развојем и средствима од извоза створила би се финансијска основа за развој пропульзивнијих производа.

Радно интензивна производња (одећа, кожа и обућа) уз власничко реструктурирање и перманентну технолошку модернизацију, унапређење квалитета и асортимана производа, могу задржати значајно место како на пољу решавања проблема незапослености тако и у правцу остваривања значајних извозних резултата. Шанса ових предузећа је стратегија развоја конкурентности базирана на квалитету, дизајну, задовољењу ексклузивних потреба, производњи малих серија а много мање у дорадним пословима каква је пракса била до сада. Наша компаративна предност у односу на земље Далеког истока је близина тржишта ЕУ, у односу на источно-европске земље, дугогодишње искуство у производњи за европско тржиште.

Значајне промене треба да претрпе гране енергетски интензивне производње, с обзиром на високу увозну зависност и сиромаштво наше земље у погледу енергетских

²⁹⁹ Савић, Љ., Илић, М., Мићић, В. (2015), *Економика индустрије*, Економски факултет, Крагујевац, стр. 415-416.

ресурса. Истовремено, производњу електричне енергије треба развијати за сопствене и потребе индустрије. У перспективи, како економска снага земље буде расла, треба тежити развоју нових алтернативних извора енергије.

У оквиру црне и обојене металургије нужно је реструктурирање производње, подизање степена финализације и квалитета производа.

Основни правац развоја хемијске индустрије и производње производа од гуме и пластике треба усмерити ка технолошкој модернизацији, већем степену финализације и извозу, с обзиром да инсталирани капацитети знатно превазилазе домаће потребе. Веома је важно да ови производи и групе производа буду усаглашени са међународним стандардима квалитета.

Производња фармацеутских производа захтева повећање производње како би се задовољиле домаће потребе, док је одређени део пожељно извозити, а за то је неопходно веће улагње у истраживање и развој због строгих захтева и стандарда система квалитета који су везани за ову област.

Војна (одбрамбена) индустрија би такође, поред задовољавања домаћих потреба могла да повећа извозне капацитете. У прошлости је ова индустрија била један од главних носилаца технолошког развоја и имала је најбржи рок повраћаја инвестиција. Извозну стратегију би требало усмерити према старим али и новим тржиштима. Чињенице потврђују да постојећи капацитети ове индустрије захтевају озбиљну модернизацију, али и да њихов извоз зависи од утицаја спољнополитичког фактора.³⁰⁰

Због потребе поновног развоја индустрије и реиндустријализације привреде, покретања економског развоја и процеса модернизације привреде и друштва, у Републици Србији је неопходно креирање и спровођење савременог концепта активне и софистициране индустријске политике. Приликом њеног конципирања потребно је уважавати и примењивати актуелне концепте и искуства других попут Јужне Кореје, Јапана, Кине и ЕУ.

Индустријска политика у наредном периоду мора да буде усмерена првенствено на извозну стратегију и тај део индустрије, али и на део чија је производња намењена домаћем тржишту. Она мора да доведе до измене основних праваца развоја индустрије, специјализације производње и извоза, технолошке модернизације и раста међународне конкурентности.³⁰¹

³⁰⁰ Исто, стр. 416-417.

³⁰¹ Исто, стр. 418.

Главна сврха индустријске политике је да индустрију учини разноврснијом и да створи нове производе путем којих ће она бити међународно конкурентна, како би се повећала производња и извоз. Неопходно је да индустрија подстиче стварање производа вишег степена обраде, квалитета, технолошке интензивности који би били извозни лидери, и којима би се повећао БДП Републике Србије.

ЗАКЉУЧАК

Тема докторске дисертације је доста комплексна и захтева озбиљну и дубоку анализу која је базирана на бројним класификацијама извоза и увоза. Доказане су све три помоћне а након тога и главна хипотеза на којој је базирана и сама израда докторске дисертације. Спољна трговина СФРЈ се после Другог светског рата, афирмисала као важан сегмент домаће привреде тек средином 1960-их година.

Распад јединственог југословенског тржишта на СРЈ довео је до губитка тржишта бивших република које су се издвојиле из СФРЈ. То је довело до значајног смањења робне размене са иностранством и даљег пада индустријске производње. Отежани услови спољне трговине током 90-их година значајно су утицали и на структуру домаће робне размене. Производи нижих фаза прераде и полупроизводи су постали све значајнији у нашем извозу, док се у светском извозу током 90-их њихово учешће смањивало. Ови трендови показују да домаћи извоз није пратио токове светске увоне тражње и да се веома споро мењала традиционална извозна структура. Са отварањем земље према иностранству октобра 2000. године долази до значајнијег раста робне размене СРЈ.

Либерализација трговине између ЕУ и Земаља у транзицији (ЗУТ) довела је до повећања извоза ЗУТ на тржиште ЕУ, као и до повећања увоза из ових земаља што је последица раста њихових привреда. Глобална економска криза из 2008. године, довела је до значајнијег пада спољнотрговинске размене великог броја земаља а пренела се и на Републику Србију. Почетком 2009. настављен је тренд опадања извоза и увоза који је започет крајем претходне године. Удео индустријских производа са квалификованим радом је имао благи пад али је био дупло нижи од неких развијених земаља, док је удео примарних производа повећан и око три пута је био виши него код развијених или напреднијих земаља у транзицији. У периоду од 2000-2006, код структуре извоза производа вишег нивоа финализације, није било значајнијег побољшања српског извоза, изузев наглог повећања у 2003. години. После 2006. године долази до пораста капитално интензивне групације производа и смањења учешћа ресурсно интензивних производа, што указује на побољшање структуре домаћег извоза.

Према структури укупног увоза Републике Србије доминантан део увоза чине капитално интензивни и ресурсно интензивни производи. Структура извоза по

квалификованости радне снаге је до 2006. била врло неповољна, док се после 2006, удео индустријских производа интензивних квалификованим радом повећава, што је позитивна тенденција која потврђује да се ради о расту извозног учешћа производа са вишом додатом вредношћу. Увозна структура је повољнија јер је знатно мањи удео примарних а већи удео индустријских производа. Спољнотрговинска размена Републике Србије према технолошкој интензивности индустријских грана и група показује да доминантни део извоза потиче из „ниско“ и „средње ниско“ технолошки интензивних индустријских грана. Највећи део српског извоза пласира се на тржишту ЕУ, ЦЕФТА и ЦИС а са друге стране и највећи део увоза потиче управо из ових групација земаља. Највећа извозна тржишта на која је Република Србија извозила била су: Италија, Немачка, БиХ, Црна Гора, Мађарска Русија и Македонија. Највише смо увозили са тржишта Русије, Немачке, Италије, Кине, Мађарске, Румуније и Аустрије. С обзиром да Република Србија има ограничену понуду производа виших фаза прераде, произвођачи и извозници се оријентишу на мали број тржишта за пласман.

Висока концентрација српског извоза на неколико земаља, доводи до тога да раст извоза буде условљен кретањем тражње и присуством конкуренције на овим тржиштима. Мале земље нису у могућности да успешно развијају све привредне гране и остваре значајну диверсификацију производње и извоза, стога специјализација извоза указује на пласман одређене групе производа на страном тржишту и одржавање нивоа конкурентности. Пошто постојећа структура привреде не омогућава пораст одрживог извоза неопходан је прилив СДИ који би довео до промене производне и извозне структуре. Релативно висок прилив дознака из иностранства могао би да се поред улагања у личну потрошњу инвестира у реални сектор привреде што би могло повољно да се одрази на повећање производње намењене извозу. Убрзан развој иновација и њихова примена у привреди могла би да утиче на повећање технолошког развоја и побољшања конкурентности. Због тога формирање домаћих кластера произвођача може бити значајан фактор смањења трошкова и повећања извоза.

Пошто се тржиште земаља БРИКС-а развија врло брзо а чланице ове групације остварују високе стопе привредног раста Република Србија би могла у будућем периоду да побољша спољнотрговинску сарадњу са овим земљама. Поред тога, Република Србија би требало да интензивира и робну размену са Турском. Споразум о слободној трговини и географска близина могу да утичу на знатно већи раст извоза у наредним годинама. Република Србија, мора да промени извозну структуру у којој доминирају производи ниже фазе прераде и производи ниске технолошке интензивности да би значајније

повећала извоз. Ово подразумева промену индустријских трендова, стварањем нове индустријске и производне структуре кроз модернизацију и специјализацију, односно производњу оних индустријских производа који ће стварати већу додатну вредност и бити далеко конкурентнији на светском тржишту.

ЛИТЕРАТУРА

1. Balassa, B. (1965), *Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage*, The Manchester School of Economic and Social Studies, Vol. 33, str. 99-123.
2. Balassa, B. (1967), *Trade Liberalization Among Industrial Countries*, McGraw-Hill Book Company, New York.
3. Baldwin, R. (2009), „The great trade collapse: What caused it and what does it mean“ in *The Great Trade Collapse: Causes, Consequences and Prospects*. Centre for Economic Policy Research, November 2009.
4. Бјелић, П. (2009), „Утицај светске економске кризе на међународну трговину“, *Економско-финансијски односи Србије са иностранством – Нужност нове стратегије*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 215-225.
5. Бјелић, П., Марковић, И., Петровић-Поповић, И. (2014), „Нецаринске баријере у међународној трговини земаља у развоју и искуства ЦЕФТА 2006“, Научни часопис, *Економске идеје и пракса*, Економски факултет, Београд, број 14. стр. 27-44.
6. Бранковић, А. (2015), „Извозна конкурентност привреде Републике Србије под утицајем транзиционих промена“, [хттп://ебоокс.иен.бг.ац.рс/11/1/аб_2015_01.пдф](http://ebooks.iien.bg.ac.rs/11/1/аб_2015_01.pdf)
7. Брчеревић, Д. (2015), „Привредна активност“ у *Квартални мониторинг економских трендова и политика у Србији*, бр. 41 • април–јун 2015, ФРЕН, Економски факултет, Београд.
8. Вуквић, Р. (2016), „Doznake: između potrošnje i akumulacije“, Published in: *Srpska nauka danas* (Serbian Science Today) , Vol. 1, No. 1, str. 55-65.
9. Business info group, (2012), *Strane dinrektne investicije u Srbiji 2001-2011*, Београд.
10. Черовић и ост. (2014), „Утицај глобалне финансијске кризе на светску трговину“, Научни часопис, *Економске теме*, Економски факултет, Ниш, стр. 13-31.
11. Црномарковић, Ј. (2010), „Преглед спољнотрговинске робне размене Републике Србије у периоду од 1988-2009. године“, *Трендови*, Републички завод за статистику, Београд.
12. Цветановић, С., Недић, В., Деспотовић, Д. (2013), Ниска иновативност као узрок неконкурентности српске привреде, Научни часопис, *Економика*, Друштво економиста, Ниш, број 2, стр. 1-9.
13. Ђорђевић, М., Мићић, В. (2012), „Последице кризе у еврозони на привреде земаља Западног Балкана“, *Актуелна кретања у европској и светској привреди-Импликације на Србију*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 81-93.
14. Ђукић, Ђ. (2015), „Ефекти најављених мера ЕЦБ на курс евра према долару-Положај Србије као дужника“, *Нова економија*, бр. 18. март 2015, Business info group, Београд, интернет:<http://novaekonomija.rs/sr/artikli/polo%C5%BEaj-srbije-kaodud%C5%BEenika>
15. Ђукић, Ђ. (2015), „Нове антикризне мере Европске централне банке и последице по привреду Србије“, *Економска политика Србије у 2015. години*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 75-85.
16. Ђуричин, Д. (2009), „Како из економије моралног хазарда прећи у економију интелигентног управљања ризицима: Случај Србије“, Научни часопис, *Економика Предузећа*, Савез економиста Србије, Београд, стр. 259-283.

17. Ђуричин, Д. (2009), „Утицај глобалне економске кризе на привреду Србије и одговори економске политике“, *Раст у условима глобалне рецесије и финансијске кризе: (не) конвенционалне иницијативе*, Зборник радова са научног скупа Копаоник бизнис форум 2009, Савез економиста Србије и Удружење корпоративних директора Србије, Београд, стр. 9-28.
18. ЕСВ, (2015), *Economic Bulletin*, Economic and monetary developments, jun-2015, European Central Bank, Frankfurt am Main.
19. Eichengreen, B., and O'Rourke, K. (2009), “ A Tale of Two Depression”. *Advisor Perspectives*, April 21.
20. Eichengreen, B., and O'Rourke, K. (2010), 8 March 2010, <http://voxeu.org/article/tale-two-depressions-what-do-new-data-tell-us-february-2010-update>
21. EIU, (2014), Economist Intelligence Unit Global Forecast: Brightening outlook
22. European Commission, 2013, *Quarterly Report on the Euro Area*, Volume 12 N. 4 (2013), European Union, 2013, атр. 9-14.
http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/qr_euro_area/2013/pdf/qrea4_en.pdf
23. European Commission, (2015), *European Union, Trade with Serbia*, Directorate-General for Trade.
24. European Commission, (2015), *European Union, Trade with USA*, Directorate-General for Trade.
25. Finger, J.M. and M.E. Kreinin (1979), „A Measure of Export Similarity and its Possible Uses“, *The Economic Journal*. Vol. 89, стр. 905-912.
26. Fonda za razvoj ekonomske nauke, (2006), “*Kvartalni monitor ekonomskih trendova i politika u Srbiji*“, број 4., јануар-март, Економски факултет, Београд.
27. Gligorić et al. (2009), „Determinants of Foreign Direct Investments-Experience of Serbia“, *Economic Policy and Global Recession*, Економски факултет, Београд, 377-390.
28. Глигорић, М. (2013), “Низак прилив страних директних инвестиција: регионални проблем или специфичност Србије?”, ФРЕН, *Квартални монитор*, QM бр. 34, јул-септембар 2013, Економски факултет, Београд стр. 65-70.
29. Глигорић, М. (2014), „Прилив страних директних инвестиција у Србију: Нови изазови у периоду кризе“, *Економска политика Србије у 2014: Могућности привредног раста у условима реформи и фискалне консолидације*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 269-283.
30. Глигорић, М., Јанковић, И. (2015), „Могућности унапређења економског потенцијала дознака у Србији“, *Квартални монитор*, бр. 43, Фонд за развој економске науке, Економски факултет, Београд, стр. 47-54.
31. Глигоријевић, М., Митић, С. (2011), „Значај и развијеност индустријских кластера у Србији“, *Нова стратегија развоја привреде Србије – Изазови економске политике у 2011. години*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 285-303.
32. Ђњатовић, Д. (2013), “Фискална интеграција у Европској унији“, Научни часопис, *Банкарство*, Удружење банака Србије, Београд, бр. 5, стр. 14-29.
33. Горчић, Ј. (2009), *Управљање кризом-свет и ми*, Пословна едиција, Проинком д.о.о., Ваљево принт.
34. Грбић, М., Јакшић, М. (2015), „Значај ЕУ за прилив капитала у Србији“, *Економско-социјални аспекти прикључивања Србије Европској унији*, Зборник радова, Економски факултет, Крагујевац, стр. 117-126.

35. Grubel, Herbert G., and Peter, J. Lloyd. (1975), *Intra-Industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products*, London, Macmilan.
36. IMF (2011), *World Economic Outlook*, Washington, DC: International Monetary Fund.
37. IMF (2013), *World Economic Outlook*, Washington, DC: International Monetary Fund.
38. IMF (2014), *World Economic Outlook*, Washington, DC: International Monetary Fund.
39. IMF, (2010), *World Economic Outlook: Recovery, Risk, and Rebalancing, October 2010*, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/02/pdf/text.pdf>
40. IMF, (2012), *World Economic Outlook Database, April 2012*.
41. International Trade Center, *Trade Competitiveness Map, Trade Performance HS*,
42. Јаћимовић, Д., Бјелић, П., Марковић, И. (2013), „Утицај светске економске кризе на међународне инвестиционе и трговинске токове у региону Западног балкана“, Научни часопис, *Економске теме*, 51 (1), Економски факултет, Ниш, стр. 1-20.
43. Јакопин, Е. и група аутора, (2010), *Посткризни модел економског раста и развоја Србије 2011-2020.*, УСАИД, ФРЕН, Економски факултет, Београд, и МАТ Економски институт, Београд.
44. Јанковић, Н. (2013), „Утицај девизног курса на конкурентност извоза“, *Докторска дисертација*, Економски факултет, Крагујевац.
45. Kandogan Y, (2005), „*Trade Creation i Diversion Effects of Europe's Regional Liberalization Agreements*“, William Davidson Institute, Working Paper No. 746.
46. К. Schwab, WEF, (2011), *The Global Competitiveness Report (2011-2012)*, Geneva, Switzerland
47. К. Schwab, WEF, (2012), *The Global Competitiveness Report (2012-2013)*, Geneva, Switzerland
48. К. Schwab, WEF, (2013), *The Global Competitiveness Report (2013-2014)*, Geneva, Switzerland.
49. К. Schwab, WEF, (2014), *The Global Competitiveness Report (2014-2015)*, Geneva, Switzerland.
50. К. Schwab, WEF, (2015), *The Global Competitiveness Report (2015-2016)*, Geneva, Switzerland.
51. Костић, Д. (2008), *Слободне производне зоне и индустријски паркови*, Мегатренд универзитет, Београд, Факултет за менаџмент Зајечар.
52. Ковач, О. (2010), „Алтернативни путеви санирања последица финансиске кризе у свету“, *Нова српска политичка мисао*, Часопис за политичку теорију и друштвена истраживања, Београд, Интернет, <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/alternativni-putevi-saniranja-posledica-finansijske-krize-u-svetu.html>
53. Ковач, О. (2011), „Узроци и алтернативни путеви санирања последица финансијске кризе у свету“, *Светска финансијска криза – изазови и стратегија*, Научно друштво Србије, Београд.
54. Ковачевић, М. (2002), *Међународна трговина*, Економски факултет, Београд.
55. Ковачевић, М., Гречић, В. (2005), „Светска привреда 2000-2005-Основни показатељи“, Научни часопис, *Међународни проблеми*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, бр. 4, стр. 484-504.
56. Ковачевић, Р. (2003), *Економски односи Југославије са иностранством*, Економски факултет, Београд.

57. Ковачевић, Р. (2006), „Могућности и ограничења пораста извоза као фактор платног биланса Србије“, Научни часопис, *Међународни проблеми*, 58 (4), Институт за међународну политику и привреду Београд, стр. 492-512.
58. Ковачевић, Р. (2008), „Значај страних директних инвестиција за привредни развој Србије“, *Иностранни капитал као фактор развоја земаља у транзицији*, Зборник радова, Економски факултет, Крагујевац, стр. 50-61.
59. Ковачевић, Р. (2010), „Задуживање Србије у иностранству као извор финансирања дефицита платног биланса-ограничења и домети“, Зборник радова, *Како повећати конкурентност привреде и извоза Србије*, Економски факултет, Београд, стр. 59-67.
60. Ковачевић, Р. (2012), „Задуженост у иностранству као ограничавајући чинилац извоза и привредног раста“, *Актуелна кретања у европској и светској привреди-Импликације на Србију*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 33-45.
61. Ковачевић, Р. (2012), *Економски односи Србије са иностранством*, Економски факултет, Београд.
62. Ковачевић, Р. (2013), „Изгледи светске привреде и могућности извоза Србије“, Зборник радова, *Изазови за економску политику Србије у 2013. години*, Економски факултет, Београд, стр. 87-113.
63. Ковачевић, Р. (2014), „Реформе и извоз као фактор привредног развоја Србије“, Зборник радова, *Реформе и развој-Стање, резултати и почетак преговора Србије са ЕУ*, Економски факултет, Београд, стр. 9-27.
64. Ковачевић, Р. (2014), *Међународне финансије*, Треће измењено и допуњено издање, Економски факултет, Београд.
65. Ковачевић, Р. (2015), „Раст светске трговине у 2015. години и перспективе извоза Србије“, Зборник радова, *Економска политика Србије у 2015. години*, Економски факултет, Београд, стр. 109-122.
66. Ковачевић, Р. (2016), „Опоравак светске привреде - ефекти на извоз Србије“, *Економска политика Србије у 2016. години*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 117-149.
67. Козомара, Ј. (2003), Слободне зоне - оазе извозних подстицаја?, Научни часопис, *Економски анали*, бр. 157, Економски факултет, Београд, стр. 167-178.
68. Lall, Sanjaya (2000), “Technological Structure and Performance of Developing Country Manufactured Exports, 1985-1998”, *Oxford Development Studies*, Vol. 28, No. 3.
69. Мићић, В. (2010), „Конкурентност индустрије Србије као претпоставка њеног ефикасног развоја“, *Докторска дисертација*, Економски факултет, Крагујевац.
70. Мићић, В. (2010), Кластери – фактор унапређења конкурентности индустрије Србије, Научни часопис, *Економски хоризонти*, бр. 12, (2), Економски факултет, Крагујевац, стр. 57-74.
71. Мићић, В. (2013), „Структурне промене и специјализација прерађивачке индустрије Републике Србије“, *Институционалне промене као детерминанта привредног развоја Србије*, Зборник радова, Економски факултет, Крагујевац, стр. 209-223.
72. Мићић, В. (2014), „Деиндустријализација привреде града Крагујевца и перспективе развоја индустрије“, *Стање и перспективе економског развоја града Крагујевца*, Зборник радова, Економски факултет, Крагујевац, стр. 85-95.

73. Мићић, В. (2014), „Ефекти економске кризе на структурне промене индустрије Републике Србије“, *Институционалне промене као детерминанта привредног развоја Србије*, Зборник радова, Економски факултет, Крагујевац, стр. 163-184.
74. Мићић, В. (2014), „Конкурентност и извоз индустрије Србије у условима економске кризе“, *Стање и перспективе економско-финансијских односа Србије са иностранством*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 127-137.
75. Мићић, В. (2015), „Поновна индустријализација и структурне промене у функцији економског развоја Републике Србије“, Научни часопис, *Економски хоризонти*, број 17, Свеска 1, Економски факултет, Крагујевац, стр. 15-31.
76. Милићевић, Д. (2013), „Промене у структури извоза Србије 2005-2012. године“,
77. Министарства финансија, (2006), *„Конкурентност привреде Србије 2006: Дијагноза раста“*, Цеферсон Институт, Београд.
78. Министарство финансија и Влада Републике Србије, *Фискална стратегија за 2016. годину са пројекцијама за 2017. и 2018. годину*, Београд.
79. Министарство финансија РС, (2015), *„Билтен јавних финансија“*, број 133. септембар 2015. Београд.
80. Мирковић, В., Лукић, Ј. (2013), „Кластеризација малих и средњих предузећа као детерминанта конкурентности и шанса за опоравак српске привреде“, Зборник радова, *Конкурентност предузећа у Србији*, Економски факултет, Београд, стр. 449-468.
81. Mladenović, I., Cvetanović, S. (2015), „Privredni rast u EU u kontekstu izazova globalizacije istraživanja i razvoja“, *Globalisation challenges and the social-economic environment of the EU*, International Scientific Conference, Faculty of Business and Management Sciences, Novo mesto, School of Business and Management, Novo mesto, str. 18-27.
82. НБС, (2012), *Статистички билтен, август, 2012*, Београд.
83. НБС, (2013), *Статистички билтен, 2013*, Београд.
84. НБС, (2014), *Анализа дуга Републике Србије - март 2014*, Београд.
85. НБС, (2014), *Извештај о инфлацији: (мај 2014)*, Београд.
86. НБС, (2014), *Статистички билтен НБС, фебруар, 2014*, Београд.
87. НБС, (2014), *Статистички билтен, јануар, 2014*, Београд.
88. НБС, (2015), *Анализа дуга Републике Србије-30. септембар 2015*, Београд.
89. НБС, (2015), *Макроекономска кретања у Србији, децембар 2015*, Београд.
90. НБС, (2015), *Статистика платног биланса, Страна директна улагања, нето обавезе, по делатностима*, Београд.
91. НБС, Цеферсон Институт (2003), *„Конкурентност привреде Србије“*, Београд.
92. Николић, Г. (2007), „Приближавање Србије ЕУ: Спољнотрговински аспект“, *Пословна политика*, Београд, стр. 9-16.
93. Николић, Г. (2009), „Анализа структурних промена српске спољнотрговинске размене у 2009. г.“, *Економско финансијски односи Србије са иностранством-Нужност нове стратегије*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 249-260.
94. Николић, Г. (2010), *„Показатељи спољнотрговинске размене Србије са Европском унијом и светом“*, Завод за уџбенике, Београд.

95. Николић, Г. (2011), “Карактеристике спољнотрговинске размене Србије са земљама Западног Балкана”, Научни часопис, *Тржиште новац капитал*, Привредна комора Србије, Београд, стр. 50-62.
96. Николић, Г. (2011), “Компаративна анализа извоза и конкурентности земаља Западног Балкана“, *Контроверзе економског развоја у транзицији-Србија и Западни Балкан*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 141-153.
97. Nikolić, G. (2011), „Važnost privlačenja SDI za rast izvoza i konkurentnosti i održivosti platnog bilansa“, *Development Potentials of Foreign Direct Investment: International Experiences*, Institute of International Politics and economics, Beograd, str. 362-373.
98. Nikolić, G. (2013), „Is there a structural improvement in the merchandise export of the Balkan countries in the period 2000-2012?“, *Naучни часопис, Economic annals*, Volume LVIII, No. 196 / January – March 2013, Ekonomski fakultet, Beograd, str. 99-132.
99. Николић, Г. (2013), „Економија Турске: стање и перспективе (са освртом на демографију)“, *Турска регионална сила*, Зборник радова, Институт за европске студије, Београд, стр. 27-41.
100. Nikolić, G. (2013), „Tendency of exports technology structure and exports concentration in the Balkan economies 2000-2012“, *Naучни часопис, Industrija*, Vol. 41, No. 3. Ekonomski institut, Beograd, str. 7-24.
101. Николић, Г. (2014), „Економија кризе“, Архипелаг и Институт за Европске студије, Београд.
102. Николић, Г. (2014), „Очекиване структурне промене српског извоза током процеса приступања ЕУ“, *Изазови процеса приступања Републике Србије Европској унији*, Научни часопис, *Култура полиса*, година XI (2014), посебно издање, Институт за европске студије, Београд, стр. 53-72.
103. Николић, Г. (2014), „Робни извоз Србије у периоду 2000-2014: Анализа удела производа више фазе финализације“, Научни часопис, *Тржиште новац капитал*, ПКС, Центар за економске анализе, Београд, стр. 5-18.
104. Николић, Г. (2014), „Србија у новој глобалној економској констелацији“, Научни часопис, *Тржиште новац капитал*, бр. 3, (јул-септембар 2014), Привредна комора Србије, Центар за економске анализе, Београд, стр. 40-54.
105. Николић, Г. (2014), „Структурно унапређење домаћег робног извоза 2000-2014.“, Научни часопис, *Финансије*, Министарство финансија Републике Србије, Београд, стр. 11-23.
106. Николић, Г. (2014), „Тенденције светске привреде у другој деценији 21. века“, Научни часопис, *Култура полиса*, Институт за европске студије, Београд, бр. 23, стр. 29-47.
107. OECD (2005), *Classification of manufacturing industries based on technology*, Paris.
108. OECD (2009), „*Science, Technology and Industry Scoreboard 2009*“, Paris.
109. Пелевић, Б. „Трговински аспект светске економске кризе“ у: Оскар, К. и ост. (2011), *Светска финансијска криза-изазови и стратегија*, Научно друштво Србије, Београд, стр. 105-136.
110. Пелевић, Б. „Трговински аспект светске економске кризе“ у: Оскар, К. и ост. (2011), „*Светска финансијска криза-изазови и стратегија*, Научно друштво Србије, Београд.

111. Пелевић, Б., Ристановић, В. (2011), „(Нео) Протекционизам и светска економска криза“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4, стр. 237-255.
112. Пелевић, Б., Вучковић, В. (2007), „*Међународна економија*“, Економски факултет, Београд.
113. Пелевић, Б., Вучковић, В. (2011), „Глобална трговинска неравнотежа и економска криза“, *Научни зборник*, Матице српске за друштвене науке, Нови Сад, стр. 443-454.
114. Пешић, В. И., Ванка, М. Г. (2014), „Мултипликатор европске кризе-од једне кризе ка другој“, *Научни часопис, Економске теме*, Економски факултет, Ниш, Бр. 52 (2), стр. 223-249.
115. Петровић, П. (2008), „Спољнотрговинска неравнотежа привреде Србије као развојно ограничење“, *Докторска дисертација*, Економски факултет, Београд.
116. Петровић, П. (2014), „Економско-финансијски односи Србије са иностранством у светлу украјинске кризе“, *Стање и перспективе економско-финансијских односа Србије са иностранством*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 105-117.
117. Петровић, П. и ост. (2009), *Квартални монитор економских трендова и политика у Србији*, Фонд за развој економске науке, Број 16, Економски факултет, Београд.
118. Петровић, П., и ост. (2009), *Квартални монитор економских трендова и политика у Србији*, Фонд за развој економске науке (ФРЕН), Више бројева, Економски факултет, Београд.
119. ПКС, (2010), „*Могућност повећања извоза применом споразума о слободној трговини*“, Центар за научноистраживачки рад, Београд.
120. Поповчић-Аврић, С. (2009), „Управљање извозом Србије“, *Економско-финансијски односи Србије са иностранством – Нужност нове стратегије*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 227-235.
121. Поповчић-Аврић, С., Видас-Бубања, М. (2009), „*Међународна економија*“, Факултет за економију, финансије и администрацију, Београд.
122. Привредна комора Србије, (2008), „Резултати и проблеми спољнотрговинске размене Србије с иностранством“, *Економско-финансијски односи Србије са иностранством-Актуелна питања и перспективе*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 57-70.
123. Република Србија, Министарство финансија, (2014), „*Билтен јавних финансија*“, број 117, мај 2014. године, Београд.
124. РЗС (2015), *База података, Спољна трговина, РЗС*, Београд; <http://webrzs.stat.gov.rs/>
125. РЗС, (2006), „*Статистицки годишњак Србије 2006*“, Београд.
126. РЗС, (2007), *Статистички годишњак за 2007*, Београд.
127. РЗС, (2010), *Статистички годишњак за 2010*, Београд.
128. РЗС, (2011), *Статистички годишњак Србије, 2011*, Београд
129. РЗС, (2013), *Месечни статистички билтен*, бр.12, Београд.
130. РЗС, (2013), *Статистички годишњак за 2013*, Београд.
131. РЗС, (2014), *Статистички календар Републике Србије 2014*. РЗС, Ревидирано издање, Београд.
132. РЗС, (2015), *Месечни статистички билтен*, бр. 12, Београд.
133. РЗС, (2014), *Статистички календар Републике Србије*, Београд.

134. Sapienza, E. (2009), *The interaction between Export and FDI: Central-Eastern Europe and EU15*, Quaderni DSEMS from Dipartimento di Scienze Economiche, Matematiche e Statistiche, Università degli Studi di Foggia, pp. 1-24.
135. Савезни завод за статистику, (2003), *Статистички календар (2003)*, Београд.
136. Савезни завод за статистику, *Статистички годишњак СРЈ*, Београд, одговарајуће године.
137. Савић, Љ. (2013), *Економика индустрије*, Економски факултет, Београд.
138. Савић, Љ., Илић, М., Мићић, В. (2015), *Економика индустрије*, Економски факултет, Крагујевац.
139. Sorsa, P. et. all. (2007), *Vulnerabilities in Emerging Southeastern Europe-How Much Cause for Concern?*, IMF Working Paper 07/236.
140. Soumitra Dutta, Bruno Lanvin, and Sacha Wunsch-Vincent, *The Global Innovation Index 2015, Effective Innovation Policies for Development*, Johnson Cornell University, INSEAD, WIPO.
141. Стојадиновић Јовановић, С. (2008), Трендови и промене у глобалној конкурентности, Научни часопис, *Економски хоризонти*, 10, (1), Економски факултет, Крагујевац, стр. 73-88.
142. Стојадиновић-Јовановић, С. (2012), „Европска унија у међународној трговини робом на почетку XXI века“, Научни часопис, *Економски погледи*, бр. 1/2012, Економски факултет, Приштина, стр. 60-80.
143. Стојадиновић-Јовановић, С. (2012), „Положај Србије у међународним токовима инвестиција“, Зборник радова, *Положај србије у савременим међународним економским односима*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, стр. 151-175.
144. Тодоровић, М. (2001), *„Лексикон спољне трговине“*, Економски факултет, Ниш
145. Тодоровић, М., Марковић, И. (2013), *Међународна економија*, Економски факултет, Ниш.
146. UNCTAD (2002), „The Least Developed Countries Report 2002“, New York and Geneva 2002. (Mayer, J. and A. Wood (2001), *South Asia's Export Structure in Comparative Perspective*, Oxford Development studies, vol. 29, No.1).
147. UNCTAD (2014), *The worlds top 100 non-financial TNCs*, UN, New York, Geneva.
148. UNCTAD (2015), *The worlds top 100 non-financial TNCs*, UN, New York, Geneva.
149. UNCTAD (2015), *World Investment Report 2015*, UN, New York and Geneva.
150. UNIDO, (2013), *Competitive Industrial Performance Report 2012/2013, The Industrial Competitiveness of Nations, Looking back, forging ahead*, UNIDO, UN, Vienna.
151. UNIDO, (2013), *Industrial Development Report 2013, Sustaining Employment Growth: The Role of Manufacturing and Structural Change*, UNIDO, Viena.
152. UNIDO, (2015), *Competitive Industrial Performance Report 2014, Shyam Upadhyaya and Shohreh Mirzaei Yeganeh, Statistics Unit*, UNIDO, UN, Viena.
153. United Nations, (2002), *Unctad Handbook of Statistics*, United Nations Publication, New York and Geneva,
154. United Nations, (2003), *Unctad Handbook of Statistics*, United Nations Publication, New York and Geneva.
155. United Nations, (2006-07), *Unctad Handbook of Statistics*, United Nations Publication, New York and Geneva

156. United Nation, (2008), *Unctad Handbook of Statistics*, United Nations Publication, New York and Geneva.
157. United Nations, (2009), *Unctad Handbook of Statistics*, United Nations Publication, New York and Geneva.
158. United Nations, (2010), *Unctad Handbook of Statistics*, United Nations Publication, New York and Geneva
159. United Nations, (2011), *Unctad Handbook of Statistics*, United Nations Publication, New York and Geneva
160. United Nations, (2012), *Unctad Handbook of Statistics, United Nations Publication*, New York and Geneva
161. United Nations, (2013), *Unctad Handbook of Statistics, United Nations Publication*, New York and Geneva
162. United Nations, (2014), *Unctad Handbook of Statistics, United Nations Publication*, New York and Geneva
163. Унковић, М. (2008), „Кластери као значајан облик повећања извоза“, Зборник радова, *Економско-финансијски односи Србије са иностранством-Актуелна питања и перспективе*, Економски факултет, Београд, стр. 111-124.
164. Васић, Ј. (2014), „Трговинска мапа Србије-Перспективе извоза појединих сектора и одабраних група производа“, Научни часопис, *Тржиште новац капитал*, Привредна комора Србије, Центар за економске анализе, бр. 3, јул-септембар, Београд, стр. 55-64.
165. Веселиновић, П. (2013), *Национална економија*, Економски факултет, Крагујевац.
166. Вучићевић, М. (2009), „БРИК-нова извозна шанса Србије“, *Економско-финансијски односи Србије са иностранством - Нужност нове стратегије*, Зборник радова, Економски факултет, Београд, стр. 261-274.
167. Вучићевић, М. (2014), „Улога земаља БРИКС у привредном развоју Србије и њеним односима са иностранством“, Зборник радова, *Стање и перспективе економско-финансијских односа Србије са иностранством*, Економски факултет, Београд, стр. 173-184.
168. World Bank, (2013), „*World Bank Indicators 2013*“, Washington, D.C. „<http://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS/countries>“
169. World Bank, (2015), „*World Development Indicators 2015*“, Washington, D.C. <http://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS>
170. World Bank, 2015, *Global Economic Prospects, The Global Economy in Transition*, Flagship Report, 2015.
171. WTO, (2002), *Annual Report 2002*, Geneva.
172. WTO, (2003), „*World Trade Report 2003*“, Geneva.
173. WTO, (2009), „*International trade statistics 2009*“, Geneva.
174. WTO, (2010), „*International trade statistics 2010*“, Geneva.
175. WTO, (2011), „*International trade statistics 2011*“, Geneva.
176. WTO, (2012), „*International trade statistics 2012*“, Geneva.
177. WTO, (2014), „*International trade statistics 2014*“, Geneva.
178. WTO, (2015), „*International Trade Statistics 2015*“, Geneva.
179. Завод за статистику Србије и Црне Горе, СГ СЦГ (2003), „*Статистички годишњак СЦГ 2003*“, Београд, РЗС, (2007), „*Статистички годишњак Србије 2007*“, Београд.

180. Здравковић, М. (2013), „Извоз 19 земаља Источне Европе у 2012. години“, *www.makroekonomija.org*

Интернет извори:

1. <http://ec.europa.eu/eurostat/>
2. <http://finance.mapsofworld.com/economy/;http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/pdf/text.pdf>
3. <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1199807908806/4549025-1450455807487/Factbookpart1.pdf>
4. <http://www.emins.org/uploads/useruploads/publikacije/Vodic-kroz-Strategiju-Evropa-2020-web.pdf>
5. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/pdf/c2.pdf>
6. <http://www.klasteri.merr.gov.rs>
7. http://www.nbs.rs/internet/cirilica/80/platni_bilans.html
http://www.nbs.rs/export/download/pdf_ioi/ioi_05_2014.pdf
8. <http://www.pks.rs/MSaradnja.aspx?id=1349&p=1&pp=3&>
9. <http://www.pks.rs/MSaradnja.aspx?id=51&p=1&pp=0&>
10. <http://www.pks.rs/MSaradnja.aspx?id=69&p=1&pp=2&>
11. <http://www.pks.rs/MSaradnja.aspx?id=73&p=1&pp=2&>
12. <http://www.pks.rs/SADRZAJ/Files/Odbor%20za%20privredni%20sistem/INFORMATOR%20%202014.pdf>
13. <http://www.pregled.rs/spec/indija1.pdf>
14. http://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx
15. <http://www.usz.gov.rs/lat/aktuelno.php>
16. <http://www.usz.gov.rs/lat/sz-kragujevac.php>
17. <http://www.usz.gov.rs/sz-pirot.php>
18. <http://www.trademap.org>

ПРИЛОЗИ

СПИСАК СЛИКА

- Слика 1.** Структура светског увоза у 2000. години по технолошком садржају производа (у %)
- Слика 2.** Индустијска производња у свету 1929-32 и 2009-
- Слика 3.** Светска трговина 1929-32 и 2009-
- Слика 4.** Синхронизован пад светске трговине
- Слика 5.** Динамика трговине различитих група производа (Квартални индекси обима трговине, 2008Q1=100)
- Слика 6.** Обим трговинске размене ЕУ
- Слика 7.** ПИИГС: Биланс интра-регионалне размене
- Слика 8.** Земље кредитори – Биланс интра-регионалне размене
- Слика 9.** ПИИГС-Биланс трговинске размене са земљама изван ЕУ
- Слика 10.** Земље кредитори-Биланс размене са земљама изван ЕУ
- Слика 11.** Дугорочно кретање евра према USA долару
- Слика 12.** Преглед о динамици пословне активности у еврозони (стандардна девијација у односу на просек у периоду од 2000-2007. године)
- Слика 13.** Модел отворене иновације
- Слика 14.** Прилив СДИ глобално и по групама земаља у периоду од 1995-2014. године
- Слика 15.** Учесници у кластеру

СПИСАК ГРАФИКОНА

- Графикон 1.** Високотехнолошки извоз као проценат робног извоза Србије и изабраних земаља - просек за период 2001-2005. година
- Графикон 2.** Високотехнолошки извоз као проценат робног извоза изабраних земаља ЕУ-просек 2006-2014. година (у процентима)
- Графикон 3.** Робни извоз и увоз Републике Србије по секторима СМТК-просек за период 2006-2013. година (у процентима)
- Графикон 4.** Извоз и увоз Републике Србије по економским зонама – просек у периоду од 2004. до 2013. године, (у процентима)
- Графикон 5.** Најзначајнија извозна тржишта Републике Србије-просек за период од 2004-2013. године (у процентима)
- Графикон 6.** Најзначајнија увозна тржишта Републике Србије-просек за период од 2004-2013.године, (у процентима)
- Графикон 7.** Кретање дефицита трговинског биланса и биланса текућег рачуна Републике Србије у периоду од 2006-2013. године
- Графикон 8.** Еврозона: реални БДП (укључујући пројекције) (квартал у односу на претходни квартал, процентуалне промене)
- Графикон 9.** Високотехнолошки извоз као проценат робног извоза изабраних земаља у 2013. години

- Графикон 10.** Индикатори сличности између извозних структура балканских земаља и увозне структуре ЕУ (Фингер-Креинин)
- Графикон 11.** Индекси специјализације извоза и увоза Републике Србије, 2004-2013. година
- Графикон 12.** Водеће робне групе у извозу Републике Србије 2015, (HS II digit), у % укупног робног извоза
- Графикон 13.** Водеће робне групе у увозу Републике Србије 2015, (HS II digit), у % укупног робног увоза
- Графикон 14.** Раст светског БДП 2000-2014. година
- Графикон 15.** Нето прилив СДИ по становнику, Србија и просек земаља ЦИЕ и региона 2001-2013. година
- Графикон 16.** Нето прилив страних директних инвестиција као % БДП-а, Република Србија и просек земаља ЦИЕ и региона, 2001-Q2 2013
- Графикон 17.** Раст БДП-а, учешће извоза робе и услуга у БДП и прилив СДИ/БДП у привреди Србије у %
- Графикон 18.** Учешће прилива дознака у земљама Западног Балкана просек-2007-2014. година, (% БДП-а)
- Графикон 19.** Учешће прилива дознака у вредности спољнотрговинског дефицита у земљама Западног Балкана, просек-2008-2014. Година
- Графикон 20.** Учешће прилива дознака у извозу и увозу робе и услуга у земљама Западног Балкана, 2014. година (у процентима)
- Графикон 21.** Инвестиције у основне фондове и прилив дознака у Републици Србији 2007–2014, милиони евра
- Графикон 22.** Тенденције робне размене Турске 2006-2015. година (у милијардама евра)
- Графикон 23.** Динамика робне размене Републике Србије и Турске

СПИСАК ТАБЕЛА

- Табела 1.** Учешће примарних и индустријских производа у светском робном извозу у периоду 1950-2000. године
- Табела 2.** Структура светског извоза индустријских производа у периоду 1950-2000. године
- Табела 3.** Структура извоза и конкурентност Кине у светској трговини, у периоду 1985-2000. година (у процентима)
- Табела 4.** Структура извоза и конкурентност Мађарске на тржишту Западне Европе, у периоду 1985-2000. година
- Табела 5.** Високотехнолошки извоз као проценат робног извоза изабраних земаља ЕУ 2006-2014. година (у процентима)
- Табела 6.** Рангирање индекса извозног потенцијала за Србију, у периоду 2009-2013. године (на нивоу тарифног броја)
- Табела 7.** Робна размена СРЈ са иностранством у периоду од 1990-2005. годи (у млн. долара)
- Табела 8.** Структура извоза и увоза СРЈ по намени производа у периоду од 1990-2005. године (у процентима)
- Табела 9.** Удео извоза и увоза СРЈ у светској трговини (у процентима)

- Табела 10.** Извоз земаља у транзицији Централне и Источне Европе 2000-2005. године (у млрд. долара)
- Табела 11.** Увоз земаља у транзицији централне и источне Европе 2000-2005. године
- Табела 12.** Упоредни приказ извоза робе и услуга као проценат БДП-а СРЈ и изабраних земаља
- Табела 13.** Робна структура светског извоза у периоду од 2000-2006. године
- Табела 14.** Структура светског робног извоза по секторима СМТК (у процентима)
- Табела 15.** Удео извоза СРЈ по секторима у светском увозу по секторима у 1992. и 1998-2000. години (у процентима)
- Табела 16.** Бруто домаћи производ и спољнотрговински индикатори СРЈ (2001-2005. година)
- Табела 17.** Упоредна динамика светске робне размене и робне размене СР Југославије просечне годишње стопе раста
- Табела 18.** Регионална структура светског робног извоза и робног увоза (у процентима)
- Табела 19.** Извоз СРЈ по економским зонама у периоду од 1997-2003. године
- Табела 20.** Увоз СРЈ по економским зонама у периоду од 1997-2003. године
- Табела 21.** Десет најзначајних извозних тржишта СРЈ
- Табела 22.** Десет најзначајних увозних тржишта СРЈ
- Табела 23.** Структура извоза СРЈ по секторима СМТК од 1990-2000. године, (милиони долара и проценти)
- Табела 24.** Структура увоза СРЈ по секторима СМТК од 1990-2000. године, (милиони долара и проценти)
- Табела 25.** Структура извоза робе СРЈ по секторима СМТК од 2001-2005. године, (милиони долара и проценти)
- Табела 26.** Структура увоза робе СРЈ по секторима СМТК од 2001-2005. године, (милиони долара и проценти)
- Табела 27.** Десет одсека СМТК са највећим учешћем у извозу СРЈ
- Табела 28.** Десет група производа СМТК са највећим учешћем у укупном извозу СРЈ (у процентима)
- Табела 29.** Десет група производа СМТК са највећим учешћем у укупном увозу СРЈ (у процентима)
- Табела 30.** Индекси специјализације извоза и увоза СРЈ 1998-2002. година
- Табела 31.** Специјализација у извозу према факторској расположивости и технолошкој интензивности (учешће у укупном извозу прерађивачке индустрије, у процентима)
- Табела 32.** Покривеност увоза извозом према факторској расположивости и технолошкој интензивности (у процентима)
- Табела 33.** Робна размена СРЈ по врстама спољнотрговинског посла у периоду од 1990-2005. године (у процентима)
- Табела 34.** Робна размена СРЈ и ЕУ 1989-2005. године (у милионима долара и процентима)
- Табела 35.** Структура извоза СРЈ у ЕУ по секторима СМТК (у процентима)
- Табела 36.** Структура извоза СРЈ у ЕУ по факторској интензивности производа 1990-2005. година
- Табела 37.** Структура увоза СРЈ из ЕУ по факторској интензивности производа 1990-2005. година

- Табела 38.** Структура извоза и увоза Републике Србије у периоду од 2001-2013. године (у процентима од укупног извоза и увоза)
- Табела 39.** Робни извоз Републике Србије по секторима СМТК, ревизија 3, у периоду од 2006-2013. године, (у процентима)
- Табела 40.** Робни увоз Републике Србије по секторима СМТК, ревизија 3, у периоду од 2006-2013. године (у процентима)
- Табела 41.** Структура Светског извоза и извоза земаља Источне Европе по секторима СМТК у 2012. години (у процентима)
- Табела 42.** Структура просечног извоза Источне Европе и удео извоза Републике Србије по секторима СМТК и одсецима (троцифрене трговинске класификације-SITC) у 2012. години (у %)
- Табела 43.** Најзначајнији производи по одсецима (троцифрене SITC) у светском извозу, извозу Источне Европе и извозу Републике Србије у 2012. години (у процентима)
- Табела 44.** Извоз и увоз Републике Србије по економским зонама у периоду од 2004. до 2013. године (у процентима)
- Табела 45.** Најзначајнија извозна тржишта Републике Србије у периоду од 2004-2013. године (у процентима)
- Табела 46.** Најзначајнија увозна тржишта Републике Србије у периоду од 2004-2013.године (у процентима)
- Табела 47.** Процентуално учешће извоза робе и услуга Републике Србије у извозу робе и услуга транзиционих земаља и у укупном светском извозу робе и услуга
- Табела 48.** Удео извоза робе и услуга изабраних земаља у укупном светском извозу робе и услуга у периоду од 2000-2012. године (у процентима)
- Табела 49.** Однос између извоза робе и услуга и БДП-а Републике Србије и земаља у окружењу у периоду 2000-2014. године (у процентима)
- Табела 50.** Географска усмереност робног извоза Републике Србије и изабраних земаља (у %)
- Табела 51.** Државе чланице ЦЕФТА
- Табела 52.** Робни извоз Републике Србије у земље ЦЕФТА 2006-2013 (у хиљадама евра)
- Табела 53.** Робни увоз Републике Србије из земаља ЦЕФТА 2006-2013 (у хиљадама евра)
- Табела 54.** Водећи производи у извозу Републике Србије у ЦЕФТА и њихово учешће у укупном увозу ове групације од 2006-2008. године (у процентима)
- Табела 55.** Спољнотрговинска робна размена Републике Србије са светом и ЕУ 2006-2013.године (милиони евра, проценти)
- Табела 56.** Структура размене Републике Србије и ЕУ по секторима СМТК од 2010-2014. године (у процентима)
- Табела 57.** Структура робне размене ЕУ и САД по секторима СМТК од 2010-2014. године (у процентима)
- Табела 58.** Структура извоза робе изабраних земаља по секторима СМТК, ревизија 3
- Табела 59.** Робни извоз и увоз, БДП и биланс текућих трансакција Републике Србије (у милионима евра и процентима)
- Табела 60.** Покривеност увоза извозом у периоду од 2004. до 2013. године
- Табела 61.** Показатељи спољне солвентности и ликвидности Републике Србије у периоду 2005-2013. година (у процентима)

- Табела 62.** Платни биланс Републике Србије у периоду 2007-2013. године (у милионима евра)
- Табела 63.** Кумулативни пад извоза и увоза у 2009. години (у процентима)
- Табела 64.** Уведене нецаринске мере у периоду светске економске кризе и ранг земаља по уведеним мерама
- Табела 65.** Глобални дебаланси у % од светског бруто домаћег производа
- Табела 66.** Раст светског робног извоза, светске производње и БДП-а, у периоду 2000-2011. година (у процентима)
- Табела 67.** Кретање трговине по регионима у периоду 2005-2010 (% годишња промена)
- Табела 68.** Робна размена Републике Србије у периоду од 2006-2010. године (у мил. долара)
- Табела 69.** Структура извоза Републике Србије и међугодишње стопе раста 2008-2009. године (у процентима)
- Табела 70.** Структура увоза Републике Србије и међугодишње стопе раста 2008-2010. године (у процентима)
- Табела 71.** Факторска интензивност индустријске размене Републике Србије 2006-2009. године (у процентима) удео појединих групација у укупном извозу и увозу
- Табела 72.** Структура спољнотрговинске размене Републике Србије по факторској интензивности производа 2006-2009. године (у процентима укупног извоза и увоза)
- Табела 73.** Структура спољнотрговинске размене Републике Србије по квалификованости радне снаге 2006-2009. године (у % укупног извоза и увоза)
- Табела 74.** Технолошка структура укупног извоза и увоза Републике Србије према Gustavsson (1997) (у процентима)
- Табела 75.** Кретање извоза Републике Србије по групама производа од 2007-2011. године (у хиљадама евра)
- Табела 76.** Покривеност увоза извозом према секторима СМТК од 2006-2010. године (у %)
- Табела 77.** Структура извоза и увоза индустрије Републике Србије 2008-2010. година (милиони долара)
- Табела 78.** Индикатори сличности извозних и увозних структура Србије и ЕУ
- Табела 79.** Размена Републике Србије и Чешке и ЕУ 15 по факторској интензивности индустријских робних група (сектори 5-8 СМТК, удео у укупном извозу и увозу из ЕУ)
- Табела 80.** Међународно окружење – раст БДП-а и светске трговине (у процентима)
- Табела 81.** Биланс текућег рачуна платног биланса појединих земаља ЕУ (% БДП-а)
- Табела 82.** Трговински биланс појединих земаља ЕУ (% БДП-а) – трогодишњи просек
- Табела 83.** Бруто јавни дуг појединих земаља ЕУ (% БДП-а)
- Табела 84.** Водећи извозници у међународној трговини робом, 2009-2013. (у млрд долара и процентима)
- Табела 85.** Водећи увозници у међународној трговини робом, 2009-2013. (у млрд долара и процентима)
- Табела 86.** Реалне стопе раста БДП-а земаља Западног Балкана, (у процентима)
- Табела 87.** Робни извоз земаља Западног Балкана 2008-2012. година (у милионима евра)
- Табела 88.** Робни увоз земаља Западног Балкана 2008-2012. година (у милионима евра)
- Табела 89.** Спољнотрговински биланс и покривеност увоза извозом земаља Западног Балкана 2008-2012. (у милионима евра и процентима)

Табела 90. Географска усмереност извоза земаља Западног Балкана, 2011-2013. година (у %)

Табела 91. Структура робног извоза земаља Западног Балкана, по секторима СМТК, ревизија 3, (у процентима)

Табела 92. Робни извоз земаља Западног Балкана по најважнијим робним групама, HS II digit 2010-2014. година (у милионима евра)

Табела 93. Индикатори сличности извозне структуре земаља Западног Балкана и увозних структура ЕУ 27 у периоду кризе еврозоне

Табела 94. Удео производа према квалификованости радне снаге у укупном робном извозу и увозу, 2008-2012. година

Табела 95. Државна подршка финансијским институцијама, октобар 2008 - мај 2010. година, (у милијардама евра)

Табела 96. Валутна структура јавног дуга Републике Србије (у процентима)

Табела 97. Структура извоза Републике Србије према факторској интензивности производа 2006-2014. године (у процентима)

Табела 98. Структура увоза Републике Србије према факторској интензивности производа 2006-2014. година (у процентима)

Табела 99. Структура извоза и увоза Републике Србије по квалификованости радне снаге 2006-2014. година (у процентима)

Табела 100. Структура светског извоза и извоза изабраних земаља Источне Европе по квалификованости радне снаге у 2012. години (у процентима)

Табела 101. Структура размене Републике Србије и ЕУ по квалификованости радне снаге (у процентима)

Табела 102. Тенденција удела средњих и високо-технолошких производа и производа заснованих на вештинама у укупном извозу Републике Србије 2006-2014. година

Табела 103. Тенденција удела средњих и високо-технолошких производа у укупном извозу изабраних земаља региона 2006-2012. година

Табела 104. Тенденција удела производа заснованих на вештинама у укупном извозу изабраних земаља региона 2006-2012. година

Табела 105. Технолошка структура укупног извоза Републике Србије, 2006-2014. година, (у процентима)

Табела 106. Технолошка структура укупног увоза Републике Србије, 2006-2014. година (у процентима)

Табела 107. Технолошка структура укупног извоза и увоза изабраних земаља 2013. и 2014. година (у процентима)

Табела 108. Модификовани Гини-Хиршманов коефицијент концентрације робног извоза 1990-2005. година

Табела 109. Модификовани Гини-Хиршманов коефицијент концентрације робног извоза и увоза 2006-2013. година

Табела 110. Модификовани Гини-Хиршманов коефицијент концентрације робног извоза изабраних земаља 2008-2013. године

Табела 111. Модификовани Гини-Хиршманов коефицијент концентрације робног увоза изабраних земаља 2008 - 2013. година

Табела 112. Интра- и интер-регионална светска робна трговина у 2013. години (у процентима)

Табела 113. Грубел-Лојдов индекс интраиндустријске размене: Србија-Свет

Табела 114. Грубел-Лојдов индекс интраиндустријске размене: Србија-EU15

Табела 115. Индекси сличности између извозне структуре Републике Србије и увозних структура ЕУ и САД од 2000-2013. године

Табела 116. Робни извоз Републике Србије по најважнијим робним групама (HS IV digit), 2011-2014. година (у милионима евра)

Табела 117. Робни увоз Републике Србије по најважнијим робним групама (HS IV digit), 2011-2014. година (у милионима евра)

Табела 118. Робни извоз Републике Србије у ЕУ-15 по најважнијим робним групама (HS IV digit), 2011-2014. година (у милионима евра)

Табела 119. Робни увоз Републике Србије из ЕУ-15 по најважнијим робним групама (HS IV digit), 2010-2014. година (у милионима евра)

Табела 120. Робни извоз ЕУ и изабраних земаља ЕУ по најважнијим робним групама (HS II digit), 2011-2015. година (у процентима)

Табела 121. Конкурентност Републике Србије и изабраних Земаља ЕУ према технолошкој опремљености у периоду од 2011-2015. године

Табела 122. Технолошка конкурентност водећих земаља у свету

Табела 123. Фактори глобалне иновативности изабраних земаља за 2015. годину

Табела 124. Показатељи иновација у водећим земљама света и Републици Србији у 2015. години

Табела 125. Организациона алокација истраживача у Републици Србији и изабраним земљама (у процентима)

Табела 126. Пројекције Economist Intelligence Unit за светску економију

Табела 127. Пројекције Међународног монетарног фонда о расту БДП-а у свету (процентуалне промене)

Табела 128. Региони у међународној робној трговини у 2014. години (у процентима)

Табела 129. Државе - водећи извозници и увозници у међународној робној трговини у 2014. години (млрд. долара и проценти)

Табела 130. Државе - водећи извозници и увозници у међународној трговини услугама у 2014. години (млрд. долара и проценти)

Табела 131. Промене у структури светског робног извоза од 2010-2014. године

Табела 132. Структура светског робног извоза и увоза по секторима СМТК, ревизија 3, у периоду од 2010-2013. године (у процентима)

Табела 133. UNIDO индикатори индустријских перформанси

Табела 134. Промена СР индекса конкурентности прерађивачке индустрије 2005-2012. година

Табела 135. Капацитет производње и извоз прерађивачке индустрије

Табела 136. Ранг и вредност СР индекса Републике Србије и неких земаља у 2010. и 2012. години

Табела 137. Интензитет индустријализације

Табела 138. Квалитет извоза Републике Србије

Табела 139. Технолошка структура прерађивачке индустрије (у %)

Табела 140. Вредност извоза и увоза индустрије, 2001-2010. година, (у милионима долара и процентима)

Табела 141. Извоз индустрије од 2011-2014. године, (у милионима долара)

- Табела 142.** Извоз најважнијих сектора индустрије, у периоду 2011-2014. године (у милионима долара)
- Табела 143.** Структура индустријске производње, БДВ у сталним ценама (у процентима)
- Табела 144.** Индекси индустријске производње Републике Србије, 2009-2015. година
- Табела 145.** Технолошка структура прерађивачке индустрије-расподела БДВ-у Републике Србије и ЕУ-27, 2000-2010. година, (у процентима)
- Табела 146.** Баласев индекс специјализације области прерађивачке индустрије Републике Србије у односу на ЕУ-27, 2000-2010. година
- Табела 147.** Карактеристике РСА индекса за Републику Србију, према секторима СМТК
- Табела 148.** Карактеристике РСА индекса за Републику Србију, према одсечима СМТК
- Табела 149.** Кретања и пројекције СДИ токова по групама земаља 2005-2017. година (у млрд. долара).
- Табела 150.** Секторска дистрибуција светског стања улазних СДИ, 1990-2012. година
- Табела 151.** Стране директне инвестиције (нето) у Републици Србији 2001-2014. година
- Табела 152.** Структура нето СДИ по земљама у периоду 2006-2013. године (мил.еура и %)
- Табела 153.** Највећи страни инвеститори у Републици Србији од 2001-2013. године
- Табела 154.** Секторска структура страних директних инвестиција по областима, 2006-2014. година (у процентима)
- Табела 155.** Раст БДП-а, учешће извоза робе и услуга у БДП и прилив СДИ/БДП у привреди Србије (у процентима)
- Табела 156.** Корелациона и линеарна регресиона анализа везе између прилива СДИ и извоза робе и услуга, увоза робе и услуга и БДП по глави становника у југоисточној Европи за период 1995-2011. година (независна променљива: прилив СДИ)
- Табела 157.** Корелациона и линеарна регресиона анализа везе између прилива СДИ и извоза робе и услуга, увоза робе и услуга и БДП по глави становника у земљама Западног Балкана у периоду 1995-2007. година (независна променљива: прилив СДИ)
- Табела 158.** Корелациона и линеарна регресиона анализа везе између прилива СДИ и извоза робе и 2008-2011. година (независна променљива: прилив СДИ; N = 4)
- Табела 159.** Показатељи активности ТНК у периоду од 1990. до 2014. године
- Табела 160.** Двадесет највећих индустријских ТНК, у 2013. години (милијарде долара)
- Табела 161.** Индустријске ТНК према вредности активе и продаје филијала у иностранству, у 2012. г.
- Табела 162.** Десет водећих индустријских ТНК према броју запослених у 2012. години
- Табела 163.** Збирни ТНИ десет највећих индустријских ТНК у свету у 2013. години
- Табела 164.** Нето прилив личних трансфера, дознака радника и СДИ и њихово учешће у БДП-у Републике Србије 2012-2015. година
- Табела 165.** Учешће прилива дознака у земљама Западног Балкана 2007-2014. година (у % БДП-а)
- Табела 166.** Учешће прилива дознака у вредности спољнотрговинског дефицита у земљама Западног Балкана, 2008-2014. година
- Табела 167.** Спољна трговина Републике Србије са земљама БРИКС (у милионима долара и %)
- Табела 168.** Робна размена Републике Србије и Турске 2008-2015. година, (милиони евра)

